

SUNUŞ

SSCB'nin dağılmasından sonra Batı'nın Karadeniz'e daha fazla nüfuz etmesi ile birlikte Karadeniz için yeni bir tarih yazılmaya başlamıştır. Karadeniz ve kıyıdaş ülkelerin geleceğin büyük enerji projelerine ev sahipliği yapmak istemesiyle bölgenin önemi daha da artacaktır. Bu çalışmayı hazırlarken Türkiye'nin geçmişteki ve mevcut politikalarını göz önüne alarak "Türkiye'nin bölgede Karadeniz vizyonu ne olabilir", "Türkiye nasıl davranmalı", "nasıl stratejiler geliştirmeli" sorularına cevap aramaya çalışırken stratejik verilerden, jeopolitik teorilerden ve siyasi coğrafyadan yararlanmayı uygun buldum. Karadeniz'in Orta Asya, Balkan ve Kafkas coğrafyasında önemini düşünerek bölgenin konumunu, bölge ülkelerini ve bölgedeki olaylarını içeren bir bütün şeklinde ele alarak Türkiye'nin bölgedeki mevcut durumları kendi yararına çevirebilecek nasıl politikalar uygulaması gerektiğini incelemeye çalıştım.

Ne büyük güçtür ki bilgiye doymamak, bilip de bilmediklerim de var diyebilmek. Bu, uzman olmak için gayret sarfeden bir kişide olması gereken bir özelliktir. Bu özelliği kazanmak zordur, müthiş bir aile ve rehber öğretmenler gerekir. Bu konuda kendimi çok şanslı hisseden bir kişi olarak benimle birlikte öğrenciliklerini tekrar yaşayan, "kitaba verilen paraya hiç acımayan" Annem Nevriye YAMAN'a, Babam Ziyamettin YAMAN'a, bugüne kadar bana emeği geçen bütün öğretmenlerime ve desteklerini esirgemeyen tez danışmanım Samir SALHA'ya şükranlarımı bu vesileyle sunarım.

Kocaeli,Haziran2007

NeşeYAMAN

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	I
İÇİNDEKİLER	II
ÖZET	VI
ABSTRACT	VII
KISALTMALAR	VIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK BOĞAZLAR REJİMİ BAĞLAMINDA KARADENİZ'İN JEOPOLİTİK ve JEOSTRATEJİK ÖNEMİ

I.	TÜRK BOĞAZLAR REJİMİ KAPSAMINDA TÜRKİYE'NİN ÖNEMİ	7
II.	TÜRK BOĞAZLAR REJİMİ KAPSAMINDA KARADENİZ'İN ÖNEMİ	21
III.	TÜRK BOĞAZLAR REJİMİ KAPSAMINDA TÜRK BOĞAZLARI'NIN STATÜSÜ	30
	A. TÜRK BOĞAZLARI'NIN KONUMU VE DİĞER DEVLETLERİN DEĞERLENDİRMELERİ	30
	B. LOZAN ANTLAŞMASI VE TÜRK BOĞAZLARI'NIN STATÜSÜ	36
	C. BOĞAZLARDAN GEÇİŞ REJİMİ VE BOĞAZLAR'IN GÜVENLİĞİ	37
	1- Mevcut Jeopolitik ve Jeostratejik Tablo Karşısında Montreux Geçiş Rejimi	40
	2- Lozan ve Montreux'un Getirdikleri ve Sonrasındaki Gelişmeler	48
	3- II. Dünya Savaşı Sırasında ve Sonrasında Yapılan Konferansların Türk Boğazları'na Etkileri	50
IV.	TÜRK BOĞAZLAR REJİMİ KAPSAMINDA ORTA ASYA ENERJİ KAYNAKLARININ ve GÜZERGAHLARININ ÖNEMİ	52
	A. ORTA ASYA'NIN JEOPOLİTİK VE JEOSTRATEJİK	58

KONUMU VE BÖLGEDE STRATEJİK DENGELER	
B. ORTA ASYA KONJONKTÜRÜNDE ENERJİ VE	59
BAKÜ-TİFLİS-CEYHAN BORU HATTI'NIN STRATEJİK DURUMU	
VE TÜRK DIŞ POLİTİKASINA ETKİLERİ	
1- Türkiye'nin Enerji Politikasında Rusya	69
2- Türkiye'nin Enerji Politikasında Orta Asya Türk Cumhuriyetleri	69
3- Türkiye'nin Enerji Politikasında Etkili Faktörler	71
V. TÜRK BOĞAZLARI BAĞLAMINDA TÜRK DIŞ	75
POLİTİKASI'NDA KARADENİZ İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI'NIN ÖNEMİ	

İKİNCİ BÖLÜM
TÜRKİYE'NİN BALKANLAR POLİTİKASI BAĞLAMINDAKARADENİZ

I. TÜRK DIŞ POLİTİKASI'NDA BALKANLAR VE	82
BÖLGE ÜLKELERİNİN BÖLGE STRATEJİSİNDEKİ KONUMLARI	
A. TÜRKİYE'NİN KARADENİZ POLİTİKASINDA	82
RUSYA'NIN KONUMU	
B. TÜRKİYE'NİN KARADENİZ POLİTİKASINDA	93
ROMANYA'NIN KONUMU	
C. TÜRKİYE'NİN KARADENİZ POLİTİKASINDA	97
UKRAYNA'NIN KONUMU	
D. TÜRKİYE'NİN KARADENİZ POLİTİKASINDA	101
BULGARİSTAN'IN KONUMU	
II. TÜRKİYE'NİN KARADENİZ POLİTİKASI VE	104
BALKAN ÜLKELERİYLE İLİŞKİLERİ	
A. KARADENİZ JEOPOLİTİĞİNDE TÜRKİYE	
VE RUSYA İLİŞKİLERİ	105
B. KARADENİZ JEOPOLİTİĞİNDE TÜRKİYE	106
VE ROMANYA İLİŞKİLERİ	

C. KARADENİZ JEOPOLİTİĞİNDE TÜRKİYE VE UKRAYNA İLİŞKİLERİ İLE KIRIM’IN ÖNEMİ	106
---	------------

D. KARADENİZ JEOPOLİTİĞİNDE BULGARİSTAN VE TÜRKİYEİLİŞKİLERİ	109
---	------------

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE’NİN TRANS-KAFKASYA POLİTİKASI BAĞLAMINDA
KARADENİZ

I. KARADENİZ’İN KONUMU AÇISINDAN	110
---	------------

II. KAFKASYA’NIN JEOPOLİTİK VE JEOSTRATEJİK ÖNEMİ	
--	--

II. KARADENİZ’İN KONUMU AÇISINDAN	111
--	------------

TRANS-KAFKASYA’NIN STRATEJİK DENGELERİ

A. TÜRKİYE’NİN KARADENİZ POLİTİKASINDA AZERBAYCAN	120
--	------------

1- Türkiye’nin Karadeniz Politikası ve

Azerbaycan’ın Sorunlu Bölgeleri	120
--	------------

2-Trans-Kafkasya Jeopolitiğinde Azerbaycan’ın İlişkilerinin	123
--	------------

Türkiye’nin Karadeniz Politikasına Etkileri

B. TÜRKİYE’NİN KARADENİZ POLİTİKASINDA

GÜRCİSTAN	124
------------------	------------

1-Türkiye’nin Karadeniz Politikası ve

Gürcistan’ın Sorunlu Bölgeleri	126
---------------------------------------	------------

2- Trans-Kafkasya Jeopolitiğinde Gürcistan’ın İlişkilerinin	128
--	------------

Türkiye’nin Karadeniz Politikası’na Etkileri

**C. TÜRKİYE’NİN KARADENİZ POLİTİKASINDA
ERMENİSTAN 132**

1- Türkiye’nin Karadeniz Politikası ve Ermenistan’ın Sorunlu Bölgeleri	134
2-Trans-Kafkasya Jeopolitiğinde Ermenistan’ın İlişkilerinin Türkiye’nin Karadeniz Politikasına Etkileri	135

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

**TÜRKİYE’NİN ABD VE AB POLİTİKALARI BAĞLAMINDA
KARADENİZ**

I. TÜRKİYE’NİN ABD POLİTİKASI BAĞLAMINDA KARADENİZ	151
A. TÜRKİYE’NİN KARADENİZ POLİTİKASINDA ABD’NİN KÜRESEL ETKİLERİ	155
B. NATO EKSENİNDE TÜRKİYE’NİN KARADENİZ POLİTİKASI	160
II.TÜRKİYE’NİN AB POLİTİKASI BAĞLAMINDA KARADENİZ	166
A. AB’NİN GENİŞLEME VE DERİNLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE’NİN KARADENİZ POLİTİKASI	168
B. AB VE TÜRKİYE İLİŞKİLERİ EKSENİNDE KARADENİZ’İN HUKUKSAL STATÜSÜ	175
SONUÇ	177
EKLER	188
KAYNAKÇA	200

ÖZET

İXX.YY'ın sonunda ve XX. YY'ın başında etkili olmuş jeopolitik görüşler devletlerin bölge coğrafyalarına göre hangi stratejiler seçmeleri konusunda etkili olmuşlardır.

Türkiye'nin stratejik ve jeopolitik bakımlardan büyük önem ifade eden coğrafi konumu, kimi zaman sıkıntılar yaratmakla birlikte, dış politikamızı yönlendirmede bir ağırlık oluşturmuş ve zayıf zamanlarımızda bile büyük devletler arasında varlığımızı korumada ve sürdürmede baskın bir faktör olmuştur. Karadeniz ve kıyıdaş ülkelerin geleceğin büyük enerji projelerine ev sahipliği yapacak olması bu bölgenin önemini arttıracaktır.

SSCB'nin dağılmasından sonra Batı'nın Karadeniz'e yıldan yıla daha fazla nüfuz etmesi ile birlikte Karadeniz için yeni bir tarihin yazılmaya başladığını görmek gerekmektedir. Karadeniz Bölgesindeki ülkelerin, Dünya'ya açılmak için Boğazlar'dan geçmeleri gerekir. Türk Boğazları, Batı Uygarlığı ile Doğu uygarlığı arasında köprüdür. Türk Boğazları; Balkalar'a, Kafkaslar'a ve Orta Doğu'ya uzanan yolların kavşak noktasıdır. Bu bağlamda Karadeniz'in Balkanlar, Orta Asya, Kafkaslar büyük güçler AB ve ABD açısından öneminin Türkiye tarafından kavranması gerekmektedir. Karadeniz'in son on yıl tarihinde hiç yeralmamış, birbirleriyle koordineli hareket eden siyasi, ekonomik ve askeri iki güç olan AB ve ABD'nin Karadeniz'in yakın ve uzak geleceğinde nasıl rol alacağı belirsizdir. Ancak Türkiye'nin bölgede oluşturabileceği hem ekonomik hem güvenlik temeli olan bir projeyle, bu belirsiz politikaları lehine dönüştürebilecektir.

Bu çalışmada, Türkiye'nin bölgede geçmişteki ve şimdiki politikaları incelenerek gelecekte neler yapılması gerektiği ile ilgili çıkarımlar yapılmaya çalışılmıştır.

ABSTRACT

The geopolitic views that are effective at the ending of IXX. century and at the beginning of XX. century has provided the countries to choose their strategies according to their geographies.

Although the strategic and geopolitic importance of Turkey's geographical location cause troubles, it has become dominant element to organise our foreign policy and to protect and to continue our existance among the huge states at our powerless time.

Being the host of the huge energy projects for future of the Black Sea and the countries that are on the same coast are going to increase the importance of that region.

After the dissolution of USSR, it must be seen that, by penetrating of West to the Black Sea year by year, a new history has been started to be written for Black Sea. For being directed towards to the centre of Europe, the states at Black Sea region must pass from the Turkish Straits. The Turkish Straits are bridges between the civilization of the West and the East. The Turkish Straits are crossing point of roads that lead to Caucasus, Balkans and Middle East. At this point it is necessary to understand the importance of Black Sea for Balkans, Caucasus, Middle Asia and huge powers like EC and USA which have never been there in the last decade. How to take part in near and remote future of The Black Sea of this two politic economic and military power is uncertain. If Turkey prepares some Project about economy and security for his region, It can transformate this uncertain situation to it's own pole.

In this practice, It was tried to examine the Turkish politics in the Black Sea region in past and now then tried to find solution for Turkish foreign policy about Black Sea region.

KISALTMALAR

AB	:Avrupa Birliği
ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
Age	:adı geçen eser
AGİT	:Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
Agm	:adı geçen makale
AGSP	:Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
AKKA	:Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması
BDT	:Bağımsız Devletler Topluluğu
BİO	:Barış İçin Ortaklık
BLACKSEAFOR	:Blacksea Force
BM	:Birleşmiş Milletler
BMDHS	:Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi
BOP	:Büyük Orta Doğu Projesi
BTC	:Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı
COMECON	:Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi
DDB	:Demokratik Devletler Birliği
EC	:European Community
G-7	:Yediler Grubu
G8	:Sekizler Grubu
GKRY	:Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GUAM	:Gürcistan-Ukrayna-Azerbaycan-Moldovya
GUUAM	:Gürcistan-Ukrayna-Özbekistan-Azerbaycan-Moldovya
INOGATE	:Interstate Oil and Gas Transport to Europe
IMF	:International Monetary Fund
İKÖ	:İslam Kurtuluş Örgütü
KEİ	:Karadeniz Ekonomik İşbirliği
KEİT	:Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
NATO	:North Atlantic Treaty Organisation

PKK	: Partiya Karkeren Kurdistan
s	:sayfa
S.S.C.B.	:Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ss.	:sayfalararası
TACİS	:Tecnical Aid to the Commenwealth of İndendent States
TRACECA	:Transport Corridor Europe-Caucasus Asia
TSK	:Türk Silahlı Kuvvetleri
YY	:yüzyıl

GİRİŞ

Son yıllarda Karadeniz'in gündemdeki öneminin giderek artmasının ardında birçok önemli olay olmakla birlikte özellikle iki tarihsel olayın üzerinde durmak gerekmektedir. Bu olayları tarih sırasına göre belirtirsek: İlki Karadeniz'e kıyıdaş ülkelerin sayısının artmasına yol açan SSCB'nin dağılmasıdır, ikinci olay ise ABD'yi hedef almış olan ve yeni enerji kaynaklarının ve taşıma yollarının gündeme gelmesinde etkili olan 11 Eylül terörist saldırısıdır. SSCB'nin dağılması ile Orta Asya'nın önemi gündeme gelirken Güney Kafkasya'da da Azerbaycan'ın önemi artmıştır. Bu enerji kaynaklarının önemi artarken bu kaynaklara ulaşım yolları da aranmaya başlanmıştır. Yetersiz görülen yollar veya keşfedilmemiş yeni güzergâhlar belirlenirken gerek ekonomik gerek siyasi işbirliği olarak kullanılmaya çalışılacaktır.

Karadeniz, yaşanan bu iki olayla birlikte, doğudan Avrupa'nın, güneyden Rusya'nın, batıdan Kafkasya ve Orta Asya'nın, kuzeyden de Anadolu'nun içlerine müdahale ihtimalinin olduğu bir coğrafya haline gelmiştir. Bu müdahale sadece askeri açıdan değil aynı zamanda politik ve ekonomik açıdandır. Bu jeopolitik ve jeostratejik duruş karşısında, Montreux'nün Karadeniz'e sunduğu kısmen kapalı ve sakin yapının fiilen zorlanacağını ve değiştirilmek isteneceğini beklemek gerekir. Çok yönlü avantajlar sunan Karadeniz, doğal olarak uluslararası politik dengeler üzerinde de etkili olacaktır.

Varşova Pakt'ının dağılması ve SSCB'nin çökmesi ile birçok zayıf devletin ortaya çıkmasının ardından NATO ve AB'nin çifte genişlemesi ile birlikte sınırlarının Karadeniz coğrafyasına ulaşması, Rusya'nın bazı bölge ülkelerinde askeri varlık bulundurması ve bölgeye atfedilen jeopolitik önemin artması bölgesel düzen eksikliğinin daha çok hissedilmesine sebep olmuştur. Bu düzen eksikliğine en etkin çözümleri bulabilmek için hem bölge dışı güçlerin Karadeniz politikalarına yön veren hususları hem de bölge devletlerinin güvenliğini ilgilendiren hususlar ile Karadeniz'deki çıkarlarını iyi anlamak gerekir.

Çalışma hazırlanırken araştırma yöntemi olarak kütüphane araştırmaları yöntemi, veri toplama yöntemi olarak belge ve arşiv tarama, örnekleme yöntemi

olarak gayeli örnekleme yöntemi kullanılmıştır. İncelenen aktörler Karadeniz'deki konumlarına göre ele alınmıştır. Elde edilen kaynaklar primer ve seconder olarak tasnif edilmiştir ve çalışmanın bütününde primer kaynaklar kullanılmıştır.

Çalışmanın planı Karadeniz bölgesinin stratejik önemi göz önünde bulundurularak Türkiye'nin Karadeniz ile ilgili olarak nasıl bir politika uygularsa bölgede daha fazla güç sahibi olur düşüncesiyle yapılmıştır. Bu soruya cevap ararken de Karadeniz'e komşu olsun olmasın Karadeniz'de önemli yere sahip veya Karadeniz'de kendini göstermek isteyecek aktörler ele alınmıştır.

Karadeniz'in önemi, siyasi coğrafyasıyla komşu bölgelerin öneminden yararlanılarak sunulmaya çalışılmıştır. Bu yapılırken de bu bölgedeki önemli aktörler başlıklar halinde ele alıp incelenmiştir ve bölge dışında olup bölgede etkili olmak isteyen, Türk Dış Politikasında bu sebepten etkili olabilecek büyük güçler ve bölge içinde konumları irdelenmiştir. Karadeniz'e komşu bölgeler önce Balkanlar, Orta Asya ve Trans-Kafkasya olarak incelenirken stratejik pozisyonları dolayısıyla ortak sistematik içinde değil her bölge kendi içinde aynı sistematik içinde incelenmiştir.

Bu çalışma hazırlanırken strateji, jeostrateji, siyasi coğrafya göz önünde bulundurulduğu için yararlanılan ilgili bütün terimler eklerde verilmiştir. İlk bölümde Karadeniz'e çok önemli stratejik özellik kazandıran Türk Boğazları ele alınmıştır. Türkiye'nin ve Türk Boğazlarının stratejik önemi, Karadeniz'e kıyısı olan ülkelere göre anlatılırken Türk Boğazlar tarihinde iki önemli nokta olan Lozan ve Montreux üzerinde durulmuştur. Ayrıca Orta Asya temel alınarak Boğazları önemli kılan bir unsur olan enerji ve enerji güzergahları kapsamında hazırlanmıştır. Karadeniz'in yeraltı kaynakları bakımından çok zengin olan Orta Asya'ya ulaşmada bir atlama taşı olduğu vurgulanmıştır. Karadeniz'in bu atlama taşı pozisyonunu Türkiye'nin nasıl kullanabileceğini görebilmek için bu bölge, önce bölgedeki aktörler sonra Orta Asya'nın önemi ve enerji alt başlıklarıyla incelenmiştir. İkinci bölüm Balkanlar bölgesi temel alınarak hazırlanmıştır, Balkanlardan Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler genel olarak incelenmiş, Türkiye ile olan ilişkileri ve Türk Dış Politikasındaki yerleri vurgulanmıştır. Üçüncü bölümde Kafkasya bölgesi olarak değil Trans-Kafkasya temel alınmıştır. Karadeniz ile Hazar Denizi'ni bağlayan önemli bir stratejik konuma

sahip bölgeler, sorunlu bölgeleri ve Türkiye ile olan ilişkileri çerçevesinde incelenmiştir.

Dördüncü bölümde, global bir güç olan ABD'nin bu özelliği vurgulanarak 11 Eylül'ün tüm uluslararası sisteme etkisi incelenmiştir. NATO'nun Karadeniz üzerindeki planlarının neler olduğu birlikte irdelenerek ABD'nin Karadeniz üzerinden Türk Dış Politikasını nasıl etkileyebileceği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Dördüncü bölümde ayrıca, derinleşen ve genişleyen güç olan AB'nin Karadeniz üzerinden nasıl politikalar izleyebileceği, Karadeniz'e komşu üye ülkelerin münhasır ekonomik bölge bakımından durumları incelenmiştir ve daha sonra bunların Türk Dış Politikasına etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bütün bunlar incelendikten sonra sonuca yani Türkiye'nin bölgede izlemesi gereken politikalara ulaşılmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK BOĞAZLAR REJİMİ BAĞLAMINDA KARADENİZ’İN JEOPOLİTİK ve JEOSTRATEJİK ÖNEMİ

Türkiye’nin Karadeniz Bölgesi’ne yönelik uyguladığı politikanın esası, bölgede barışın sağlanması ve refahın getirilmesine yöneliktir. SSCB’nin dağılmasının ardından Türkiye’nin odaklandığı konu yeni ortaya çıkan devletlerin teknik yardım ve politik destekle Batı’ya entegre edilmeleri olmuştur. Bu kapsamda Türkiye bölge ülkelerinin özellikle enerji kaynaklarına dayanan ekonomik çıkarlarını gözetmektedir.¹

Türkiye için Karadeniz Bölgesinde barışın sağlanmasının çok önemli nedenleri vardır. Bu nedenlerin başında ise Türkiye’nin Balkanlar’a, Merkezi ve Batı Avrupa’ya, Baltık kıyılarına, Orta Asya’ya ulaşımının Karadeniz üzerinden sağlanması gelmektedir. İki kritik alt bölge Kafkaslar ve Balkanlar aynı zamanda Türkiye’nin Orta Asya ve Adriyatik Denizi’ne geçiş alanıdır. Bu durum Türkiye’nin dış politikasında bazı tercih ve kısıtlamaları zorunlu kılsa da Karadeniz üzerinden politika uygulamasına engel değildir.

Türkiye, Karadeniz’in bir barış, istikrar ve refah denizine dönüştürülmesi, bölge ülkeleri arasında ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi, coğrafi ve yakınlık bağlarından kaynaklanan avantajları en iyi şekilde değerlendirebilmesi amaçlarıyla, temelde Pazar ekonomisi ilkelerine dayanan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesini ortaya attı ve gelişmesine önyak oldu.²

Bölgede barışın sağlanması ekonomik kalkınma için ilk şarttır. Karadeniz’in tarihinde olduğu gibi bir ticaret merkezi olması, Doğu ve Batı, Kuzey ve Güney arasında misafirperver bir deniz olmasına bağlıdır. Bölgede kaos olduğu zaman hem bölge ülkeleri ekonomileri zarar görmekte hem de bu durumdan bölge dışı aktörler olumsuz etkilenmektedirler. Türkiye’nin bölge ülkelerinin bu kaostan çıkması için

¹ Akın Alkan, **21. YY’ın ilk çeyreğinde Karadeniz Güvenliği**, Nobel yayın dağıtım, Ankara, 1. basım, 2006, s.51

² Kemal Çiftçi, “Karadeniz’in Değişen Stratejik Konumu ve Türkiye”, Osman Metin Öztürk-Yalçın Sarıkaya, **Uluslararası Mücadelenin Yeni Odağı Karadeniz**, Platin yay, Ankara, 2005, ss.169-170

başlattığı ilk adım KEİT, bölge ülkelerinin birbirine yaklaşmasını sağlamış, ülkelerin birbirlerine olan güvensizliğinin kırılmasında büyük adım olmuş hem de bölge ülkelerinin kendi katılımcı girişimleri ile sahip oldukları coğrafyaya sahip çıkmalarını sağlayan bir proje olmuştur.

Türkiye'nin bölge ülkeleriyle en önemli ilişkisi Rusya ile. Rusya ve Türkiye, Karadeniz Bölgesi'ndeki çıkarları açısından doğal rakipler olmasına rağmen ABD'nin Karadeniz'e girme teşebbüslerinden itibaren Karadeniz'deki çıkarları ortak noktada buluşmaya başlamıştır.

Bu coğrafyalarda ortak çıkarları bulunan Türkiye ve ABD, Batı Karadeniz'de AB'ye karşı, Doğu Karadeniz'de Rusya'ya karşı çoğunlukla hep aynı çizgide hareket etmişlerdir. Başta Romanya ve sonra Bulgaristan bu güç dengesinde ABD'yi kısa ve orta vadede hem AB içindeki konumları hem de ³ Karadeniz Bölgesi içindeki konumları ile birinci müttefik görmektedir. Bu iki ülkenin NATO içindeki varlığı Türkiye'nin önemini ABD nezdinde bir nebze azaltırken, Karadeniz'de ABD varlığının daha çok hissedilmesini sağlamaktadır. Ancak bu iki ülkenin de Karadeniz'de kısa ve orta vadede ABD ile etkili bir stratejik ortaklık kurabilecek güç ve özellikleri yoktur.⁴ Romanya ve Bulgaristan'ın ABD ile ilişkileri bölgesel sevide uyuşmaktadır. Bu durum kısa dönemlerde Romanya ve Bulgaristan'ı ön plana çıkarırken, orta ve uzun dönemde Türkiye'nin ABD için tercih edilen bir ülke konumunu korumasına sebep olacaktır.

Türkiye ve ABD, birbirlerinin çıkarlarına saygı duyarak birbirleriyle çatışacakları değil uzlaşacakları konular üzerinde işbirliği yapmalıdırlar.⁵ Bu gerçekleşirken de Türkiye Karadeniz'in artan stratejik önemini farkında olmalıdır ve bu suretle Karadeniz çevresinde yer alan ülkeler üzerinde etkinleştirecek olan ABD ve AB nüfuzunun, kendi hareket kabiliyetini sınırlayıcı sonuçları olabileceğini öngörmesi gerekmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin Batı nüfuzunu Rusya tarafından dengeleyici politikalara yer vermesi gerekmektedir.

³ <http://www.nato.int/issues/nato-eu/index.html>

⁴ **age**, s. 55

⁵ [http://www.bsecorganization.org/admin/Copy%20of%20BSNewsJanuary2007No14compressed\(1\).pdf](http://www.bsecorganization.org/admin/Copy%20of%20BSNewsJanuary2007No14compressed(1).pdf)

Transatlantik ittifak doğruya doğru genişlemesini sürdürürken güvenliklerine tehdidin Kuzey Afrika, Orta Asya ve Güney Asya'ya kadar uzanan coğrafi şeritten gelebileceğini keşfetmesiyle buralara yönelmiştir. ABD ve dolayısıyla NATO'nun gözü uzun yıllar bu şeritte olacaktır. Ve Batılı güvenlik kurumları'nın dikkati Karadeniz bölgesine yönelecektir. Ve bölgenin jeopolitik ve jeopolitik açısından değerlendirilmesi zorunlu hale gelecektir.

Karadeniz'in dinamikleri Batı eksensidir. Karadeniz ülkelerinin hemen hepsi geleceklerinin güvenliğini ve refahını Avrupa ve Avrupa-Atlantik kurumlarına entegre olmakta görmektedirler. Bu ülkeler için Romanya ve Bulgaristan'ın NATO'ya üye AB'ye üye olmaları gerçek anlamda birleşmiş bir Avrupa'nın son safhasına doğru bir umut doğurmuştur.

KEİT kendisini küresel ve bölgesel süreçlerin tamamlayıcısı olarak tanımlamaktadır. KEİT, amaçlarından birisinin bölge ülkelerinin AB ile entegrasyonu arttırmak olduğunu belirtmekte, tek başına politik bir bölge oluşturmamayı hedeflememektedir. Bu bölgenin istikrarsızlığından en çok etkilenecek olanlardan biri de AB'dir.⁶

ABD'nin hegemonik liderliğini sürdürebilmesi için dünyadaki enerji kaynaklarına sahip olması hayati önem taşımaktadır. Karadeniz AB için de önemli bir konumdadır, Avrupa'nın enerji ihtiyacı düşünüldüğünde Hazar ve Orta Asya enerji kaynaklarının Avrupa'ya ulaşımı konusunda köprü durumundadır. AB'nin Karadeniz'e genişlemesi uzun bir zaman diliminde gerçekleşse de kaçınılmaz bir gerçektir, çünkü ABD ve AB kendisine enerji sağlayan bölgelerde istikrarsızlığı kabul edemez.

Karadeniz bölgesindeki çeşitli güvenlik açıkları NATO'yu zorlamaktadır. Bulgaristan ve Romanya 'da üsler kurmak NATO için potansiyel stratejik avantajlar sağlayacağı gibi petrolün Hazar Denizi'nden naklini güvenlik altına alınmasını da

⁶ Alkan, **age**, s. 39

kolaylaştıracaktır. NATO Bulgaristan ve Romanya'yı ittifaka dahil etmekle Karadeniz'in yarısından fazlasını çevrelemiş oldu.

Romanya, Bulgaristan, ekonomik ve silahlı kuvvetlerin yapılanması bakımından zayıf görülmekle birlikte Karadeniz'e kıyısı olan bu ülkeler stratejik önemleri nedeniyle desteklenmektedirler. Türkiye'nin Karadeniz'e kıyıdaş tek NATO ülkesi olması Türkiye'nin önemini NATO'nun ve dolayısıyla ABD'nin gözünde arttıran unsur olmuştur.

2001'de aktive edilen Blackseaför Anlaşması'nın amacı Karadeniz'de barış ve istikrarın gelişmesine yardımcı olma yanında kıyıdaş devletlerin deniz kuvvetleri arasındaki bölgesel işbirliği'ni ve operasyon yapabilme yeteneğini amaçlamaktadır.

Türkiye Boğaz trafiğini düzenleyen yeni bir tüzük hazırlamış ve yürürlüğe koymuştur. Ruslar bu tüzüğün Montreux Sözleşmesine aykırı ve kabul edilemez olduğunu belirtmişlerdir. Ruslar yönetmeliğin ardındaki gerçek nedenin Azeri petrolünü Türk topraklarından geçen boru hattıyla bir Akdeniz limanına ulaştırmak ve böylece kendilerini saf dışı bırakmak olduğuna inanmaktadırlar.⁷

NATO'nun ve AB'nin son genişlemelerinin, bir bütün olarak her yönden Karadeniz'e komşu coğrafyalara yansıtacağı üzerinde çokça durulan konu haline gelmiştir.

I-TÜRK BOĞAZLAR REJİMİ KAPSAMINDA TÜRKİYE'NİN ÖNEMİ

Türkiye 36–42 kuzey paralelleri ile 26–45 doğu meridyenleri arasında yer almaktadır, yani Ekvatorla Kuzey Kutbunun tam ortasında bulunmaktadır. Eski Dünya adı verilen Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının ortasında ve üç kıtayı birbirine bağlayan yolların üzerinde bulunan Türkiye, Asya ile Avrupa arasında en kısa yolun geçtiği köprü durumundadır. Atlas Okyanusu'nun bir kolu sayılan Akdeniz, Ege ve Karadeniz ile çevrilmiş olan Türkiye'nin Anadolu ve Trakya toprakları arasında önemli bir su yolu oluşturan İstanbul ve Çanakkale Boğazlarıyla Marmara Denizi

⁷ Çiftçi, **agm**, s.174

bulunmaktadır. Boğazlar gibi çok önemli odak noktalarının Anadolu kıyıları boyunca yer alması, bu coğrafya parçasına başta ulaşım olmak üzere birçok bakımdan üstünlük kazandırmıştır. Asya ile Avrupa'yı birleştirmesi, çevresindeki deniz ve boğazlar sayesinde dış dünya ile ilişkilerini kolaylıkla kurabilmesini, iklimi de Türkiye'yi tarihin her döneminde uygarlıkların beşiği haline getirmiştir.

İşte Türkiye'nin Asya ile Avrupa arasındaki bu köprü durumu⁸, Avrupa'ya yaklaşan alan oluşu ve Boğazların mevcudiyeti bu kara parçasını Orta Doğu'nun hatta dünyanın ticari ve stratejik bakımdan önemli yeri haline getirmiştir.

Türkiye üzerinde bulunduğu coğrafya nedeniyle jeopolitik ve jeostratejik önemini her zaman korumuş ve bundan sonra da korumaya devam edecektir. Bu önem Karadeniz ve kıyıdaş ülkelerin geleceğin büyük enerji projelerine ev sahipliği yapacak olması bunu daha da arttıracaktır.

Evrensel politik yapılanmada Türkiye, coğrafyası, nüfusu, çok sayıda etnik akrabaları, tarihi kimliği, tarihi kimliğinden kaynaklanan evrensel etnik arayışı ve sahip olduğu askeri güçle güncel politikada çok önemli bir yer işgal etmektedir.⁹

Türkiye, Brezezinski'nin deyimiyle "Volkanik bölgede yer alan ve bu nedenle istikrar içinde olması Amerikan çıkarları için son derece önemli olan bir ülkedir. Domino Taşları Teorisi'nde büyük güç olarak adlandırılmamış olsa da Mihver Devletlerarasında önemi büyüktür. Mihver Devletteki istikrarsızlık kolayca bölgeye yayılabilecektir. Ve bu da dünyayı olumsuz etkileyebilecektir, bu anlamda Türkiye güçlü bir ülke olarak bölgede yerini almak durumundadır.

Türkiye üç tarafı denizlerle çevrili bir ülkedir. Kuzeyden Karadeniz, batıdan Marmara Denizi ve Ege Denizi, Güneyden Akdeniz ile çevrilidir. Bu denizler, boğazlar yoluyla birbirine bağlantılı olup Cebelitarık Boğazı ile Atlas Okyanusu'na, Süveyş Kanalı ile Kızıldeniz ve oradan da Hint Okyanusu'na ve ötelerin ötesindeki Pasifik Okyanusu'na kadar ulaşma imkanına sahiptir. Bu anlamda Türkiye amfibi

⁸ İsmail Cem, **Turkey in the 21st Century**, Rustem, first published:2000, s13

⁹ Suat İlhan, **Türkiye'nin Zorlaşan Konumu**, Ötüken yayınları, İstanbul, 2004, s. 29

devlet olma özelliği taşımaktadır. Dolayısıyla Deniz Hakimiyet Teorisinde de Türkiye'nin önemi büyüktür.

Türkiye, iki kıta üzerinde toprağı olan üç ülkeden birisidir ve üzerinde bulunduğu coğrafya nedeniyle jeopolitik ve jeostratejik önemini her zaman korumuş ve bundan sonra da korumaya devam edecektir. Dünya güç merkezlerinin her türlü çatışmalarında kullanacakları mihverler Türkiye'den geçmektedir.¹⁰ Türkiye tampon ve kilit bölgedir. Dünyada ya da bu bölgede etkin güç olmak isteyen devletler için Türkiye her zaman birlikte hareket edilmesi gereken bir müttefik ya da kontrol altında bulundurulması gereken bir ülkedir. Türkiye bir dünya gücü, en azından bölgesel bir güç olmak istiyorsa, kendi jeostratejik konumunun farkında olarak bunu kendi iradesi dahilinde ve kendi çıkarlarına, dolayısıyla ulusal hedeflerine hizmet edecek doğrultuda kullanmalıdır.

Karadeniz'i çevreleyen Varşova Pakt'ı ülkeleri ile her an çatışma beklentisinde ve hazırlığında olan Türkiye, SSCB'nin dağılmasından sonra kendisini yeni bir ortamda baş aktör olarak bulmuştur.

Evrensel politik yapılanmada, Türkiye, coğrafyası, nüfusu, çok sayıda etnik akrabaları, tarihi kimliği, tarihi kimliğinden kaynaklanan evrensel etkinlik arayışı ve sahip olduğu askeri güçle güncel politikada çok önemli bir yer işgal etmektedir. Bu özel konumuna rağmen Türkiye'nin günümüzün evrensel politikalarındaki yeri kesin olarak belirgin değildir.¹¹

Bir devletin dış politikasında alternatif yörüngeler ve değişik perspektifler olması gerekliliği özellikle XX.YY'in kabul edilmesi gereken bir gerçektir. Soğuk Savaş'ın bitimiyle birlikte artık Batı, Doğu'ya yönelmiş ve buradaki devletlerle işbirliği alanlarını çeşitlendirmeye özen göstermiştir. Bu alanlar küresel mücadelenin yürütüldüğü alanlar olmuşlardır.

¹⁰ Hakan Emanet, **Deniz Hakimiyetinden Dünya Hakimiyetine Giden Yolda Türk Boğazları**, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, birinci basım, İstanbul, 2003, ss. 36-37

¹¹ İlhan, **Türkiye'nin Zorlaşan ...**s.29

SSCB'nin yıkılmasıyla Türkiye'nin daha da güçleneceği ve Türk Cumhuriyetleriyle ekonomik, kültürel, sosyal işbirliğini geliştirerek Avrasya'nın en önemli devleti halini alacağının analizleri yapılmaktaydı. Hatta Rusya, Avrasya'da hakimiyetinin kaybolduğu alanlarda en ciddi rakiplerinden birinin Türkiye olacağını düşünmekteydi. Türkiye, bu ülkeleri ilk tanıyan devlet olmasına rağmen, daha sonraki süreç içerisinde bölge ülkeleriyle ilişkilerini istediği seviyeye bir türlü taşıyamamıştır. Türkiye ile bölge ülkeleri arasında iletişimsizliğin giderek büyüdüğü görülmektedir. Batılı devletlerin girişimleriyle Türkiye'nin içinde ve çevresinde sorunlar yaşamıştır ve Türkiye ciddi ulusal güvenlik endişeleri yaşamış, ağır ciddi yükümlülükler ve ekonomik ağır krizlerin içine girmiştir, siyasi iktidarlar somut politikalar üretememişlerdir. Ve dolayısıyla Türkiye Avrasya'ya yönelememiştir.¹²

Türkiye, enerjiye ihtiyaç duyan ve bu gereksinimini ithalat yoluyla karşılayan, enerji alanında dışa bağımlı bir ülkedir. SSCB'nin dağılmasıyla, enerji kaynakları bakımından oldukça zengin rezervlere sahip Hazar Havzası'nda Türk Cumhuriyetlerinin ciddi kaynakları devralması, Türkiye açısından olumlu ve tarihi bir fırsat olmuştur. Türkiye hem kendi ihtiyaçlarını bu bölgeden karşılayabilir hem bu kaynakların dünya pazarlarına aktarılmasında kilit ülke konumuna kavuşabilirdi. Ancak Türkiye bu konudaki fırsatları değerlendirememiştir. Türkiye Avrasya'ya yönelik politikalarında şimdiden sonra daha geniş perspektifle hareket etmelidir. Türkiye alternatif politikalar üretirse kaçırdığı fırsatları tekrar elde etme şansına sahip olacaktır. Türkiye'nin Avrasya'da daha güçlü konuma gelmesi Türkiye'nin AB'ye giriş sürecini hızlandıracak en etkili güçtür. Türkiye'nin Avrasya politikasına önem vermesi AB yolunu kenara bırakması anlamına gelmemektedir. Türkiye siyasi perspektifini genişlettiği takdirde AB'nin vazgeçemeyeceği bir güç olacaktır.

Türkiye'nin jeopolitik ve jeostratejik bakımdan orta ve uzun vadede ihtiyaç duyulacak ve güçlü devletlerin kendi taraflarında görmek isteyeceği bir devlet konumuna gelebilmesinin yolları aranmalı, dış politikada uygulamaya konmalıdır.

¹² Gürol Kırac, "Batı Doğu'ya Yönelyor,Türkiye Yalnızca Batı'ya", **Cumhuriyet Strateji**,13 Aralık 2004 Pazartesi, yıl:1,sayı:24, s. 10

Rusya, Türkiye'yi ait olması gereken bir Avrasyacı oluşumdan uzak tutmaya çalışmaktadır. Bunun ana nedeni, içindeki Türk kökenli grupların oluşturduğu özerk cumhuriyetlerin potansiyel güçlerinin çeşitli çekincelerle dikkate alınmış olmasıdır. Bundan dolayı Rusya'nın bugün izlemeye çalıştığı Avrasya politikası ağırlıklı olarak Paris-Berlin-Moskova-Tahran-Tokyo hattından oluşmaktadır.¹³

11 Eylül sonrası ABD'nin terörle ve kitle imha silahlarıyla mücadele stratejileri, AB'nin ise Türkiye'nin bu birliğe giriş müzakerelerinde yaptığı ve Türkiye'nin çıkarlarını, ulusal birliğini, bütünlüğünü olumsuz etkileyen talepleri ortadadır. Bu talepler Türkiye'nin iç düzenlerini yönlendirmeye, yeniden yapılandırmaya kadar uzayan bir zincirin halkalarıdır.¹⁴

Türkiye'nin güvenlik inisiyatiflerinden biri de Karadeniz'de kontrolün kaybedilmemesidir. Türkiye'nin güvenliği güney Kafkasya'daki gelişmeler ile de yakından ilgilidir.

Türkiye'nin güvenliğini etkileyen tehlikeler kuzeyden ve doğudan değil Türkiye'nin içinden, batısından ve güneyinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle de jeostratejik etkinliğini arttıracak tedbirleri geliştirirken Türkiye'nin jeostratejik önceliği içinden, batısından ve güneyinden kaynaklanan tehlikelere karşı tedbir almak olmalıdır. Avrasya'nın tüm jeostratejik oyuncuları ile dengeli ilişkiler geliştirmeyi amaçlamak zorunda olan Türkiye, çevresinde güvenlik kuşağı oluşturma gayretlerini sürdürmeli, teknolojik yeteneklerini geliştirirken, jeostratejik önceliği enerji zengini Azerbaycan ile öncelikle ekonomik bütünleşme olmalıdır.¹⁵

Karadeniz'in kuzey kıyısında zenginlik daima iki koşula bağlıdır: İç steplerde istikrarlı barış ve Karadeniz'le Akdeniz arasında serbest geçiş. Türkiye bu iki koşul için de kilit öneme sahip ülke konumundadır. Karadeniz ve Türkiye'nin kilit bir rol

¹³ Ali Külebi, "Türkiye'nin Stratejik Öncelikleri", **Cumhuriyet Strateji**, 5 Aralık 2005

Pazartesi, yıl:2, sayı:75, s. 22

¹⁴ Tanju Erdem, "Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi", **Cumhuriyet Strateji**, 21 Şubat 2005

Pazartesi, yıl:1, sayı:34, s. 14

¹⁵ Nejat Eslen, "Türkiye'nin Jeopolitik Öncelikleri", **Cumhuriyet Strateji**, 21 Şubat 2005
Pazartesi, yıl:1, sayı:34, s. 16

yüklenerek belirlediği bu durum özellikle Ukrayna, Romanya, Bulgaristan ve Gürcistan için yaşamsal önem içeriyor. Aksi taktirde bu ülkeler denize çıkışı olmayan kara ülkeleri haline dönüşecekler. Bu ülkelerin istikrarının sürekliliği sağlanarak her birinin birer güçlü ve işleyen devlet haline dönüşmesi Amerikan stratejisi ve Türkiye ile yakından ilgilidir.¹⁶ Gürcistan ve Ukrayna devrimleri bu temanın uygulama örnekleri olarak görülmelidir.

Türkiye Montreux'den aldığı güçle Karadeniz'de tüm girişimlerde ve bölgesel çatışmaların çözümü dahil her türlü çabada aktif rol oynamalıdır. Türkiye'nin çıkarlarına aykırı bir adım atıldığı taktirde Türkiye'nin kendi güvenliği ve çıkarlarına uygun düzenlemeler yapmalıdır. Türkiye'nin bunu gerçekleştirecek yapısı bulunmaktadır.¹⁷ Aksi halde karşımıza çıkacak alternatif izolasyondur.

Trans-Kafkasya'daki ülkelerin egemenliği hakkında kesin bir şey söylenemez, Ermenistan Rusya'ya, Gürcistan ABD'ye yakın durmaktadır. Azerbaycan ise net bir tutum sergilememektedir. Bu açıdan Türkiye kendi çıkarları için Azerbaycan'a yaklaşmak durumundadır. Böylece Orta Asya ile bağıni kurarken enerji kaynaklarına da yaklaşmış olacaktır. Azerbaycan'a yaklaşmasının somut adımı Kars-Tiflis Demiryolu olarak değerlendirilmektedir. Türkiye'nin Gürcistan üzerinden Azerbaycan'a ulaşması gerekmektedir.

Rusya, Azerbaycan'a fazla yüklenirse, Azerbaycan süregelen tarafsızlık anlayışına uygun biçimde hemen ABD'ye yakınlaşıyor. İran Azerbaycan üzerine fazla geldiğinde Azerbaycan Türkiye ile ilişkilerini artırıyor.

Kafkasya ile köklü bağları bulunan Türkiye, Orta Asya ile bağıni da buradan kurmak zorunda. En azından Türkiye'nin Gürcistan üzerinden Azerbaycan'a ulaşması gerekiyor. Bunun somut adımı Kars-Tiflis Demiryolu olarak değerlendirilirken, izole edilme endişesi taşıyan Ermenistan Projeyi engellemeye

¹⁶ Mitat Çelikpala, "Karadeniz'de Kılıçlar Çekiliyor", **Cumhuriyet Strateji**,3 Nisan 2006 Pazartesi,yıl:2,sayı:92, s. 6

¹⁷ **agm**,s.7

alışıyor. Çünkü bu projeye göre Türkiye, Gürcistan ve Azerbaycan'ı Avrupa'ya bağlarken Ermenistan by-pass edilmiş olmaktadır.¹⁸

Kafkaslarda sorun çıkarmak üzere kullanılacak özellikle köktendinci örgütlerin yol açabileceği karışıklık özellikle Rusya'yı etkileyecektir. Ancak bu oyuncular satranç tahtasında özellikle Gürcistan üzerinden başlatılıp enistan üzerinden sürdürülecek ve sonuçları Rusya'yı etkileyebileceği gibi, Orta Asya'ya ve Azerbaycan'a bağlantıyı sağlayan Gürcistan'ın karışıklığa düşmesi nedeniyle Türkiye'yi de olumsuz etkileyecektir. Bu nedenle kendisi için birçok açıdan ilgi alanı olan Gürcistan'ın geleceğinin teminatı çok önemlidir.

Bizim için her zaman potansiyel işbirliği alanı olan Orta Asya'ya siyaset ve ekonomi alanında ciddi adımlar atmamız gerekmektedir. Bu bağlamda, Orta Asya'ya bizi ulaştıracak köprü olan Kafkaslarda, geçmişte Orta Asya'da yaptığımız yanlışları yapmaktan kaçınmalıyız ve bölgede kararlı bir tutum sergilemeliyiz. Bölgedeki dengeleri Shangay benzeri bir örgüt ile sağlamalıyız, bölgeyi yabancı glere teslim etmemeliyiz.

Rusya'nın Asyalı bir g olarak Avrupa'ya yönelmiş olması, Türkiye'nin de aynı özelliğe sahip olması bu iki ülkenin Avrasya'da avantajlı olmasında etkilidir. Shangay İşbirliği rgt ile tekrar doğuya yöneldiğini gördüğümüz Rusya bu avantajının farkındadır. Ancak maalesef Türkiye bunun farkında değildir. Türkiye'nin bölge arasındaki coğrafi kopukluğu da bu avantajın fark edilmemesinde etkilidir. Türkiye'nin bölgede etkin rol oynayabilmesi için ülkemizin yakın ve orta vadede Azerbaycan ile bir birlik meydana getirmesi ve Gürcistan'ın Ermenistan ile gergin olan ilişkilerinin her daim sürmesinin sağlanması önemlidir.¹⁹

Türkiye'nin gelecekte bölgesinde karşılaşacağı yeni oluşumların dışında kalmamak ve Batı dünyası ile ilişkilerini geliştirmek için gerekli olan uzun vadeli politikalarını ve bunlara uygun stratejiler geliştirmesi önem taşıyor. ABD,

¹⁸Ali Külebi, "Kafkas Satrancında Hamleler", **Cumhuriyet Strateji**,10 Ekim 2005 Pazartesi,yıl:2,sayı:67, s. 8

¹⁹ Ali Külebi, "Avrasya'da Stratejik Mücadele", **Cumhuriyet Strateji**, 29 Mayıs 2006 Pazartesi,yıl:2, sayı:100, s. 16

Türkiye'nin AB'ye girmesini, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Kafkasya ve Ortadoğu ülkelerine olan açılımını sınırlayarak bu dünya ile bağlantısını zayıflatmak, batıdan uzaklaşmasını önlemek ve ayrıca AB içinde kendine yakın bir müttefikini bulundurarak oradaki etki alanını genişletmek istiyor. ABD dış politika konularında kendisinin desteğine muhtaç, ekonomik konularda dibe vurmamış, ancak refaha da kavuşmamış, askeri açıdan güçlü ancak malzeme açısından kendisine bağımlı bir Türkiye'yi tercih etmektedir.²⁰

Türkiye, Çin'in BM Güvenlik Konseyi Daimi Üyesi olacağını giderek yükselmeye başlayan, hatta 2030–2050 yıllarında ABD'yi geride bırakarak dünyanın süper gücü olabileceğini dikkate almaktadır. Çin ile ilişkilerini geliştirerek Türkiye'nin çıkarlarının korunması amaçlanmaktadır. Türkiye Çin pazarındaki pastadan pay almak niyetindedir.²¹

Türkiye nasıl bir politika izlerse izlesin ister Shangay İşbirliği Örgütü'ne katılsın isterse Türk Dünyası ile ilişkileri geliştirsın isterse ekonomik birlikler kursun Karadeniz Türk Dış Politikasında Türkiye için büyük bir şanstır. Ve bu şans uygun politikalar dahilinde kullanılırsa Türkiye bölgesel güçten daha üstün bir güç olarak varlığını sürdürecektir.

Türkiye'nin özellikle önümüzdeki on yıl içinde petrol ve doğalgaz ulaşımında dünyanın önemli transit ülkelerinden biri olması kaçınılmazdır. Karadeniz'in kontrolü konusunda ABD ile ilişkilerimizin engebeli bir yola girebileceği gerçeği boru hatlarının geleceği konusunda Amerikan stratejisini etkileyebilir. Bu bağlamda, dünyanın önde gelen doğalgaz ve petrol üreticisi İran ile ilişkilerimizin geleceği bizim için olduğu kadar İran için de önemli olacaktır. Türkiye'nin transit ülke ve boru hatları terminali olma konusunda gün geçtikçe artan önemi İran'ı da boru hatları seçeneklerini çeşitlendirmek açısından Türkiye'yi kullanma mecburiyetinde bırakabilecektir. Ancak bu noktada daha uzun bir süre İran'a yönelik bir izolasyon

²⁰ Armağan Kuloğlu, "Türkiye dış politikada seçenek üretmeli", **Cumhuriyet Strateji**, 17 Temmuz 2006 Pazartesi, yıl:3, sayı:107, s. 21

²¹ Nuraniye Hidayet Ekrem, "Türkiye Çin ile Ortak Payda Arıyor", **Cumhuriyet Strateji**, 14 Ağustos 2006 Pazartesi, yıl:3, sayı:111, s.15

politikası izleyecek gibi görünen ABD'nin İran boru hatlarının Türkiye'den geçmesi konusunda çeşitli zorluklar çıkarması da beklenmelidir.²²

Türkiye enerji açığını dış ülkelerden aldığı petrol ve doğalgaz ile karşılıyor.²³ Nükleer santrallerimiz yok. Bu suretle bir taraftan enerji üretim kaynaklarımızı çeşitlendirirken bir taraftan da nükleer enerji santralı açmamızda yarar vardır. İran'dan petrol ve doğalgaz alımı politik açıdan ne kadar önemliyse Hazar petrol ve doğalgazının batıya taşınması meselesi de Türkiye için çok önemlidir. Bunun gerçekleşmesinde ise Karadeniz'in jeopolitik ve jeostratejik açıdan önemi büyüktür. Türkiye bölgede tek başına kilit bir rol oynayamayacağı için Rusya'nın önemi bu noktada artmaktadır.

Türkiye coğrafi konumunun ve istikrarlı bir ülke olmasının avantajını özellikle kendi çıkarları açısından kullanmalıdır. Geçmişteki ipek Yolu üzerinde olmamız bugün de değerlendirilmelidir. Ceyhan Limanı'nın çok büyük gemilere elverişsizliği, Boğazların bizde olması ama geçişe elverişsizliği, Karadeniz'in hava şartları bakımından uygunsuzluğu Türkiye üzerinden geçecek boru hatlarını uygun kılmaktadır.

Karadeniz'de ortaya çıkan durum bugün Türkiye'yi yakından ilgilendirmektedir. Bölge dışından olan ve üstelik bütün bölgesel aktörlerden daha güçlü olan bir süper gücün Karadeniz'de kurmaya başladığı yeni denge Türkiye'nin bölgedeki gücünü savunmaktadır. Bugün Türkiye NATO bağlamında değil de Karadeniz'de bağımsız bir güç olarak ele alındığı zaman, Türk milli çıkarları açısından Türkiye'nin Karadeniz'de dengeleyebileceği aktörleri tercih etmesi söz konusudur.²⁴ Karadeniz'de tek bir aktörün baskın olması Türkiye'nin çıkarlarını olumsuz etkileyecektir.

²² Ali Külebi, "Avrasya Enerji Hatları", **Cumhuriyet Strateji**, 6 Mart 2006 Pazartesi, yıl:2, sayı:88, s. 16

²³ Turhan Fırat, "Bölgesel Sorunlarımız Artıyor", **Cumhuriyet Strateji**, 20 Şubat 2006 Pazartesi, yıl:2, sayı:86, s. 17

²⁴ Anar Somuncuoğlu, "Karadeniz'de Soğuk Savaş", **Cumhuriyet Strateji**, 26 Aralık 2005 Pazartesi, yıl:2, sayı:78, s.15

Türkiye coğrafi konumu, genç nüfusu, kaynakları ve askeri gücü ile Avrasya’da dengeleri değiştirme yeteneğine sahiptir, bu nedenle de Türkiye Avrasya’daki her jeostratejik oyuncunun yanında görmek istediği bir ülkedir.²⁵

Petrol ve doğalgaz yoksunu olmakla beraber coğrafi konumunun özelliği gereği Türkiye önümüzdeki yıllarda dünyanın en önemli transit boru hatları ülkelerinden biri olacak. Çünkü ülkemiz jeopolitik olarak merkezi bir ülke olduğu gibi dünya petrol üretiminin çoğunun gerçekleştiği bir bölgeyle Avrupa yakasına uzanmaktadır.²⁶

Karadeniz’den çıkacak hidrokarbonların Türkiye’nin petrol ve doğalgaz için ödediği faturayı azaltacaktır. Çünkü artık derin sularda yapılacak petrol ve doğalgaz sondajlarında geçmişte karlı olmayan çalışmalar artık bugün artan petrol fiyatları ve nispeten dünyada azalan petrol kaynakları ya da kaynakların jeopolitik durumları nedeniyle daha karlı olacaktır. Türkiye’nin yeni petrol ve doğalgaz umudu Karadeniz olmalıdır.²⁷

Türkiye²⁸ ;

- AB üyesi olmaya çalışıyor.
- ABD ile stratejik ortaklık kuruyor.
- Rusya ve Çin’e uzak duruyor.
- Türk Birliği kurma şansını harcadı.
- Orta Doğu, Balkanlar ve Kafkas ülkelerine yönelik politikalar üretilmemiştir.

Türkiye’yi esas hedef haline getiren Batı için ciddi sebepler bulunmaktadır.²⁹

—Batı üç olanağını kullanarak üç ihtiyacına kavuşmaya çalışıyor. Bu mücadelede başarılı olamaması Batı’nın sonu olacaktır.

²⁵Nejat Eslen, “Soğuk Savaş Sonrası Jeopolitik”, **Cumhuriyet Strateji**, 7Şubat 2005

Pazartesi, yıl:1, sayı:32, s.11

²⁶ Ali Külebi, “Enerji Merkezlerinin Güvenliği”, **Cumhuriyet Strateji**, 10 Temmuz 2006

Pazartesi, yıl:3, sayı:106, s. 16

²⁷ Cüneyt Göksu, “Bolivya’da Yitirdiğini Türkiye’de Arıyor”, **Cumhuriyet Strateji** 18 Eylül 2006

Pazartesi, yıl:3, sayı:116, s.15

²⁸ İlhan, **Türkiye’nin.....**, s.30

²⁹ Age., s. 31

—Batı amaçlarına ulaşmak için yaptığı politikalarda ve politikalarını uygulama alanına koyması sırasında Uygarlıklar Savaşı ve Küreselleşmeden büyük ölçüde yararlanıyor.

—Batı evrensel etki ve evrensel egemenliği sürdürmek zorundadır. Uluslararası ve uluslar üstü yollarla istediği sonuca ulaşamazsa savaş yolunu seçmekten çekinmemektedir.

—Batı'nın Türkiye'den kaynaklanacak zorluklara tahammülü yoktur.

ABD ve AB'nin evrensel egemenliğini devam ettirebilmesi için, kendisine rakip olacak Rusya'ya, Çin'e karşı; Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkasya coğrafyalarında var olması gerekir. Türkiye coğrafyası bu bölgelerin hatta bütün Avrasya'nın yol kavşağıdır.

Türkiye Soğuk Savaş döneminde Batılıların güvenliklerine katkıda bulunmuş, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Batılıların gözünde Batıya karşı işlevini tamamlamıştır. Bugün Batı'nın Orta Doğu ve Avrasya egemenliği önünde coğrafi ve tarihi engeldir. Ya ortadan kaldırılarak Rusya güneyden kuşatılmalı, Rusya-Çin-Hint güç odağı kontrol edilebilmelidir. Ya Türkiye ile işbirliğine gidilerek bu amaca ulaşılmalıdır.

Türkiye, Soğuk Savaş sonrası oluşan, istikrarsız beş bölgenin yani Balkanlar, Kafkaslar, Doğu Avrupa, Orta Doğu, Orta Asya'nın olumlu ve olumsuz etkilerine en fazla maruz kalan ülkedir. Balkanlar'la AB, Kafkaslar'la Rusya, Orta Doğu ile ABD yakından ilgilenen ülkelerdir. Türkiye bugüne kadar hiç yapmadığı şekilde her bölge için ayrı ayrı politika üretmesi gerekmektedir. Türkiye günümüz şartlarında, çevresindeki her bölge için, daha sonra bölgelerdeki her ülke için ayrı ayrı, aşamalı ve değişecek şartlara göre geliştirilmeye uygun politikalar üretmek zorundadır. Balkanlar, Kafkaslar, Orta Doğu, Orta Asya ve bu bölgeler için en önemli unsur olan Karadeniz Türkiye jeopolitiğini oluşturan, coğrafi kaçınılmazlarımızdır.

Türkiye'nin büyük oyunda ağırlığı olan oyuncu olması için Ankara'nın büyük ölçekli jeopolitik projelere sahip sağlam ve güvenilir partnerler bulması gerekir. Avrasyacı eğilimle hareket ederse Özellikle Karadeniz çevresinde ve Kafkasya'da birkaç asırdır süren Rus-Türk çatışmasına da son verilebilir ve aynı zamanda stratejik

yeniden yapılanma doğrultusunda tüm kıta için yeni çok kutuplu bir proje geliştirebilir.

Bir ulus devlet ve NATO üyesi olarak Türkiye, Avrasya projesi için yeterince hasım bir ülkedir: böylesi bir Türkiye ile Rusya'nın ortak hedeflerinden çok daha fazla jeopolitik çelişkileri bulunmaktadır. Jeopolitik açıdan söz konusu olan, denizin küresel zaferi ve karanın mağlubiyetidir. Bu açıdan Karadeniz iki ülke için hatta bölge ülkeleri için son derece önemlidir.

Karadeniz'in artan ekonomik değeri, Karadeniz'e sahili bulunan devletlerin Varşova Paktı dönemindeki politik ve askeri durumlarından sıyrılarak her birinin Karadeniz'de söz sahibi olmak amacıyla yeni yapılanma ve uluslararası oluşumlara katılma çabaları, Karadeniz'deki emelleri doğrultusunda faaliyetlerine devam etmesi, Türkiye açısından Karadeniz'in önemini XX.YY'nin başlarında fevkalade arttırmıştır.³⁰

Karadeniz'in açık denizler için çıkış yolu olan Türk Boğazları da önemli bir kesişim noktasıdır. Karadeniz'in güvenliği için, sahilدار ülkeler beraber girişimlerde bulunmalı, gelecek için işbirliği olanakları araştırmalıdır. Montreux Anlaşması da tüm sahilدار ülkeler için bir güvenlik garantisi olmaktadır. Bu suretle Türkiye'ye çok büyük görevler düşmektedir.

Türkiye, Rusya'yı bölgemizin ortak refahı ve istikrarı doğrultusunda, karşılıklı yarar ve çıkar ilkeleri zemininde XX.YY'de birlikte çalışacağı bir ortak olarak görmektedir. Türkiye ile Rusya arasındaki köklü ilişkilerin temeli dürüstlük, karşılıklı güven, toprak bütünlüğüne saygı, karşılıklı çıkar ve kaygılara duyarlılık, içişlerine karışmama gibi ilkelere dayanma durumundadır.³¹ Soğuk Savaş'ın en zor döneminde bile Türkiye ve Rusya birbirlerinin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı gösteren dikkatli politikalar izlemişlerdir. Bugün de bölgede barış ve istikrar her iki ülke için de önem arz etmektedir.

³⁰ Bilge Butanrı, **Bölgesel Güç Karadeniz**, IQ Kültür-Sanat Yay, 1. baskı, İstanbul, 2004, s. 39

³¹ Butanrı, **age.**, ss. 88-89

Rusya ile doğalgaz konusunda büyük projelerde işbirliği yapılmaktadır. Mavi Akım Projesi'nin devreye girmesiyle Türkiye 2010'lu yıllarda doğalgaz ihtiyacının önemli bölümünü Rusya'dan karşılayacaktır. Karadeniz ve Hazar havzalarının gelişmesinde ve zenginleşmesinde çıkarlarımız çelişmemekte aksine birleşmektedir. Siyasi ilişkilerin ekonomik ilişkiler düzeyine çıkarılması konusunda her iki ülke de görüş birliği içindedir. Türkiye Avrasya'nın geleceğinde Rusya ile rakip değil stratejik ortak olarak hareket etmelidir ve bu ülke ile her alanda işbirliğine açık bulunmalıdır. Rusya, Türkiye'nin Orta Asya Cumhuriyetleri ile Kafkaslardaki ve Rusya'daki etnik gruplara olan ilgisini sınırlamak hedefi peşindedir. Buna karşın Türkiye, Rusya ile Avrasya bölgesinde nüfuz tesis etme gibi bir rekabet içinde bulunmamaktadır. Bölgedeki kalıcı çözümler için iki ülke arasında samimi bir işbirliğine ihtiyaç duyulmaktadır.

Soğuk Savaş döneminde Türkiye, Sovyet ideolojik sisteminin ve Varşova Paktı'nın arz ettiği tehdide maruz kalmış ve güvenliğini NATO Antlaşmasının sağladığı kolektif güvenlik sisteminin içinde aramıştır.

Gelecekte Rusya ile karşılıklı güven ve çıkar esasları çerçevesinde her alanda iyi ilişkiler içinde olunması önem kazanmaktadır. Türk-Rus ilişkilerinin açık rekabet ve sürtüşme ortamından olabildiğince uzak uzak tutulması gayretlerinin sürdürülmesi en akılcı yol olacaktır. Yenidünya şartlarında, Türk-Rus ilişkilerinin aşağıdaki esaslara dayandırılması uygun olacaktır:

- 1-) İkili işbirliğinin mümkün olan her alanda geliştirilmesi
- 2-) Karşılıklı güvenin korunması ve güçlendirilmesi
- 3-) Bölgede barış ve istikrarın takviyesinde ve refahın artırılmasında samimi bir işbirliğinde bulunulması.³²

Rusya'nın Hazar Havzası petrol ve doğalgazının kendi kontrolü altında uluslararası sisteme ulaştırılması konusunda baskıcı politikalara devam edeceği, Kafkaslar ve Orta Asya politikalarının yeniden şekilleneceği, bu durumun bölgedeki zengin enerji kaynaklarının paylaşımını ve Türkiye'nin bölgeye yönelik

³²age, s.108

menfaatlerini de yakından etkileyeceği, ancak her şeye rağmen jeopolitik ve jeostratejik önemi nedeniyle Türkiye bölgeden dışlanamayacaktır. Mavi Akım gibi iki ülkenin ortak projelere imza atması, ülkelerin bölgedeki çıkarlarını uyuşturması bakımından önemlidir.³³

Türkiye'nin ekonomide öncelikli sorunları; yüksek enflasyon, işsizlik, kapasite kullanım düşüklüğü ve mali sektör yetersizliği gibi sorunlardır. Türkiye'nin ulusal güçleri arasında en iyi durumdaki ve caydırıcılığı çok fazla olan gücü, askeri gücüdür. TSK özellikle son 20 yıldır gerçekleştirilen modernizasyon çalışmalarıyla büyük bir atılım içine girmiştir.

Türkiye AB'ye üye olma inancını eski dönemlere nazaran yitirmiş durumdadır. Hızlı tren hatlarının yaygınlaştırılması petrole olan bağımlılığı bir nebze azaltacaktır. İçinde bulunduğu ekonomik ve sosyal sorunlara rağmen bölgesel bir güç olma gayretini sürdürmektedir. SSCB'nin dağılmasından sonra kendisini kucaklamak için koşan Türk Cumhuriyetleri'ne birçok vaatlerde bulunan ancak bekleneni verememiş olması nedeniyle hayal kırıklığına uğramış olan Türkiye, elindeki bu büyük fırsatı değerlendirememiş ve günümüze kadar da bu ilerleyiş yavaş yavaş devam etmiştir.

ABD'nin tek süper güç olarak kalmasının ardından yeni denge ve güvenlik arayışları başlamış, AB yeni bir bölgesel güç olma gayretlerini arttırmıştır, Rusya ve Çin ise Orta Doğu'nun yapılandırılmasında, ABD'ye karşı denge arayışı içinde yakınlaşmaya başlamıştır. Bu yapılanma içinde Türkiye yerini tam olarak belirleyemediği gibi, kendisini her zamankinden daha hareketli ve tehlikeli bir ortam içinde bulmuştur. Irak'a müdahalede ABD'nin yanında yer almayarak uluslararası hukukun gereğini yaptığını belirten Türkiye, üyesi olmaya çalıştığı AB'den de destek görmemiştir.

Rusya, ABD'nin Irak müdahalesini kendisi içinde bir örnek olduğu ve terörle mücadele kapsamında terörist faaliyetlerin önlenmesi amacıyla terörist faaliyetlere destek veren ülkelere müdahale hakkı olduğunu belirtmekte ve bu sayede eski nüfus

³³ http://www.bsrec.bg/newbsrec/E&E_article2.pdf

alanını tekrar yaratmaya ve Türkiye'yi bölgede pasifize etmeye çalışmaktadır. Türkiye, kendisi ve Azerbaycan'ın güvenliği açısından da çok önemli gördüğü Gürcistan'ı iç istikrarın ve bütünlüğünün korunması açısından desteklemektedir. Rusya'nın bu ülke üzerindeki etkisi kırılmaya çalışılmaktadır.

AB'ye üye olmalarının ardından Bulgaristan ve Romanya ile Gümrük Birliği'nin getirdiği kısıtlamaların kalkması ile ekonomik ilişkiler iyice geliştirilmiş, coğrafi yakınlığın da avantajı kullanılmıştır. AB Karadeniz donanması kurulma aşamasındadır. BLACKSEAFOR tatbikatları ile karşılıklı iyi ilişkiler geliştirilmektedir.³⁴ Ancak kurulacak donanmanın yapısı ve boğazların kullanımı konularında pürüzler bulunmaktadır. AB Montreux Sözleşmesi'nin yeniden gözden geçirilmesi konusunda baskılarını arttırmaktadır. Rusya petrol taşımacılığında boğazlardan gemi geçişine konan sınırlamalardan rahatsız olmakla beraber Karadeniz'de güçlü donanmaların varlığından rahatsızlık duymaktadır.

Türkiye hem Balkanlar hem de Karadeniz'de Rusya'ya karşı yalnız kalmamak ve güvenliği takviye etmek amacıyla Romanya'nın da NATO'ya dahil edilmesini desteklemekteydi.³⁵ Romanya'nın NATO üyesi olması ile Karadeniz'de Türkiye'den sonra savaş gemilerinde tonaj sınırlaması olmayan ikinci bir NATO üyesi daha olmuştur ve ittifakın genel olarak Karadeniz'deki stratejik ağırlığı artmıştır.

II-TÜRK BOĞAZLAR REJİMİ KAPSAMINDA KARADENİZ'İN ÖNEMİ

Coğrafi olarak Karadeniz, yarı kapalı bir denizdir. Uluslararası hukuka göre, yarı kapalı bir deniz, iki ya da çok devlet tarafından çevrilmiş ve dar bir çıkışla diğer denize bağlanan deniz olarak tanımlanmaktadır. Karadeniz'den diğer denize çıkışı Türk Boğazları yoluylaadır. Türk Boğazları Montreux Sözleşmesine tabidir. 1936'da Karadeniz'e kıyıdaş devletler, Türkiye'nin güvenliği çerçevesinde Boğazlardan

³⁴ Butanrı, **age**, s.214

³⁵ <http://www.nato.int/issues/nato-eu/chronology.html>

transit geçişi ve seyrüsefer özgürlüğünü garanti altına almayı amaçlayan bu sözleşmeyi imzalamışlardır.³⁶

Soğuk Savaş sonrası dönemde eski Doğu Blok'unu oluşturan devletler yeni bir siyasi ve ekonomik düzenin arayışı içine girdilerdir. Bu ülkeler yüzlerini Batı'ya çevirmişler ve AGİT, AB, NATO gibi uluslararası örgütler aracılığıyla Batı ile bütünleşmeye ve çoğulcu demokratik, serbest Pazar ekonomisine dayalı bir düzeni kendi ülkelerinde yerleştirmeye çalışmışlar, kapılarını Batı sermayesine açmışlardır.³⁷

Bölgeye NATO'nun Barış İçin Ortaklık Programı ile başlayıp üyelikle sonuçlanan genişlemesi, AB'nin Komşuluk Politikası ile TACİS-TRASECA-INOATE ve diğer bölgesel girişimler/projeler ile etkinlik kurmaya çalışması ve AGİT faaliyetleri Karadeniz çevresine verilen önemi göstermektedir.³⁸

Bugün Karadeniz'in jeopolitik önemini değerlendirdiğimiz takdirde, bu küçük kapalı bölgede iki önemli dinamiğin etkili olduğunu söyleyebiliriz. Birincisi, Amerikan etkisinin eski Rus ve Sovyetler etkisinin yerini aldığı ve ABD'nin Fransa ve Almanya'nın bölge üzerindeki emelleriyle çatışmaya başladığı, ikincisi ise yeni yeni bir oluşum olarak ortaya çıkan Karadeniz, AB, Balkanlar ile Hazar gaz ve petrollerini, Orta Asya'yı bağlayan enerji mihverinde önemli bir rol oynamasıdır.³⁹

Karadeniz ve Karadeniz'e komşu ülkeler açısından bölgenin önemine baktığımızda:⁴⁰

1-) Bu bölge önümüzdeki dönemde enerji koridoru olması nedeniyle geçmişten daha da önemli hale gelecektir.

³⁶ Kemal Çiftçi, "Karadeniz'in değişen Stratejik Konumu ve Türkiye", Der. Osman Metin Öztürk-Yalçın Sarıkaya, **Uluslararası Mücadelenin Yeni Odağı Karadeniz**, Platin yay, Ankara, 2005, s. 165

³⁷ **age**, s. 167

³⁸ Mitat Çelikpala, "Karadeniz'de Kılıçlar....."

³⁹ Serdar Erdurmaz, "Türkiye Gelişmeleri Gözden Kaçırıyor", **Cumhuriyet Strateji**, 15 Mayıs 2006 Pazartesi, yıl:2, sayı:98, s. 14

⁴⁰ Butanrı, **age**, s. 217

2-) Bölgede Rusya'nın hakimiyet gayreti devam edecektir ve bu zaman zaman ülkelerde istikrarsızlıkların oluşmasına sebep olabilecektir.

3-) Gürcistan hem Türkiye'nin güvenliği açısından hem de Kafkasların tek denize çıkışı olması açısından çok önemlidir. Bu ülkedeki gelişmeler yakından takip edilmelidir.

4-) Birçok tehdidin var olduğu coğrafyada bulunan Türkiye'nin Karadeniz coğrafyasındaki istikrarsızlığa tahammül etmesi mümkün değildir.

5-) Türkiye önümüzdeki dönemde Boğazların kullanımı konusunda birçok taleple karşı karşıya kalacaktır. Şimdiden gerekli önlemleri alması zorunludur.

Türkiye, Boğazları hakimiyeti altında bulundurduğu sürece Karadeniz ile Akdeniz arasındaki deniz ulaştırma yollarını kontrol etmek suretiyle, başta Rusya olmak üzere tüm Karadeniz'e kıyıdaş ülkelerin sıcak denizlere ulaşma emellerine, tarihte olduğu gibi muhatap olmak durumundadır. Sahip olduğu coğrafi konumdan dolayı, Rusya'nın büyük bölümünün, Ukrayna, Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan ve Orta Asya Cumhuriyetleri'nin tümünün Avrupa'ya ulaşabilmesi için en kısa, ekonomik ve güvenilir yol Karadeniz üzerinden geçmek zorundadır. Karadeniz hareket alanının kontrolünün ele geçirilmesi Kafkas petrollerinin kontrolünün de ele geçirilmesi anlamını taşımaktadır. Bu nedenle Karadeniz'de Deniz Kuvvetleri'nin lider özelliğini sürdürmesi önemlidir.

Jeopolitik konumu en fazla değişen bölgelerden birisi Karadeniz olup bölge Soğuk Savaş sonrasında jeopolitik olarak güçlenme ve aynı zamanda tehdit altında olma çelişkileri yaşamaya başlamıştır.

Terörizm olgusu daha önce olmadığı kadar, bugün çok sık ve herkesin kullandığı bir dış politika aracı haline gelmiştir. Karadeniz Havzası giderek bu durumun en çok gözlemlendiği bir coğrafya olma özelliği kazanmaktadır⁴¹

ABD özellikle Kadife Devrim ile birlikte Güney Kafkasya'da etkisini arttırmış ve bu kartla Moskova ile oynama fırsatını elde etmiştir. Rusya bütün olarak kendisinin arka bahçesi olarak görmektedir. Bunun Moskova açısından haklı politik, ekonomik ve askeri gerekçeleri vardır. ABD'nin Karadeniz'de ve Kafkasya'da yer edinme çabaları, Moskova'yı rahatsız etmektedir.

Karadeniz, AB'nin ve NATO'nun genişlemeleri ile, jeopolitik açıdan oldukça farklı bir coğrafya özelliğini kazanmıştır. Rusya için Karadeniz'in arz ettiği önem politik, askeri, ekonomik açılardan çok belirgin olarak artmıştır. Moskova'nın Karadeniz'deki mevcut konumunda ortaya çıkacak her gerileme ekonomik, politik açılardan Rusya'yı olumsuz olarak etkileyecektir.

AB'nin Karadeniz'in batı kıyılarına çıkması, Avrupa'nın enerji ihtiyacının karşılanmasında özel bir anlam taşıyacaktır. Yeni farklı enerji nakil hatları gündeme gelecektir. Yeni enerji nakil hatları, en çok Moskova'yı ardından da Ankara'yı etkileyecektir. Özellikle NATO'nun Türkiye dışında Karadeniz'e kıyısı olan yeni üyelere kavuşması, Karadeniz'in ve Türk Boğazlarının statüsü konusunda yeni tartışmaları ve gelişmeleri beraberinde getirmesi kaçınılmazdır. Romanya ve Bulgaristan'ın AB'ye katılması ile birlikte AGSP'nin müstakil bir deniz gücünü içermesi ile birlikte yeniden gündeme gelmesi ihtimali de vardır. Avrupa ülkeleri'nin enerji yönünden çok büyük oranda dışa bağımlı olması ve bu bağımlılığın büyük oranda Karadeniz Havzası üzerinden karşılanması nedeniyle Bulgaristan ve Romanya'nın AB'ye katılmasından sonra, AB'nin kendi enerji güvenliğini sağlama amacıyla Karadeniz'de görev yapacak müşterek bir deniz gücü oluşturmak isteyebileceğini beklemek gerekir.⁴²

⁴¹ Osman Metin Öztürk-Yalçın Sarıkaya, **Uluslararası Mücadelenin Yeni Odağı Karadeniz**, Platin Yay, Ankara, 2005, s. 1

⁴² **age**, s. 4

Karadeniz, son gelişmelerle birlikte, doğudan Avrupa'nın, güneyden Rusya'nın, batıdan Kafkasya ve Orta Asya'nın, kuzeyden de Anadolu'nun içlerine müdahale ihtimalinin olduğu bir coğrafya haline gelmiştir. Bu müdahale sadece askeri açıdan değil aynı zamanda politik ve ekonomik açıdandır. Bu jeopolitik ve jeostratejik duruş karşısında, Montreux'nün Karadeniz'e sunduğu kimen kapalı ve sakin yapının fiilen zorlanacağını ve değiştirilmek isteneceğini beklemek gerekir. Çok yönlü avantajlar sunan Karadeniz, doğal olarak uluslar arası politik dengeler üzerinde de etkili olacaktır.

Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerin, ilk önce insani yardım amacıyla kurdukları ortak deniz gücünün yani BLACKSEAFOR'UN görev alanının sonradan genişletilmesi ve Karadeniz'de güvenliğin, barışın ve istikrarın sağlanmasının da bu gücün görev alanlarına dahil edilmesi oldukça önemlidir.

Yaşanan terör olayları sonunda Brüksel, Moskova ve Washington arasında rekabet yaşanırken bu rekabette Karadeniz'in önemli bir yeri vardır. Terörizm olgusu Karadeniz'deki bu mücadelede en çok kullanılan araç durumundadır. 2004 yılı içinde bölgede ortaya çıkan terör olayları Moskova'nın işine gelmiştir, bölgedeki konumunun güçlenmesinde etkili olmuştur. ABD Çeçenleri nasıl Moskova'ya karşı kullanmışsa Rusya da İnguşları bölgedeki Amerikan askeri ve ekonomik varlığına karşı kullanacaktır.

ABD'nin Orta Asya ve Doğu Avrupa'daki varlığına nazaran Kafkasya ve Karadeniz'den gelebilecek tehdit ve risklerin neden olacağı varlık daha belirgin ve ciddidir. Türkiye kuzeyinden yaklaşan tehlikeyi görmek zorundadır. Bugüne kadarki savunma ve güvenlik konseptlerinde Karadeniz'e fazla yer vermeyen Türkiye için bu durumun değişmesi ve gelecekte Türkiye'nin Karadeniz'e daha çok ilgi ve kaynak tahsis etmesi kaçınılmazdır. Türkiye, Karadeniz ve dolayısıyla Montreux üzerinden ülke ve ulus bütünlüğünü tehdit eden yeni riskler ve tehditlerle karşı karşıya kalabilir. NATO ve ABD bu bağlamda özellikle şüpheli bir yaklaşımla masaya yatırılmalıdır.

Balkanlar ve Kafkasya gibi Karadeniz de Türkiye'nin kuzeyinde önemli jeopolitik unsurlardan biridir. Karadeniz Avrasya'nın en önemli iç denizi, Akdeniz

ile birlikte Dünya Adası'nın tek iç denizinin bir bölümüdür. Bu iki iç denizi bağlayan Boğazlar ise Dünya Adasında karaların ve denizlerin düğüm noktasıdır, her üç kıtayı etkiler. SSCB'nin dağılmasıyla ülke sayısının artması nedeniyle bu ülkelerin iç bölgelere doğru uzantılarını da Karadeniz ile ilişkili duruma sokmuştur. Karadeniz'in ilgi alanları, ilişki alanları birdenbire çok genişlemiş ve çeşitlenmiştir. Bu gelişme Türk Dış Politikasının ulaştırma önlemlerinin yenilenmesini gerektirmektedir.⁴³ Balkanlar, Kafkaslar ve Karadeniz jeostratejik ufkumuz ve stratejik ilgi alanımız içersindedir. Türkiye'nin hem duyarlılığını hem de etkinliğini arttırır.

Karadeniz kıyıları deniz hukuku açısından sahip olduğumuz haklarla birlikte kıta sahanlığı, kara suları sınırımızın bir bölümünü oluşturur. Kıyılar denizlerin engebe özellikleri sebebiyle güvenlik sağlarlar. Ayrıca kara sınırları bir komşu ile ilişki kurulmasına ilişki kurulmasına olanak sağladığı halde deniz hudutları, uzaklıklar ölçüsünde kıyısı olan dünyadaki bütün ülke ve toplumlarla ilişki kurulmasına olanak verir. Bu olanak ekonomik, sosyal, kültürel ve politik açılımlar getirir.⁴⁴ Karadeniz'in artan etkinliği Ege Denizi'nin durumunu ve işlevini geliştirmiştir. Bu durumun Karadeniz'de kıyısı olan veya Karadeniz'le dolaylı bağlantısı olan ülkelerin Ege Denizinde de söz sahibi olmasına olanak hazırlamaktadır.

Baltık Denizi ile Karadeniz arasında jeopolitik alanda Avrupa'ya tam bir unsur olarak giremeyen, ancak Moskova ve Avrasya'dan da şiddetle uzaklaşan devletler dahildir.⁴⁵

Dünya'da ekonomik ve stratejik öneme haiz 30 civarında boğaz bulunmaktadır. Türk Boğazları denilen Karadeniz'i Akdeniz'e bağlayan İstanbul ve Çanakkale Boğazları bunlardan ikisidir.

Öncelikle şunu belirtmeliyiz: Günümüzdeki Boğazlar statüsünde ve buna gelinceye kadar iki ilke temel rolü oynamıştır. Bunların birincisi "Boğazlar'ın kapalılığı", ikincisi "Boğazlar'ın açıklığı"dır. Tarihi gelişim içerisinde daima bu

⁴³ Suat İlhan, **Türkiye'nin Zor....**, s.179

⁴⁴ ⁴⁴ **age.**, s. 180

⁴⁵ Aleksandr Dugin, **Rus Jeopolitiğinde Avrasyacı Yaklaşım**, çev. Vügar İmanov, Küre Yay, 3. basım, İstanbul, 2004, s. 197

ilkelerden birinin Türkiye'ye kabul ettirilmesi veya ikisinin de bir denge içinde uygulamaya konulması mücadelesi uluslararası platformda yapıla gelmiştir. Bu da Türk siyaseti ve uluslararası gelişmeler paralelinde olmuştur.⁴⁶

Türk Boğazları'nın jeopolitik ve stratejik önemini anlatmak için özellikle Batı'dan bakıldığında Türkiye ile Boğazlar'ın konumunun özdeşleşmiş olduğunu açıklamakta fayda vardır. Batı dünyasında konu ne olursa olsun Türkiye'den bahsedildiği zaman çoğunlukla “Boğazlar'daki Ülke” “Boğaz Ülkesi” gibi tanımlamalar yapılmaktadır. Bu da gösteriyor ki; Boğazlar, Türkiye'nin en önemli stratejik bölgesidir.⁴⁷

Karadeniz'in önemi, en geniş kıyıya sahip olan Türkiye'nin ve Türkiye'ye ait olan geçiş yollarının önemini de kritik boyuta taşımaktadır. Bu da boğazları Türk egemenliğine bırakan 1936 Montreux Sözleşmesi'ni kimileri için tartışmalı kılmaktadır.

Montreux Sözleşmesi ile Boğazlar Komisyonu kaldırılmış ve Boğazlar'ın askerileştirilmesine izin verilmiştir. Ayrıca geçiş rejiminde ana ilke serbestliktir. Ticaret gemileri barış zamanında ve savaş zamanında Türkiye tarafsızsa tam serbest geçiş hakkına sahiptirler. Diğer durumlarda geçişe Türkiye lehine bazı kısıtlamalar getirilmiştir. Savaş gemilerinin barış zamanında geçişi ise sınıflarına bağlı olarak düzenlenmiştir.

Montreux'nün önemi, Türkiye'nin Çanakkale ve İstanbul boğazları ile Marmara Denizi'ni kapsayan Boğazlar üzerindeki hakimiyetini sağlayan ve bu bağlamda Cumhuriyetin kuruluşunda kabullenilmek zorunda kalınan tavizlerin sonuncularını ortadan kaldıran anlaşma olmasından kaynaklanmaktaydı. Bu anlaşmanın tartışılması, revize edilmesi ya da ortadan kaldırılması ise tam bağımsızlığın sonu olarak kabul edilmektedir. Bilindiği üzere teknik olarak imzacı ülkelerin dörtte üçünün isteğiyle Montreux'de değişiklik yapılması gündeme gelebilir. Türkiye'nin rızası olmadan bu yönde atılacak adımın sadece Türk-

⁴⁶ Rıfat Uçarol, “Değişmekte olan Dünyada Türk Boğazları'nın Önemi ve Geleceği”, Haz.Sabahattin Şen,**Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye**, Bağlam yay, üçüncü basım, 1994, İstanbul, s. 165

⁴⁷ Hakan Emanet, **age** , ss. 37-38

Amerikan ilişkilerinde değil başta NATO olmak üzere Batı ittifakında ciddi bir çatlama yaratacağı unutulmamalıdır.⁴⁸ Türkiye'nin Boğazları kontrol eden ve geçiş rejimini belirleyen ve belirleyecek ülke olması Türkiye'nin Karadeniz Havzasındaki gücünü ve belirleyici faktör olduğunu gösterir.

Montreux hükümlerinin değiştirilmesi ilk defa Rusya'nın 1941'de gönderdiği notalarla talep edilmişti. Rusya'nın seçenekleri ise Rus savaş gemilerine serbest geçiş ve boğazların Türkiye ile beraber savunulması şeklindeydi. Boğazlar hakkında saldırgan niyetinin olmadığını bildirmesi ve Montreux'deki sadakatini yenilemesi Almanya saldırısının hedefinde olduğunu anlaması üzerine olmuş ve Almanya'nın mağlubiyetinin kesinleşmesine kadar sürmüştü. Bundan sonra Rusya'nın talebi açıkça "Boğazlarda üs edinilmesi" şeklini aldı; yani İstanbul'da ⁴⁹1945 Postdam Konferansı'nda Boğazlar'ın statüsünün değiştirilmesi teklifine Amerika ve İngiltere de sıcak baktıklarını bildirmişlerdi. Ne var ki II. Dünya Savaşı ertesinde Sovyetlerin yayılcı politikası, ABD ve İngiltere'nin verdikleri desteği çekmesine neden oldu. Konu 1947'den itibaren Sovyetler tarafından gündeme getirilmez oldu.

1 Temmuz 1994'te yürürlüğe giren yeni Boğazlar Tüzüğü ile Boğazlardan tanker geçişleri kısıtlamalara tabi tutulmuş bulunmaktadır. Novorosisk Limanı'na ulaşan petrolün bir kısmını Boğazlar yoluyla taşımak isteyen Rusya yanında Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, Yunanistan, GKRY gibi diğer bazı bölge ülkeleri, mali yönden zarara uğradıkları, serbest seyrüsefer haklarının kısıtlandığı, Montreux Sözleşmesi'nin ihlal edildiği, kendilerine danışılmadığı gibi gerekçelerle bu uygulamaya ilişkin itirazlarını sürdürmektedir. Boğazların yılda yaklaşık 100 milyon tonluk petrol taşınmasını kaldıramayacağı, Türkiye'nin Boğazları petrol boru hattına çevirmek istemediği, dolayısıyla çok taraflı boru hatları uygulamasına gidilmesi gerektiği her vesileyle vurgulanmaktadır.⁵⁰ Boğazların güvenliği ile ilgili çalışmaların başlangıcı Azeri petrollerinin Batıya taşınmasının mevzu bahis olmadığı 1968 yıllarına uzanmaktadır.

⁴⁸ Mitat Çelikpala, "Karadeniz'de Kılıçlar...."

⁴⁹ Gözde Kılıç Yaşın, "ABD'nin Karadeniz Planları", **Cumhuriyet Strateji**, 5 Aralık 2005 Pazartesi, yıl:2, sayı:75, s.13

⁵⁰ Butanrı, **age**, s.95

Orta Asya petrol ve doğalgazının Hazar Denizi altından Bakü'ye taşınması projesini çevre açısından riskli olduğunu ifade eden Rusya'nın Boğazlardan geçişe bir düzenleme getirme gayretlerine karşı çıkması bir çifte standart örneğidir. Türkiye'nin 1936 yılından beri hükümlerini büyük bir hassasiyetle uyguladığı Montreux Sözleşmesi'nin herhangi bir şekilde uluslararası tartışmaya açılması da stratejik çıkarlarımıza aykırıdır.

Her geçen gün gelişen teknoloji ve gelişmiş devletlerin birbirlerine üstünlük sağlama çabaları sonucunda ürettikleri nükleer güçle çalışan veya nükleer başlıklı silahlar taşıyan gemilerin ve denizaltıların birer uluslararası su yolu niteliğine sahip olan boğazlardan geçip geçemeyecekleri sorununun gündeme gelmesi, Boğazlar'ın önemini arttırdığı gibi, boğaz alanlarının da özel bir hukuki rejime tabi tutulmaları zorunluluğunu beraberinde getirmiştir.⁵¹ Türkiye'nin bugün için Boğazlar'ın stratejik öneminden yeterince faydalandığını söylemek mümkün değildir.

Açık deniz, sahillerinde birden fazla devletin sınırlarının bulunduğu deniz demektir. Boğazlar Meselesi ile yakından ilgili Karadeniz, bazen kapalı deniz özelliği göstermiştir. Mesela 1475'te Kırım Hanlığı'nın Osmanlı Devleti'ne tabi olması sonucu Kuzey Karadeniz kıyıları da bu devletin hakimiyetine girince Karadeniz bir kapalı deniz halini almış, diğer bir tabirle “Türk Gölü” olmuştur.⁵²

Türk Boğazları olarak adlandırılan bölgede tarih boyunca “kapalılık” ve “açıklık” ilkeleri arasında denge, Türkiye'nin ve onun uzantısı olduğu Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgedeki gücüne paralellik göstermiştir. Türkiye'nin güçlü olduğu dönemlerde Boğazlarda “tam kapalılık”, gücünü yitirmeye başladığı dönemlerde de “kapalılıktan açıklığa geçiş” süreci yaşanmış ve zayıf düştüğü dönemlerde boğazlarda “tam açıklık” ilkesi uygulanmıştır.⁵³

⁵¹ Emanet, **age**, s.80

⁵² Süleyman Kocabaş, **Türkiye'nin Camı Boğazlar**, Vatan Yayınları, İstanbul, 1. basım, 1994, s.2

⁵³ Erhan Başyurt, **Ateş Yolu Boğazlarda Bitmeyen Kavga**, Timaş Yayınları, İstanbul, 1998, s.147

III-TÜRK BOĞAZLAR REJİMİ KAPSAMINDA TÜRK BOĞAZLARI'NIN STATÜSÜ

Avrupa'nın merkezine giden yaklaşma istikametlerine Karadeniz'den ulaşabilmek Boğazlar'dan geçmeyi gerektirir. Türk Boğazları Batı Uygarlığı ile Doğu uygarlığı arasında köprüdür. Türk Boğazları; Balkanlar' a, Kafkaslar' a ve Orta Doğu'ya uzanan yolların kavşak noktası; Hristiyan, Musevi, İslam inancının buluşma yeridir. Dünya kültürünün harmanlandığı yerdir. Kıtaların, dinlerin, dillerin buluşma noktasıdır. Özellikle dünya hakimiyeti peşinde koşan güçlerin daima işgal ve kontrol etmek istedikleri Türk Boğazları, jeopolitik ve jeostratejik açıdan önemlidir.⁵⁴

A-TÜRK BOĞAZLARI'NIN KONUMU VE DİĞER DEVLETLERİN DEĞERLENDİRMELERİ

Uluslararası düzenlemelerde ve dünyaca kabul görmüş haliyle Türk Boğazları olarak bilinen Türklerin ise Boğazlar olarak adlandırdığı bölge “İstanbul Boğazı, Çanakkale Boğazı ve Marmara Denizi'nden gemilerin geçiş alanı ile bu alanı çevreleyen kıyı şerididir.”⁵⁵

Karadeniz ülkelerinin dünyaya açılan tek kapısı, doğal su yolu Boğazlar'dır. Bu ülkelerin deniz ticaret yolları Boğazlar'dan geçmektedir. Boğazlar aynı zamanda Avrupa ve Asya arasındaki kara ticaret yol güzergahının üzerinde bulunmaktadır. Kara ve deniz yol kavşaklarının kesişme noktasında bulunan Boğazlar, ticari hayatın düğüm noktasını oluşturmaktadır. Barışta ve savaşta elinde bulunduğu devlete önemli politik, stratejik, ekonomik ve askeri avantajlar sağlayan Türk Boğazları'nı tarihin her döneminde dünya gündeminin parçası olmuştur. 19. ve 20. Yy'da Türk Boğazları toplam 6 büyük uluslararası sözleşmeye konu olmuştur. Bunlar: 1841 Londra Sözleşmesi, 1856 Paris Sözleşmesi, 1871 Londra Sözleşmesi, 1878 Berlin Antlaşması, 1923 Lozan Antlaşması, 1936 Montreux Sözleşmesi'dir.⁵⁶

⁵⁴ M.Ali İstikbal, “Türk Boğazları'nın Stratejik Önemi”Der. Osman Metin Öztürk-Yalçın Sarıkaya, **Uluslararası Mücadelenin Yeni Odağı Karadeniz**,Platin yay., Ankara,2005,s.297

⁵⁵Hakan Emanet,**age**, s.38

⁵⁶ M.Ali İstikbal, **agm**

Hazar bölgesi son derece zengin ve kaliteli hidrokarbonlarına sahiptir. Bölgenin petrol devi Rusya, Suudi Arabistan'dan sonra dünyanın ikinci büyük petrol ihracatçısıdır. Batı pazarlarının giderek Rusya-Kazakistan-Hazar petrollerine yönelmesi, bu bölgedeki üretim artışının Batı pazarlarına ulaştırılmasında Karadeniz'i ve Türk Boğazları'nı öne çıkarmaktadır. Batı Avrupa da giderek daha fazla Hazar denizi ve Rus petrolüne yönelecektir. ABD Hazar bölge ülkelerinde yapılan petrol aramalarında, boru hatları ile ilgili faaliyetlerde etkin rol oynamaktadır. Bölgede gerçekleştirilen petrol üretiminden öncelikle Avrupa ülkeleri faydalanmaktadır. Rus petrolünün ithali ABD'nin Orta Doğu petrollerine bağımlılığını da azaltacaktır. ABD Enerji Bakanı "Rusya'nın küresel enerji güvenliği açısından kilit rol oynayacağını" açıklamıştır.

Türk Boğazlarının haritadaki coğrafi konumuna ilk bakıldığında görülen nokta, Türk Boğazları'nın Karadeniz'in ve Karadeniz'de kıyısı olan ülkelerin tek çıkış kapısı olduklarıdır. Bu önem SSCB'nin dağılması, Karadeniz'de yeni devletler ortaya çıkması, NATO üyesi olan Bulgaristan ve Romanya'nın AB'ye girmiş olmaları, gelişen ekonomiler nedeniyle ithalat ve ihracatın bölgede artması ve bunun deniz trafiğine yansması, "Hazar Denizi ve Orta Asya Petrollerinin dünya pazarlarına ulaştırılmasının en ekonomik yolunun Türk Boğazları olması dolayısıyla, günümüzde giderek artmaktadır.

SSCB'nin dağılmasıyla Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin sayısı Türkiye ile birlikte altıya çıkmıştır. Bunlardan Rusya hariç olmak üzere tamamının deniz yolu ile tek çıkışı Türk Boğazları'dır. Bütünüyle Türkiye'nin sınırları içerisinde yer alan Boğazlar'ın kıyı şeridinde yaşayan nüfus 15 milyonu bulmaktadır. Bu nüfus Avrupa'daki pek çok devletin nüfusundan fazladır. Boğazlar Bölgesi'nin emniyeti söz konusu olduğunda, bu nüfusun öncelikli olarak dikkate alınması gereği, bunun özellikle belirtilmesini zorunlu kılmaktadır. Sadece Boğazlar konusunda değil, genel olarak denizler ve denizcilikle ilgili her türlü konvansiyonun hazırlanmasında Türkiye'nin ulusal çıkarlarına ters düşebilecek karar ve hükümlerin çıkabileceği düşünülmeli ve hazırlıklı olunmalıdır.

SSCB'nin dağılması ve Varşova Paktı'nın çökmesi sonucunda Bulgaristan da demokrasiye geçmiş ve Türkiye ile ilişkileri normalleşme sürecine girmiştir. Montreux'e taraf olan Bulgaristan'ın kısa ve orta vadede Boğazlar konusunda tehdit oluşturabileceği mümkün görülmemekle birlikte, diğer Karadeniz ülkeleri gibi mevcut geçiş rejiminin kendi ulusal çıkarları doğrultusunda değiştirilmesi söz konusu olduğunda RF ile hareket edeceği değerlendirilmektedir.

Tuna Nehri'nden yapılan su yolu ulaşımı hariç tutulursa Romanya'nın da diğer Karadeniz devletleri gibi dünyaya açılmak için tek deniz ulaşımı Boğazlar'dan geçmektedir. Dolayısıyla, ekonomi ağırlıklı çıkarları çakışmadığı sürece Romanya'nın Boğazlar konusunda Türkiye'nin karşısında olmayacağı değerlendirilebilir.

Karadeniz'deki münhasır ekonomik bölgesini oldukça verimli kullanmaya çalışan Ukrayna özellikle balıkçılığa önem vermektedir. Diğer Karadeniz ülkeleri gibi Ukrayna da uluslararası denizlere açılmak için Boğazları kullanmak zorundadır.

Türkiye ve Rusya' dan sonra Boğazları en fazla kullanan devlet olan Ukrayna, bir Karadeniz ülkesi olmakla birlikte, Montreux sözleşmesi imzalandığında SSCB'nin bir üyesi olduğundan artık bu sözleşmeye taraf değildir. SSCB'nin dağılmasıyla bu devletin Karadeniz'de bulunan donanması Rusya ile bölüşmüş, büyük bir deniz gücü haline gelmiştir. Fakat ekonomik sıkıntıları nedeni ile bu gücü en azından yakın gelecekte etkin olarak kullanması mümkün değildir. Hatta son olarak, SSCB döneminde yapımına başlanıp tamamlanamayan bir uçak gemisini Çin'e satan Ukrayna bu geminin Boğazlar'dan geçirilmesini talep ederek Türkiye, ABD ve Çin arasında sürtüşmeye neden olmuştur. Varyag adlı tekne, uçak gemisi olarak kızağa konmuş, ancak SSCB'nin dağılmasından sonra Karadeniz Filosunun paylaşımında Ukrayna'ya bırakılmıştı. Varyag dümensiz ve motorsuz olduğundan gemi değildir, dolayısıyla Montreux Sözleşmesi kapsamında değildir ve geçişi tamamen Türkiye'nin inisiyatifindedir.

Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin, başta Rusya olmak üzere “sıcak denizlere inme” idealini, dün olduğu gibi bugün de Türk Boğazları engellemektedir. Ele geçirilmesi ve elde tutulması askeri açıdan oldukça zor olan Boğazlar'ın kontrolünün

Türkiye’de bulunması ile Karadeniz devletlerinin donanmaları buraya hapsolmaktadır. Rusya’nın hayat sahası ancak sıcak denizlere hakim olmaktan geçer ve bu denizlere ulaşan yolları kontrol eden Türkiye zayıf tutulmalıdır.

Montreux’a taraf olma hali son bulan Gürcistan, Boğazları en az kullanan Karadeniz devletidir. Bugün için BDT’ye üye olmasına rağmen gerek tarihsel gerek kültürel ve gerekse ekonomik olarak Türkiye ile ilişkileri her geçen gün daha da artmaktadır. Bu sebeple de, Boğazlar konusunda yapılacak herhangi bir düzenlemede Gürcistan’ın tarafsız kalacağı değerlendirilmelidir.

Bugün için Boğazlar konusunda Türkiye’nin belki de en önemli ikilemi Türk Cumhuriyetleri ile ilgilidir. SSCB’nin dağılması ile 1990’dan itibaren birer birer bağımsızlıklarını ilan eden bu ülkeler özellikle ekonomik kalkınmayı sağlamak için zengin doğal kaynaklarını dünya pazarlarına ulaştırmak zorundadırlar. Bölgeden çıkartılan doğal kaynakların ulaştırılması için, Rusya’nın içlerine kadar önceden yapılmış demiryolları ve boru hatlarının yanında, Karadeniz kıyılarına da planlanan yeni hatlar bu toplumlar için hayati önem arz etmektedir. Bu durumda ise Boğazlar’ın çok yoğun biçimde kullanımı söz konusudur. Oysa bu kaynakların dünya pazarlarına Türkiye üzerinden ulaştırılması bir yandan karşılıklı ilişkileri ve dayanışmayı arttırırken, diğer yandan da Boğazlar’da zaten var olan aşırı yoğunluk ve tehlikeleri arttıracaktır. Bu sebeple Bakü-Ceyhan boru hattı örneğinde olduğu gibi bu hatların yapımı geciktirilmeden hayata geçirilmelidir.

ABD, II. Dünya Savaşı’na kadar Monroe Doktrini gereği kendi kıtası içinde kalmıştır. Savaş’ın sonlarına doğru Türkiye’nin Müttefikler yanında yer almasıyla ilk askeri temas ve ilişkiler kurulmuştur. Gerçekte Savaş’ın devamı sırasında yapılan Tahran ve Yalta görüşmelerinde, Roosvelt, büyük ölçüde SSCB’yi geleceğin Avrupa ve İngilteresi’ne karşı bir koz olarak elinde tutmak için, Boğazlar’ın ortak savunulması ilkesini kabul etmiş ve Türkiye üzerinde tavizkar bir tutum sergilemiştir. Bu dönemde Türkiye, ABD’nin güvenlik amaç ve stratejileri bakımından birinci derecede önem taşımıyordu. Savaş sonrası bloklaşma ve Sovyet yayılmacılığının ortaya çıkışı, Truman Doktrini-Marshall Planı ve Eisenhower

Doktrini, ABD stratejilerinde Türkiye'nin ve Boğazlar'ın yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmıştır.

ABD için, Karadeniz'i Akdeniz'e bağlayan deniz yolları üzerindeki stratejik pozisyonu, Türkiye'nin Doğu Akdeniz ve bölgedeki jeopolitik önemini daha da arttırmaktadır. Bu bağlamda Türkiye ihmal edilemeyecek kadar önemlidir. Böylece Boğazlar bölgedeki güç merkezlerini de etkileyebilecek bir unsur olarak Türkiye için bir artı değerdir. Öte yandan, kendi hedef ve stratejisi gereği, denizlerin ve bu arada boğazların, başta ulaşım olmak üzere serbest olmasını savunan ABD'nin, XX. YY'de taraf olmadığı ender sözleşmelerden olan Montreux Sözleşmesi'ne taraf olmak isteyeceği ya da ileride koşullar değiştiğinde, kendi çıkarları doğrultusunda değiştirme talebinde de bulunabileceği dikkate alınmalıdır.⁵⁷

Montreux Sözleşmesi ile Boğazlar hakkındaki silahsızlanma kayıtları kaldırılıyor ve Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki egemenliği tam olarak kuruluyordu. Öte yandan 1923 sözleşmesine oranla hem Türkiye hem Karadeniz devletleri lehine bazı değişiklikler de getirilmiştir. Özellikle savaş gemilerinin boğazlardan geçmesi meselesinde Türkiye tarafsız ve savaş dışı ise savaşan tarafların savaş gemileri Boğazlardan geçemeyecektir. Türkiye savaşa girerse veya kendisini yakın bir savaş tehlikesi karşısında görürse, diğer devletlerin savaş gemilerinin geçişi Türkiye'nin takdirine kalacaktır.

Bu sözleşme ilke olarak 20 yıllık bir süre için yapılmıştır. Bu sürenin bitiminden iki yıl önce taraflardan birinin bir ön bildirimde bulunması durumunda sözleşmenin iki yıl sonra bütün taraflar için sona ermesi gerekmekteydi, ancak öngörülen 20 yıllık sürenin bitiminden sonra herhangi bir taraf devletin herhangi bir zamanda sözleşmeye son verme ön bildiriminde bulunması durumunda sözleşmenin iki yıl içinde sona ermesi ihtimali her zaman vardır. Sözleşmenin bir bölümünün değiştirilmesi olanağı da vardır.⁵⁸

⁵⁷ http://www.diplomacy-archive.com/resources/strategy/articles/black_sea.html

⁵⁸ Emanet, *age*, ss.76-77

Türkiye'nin bu sözleşmede çekinceleri karasuları konusundadır, başlangıçtan beri itirazlarını belirttiği konular hariç olmak üzere bu sözleşmenin kurallarını benimsemiştir ve benimsemeye de devam etmektedir.

Bulgaristan, Romanya ve Gürcistan'daki ABD askeri varlığının stratejik bir taarruz için yeterli seviyeye çıkarılması, silah ve ağırlıkların deniz yolu ile taşınmasını gerektiriyor. Bunun tek yolu da Türk Boğazlarının kullanılmasıdır. Böyle bir gelişme Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerin güvenlikleri açısından son derece kritik bir durum yaratıyor. Böyle bir yığın aklanma için Türkiye'nin kendini yakın bir savaş tehlikesi içinde görüp Boğazlar yolu ile taşınacak askeri malzeme trafiğini durdurma hakkı doğabilir veya en azından Rusya tarafından bu trafiğin engellenmesi talep edilebilir. Köstence'de kurulacak ABD deniz üssünde konuşlanacak ABD savaş gemileri Montreux Sözleşmesi'ne göre 21 günden fazla kalamıyor. Bu durumda Türkiye bölgede siyasi tansiyonu arttıracak iki seçenekle karşı karşıya gelebilir. Birincisi, Montreux Sözleşmesi'nin değişmesi, ikincisi, ABD gemilerinin kolaylıkla Karadeniz'e girip çıkmasını sağlamak amacıyla Marmara Bölgesinde ABD'ye üs olanağının tanınması, her iki seçenek de Karadeniz'de tehdidi arttıracaktır.⁵⁹

ABD, NATO'yu kullanarak Karadeniz'de varlık göstermek isteyecektir. ABD Monreux'yu imzalamış müttefiklerinden özellikle Türkiye'nin olurluğunu almadıkça Avrasya'ya hakim olma stratejisinin önemli bir bölümü olan Karadeniz'de donanma varlığını gösterme hedefine ulaşamaz.⁶⁰ ABD, ne Lozan'da ne de Montreux'de Boğazlar rejimini desteklemiştir. Bugünün koşullarında desteklemesi hiç olanaklı değildir. Türkiye bu açıdan ABD'nin olası baskılarına hazır olmalı ve Rusya'nın desteğini alarak akıllı bir diplomasi ile direnmelidir. ABD'nin etki alanını daha doğuya, daha kuzeye genişletme hedefi Karadeniz'e de yansıdığı için Türkiye gelişmelerin tam ortasında kalmaktadır.

⁵⁹Nejat Tarakçı, "Karadeniz'de Kara Bulutlar", **Cumhuriyet Strateji** 10 Mart 2006 Pazartesi, parasız özel ek, yıl:2, sayı:90, s.9

⁶⁰Işık Kansu, "ABD, Karadeniz'de Varlık Göstermek İstiyor", **Cumhuriyet Strateji**, 17 Nisan 2006 Pazartesi, yıl:2, sayı:94, s.14

B-LOZAN ANLAŞMASI VE TÜRK BOĞAZLARI'NIN STATÜSÜ

Lozan Boğazlar Sözleşmesi ile kurulmuş olan Boğazlar Komisyonu, Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile kaldırılmaktaydı.⁶¹ Ancak, söz konusu Komisyon'un sahip olduğu görev ve yetkiler, bu sözleşmeyle Türk Hükümeti'ne devredilmekteydi.

Ulusal Kurtuluş Savaşı'ndan sonra barış düzenine 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Anlaşması ile geçildi. 9 Kasım 1936 tarihine kadar devam edecek olan yeni hukuksal rejimi de aynı gün imzalanan "Boğazlar'ın Tabi Olacağı Usule Dair Mukavelename" ile belirlendi. Bu sözleşme ile Boğazlar, uluslararası statüsünü ve rejimini devam ettiriyordu. Başka deyişle Boğazlar'ın rejimi Türkiye'nin tek yanlı iradesi ile değil 1841'den beri devam eden ve çok sayıda devletin ortak iradesi sonucu olarak ortaya çıkan uluslararası kurallara tabi olmaya devam ediyordu.⁶²

Lozan'da üç temel görüş çatışmıştır. İngilizlerin yönlendirdiği müttefikler, geçiş serbestisi, askerden tecrit ve uluslararası kontrol önermiştir. Buna karşılık Ruslar, kesin Türk egemenliği ile harp gemilerine ve askeri uçaklara kapalılık formülünde ısrar etmiştir. Türk heyeti ise askerden tecrit ve kontrolden vazgeçmeyi kabul etmek zorunda kalmakla beraber, İstanbul ve Marmara'nın güvenliğini şart koşmuştur.

Diğer bütün kanal ve boğazların geçiş rejimi serbest rejimdir. Lozan'da imzalanan Boğazlar'ın Rejimine Dair Konvansiyon'da öngörülen geçiş düzeni şöyledir: Ticaret gemi ve uçakları, barış zamanında geçiş serbestisine haizdir. Türkiye'nin tarafsız kaldığı bir savaş durumunda; Türkiye, tarafsızlık haklarını, geçişi engelleyecek biçimde kullanamaz. Türkiye'nin muharip olduğu savaş zamanında, tarafsız devletlere mensup ticaret gemi ve uçakları, düşmana yardım etmemek şartıyla geçebilir. Düşman gemi ve uçaklarına karşı ise Türkiye'nin bütün

⁶¹ ⁶¹ Feridun Cemal Erkin **Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**, Başnur Matbaası, Ankara, 1968, s.59

⁶² Yüksel İnan, **Türk Boğazları'nın siyasal ve hukuksal rejimi**, Turhan Kitabevi, Gözden geçirilmiş ve genişletilmiş 2. baskı, Ankara, 1995, s.25

hakları saklıdır. Savaş gemi ve uçakları, barış zamanında Boğazlardan geçebilir; fakat Karadeniz'e açılacak gemiler açısından, Karadeniz'de kıyısı olan devletler lehine bazı sınırlamalar getirilmiştir. Türkiye'nin tarafsız olduğu savaş durumunda, barış zamanında öngörülen şartlar altında geçiş serbestisi vardır. Türkiye'nin muharip olduğu savaş durumunda ise tarafsız devlet gemilerinin serbest geçiş hakkı vardır.⁶³

Lozan Barış Anlaşması'nın 23.maddesi Boğazlar'dan geçiş rejimine ilişkin kuralı içermektedir. Söz konusu hükme göre Çanakkale Boğazı'ndan, Marmara Denizi'nden ve Karadeniz Boğazı'ndan gerek barış gerekse savaş zamanında denizden ve havadan geçiş serbestisi kabul edilmiştir. Ayrıca Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin Lozan Barış Anlaşması'nın bir parçası olduğu ve barış anlaşmasıyla aynı değer ve kuvvete sahip olduğu da aynı maddede hükme bağlanmıştır.⁶⁴

C- BOĞAZLARDAN GEÇİŞ REJİMİ VE BOĞAZLAR'IN GÜVENLİĞİ

Ticaret gemileri barış zamanında bayrakları ve yükleri ne olursa olsun gece gündüz serbestçe Boğazlar'dan geçme hakkına sahiptirler. Geçiş ücrete tabi değildir. Ancak kılavuzluk, fener hizmetleri, römorkaj veya gemiye doğrudan doğruya yapılan diğer hizmetler ücrete tabidir. Bu parasal yükümlülüklerin tahsil edilmesini kolaylaştırmak için Boğazlardan geçen ticaret gemileri Türk Hükümetince gösterilecek yerlere adlarını, uyruklarını, tonajlarını ve gittikleri yeri bildirmekle yükümlüdürler.

Ticaret gemileri savaş zamanında, Türkiye tarafsız ise, barış zamanındaki koşullarla gece ve gündüz Boğazlar'dan geçiş serbesttir. Kılavuz almak isteğe bağlıdır. Türkiye, geçişi engelleyici nitelikte önlemler alamaz.

Türkiye savaştan ise, tarafsız devletlerin ticaret gemileri ve askeri nitelikte olmayan uçakları düşmana yardım etmedikleri sürece Boğazlar'dan serbestçe geçebilirler. Türkiye bu gemileri ve uçakları denetleme ve arama hakkına sahiptir.

⁶³ Ali Naci Karacan, **Lozan**, Nokta Kitap, İstanbul, 1. baskı:2006, ss.140-141

⁶⁴ Yüksel İnan, **age**, s.30

Türkiye, düşman gemilerinin Boğazlar'ı kullanmalarını önlemek amacıyla gerekli göreceği her türlü önlemi almaya yetkilidir. Ancak bu önlemler tarafsız gemilerin serbestçe geçişini önleyecek nitelikte olmayacaktır.

Yabancı devletlere ait savaş gemileri Boğazlar'dan transit olarak geçerlerken, hasar, arıza veya deniz riski gibi zorunlu nedenler dışında, geçişleri için gerekli olan süreden fazla Boğazlar'da duramazlar. Türkiye, Boğazlardan transit olarak geçerken limanlarını ve hava alanlarını ziyaret etmek isteyen veya özel olarak Boğazlar bölgesini ziyaret etmek amacıyla gelen yabancı devletlerin savaş gemilerinin ve askeri uçaklarının sayısını ve bunların kalış sürelerini serbestçe belirlemek ve bu konuda gerekli kuralları koymak hakkına tek yanlı olarak sahiptir. Ayrıca, Karadeniz'e kıyısı bulunan devletler de kendi limanlarına ve hava alanlarına yapılacak ziyaretlere ilişkin olarak aynı haklara sahiptirler.⁶⁵

Savaş gemileri barış zamanında bayrakları ne olursa olsun, gece ve gündüz hiçbir işleme tabi olmaksızın ve herhangi bir resim veya harç ödemeksizin Boğazlar'dan serbestçe geçiş hakkına sahiptirler. Ancak tonaj bakımından bazı kısıtlamalar kabul edilmiştir.

Savaş zamanında, Türkiye tarafsız ise, savaş gemileri bayrakları ne olursa olsun gece ve gündüz barış zamanı öngörülen koşullar altında serbestçe Boğazlar'dan geçme hakkına sahiptir. Türkiye'ye kendi güvenliği için dahi olsa bu serbest geçişi engelleyecek nitelikte herhangi bir önlem alma hak ve yetkisi tanınmamaktaydı. Sözleşmenin bu hükmü Türkiye'nin egemenlik haklarına kısıtlama getirmekteydi.

Savaş zamanında, Türkiye savaşı ise, tarafsız devletlerin savaş gemileri ve uçakları, barış zamanı için öngörülen koşullar altında Boğazlar'dan serbestçe geçme hakkına sahiptirler. Türkiye tarafından düşman savaş gemilerinin ve uçaklarının Boğazlar'dan geçmelerini engellemek amacıyla alınacak önlemler tarafsız devletlerin savaş gemilerinin ve uçaklarının geçiş serbestliğine zarar vermeyecek nitelikte

⁶⁵ Feridun Cemal Erkin, **age**, ss.57-58

olacaktır.⁶⁶ Türkiye bu amaçla tarafsız devletlere ait savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçebilmesi için gerekli yolları belirlemek ve kılavuz sağlamakla yükümlüdür.

Lozan Boğazlar Sözleşmesi, Türkiye'nin güvenliğini tam anlamıyla sağlamaktan yoksun olduğu gibi, içerdiği bazı hükümlerle de Türkiye'nin egemenlik haklarını kısıtlamaktaydı. Türkiye'nin, Boğazlar'ın rejimi konusunda Lozan Barış Konferansında direnmesi, belki de Konferansın sürüncemede kalmasına neden olabilirdi. Bu nedenle, Türkiye, Lozan'da Boğazlar konusunda fazla direnmedi. Ancak sözleşmenin imzasından sonra, Sözleşmenin değiştirilmesi yollarını da sürekli aradı. Lozan Boğazlar Sözleşmesi 13 yıl normal şekilde uygulandı. Ancak uluslararası alandaki köklü değişiklikler, Boğazlar rejiminin yeniden düzenlenmesini zorunlu kılmıştı. 1936 yılında dünyada meydana gelen olayları iyi değerlendiren Türkiye, Lozan Boğazlar Sözleşmesi için kendisini destekleyen devletleri bulmakta güçlük çekmedi.

Boğazlar bölgesinin silahsızlandırılması ile bu bölgede Türkiye'nin hem egemenlik hakkı kısıtlanmakta hem de savunmasına olanak verilmemekte idi. Böylece en hassas noktasında Türkiye'nin güvenliği tehlike ile yüz yüze kalmış oluyordu. Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin 10'uncu maddesi bir Boğazlar Komisyonu'nun kurulmasını öngörmekteydi. Komisyon uluslararası nitelikte olup görev ve yetkileri sınırlıydı. Komisyon yetkilerini Boğazlar'ın suları üzerinde kullanacaktı. Boğazlar Komisyonu Türk temsilcileri başkanlığı altında Lozan Boğazlar Sözleşmesine taraf devletlerin temsilcilerinden oluşacaktı. Komisyonun yetkisi ise her türlü düzenleme ve yargı yetkisi dışında savaş gemilerinin ve askeri uçakların Lozan Boğazlar Sözleşmesinin geçiş ile ilgili hükümlerine uyup uymadıklarını denetlemektir.⁶⁷

Boğazlar'dan serbest geçiş ilkesi ile ilgili hükümlere aykırı davranılması yahut Boğazlar'a bir saldırıda bulunulması halinde veya savaş tehdidi sonucu Boğazlar'dan geçiş serbestisi ve silahlandırılan bölgelerin güvenliği tehlikeye düşecek olursa veya düşmüşse Sözleşme'nin güvence hükümleri işleyecekti. Lozan

⁶⁶ age,ss.57-58

⁶⁷ İnan,age ,s.39

Boğazlar Sözleşmesi'nin kurduğu rejimin yetersizliği kısa zamanda anlaşılmıştı. Süresiz olarak yapılmış bu sözleşme, uluslararası alandaki köklü siyasal değişmelere artık cevap veremez nitelikteydi. Boğazlar'dan geçiş rejimini yeniden düzenleyen Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin yürürlüğe girdiği tarihe kadar yürürlükte kaldı. Ancak 13 yıl süreyle uygulanabildi.

9 Kasım 1936 tarihinde yürürlüğe giren Montreux Boğazlar Sözleşmesi, Türkiye'nin egemenliğini ve güvenliğini iyi bir şekilde sağlayan hükümleri içermektedir. Türkiye, Lozan Boğazlar Sözleşmesi hükümlerinin değiştirilmesini isterken güvenlik sorununu ve egemenlik haklarını kısıtlayan hükümlerin kaldırılması konuları üzerinde titizlikle durmuştu. Bu hususlar, Boğazların Türkiye'nin güvenliği için yeniden silahlandırılması ve Boğazlar Komisyonunun kaldırılması konuları üzerinde toplanmıştır: Türkiye, Montreux Konferansında, Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nde yer alan ve Boğazların silahlandırılmasını öngören hükmünü iptal ettirmeyi başarmıştı.

1-Mevcut Jeopolitik ve Jeostratejik Tablo Karşısında Montreux Geçiş Rejimi

Montreux'nün Karadeniz'e sunduğu kısmen kapalı ve sakin yapı değiştirilmek istenecektir. Bu suretle Karadeniz uluslararası politikadaki dengeler üzerinde çok etkili bir rol oynayacaktır. Karadeniz'i kontrol eden avantaj elde eder, üstünlük sağlamış olur.

Montreux Boğazlar Sözleşmesi, Boğazlar'dan geçiş ile ilgili genel ilkeleri ortaya koymuş ancak geçiş nedeniyle ortaya çıkabilecek tüm sorunları ortadan kaldıracabilecek ayrıntılı bir düzenlemeye gitmemiştir.⁶⁸ Ortaya çıkacak boşlukların ve uyuşmazlıkların uluslararası Hukuk kurallarıyla doldurulması ve çözülmesi gerekir. “Türkiye'nin güvenliği” ilkesini dikkate alarak Sözleşmenin boşluklarını doldurmak ve geçiş ve ulaşım serbestliğini “zararsız geçiş hakkı” kapsamında düzenlemek hakkı bulunmaktadır. Türkiye boşlukları doldururken ve düzenlemeler yaparken kendi

⁶⁸ Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri II.Kitap**,Turhan Kitabevi,Ankara,gözen geçirilmiş 6. baskı:1999, ss. 378-379

ulusal tercihlerine göre değil, Uluslararası Deniz Hukukunu ve boğazlarla ilgili uluslararası kuralları dikkate alarak düzenlemeler yapmak zorundadır.

Lozan Boğazlar Sözleşmesi denizden ve havadan geçiş serbestliğini kabul ettiği halde Montreux Boğazlar Sözleşmesi yalnızca denizden ulaşım serbestliğini kabul etmektedir.

Konferans, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti tarafından sunulan sözleşme tasarısının incelenmesiyle başlamıştır. Bu tasarının incelenmesi sırasında, Karadeniz'e kıyısı olan ve olmayan devletlerin çıkar çatışmaları da kısa zamanda ortaya çıktı. Bu çıkar çatışmaları nedeniyle İngiltere, Türk tasarısının değiştirilmiş bir şeklini içeren bir tasarıyı 4 Temmuz 1936 tarihinde Konferansa sundu. İngiltere tarafından Konferansa sunulan bu tasarı Konferans çalışmalarında etkili olmuştur. İngiliz tasarısı, görüşmeler sonunda bazı değişikliklere uğrayarak Konferans tarafından kabul edildi ve 20 Temmuz 1936 tarihinde imzalandı.⁶⁹ Türk tasarısının Lozan Boğazlar Sözleşmesine oranla getirdiğı en önemli yenilik, Türkiye'nin kendisini bir savaş tehdidi altında hissetmesi halinde savaş gemilerinin Boğazlardan geçişi konusunda uygulamak istediğı rejimdi.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte de Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin gündeme gelmesi zaman zaman söz konusu olmaya başlamıştır. Tarihten de görüldüğü gibi Boğazlar uluslararası ve bölgesel dengelerin her önemli değişim kavşağında gündeme gelmekte ve sadece Boğazlardaki statüden etkilenen tarafların değil, birçok farklı aktörün de aynı anda devreye girmesine yol açmaktadır. Bu durum da boğazların sahibi olan Türkiye'nin yanı sıra başta Rusya olmak üzere Karadeniz ülkeleri üzerinde bir güvenlik problemi doğurmaktadır.⁷⁰

Montreux Boğazlar Sözleşmesi anlaşma metninde de belirtildiğı gibi başta Türkiye'nin güvenliği ve Karadeniz'e kıyıdaş olan devletlerin güvenliğini koruyacak biçimde bir düzenleme getirmiştir. Bu düzenlemeler, savaş zamanı ve Türkiye tehdit altında olması durumu olmak üzere dört farklı durumda ele alınmıştır.

⁶⁹ Cemal Tukin, **Boğazlar Meselesi**, Haz. Bülent Aksoy, Pan yay, İstanbul, 1. basım: 1999, ss. 396-397

⁷⁰ Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik**, Küre Yay., İstanbul, 18. basım, 2004, s.156

29 maddeden ibaret Montreux Boğazlar Antlaşması, 1936'da Türkiye, İngiltere, Fransa, Sovyet Rusya, Japonya, Romanya, Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya arasında imzalandı. İtalya Antlaşmaya 1938'de katıldı.

Montreux Boğazlar Sözleşmesi, özellikle savaş gemileri açısından, Karadeniz'e kıyısı olan devletlerle bu denize kıyısı olmayan devletlerarasında hassas bir denge kurmuştur. Bu denge Karadeniz'e kıyısı olan devletler lehinedir.

1930'lu yıllara gelindiğinde, dünyada savaş rüzgarları yeniden esmeye başlamıştı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan ve sulhu garanti eden antlaşmalar ve statüler birebir ihlal ediliyordu. Türkiye'yi yakından ilgilendiren Boğazlar rejimi de genelde bunlar üzerine kurulmuştu. Türkiye'nin yanında, Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin değişmesini isteyen devletlerin başında Sovyet Rusya geliyordu.⁷¹

Ticaret Gemileri barış zamanında, ticaret gemileri, bayrağı ve yükü ne olursa olsun, gündüz ve gece serbestçe geçebilir. Yalnız, Boğazlar'ın girişine yakın bir yerde sağlık kontrolüne tabi tutulurlar.

Ticaret Gemileri barış zamanı, gece gündüz, bayrakları ve taşıdıkları yük ne olursa olsun, Boğazlar'dan geçiş ve ulaşım özgürlüğünden hiçbir formaliteye tabi olmadan yararlanacaklardır. Ancak bu geçiş sırasında her ticaret gemisi uluslararası sağlık kurallarına uygun olarak Türkiye tarafından kabul edilen yasalara göre sağlık denetimine tabi tutulurlar.⁷² Montreux Boğazlar Sözleşmesi vergi ve harçların alınmasını kolaylaştırmak amacıyla bu hususu şöyle hükme bağlamıştır: Ticaret gemileri bu amaçla Boğazlara girerken Boğazlar'ın kıyısında bulunan istasyonlara adlarını, uyruklarını, net tonajlarını, gidecekleri yeri ve nereden geldiklerini bildireceklerdir.

Savaş zamanında, Türkiye'nin tarafsız olduğu savaş zamanında tarafsız olan devletlerin savaş gemileri, barış zamanı için öngörülen esaslar dahilinde

⁷¹ Kocabaş, **age**, s.154

⁷² Yüksel İnan, **age**, s.59

Boğazlar'dan geçebilir ve Karadeniz'e açılabilirler. Muharip devletlerin savaş gemileri Boğazlar'dan geçemez, bu nedenle de Karadeniz'e de açılmaz.

Savaş zamanında, Türkiye tarafsız ise, ticaret gemileri, bayrakları, yükleri ne olursa olsun barış zamanı için öngörülen koşullar dahilinde Boğazlar'dan serbestçe geçerler. Kılavuzluk ve römorkaj hizmetleri yine zorunlu değildir. Türkiye'nin tarafsız olduğu savaş zamanı: Ticaret gemileri, barış zamanında öngörülen esaslar dahilinde geçiş serbestisinden yararlanabilirler.

Türkiye savaşan ülke ise, bu durumda Boğazlar'dan geçiş hakkında Türkiye ile savaş halinde olmayan devletlerin ticaret gemileri yararlanırlar. Ancak bu gemiler düşmana hiçbir şekilde yardım etmemek koşuluyla Boğazlar'dan geçebileceklerdir. Ayrıca Boğazlar'a giriş gündüz yapılacak ve Türkiye'nin gösterdiği yol izlenecektir. Türkiye bu gemiler üzerinde denetim kurabilecek, taşıdığı yükü denetleyebilecektir.⁷³ Türkiye'nin muharip olduğu savaş zamanı: Tarafsız devletlere mensup ticaret gemileri, düşmana yardım etmemek şartıyla geçiş serbestisinden yararlanırlar.

Türkiye'nin tehdit altında olması halinde, ticaret gemileri Boğazlar'dan barış zamanı için öngörülen rejimden yararlanarak geçeceklerdir. Ancak bu rejime böyle bir durumda bazı kısıtlamalar getirilmiştir. Şöyle ki: Boğazlar'a giriş gündüz yapılacak ve Türk makamları tarafından gösterilen yol izlenecektir. Ayrıca kılavuzluk hizmeti zorunlu kılınabilecek fakat bu hizmet için herhangi ücret alınmayacaktır.

Savaş gemileri barış zamanında, Türkiye'nin güvenliğinin korunması amacıyla bazı sınırlamalar konmuştur. Aynı şekilde Karadeniz'de kıyısı olan devletlerin güvenliği için de yabancı devletlerin, bu denizde bulundurabilecekleri deniz gücü sınırlandırılmıştır. Boğazlar'dan geçiş yapacak olan savaş gemilerinin, geçişlerini siyasi yoldan Türkiye Hükümeti'ne ihbar etmeleri gerekir. Boğazlar'daki bir limanı kısa bir süre için ziyaret edecek olan yabancı devlet gemileri ve 15.000

⁷³ age ,s.62

yüksek bir tonajda olsa da, Karadeniz devletlerinin savaş gemileri teker teker iki torpido refakatinde olmak kaydıyla Boğazlar'dan geçebilirler.⁷⁴

Savaş gemilerinin barış zamanında Boğazlar'dan geçişi, Türkiye'nin ve Karadeniz'e kıyısı bulunan devletlerin güvenlikleri dikkate alınarak cins ve tonaj bakımından bazı sınırlamalara tabi tutulmuştur. Devletler savaş gemilerini Boğazlar'dan geçirmeden önce durumu Türk Hükümeti'ne diplomatik yoldan bildirmek zorundadırlar. Devletler söz konusu diplomatik önbildirimlerinde; gidecekleri yeri, adlarını, tiplerini, sayılarını ve Boğazlar'dan geçiş ve dönüş tarihlerini belirtmekle yükümlüdürler.⁷⁵

Türk Hükümetinin daveti üzerine Boğazlardaki bir limanı belirli bir süre için ziyaret amacıyla gelmiş bulunan yabancı devletlere ait savaş gemileri, Sözleşme'nin cins ve tonaj bakımından getirmiş olduğu sınırlamalara tabi değildirler.

Türk deniz kuvvetlerinin Boğazlar'dan geçişi konusunda, Sözleşme cins ve tonaj bakımından herhangi bir sınırlama getirmemiştir. Bu nedenle Türk deniz kuvvetlerine ait her tür gemi Boğazlar'dan serbestçe geçebilmek hakkına sahiptir.

Karadeniz'e kıyısı olmayan devletler diplomatik yoldan Türkiye'ye önceden haber vermek ve Boğazlara gündüz girmek koşuluyla, hafif suüstü gemilerini Boğazlar'dan serbestçe geçirmek hakkına sahiptirler. Montreux Boğazlar Sözleşmesi, Türkiye'nin ve Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin güvenliklerini sağlamak amacıyla, Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin bu denize geçirebilecekleri savaş gemilerini yalnızca cins ve tonaj bakımından sınırlamakla kalmamıştır, haberdar edecektir.

Karadeniz'e kıyısı olan devletler de Sözleşmenin öngördüğü genel kurallara tabidirler. Karadeniz'e kıyısı olan devletler lehine bazı kural dışlıklar tanınmıştır. Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin Boğazlar'dan uçak gemilerini geçiremeyecekleri konusunun görüşülmüş ve hükme bağlanmış olmasına karşın

⁷⁴ İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I.cilt**, Türk Tarih Kurumu basımevi, 3. basım, Ankara, 2000, s.501

⁷⁵ İnan, **age**, s.64

Karadeniz’e kıyısı olan devletlerin Boğazlardan uçak gemilerini geçirip geçiremeyecekleri konusu ise görüşülmemiş ve tartışılmamıştır.

Türkiye’nin tarafsız olduğu bir savaş halinde savaşan devletlere ait savaş gemileri hariç, diğer devletlerin savaş gemileri, barış zamanı için öngörülen şekil ve koşullar altında Boğazlar’dan geçiş serbestliğinden yararlanmaya devam edeceklerdir.⁷⁶

Türkiye’nin savaşan olduğu durumda, yabancı devletlere ait savaş gemilerinin Boğazlar’dan geçip geçmemesine izin vermek, tümüyle Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine aittir. Başka deyişle Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti salt bir takdir yetkisine sahiptir ve istediği devletin savaş gemilerinin Boğazlar’dan geçmesine izin verir, istemediklerine ise vermez.

Türkiye tehdit altında ise, yabancı devletlere ait savaş gemilerinin Boğazlar’dan geçmesine izin verip vermemek tamamen Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin takdirine bağlı olacaktır. Türkiye, kendisine tanınmış olan bu yetkiyi kullanmazdan önce Boğazlar’dan geçmiş olan yabancı devletlere ait savaş gemilerinin bağlı oldukları limanlara dönmeleri için tekrar Boğazlar’dan geçmesine müsaade edecektir. Ancak Türkiye, eylemleriyle kendisini bir savaş tehdidi altına sokan devletlerin savaş gemilerine bu hakkı tanımayabilecektir. Türkiye isterse bu devletlere ait savaş gemilerinin bağlı oldukları limanlara gitmeleri için Boğazlar’dan geçmesine izin verir, istemediği takdirde ise vermez.

Lozan Boğazlar Sözleşmesi hem denizden hem de havadan geçiş serbestliği ilkesini kabul etmiş ve askeri uçakların Karadeniz’e geçişini de Karadeniz’e geçişle ilgili genel sınırlamalardan muaf tutmuştu. Montreux Sözleşmesi, Lozan Boğazlar Sözleşmesi’nin aksine havadan geçiş serbestliği ilkesini kabul etmemiştir. Ayrıca Boğazlardan transit olarak geçen savaş gemilerinin de taşımakta oldukları uçakları hiçbir şekilde kullanamayacaklarını açıkça hükme bağlamıştır.⁷⁷ Montreux Boğazlar Sözleşmesi genel olarak Boğazlar üzerinden Akdeniz ile Karadeniz arasındaki geçişi

⁷⁶ İnan, **age**, s.71

⁷⁷ **age**, s.78

düzenlemiştir. Avrupa ile Asya arasındaki uçuşlar ise Türkiye’de yürürlükte olan hava ulaşım kurallarına uygun olarak yerine getirilecektir. Boğazlar üzerindeki hava sahasında ise sadece sivil uçaklar, Akdeniz-Karadeniz arasında ve Türkiye Hükümeti’ne bildirmek şartıyla uçabilirler.

Montreux 1936 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşmenin süresi, yürürlüğe giriş tarihinden itibaren 20 yıldır. Ancak Boğazlardan geçiş serbestliği ilkesi süresizdir. Sözleşmenin 20 yıllık sürenin sonunda, Sözleşmede öngörülmüş ön bildirim yöntemiyle sona erdirilmesi mümkündür. Ancak sözleşmenin süresi dolmuş olmasına rağmen, taraf devletlerin hiçbiri işbu Sözleşmenin sona erdirilmesini talep etmediği için Sözleşme günümüzde de yürürlüktedir. Günümüzde, Sözleşmeye taraf devletlerden herhangi biri işbu sözleşmeyi sona erdirmek istediği takdirde bu sona erdirmeye talebini Fransız Hükümeti’ne bildirecek ve Sözleşme bu bildirim tarihinden itibaren iki sene sonra bütün taraf devletler için sona erecektir.

Montreux Antlaşması’nın yürürlüğe girmesini müteakip, müddeti 20 yıl dolmadan onu değiştirmek isteğinde bulunan devlet SSCB olmuştu. Ancak Türkiye, ABD, Batı Avrupa ülkeleri buna karşı çıkınca SSCB’nin istekleri suya düşmüştü. Rusya 1953’te Boğazlar Rejimi ile ilgili tadilat isteğinden vazgeçtiğini açıklayınca Montreux Antlaşması’nın varlığı devamı iyice garantilenmiş oldu.⁷⁸

Sözleşme’nin bazı maddelerinin değiştirilmesini öneren devletler yeterli sayıda devletçe desteklenmiş olan bu değişiklik önerilerinin nedenlerini belirterek beşer yıllık dönemlerin sona ermesinden en az üç ay önce bu önerilerini diğer taraf devletlere bildirmekle yükümlüdürler.⁷⁹ Türkiye’nin olumlu oyu olmadığı sürece bu nitelikte bir değişikliğin yapılması da mümkün değildir. Bu özel oy çoğunluğu sisteminde, bir anlamda Türkiye’ye veto hakkı tanınmış bulunmaktadır. Ayrıca bu sistemle Karadeniz’e kıyısı bulunan devletlerin güvenlikleri de ek bir güvence altına alınmış olmaktadır.

⁷⁸Kocabaş, **age**, s.216

⁷⁹ Soysal, **age**, s.519

Montreux Boğazlar Sözleşmesinin her yönüyle, Sözleşmeye taraf olan veya olmayan devletleri bütünüyle tatmin ettiğini ve gereksinimlerini bütünüyle karşıladığını öne sürmek oldukça güçtür. Çünkü gemilerin ufalan kitlelerine rağmen, vurucu güçleri ve silahların menzilleri artmıştır. Pek çok konuda Karadeniz'e kıyısı olan ve olmayan devletlerin farklı görüş ve kararları nedeniyle oybirliğinin sağlanabilmesi olasılığı mümkün görünmemektedir.

Montreux Sözleşmesi, günümüze kadar herhangi bir resmi değişiklik önerisi yapılmış ve sona erdirmeye bildiriminde bulunulmamıştır. Sözleşme 20 Temmuz 1936 tarihinde kabul edilen şekliyle halen yürürlüktedir. Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin her yönüyle Sözleşmeye taraf olan veya olmayan devletleri bütünüyle tatmin ettiğini ve gereksinimlerini tümüyle karşıladığını öne sürmek oldukça güçtür. Çünkü gemilerin ufalan tonajlarına rağmen vurucu güçleri ve silahlarının menzilleri artmıştır.

Sözleşmenin bazı hükümlerinin değiştirilmesi veya sözleşmenin sona erdirilmesi halinde yeni rejim bir uluslararası konferansta ve oybirliği ile belirlenecektir. Bu nedenle Türkiye yeni rejimin belirlenmesi konusunda, anahtar devlet konumundadır. Ancak, bu konunun çok iyi değerlendirilmesi, ortaya çıkacak geçiş ve ulaşım rejimi konusunda büyük ve hayati bir önem taşımaktadır.

Türk Boğazları'nın hukuksal statüsünü belirleyen 1936 Montreux Boğazlar Sözleşmesi, dönemin şartları içerisinde imza edildiğinden, zamanla Boğazlar'da artan gemi trafiğinin getirdiği sıkıntıları aşmakta zorluklar yaşanmaya başlanmıştır.⁸⁰ Türkiye her ne kadar 1965 ve 1982 yıllarında limanlar tüzüğünü çıkararak Boğazlar'ın ve seyrüseferin güvenliğini sağlamaya çalışmış ise de yeterli olmamıştır. Türkiye Boğazlar'da artan kazaların ve çevre kirlenmesinin önlenmesi ile seyrüsefer güvenliğinin sağlanması için 90'lı yılların başından itibaren daha geniş çaplı çalışmalara başlamıştır. 1991 yılında SSCB'nin dağılmasından sonra yaşanan gelişmeler bu ihtiyacı daha da artırmıştır. Yaşanan kazaların çoğunluğunu çarpma, karaya oturma, kıyıya çarpma gibi seyrüsefer hatalarıyla ilgili hususlar

⁸⁰ Emanet, **age**, s.106

oluşturmuştur. Tüm bunlar Boğazlar Bölgesi'nde trafiği düzenlemek amacıyla yeni bir tüzük hazırlanmasına sebep olmuştur.

Gelinen bu aşamada Türkiye amacı, “Boğazlar'da en yüksek oranına ulaşan gemi trafiğinde seyrüsefer, can, mal ve çevre güvenliğini sağlamak” olan 1 Temmuz 1994 tarihli “Boğazlar ve Marmara Bölgesi Deniz Trafik Düzeni Hakkında Tüzük” ile yeni bir düzenleme getirmiştir. Bu bölgede güvenliği tehdit eden hususları kısaca şöyle sıralayabiliriz.

- Seyrüsefer güvenliğini tehdit eden nedenler
- Can güvenliğine yönelik tehditlerden kaynaklanan nedenler
- Çevre güvenliğine yönelik tehditlerden kaynaklanan nedenler

2-Lozan ve Montreux'un Getirdikleri ve Sonrasındaki Gelişmeler

Türkiye, gittikçe artan yoğunluk karşısında 1994 yılına kadar boğazlarla ilgili uluslararası konvansiyonları kullanmak suretiyle Montreux'nin kendisine verdiği yetkileri zorlayamamış ve bu yoğunluğa göz yummuştur. Ne zamanki, Orta Asya petrollerinin taşınması gündeme gelmiştir, Türkiye ilk kez çağdaş anlamda bir düzenleme yapmak ihtiyacını hissetmiştir.

Türkiye'nin yaptığı yeni düzenlemelerin hiçbiri, Milletler Cemiyeti'nin günümüzdeki karşıtı olan Birleşmiş Milletler'in 16 Kasım 1994 tarihinde yürürlüğe giren Uluslararası Deniz Hukuku Sözleşmesi ile ters düşmemektedir.⁸¹

Bu tüzük daha da artacağı mümkün olan Boğaz trafiğinin ortaya çıkardığı ulaşım ve çevreye yönelik tehlikeleri en düşük seviyeye düşürmeyi hedeflemiştir. Boğazlar Bölgesi trafiğine yeni düzenlemeler getiren Tüzük 1936 Montreux Sözleşmesi'ne uygun olarak ticaret gemilerinin geçişini herhangi sınırlama ve yasak getirmezken bu gemileri değişik sınırlara ayırarak güvenli ulaşım sağlanabilmesi için farklı kurallar getirmiştir. Bu tüzükle Boğazlar Bölgesinde uygulanmaya başlayan deniz kazalarında büyük bir azalma görülmüştür.

⁸¹ Başyurt, **age** ,s.116

Türkiye'ye Türk Boğazları Bölgesi'nde yeni düzenlemeler hakkı veren 1936 Montreux Sözleşmesi ile daha sonra imzalanan uluslararası sözleşmeler, muhalif ülkelerin Türkiye'nin yeni düzenlemeler yapma hakkı olmadığı veya yapılanların Montreux Sözleşmesi'ne aykırı olduğu iddialarını geçersiz kılmaktadır. Türkiye muhalif ülkelerin Türkiye'ye yönelttiği Boğazlar tüzüğünün, petrolün naklini önlemek için çıkartıldığı ve Boğazlar'ın uluslararası su yolu olduğu iddialarını da aynı şekilde reddetmektedir.

Bugün Türk Boğazları'nda uygulanan rejim, 20 Temmuz 1936'da Montreux'de imzalanan ve 9 Kasım 1936'da yürürlüğe giren uluslararası bir antlaşma olan Montreux Boğazlar Sözleşmesi belirlenen kapsam dahilinde, en son 6 Kasım 1998 tarihinde yürürlüğe giren Türk Boğazları Deniz Trafik Düzeni Tüzüğü ile belirlenmiş bir düzenlemedir.⁸²“Transit geçiş” yerine “uğraksız geçiş” kabul edilmiştir. Bu değişiklik Türkiye için olumlu bir gelişmedir. Büyük gemi ve derin su çekimli gemi boyutları, derin su çekimli gemi için draftı 20 m, büyük gemi içinse boyu 200 m olarak değiştirilmiştir.⁸³

Montreux Sözleşmesi'nin yürürlüğe girmesinden sonra dünyada gelişen teknolojiler, artan ticaret hacmi gibi nedenlerle Boğazlar'daki deniz trafiği artmış ve aynı zamanda gemi boyutları da büyümüş, diğer yandan koşulların paralel olarak, Türk Boğazları'nda zaten var olan seyir güçlüğü ile seyir, can, mal ve çevre güvenliğine yönelik tehditler de artış göstermiştir.

Montreux Boğazlar Sözleşmesinin barış zamanı için öngördüğü rejim 1939 yılının sonbaharına kadar uygulanabilmişti. 1939 sonbaharından Türkiye'nin Almanya'ya savaş ilan ettiği 23 Şubat 1945 tarihine kadar ise Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin Türkiye'nin tarafsız olduğu bir savaş hali için öngördüğü rejim titizlikle uygulanmıştı.

⁸² Emanet, age , s. 117

⁸³ Baskın Oran(ed), **Türk Dış Politikası cilt II**, İletişim yay, İstanbul, 8. basım,2005, ss.596-597

3-II. Dünya Savaşı Sırasında ve Sonrasında Yapılan Konferansların Türk Boğazları'na Etkileri

Türkiye II. Dünya Savaşı'nın son yıllarında kendisini SSCB'nin tehdidi altında hissetmeye başlamıştı. Bunda, Türkiye'nin savaş sırasında uyguladığı tarafsızlık politikası nedeniyle savaşı devletlerin savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçmesine Montreux Boğazlar Sözleşmesi hükümleri gereği izin verilmemiş olması bu nedenle Sovyetlere Boğazlar yoluyla gerekli yardımın ulaşamamış olmasının etkisi vardı. Nitekim 1945 yılının olayları, Türkiye'nin bu endişelerinde ne kadar haklı olduğunu ortaya koymuştur. II. Dünya Savaşı sonunda, SSCB'nin genişleme politikası uygulaması ve dünya barışı için bir tehlike teşkil etmesinin sonucu olarak, ABD ve Büyük Britanya, Türkiye'yi SSCB karşısında yalnız bırakmadılar ve desteklediler.

II. Dünya Savaşı'nın sonunun gelmeye başladığının anlaşılması ile birlikte, ABD, İngiltere ve Rusya arasındaki ilişkiler de artmıştı. Savaş sonrası durumu görüşmek ve barış düzenini kurmak amacı ile Amerika, İngiltere ve Sovyetler Birliği temsilcileri olan Roosevelt Churchill ve Stalin 1945'te Yalta'da toplandılar. Stalin bu görüşmeler sırasında Boğazlar meselesini gündeme getirmekte gecikmedi. Sovyetler Birliği'ne göre Montreux Boğazlar Sözleşmesinin kurmuş olduğu rejim eskimişti ve değişmesi gerekiyordu.⁸⁴ ABD ise Montreux rejiminin iyi işlediği inancındaydı. Bu inancına rağmen Montreux rejiminde bazı ufak değişikliklerin yapılmasına razı olabilecekti. SSCB Montreux rejiminin değiştirilmesinde kararlıydı.

SSCB'nin bu Konferanstaki talepleri 1939 yılındaki taleplerine oranla daha ağırdı. Türkiye'nin Sovyet isteklerini reddetmesi üzerine 1945 yazından itibaren Türkiye'ye karşı siyasi baskı uygulamaya başladı. Boğazlar sorununun yalnızca Türkiye ile kendilerini ilgilendiren bir sorun olduğunu ileri süren SSCB'ye göre, Sovyet ticaret ve savaş gemileri her zaman Boğazlar'dan geçebilmeliydi. Boğazlar rejiminin bütün devletleri ilgilendirdiği görüşünü ileri süren Amerika ve İngiltere ise Boğazlardan serbest geçiş konusundaki Sovyet görüşünü benimsiyorlardı. Boğazlar konusunda görüş birliğine varabildikleri tek husus, Montreux Boğazlar

⁸⁴İnan, *age*, s.105

Sözleşmesi'nin günün koşullarına uymadığı ve bu nedenle yeniden gözden geçirilmesi gerekliliği idi.

SSCB, İngiltere, Amerika Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile doğrudan görüşmeler yoluyla sözleşmenin değiştirilmesini sağlamaya çalışacaklardı. Boğazlar konusu Postdam Konferansı kararlarına 16. madde olarak girdi. Buna göre, “Montreux Antlaşması değiştirilecek konu bundan böyle üç hükümetin her birinin Türkiye ile doğrudan doğruya yapacağı görüşmelerde ele alınacaktır” deniliyordu.

ABD, İngiltere ve SSCB, Postdam Konferansı kararına dayanarak, Montreux Boğazlar Sözleşmesinin değiştirilmesini isteyen notalarını 2 Kasım 1945 tarihinden itibaren Türkiye'ye vermeye başladılar. İlk değişiklik önerisini ABD yapmıştır. Bu notayı 21 Kasım 1945 tarihli İngiltere notası izledi. İngiltere, bu notasında, Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin savaş gemilerinin Boğazlar'dan daha serbest geçişi konusundaki Amerikan görüşüne katılırken, Boğazlar sorununun derhal görüşülmesi gereken bir sorun olmadığı görüşünü de ileri sürüyordu.

6 Aralık 1945 tarihinde Türkiye, ABD'nin notasını yanıtladı. Türkiye, Montreux rejiminin değiştirilmesi konusundaki tartışmalara esas olmak üzere Amerika'nın notasını benimserken, Boğazların rejimi konusunda yapılacak olan uluslararası bir konferansa katılmaya hazır olduğunu bildiriyordu. Türkiye'ye göre konferans kararları ülkesinin bütünlüğüne, bağımsızlığına ve egemenliğine aykırı hususlar içermediği sürece alınacak kararları kabul edebilirdi.

SSCB de 7 Ağustos 1946 tarihli notasında Boğazlar rejimiyle ilgili istek ve önerilerini bildiriyordu. SSCB notasında II. Dünya Savaşı sırasında bazı düşman gemilerinin Boğazlar'dan geçirildiğinden söz edilmekte ve Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile kurulan rejimin, Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin güvenliklerini korumaya yetmediği görüşünü ileri sürerek değiştirilmesini istemekteydi. Ayrıca bu notada Montreux Antlaşması'nın Boğazlar'ı, Karadeniz devletleri aleyhine kullanılmasına mani olmadığı bildiriliyor, harp sırasında Almanya ve İtalya'ya ait

birkaç harp gemisinin geçtiğinden bahisle Türkiye protesto ediliyordu. Yeni bir boğazlar rejimi için şartlar ileri sürülüyordu.⁸⁵

Türkiye SSCB'nin 7 Ağustos 1946 tarihli notasını 22 Ağustos 1946 notasıyla yanıtladı. Türkiye'nin görüşüne göre, Boğazlar'ın rejimi yalnızca Karadeniz'e kıyıdaş devletler tarafından belirlenemezdi. Boğazların ortaklaşa olarak SSCB ile savunulması ise Türkiye'nin egemenlik ve güvenliğine aykırı olduğu için kesinlikle reddediliyordu. SSCB'nin 24 Eylül 1946 tarihinde gönderdiği bir diğer notaya göre Karadeniz 6 Mart 1921 tarihli Moskova Anlaşması'nda da belirtildiği üzere kapalı bir denizdi ve bu anlaşmada ifade edildiği gibi Boğazların rejiminin Karadeniz'e kıyısı olan devletler tarafından belirlenmesi gerekiyordu. Bu notaya cevap gecikmeden 18 Ekim 1946 tarihinde geldi. Türk Hükümetine göre, Karadeniz bir açık denizdi. Boğazlar rejiminin değiştirilmesinin gerekmesi halinde diğer devletlerin menfaatlerinin de makul olarak korunabilmesi için, bu devletlerin de yeni rejimin belirlenmesinde söz sahibi olmaları gerekmektedir.

BMDHS'nin 38. maddesinin 2. fıkrasında transit geçiş hakkı şöyle tanımlanmıştır: Transit geçiş, açık denizin veya münhasır ekonomik bölgenin bir kısmı ile açık denizin veya münhasır ekonomik bölgenin diğer kısmı arasında, boğazlardan, durmaksızın ve çabuk seyrüsefer etmek münhasır amacıyla ulaştırma ve uçuş serbestilerinin bu bölüm hükümleri uyarınca kullanılmasıdır. Tanımdan da anlaşılacağı gibi savaş veya ticaret gemilerinin tamamı bu haktan faydalanır. Sözleşmeye göre, zararsız geçiş rejiminin uygulandığı alanlarda kıyı devleti 8 konuda düzenleme yapabilmekte iken, transit geçiş rejiminin uygulandığı boğazlarda boğaz devleti sadece 4 konuda düzenleme yapıp icra edebilir.⁸⁶

IV- TÜRK BOĞAZLAR REJİMİ KAPSAMINDA ORTA ASYA ENERJİ KAYNAKLARININ ve GÜZERGAHLARININ ÖNEMİ

SSCB'nin dağılmasından sonra Karadeniz'de ağırlığını yıldıan yıla yitirmeye başlayan Rusya'dan doğan boşluk Türkiye tarafından doldurulabilecek iken Türkiye

⁸⁵ Kocabaş, **age** , s.185

⁸⁶ Ferit Hakan Baykal, **Deniz Hukuku Çalışmaları**, Alfa yay, İstanbul, 1. basım, 1998, ss.242-244

uyuyan dev konumunu korumaktadır. Karadeniz’de en uzun sınırı olan Türkiye’nin önümüzdeki on yıllarda bölgedeki ağırlığının ne olacağı belirsizliğini koruyor.⁸⁷

Eski Sovyetlerin Güneyindeki Orta Asya devletlerinin mücadele vermek zorunda kalmaksızın, SSCB’nin parçalanmasının ardından bir tür armağan olarak elde ettikleri bağımsızlık, hem olumlu hem de olumsuz sonuçları beraberinde getirmiştir.⁸⁸

Orta Asya bölgesinde 1991’lerde başlayan rekabet, bu beklenmedik bağımsızlığın olumsuz sonuçlarından biri olmuştur. Bağımsızlığın geliş hızı, Orta Asya liderlerine komşularıyla ilgili politikalar oluşturma zamanı tanımamış, bu nedenle, dünyanın geride kalan kısmıyla ilişkileri, kendi istedikleri şekilde değil, bu devletlerin Orta Asya ile kurmayı istedikleri şekilde belirlenmiştir.⁸⁹ SSCB’nin merkezi Moskova tarafından yönetilmeye alışkın bu yeni bağımsız Orta Asya cumhuriyetlerinin yer aldığı bölgede, birdenbire büyük bir iktidar boşluğu doğmuş, bu iktidar boşluğunun yanında, jeopolitik ve ekonomik boyutlarıyla birlikte yeni büyük bir oyun da ortaya çıkmıştır.

Rusya’nın bölgedeki varlığının azalmasıyla birlikte, hem ABD, Japonya, Çin gibi uluslararası güçler ve hem de Türkiye, İran, Pakistan, Hindistan gibi bölge devletleri, jeopolitik ve jeoekonomik avantajlar edinmek amacıyla bu yeni oyunda yerlerini almaya başlamışlardır. Tüm bu ülkeler kendi öncelikleriyle bölgeye gelmiş ve kendi tercihleri doğrultusunda yeniden Orta Asya cumhuriyetlerine yönelmişlerdir.

SSCB’nin dağılması ve Rusya’daki ekonomik sistemin çökmesi sonucunda Rusya ve ayrılan devletler yeniden yapılanma için bir geçiş dönemi yaşamaktadırlar. Ayrılan cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını ilan etmeleri ve BM’ye üye olmaları ile

⁸⁷ Hasan Kanbolat, “Karadeniz’in Tarihi Yeniden Yazılıyor”, **Cumhuriyet Strateji**, 19 Haziran 2006 Pazartesi, yıl:2, sayı:103,s19

⁸⁸ İsmail Cem, **age**, s.40

⁸⁹ http://workmall.com/wfb2001/russia/russia_history_foreign_policy_of_a_superpower.html

Rusya Kafkasya'nın dışına itilmiş oldu. Türkiye ve İran ile ortak sınırı kalmadı. Karadeniz sahilindeki önemli limanlarını kaybetti. Azerbaycan petroleri tasarrufu dışına çıktı. Kafkasya'daki Azerbaycan ve Gürcistan'ın BDT'ye girmeyi reddetmeleri, Türkiye'ye yakınlık göstermeleri Rusya'yı aşırı derecede rahatsız etti.

Rusya, eski Sovyet Cumhuriyetlerini Bağımsız Devletler olarak kabulde ve bunlarla eşit zeminde ilişki kurmada güçlük çekmektedir. Soğuk Savaş sonrası global bir rol oynayamayacağını farkında olan Rusya, XXI. YY'nin fırsatlar bölgesi olarak nitelenen Avrasya'da 'büyük oyun'un 'büyük gücü' olmak için çaba harcamaktadır. Rusya, bölgedeki gücünü global güç olmak için en önemli unsur olarak görmektedir.

SSCB'nin dağılmasının ardından Kafkaslar, Orta Asya ve Ortadoğu'da oluşan güç boşlukları, kurulan enerji zengini devletler nedeniyle “yaşam sahası”na dönüştü. Enerji kaynakları ve iletim bölgelerinin kontrol altına alınması amacıyla kültürel altyapı teorisini Huntington, jeopolitik yapıyı da Brezezinski hazırladı. Bu dönemde ABD kendisine rakip süper gücün çıkmasına, bu yönde bir ittifakın kurulmasına izin vermemeyi, potansiyel rakiplerini küresel roller üstlenme hevesinden vazgeçirmeyi esas aldı. Brezezinski, ABD'nin küresel egemenliğini, Avrasya'ya egemen olma koşuluna bağladı.⁹⁰ Çünkü Avrasya:

—Dünya tarihini yazan coğrafyadır.

—Eski ve yeni medeniyetlerin büyük bir kısmına beşiklik yapmıştır.

—Dünya nüfusunun yaklaşık yüzde yetmiş beşine sahiptir.

—Dünya kara kütesinin yüzde otuz yedisini oluşturur.

—Dünya gayrisafi üretiminin yüzde altmışına sahiptir.

—Bilinen dünya enerji kaynaklarının dörtte üçüne sahiptir.

—Ekonomik girişimler ve yeraltı zenginlikleri bakımından fiziki zenginliklerin çoğuna sahiptir.

—ABD'den sonra dünyanın altı büyük ekonomisine sahiptir.

⁹⁰ Nejat Eslen, “Soğuk Savaş Son...”

—Dünyanın altı büyük silah alıcısı Avrasya’dadır.

—ABD hariç, dünyanın bilinen ve gizli tüm nükleer güçleri Avrasya’dadır.

Sovyet ardılı ülkelerdeki mevcut yönetimler başta ABD olmak üzere Batı’yı kastederek “dış mihrakları” içişlerine karışmak ve ülkelerinde karışıklık çıkarmak, “bölgeye demokrasi ihraç etmek” ve benzeri ifadelerle suçlamak yerine, kendi ülkelerinde demokrasi kurumlarının yerleşmesi, halklarının ihtiyaçlarının giderilmesi, temel hak ve özgürlüklerin sağlanması, ekonomik paylaşımdaki adaletsizliklerin ortadan kaldırılması konularında gerekli çabayı göstermedikleri sürece Sovyet etkisinden öteye gidemezler. Bu ülkelerin iktidarları, halklarının çözüm kaynağını dışarıda aramasını istemiyorlarsa, bu kaynağın kendileri olduklarını halklarına ispatlamaları gerekmektedir. Aksi takdirde, diğer Sovyet Cumhuriyetlerinde de yakın ve orta vadede benzeri devrimlerin yaşanması kaçınılmaz olacaktır.⁹¹

Rusya’nın ve bölgeye ilişkin ciddi çıkarlar peşinde olan diğer güçlerin yaşanan gelişmelerden ciddi dersler alacağı beklenmektedir. Yaşanan gelişmeler, Rusya’yı eski Sovyet cumhuriyetlerindeki gelecek iç süreçler konusunda seçenekli politikalar üretmeye ve sadece iktidarlara değil, muhalif liderlerle de ilişki geliştirmeye yönlendirebilir.⁹²

SSCB döneminde oluşturulan cumhuriyetler arasındaki ekonomik yapılanma, bugün bile eski Sovyet cumhuriyetlerini birbiri ile ilişkiye zorlamaktadır. Başlangıçta her ne kadar Rusya’dan bağımsız ekonomik politika izlemek isteseler de geçmişteki ekonomik yapılanma eski Sovyet cumhuriyetlerinin Rusya ile işbirliğini kaçınılmaz kılmaktadır.

SSCB çatısı altında uzun süre, bir arada yaşamış ve yeni bağımsızlığına kavuşmuş Miletlerin bir anda birbirlerinden kopmalarının beklenemeyeceği bir

⁹¹ Araz Aslanlı, “Eski Sovyet Coğrafyasında ABD Etkisi”, **Cumhuriyet Strateji**, 4 Nisan 2005 Pazartesi, yıl:1, sayı:40s.14

⁹² **agm**

gerçektir. Bin küsur yıllık tarihi boyunca ilk kez kendi yöneticilerini seçme şansını yakalayan Rusya'nın demokrasiyi ve Pazar ekonomisini yerleştirmek hususunda çok zor bir geçiş döneminden geçmektedir.

Rusya, Türkiye'yi eski Sovyet coğrafyasında Rusya'nın toprak bütünlüğü bakımından bir tehlike olarak algılamaya başlamıştır. Kafkaslarda ve Orta Asya'da bağımsızlıklarını kazanmış olan ülkelerle Türkiye'nin ilişkisi aslında Rusya'nın aleyhine değildir.

Rusya'nın uzun yıllar eski Sovyet Cumhuriyetleri ile iç içe yaşaması sonucu oluşan karşılıklı bağımlılıkların coğrafi sınırların yeniden belirlenmesi ile kopmayacak olması doğaldır. Rusların "Yakın Çevre" adı altında tezahür eden politikasının, bölgeselleşme süreci çerçevesinde yararlı işbirliği arayışı şeklinde sürdürülmesi daha tercihe şayan görülmektedir. Ortak amaç, bu ülkelerin kendi kendilerini idare etmeleri ve bağımsız devletler olarak uluslararası toplumla entegrasyonlarının gerçekleşmesi olmalıdır. Rusya'nın yayılmacı, milliyetçi ve hegemonyacı temayülleri ağırlıkla Ukrayna, Kafkasya ve Orta Asya Cumhuriyetleri üzerinde hissedilmesi muhtemeldir.

Rusya'nın özellikle enerji kartını daha ağırlıklı kullanması, bölgesel ihtilafları körüklemesi ve bölgedeki zayıf rejimleri büsbütün sarsma çabasına girmesi olasıdır. Rusya'nın Orta Asya ve Kafkasya'ya yönelik uyguladığı istikrarsızlığı körükleyen politikalar Türkiye'nin bu yöndeki politikaları ile çıkar çatışması içinde bulunmaktadır.

Dünya ekonomisinde özellikle SSCB'nin çöküşü ile önemli gelişmeler meydana gelmiş, merkezi planlı ekonomi kavramından uzaklaşan eski Sovyet Cumhuriyetleri, piyasa ekonomisine geçiş için büyük çaba harcamışlardır. Bu çerçevede yeni cumhuriyetler, piyasa ekonomisi kurallarını dünya ekonomisine egemen kılmayı, liberalleşmeyi, karşılıklı dayanışmayı ve liberal düzen içinde hızla

kalkınmayı amaçlayan uluslararası ekonomik kuruluşlara katılmayı hedeflemişlerdir.⁹³

SSCB'den bağımsızlığını kazanmış yeni coğrafyalarda hegemonik eğilimlere geri dönülmemesi, Orta Asya Cumhuriyetleri'nin toprak bütünlüklerinin korunması Türkiye ve Batı için büyük önem taşımaktadır. RF'nin Kafkasya ve Orta Asya'da yeniden hegemonya tesis etmesine izin verilmemesi hayati çıkarlarımız arasındadır. Ayrıca Türk-Rus ilişkilerinin açık rekabet ve sürtüşme ortamından olabildiğince uzak tutulması gayretlerinin sürdürülmesi en akılcı yol olacaktır.

Sovyet etkisinden kurtulan devletlerin hepsi zayıf devlet statüsündedir. Çünkü bu devletlerde, devletin fikri, devletin kurumsal yapısı ve fiziksel yapısı tehlike altındadır. Toprak bütünlüğünü de tam olarak koruyamayan bu devletler, Soğuk Savaş sonrası reformlarını tam olarak gerçekleştirememişler ve sınırları içerisinde denetimlerini tam olarak sağlayamamışlardır. Bu denetimsizliğin neticesinde ise silah, insan ve uyuşturucu kaçakçılıkları ile kanunsuz göç artmış, organize suç örgütleri her yere yayılma imkanı elde etmişlerdir. Diğer taraftan da bu ülkelerde sosyal yapı dejenere olmuş rüşvet, yolsuzluk, adam kayırma gibi hususlar normal olarak algılanmaya başlamıştır.

Türkiye ve Rusya hariç hiçbir Karadeniz ülkesi kendi kendini koruyabilecek askeri güce sahip değildir. Devletlerin birbirlerine göreli zayıflığı, bu devletlerin hem kendi aralarındaki ilişkilerine hem de bu ülkelerin bölge dışı aktörlerle olan ilişkilerine yön vermektedir. Bu durumda bölge dışı aktörlerin söz konusu devletler üzerinde daha etkin olmalarını sağlayarak, bölge güvenliğinin sağlanmasını sağlayacak politikalardan daha ziyade bölge ülkelerinin kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirilmesine sebep olmaktadır.

⁹³ Rıdvan Karluk, **Uluslararası Ekonomik, Mali ve Siyasal Kuruluşlar**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2002, s. VII

Orta Asya, Rusya'dan olabildiğince uzaklaşmak isteyenlerle yani Azerbaycan, Özbekistan, Türkmenistan'la bunu yapacak durumda olmayanlar arasında bir ayrışma yaşanmaktadır. Yani Rusya meselesi hala bölgenin stratejik evriminin anahtarıdır⁹⁴.

A-ORTA ASYA'NIN JEOPOLİTİK VE JEOSTRATEJİK KONUMU VE BÖLGEDE STRATEJİK DENGELER

Bölge, jeopolitik ve jeoekonomik bakımlardan büyük öneme sahiptir. Büyük İpek Yolu'nun kullanımında olduğu zamanlar gibi değerli ve karlı bir kara ticaretini sürdürebilmek için denizlere ulaşma imkanının tümüyle komşu güçlerin iyi niyetine bağlı olduğunu söylemek mümkündür.

Bölge dünyanın en zengin hammadde depolarından biridir ve Hazar Havzası bölgesi, İran Körfezinden sonra ikinci petrol ve gaz üreticisi olarak önem kazanmıştır. Kazakistan, Türkmenistan ve de Özbekistan oldukça yüksek petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip olan üç önemli cumhuriyettir. “Hazar Kumarı” şeklinde adlandırılabilir olan mücadelenin temelde iki amacı vardır: Birincisi petrol ve gaz sahalarındaki paylaşımı, ikincisi boru hattı güzergahlarının belirlenmesi. Tüm bunlar, bölgedeki başlıca petrol yerlerinin belirlenmesi ve bu petrolün dünya pazarlarına transferinde hem bölgelerarası bir çekişmeye ve hem de uluslararası güç rekabetine yol açmaktadır.⁹⁵

ABD yönetimi, bölgenin zengin enerji kaynaklarının Batı'ya güvenli şekilde aktarılmasını istemekte ve kaynaklar üzerinde ABD'nin kontrolünü sağlayacak bir politika izlemektedir. Bu amacının ekonomik olmasının ötesinde stratejik yönü de vardır. Yani ABD enerji kaynakları üzerindeki Rus hakimiyetinin kalkmasını isterken kendisi de bu kaynaklara sahip olmak istemektedir. Ayrıca Çin'in ve İran'ın da bölgedeki nüfuzunu azaltmaya çalışmaktadır.⁹⁶

⁹⁴ Olivier Roy, **Yeni Orta Asya**, çev. Mehmet Morali, Metis YAY, İstanbul, s. 253

⁹⁵ Gamze Güngörmüş Kona, **Türkiye-Orta Asya İşbirliği Stratejileri ve Gelecek Senaryoları**, IQ Kültür-Sanat Yay. güncelleştirilmiş geliştirilmiş 2. basım, 2003, İstanbul, s. 109

⁹⁶ Çağrı Kürşat Yüce, **Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele**, Ötüken, İstanbul, 2006, s. 377

B-ORTA ASYA KONJONKTÜRÜNDE ENERJİ VE BAKÜ-TİFLİS-CEYHAN BORU HATTI'NIN STRATEJİK DURUMU VE TÜRK DIŞ POLİTİKASINA ETKİLERİ

Etkisi henüz unutulmamış olan Rusya-Ukrayna doğal gaz savaşı, özellikle Avrupa gaz tüketici ülkelerini Rus doğal gazına alternatif aramaya yöneltmiş ve Hazar doğalgazının Rusya'yı by-pass ederek Avrupa'ya ulaştırılması gibi projeleri tekrar canlandırmıştı. Rusya hem Avrupa'ya yapılan doğal gaz ve petrol ihracat güzergahlarını çeşitlendirme yönünde çalışmalarını sürmekte, hem de Güney Avrupa enerji piyasasını genişletme ve İsrail'e doğalgaz sağlama projelerini hızlandırmaktadır.⁹⁷

SSCB yıkıldığı zaman, mirasçısı Rusya, hem zengin enerji kaynaklarını hem de Avrasya enerji kaynaklarının ikmal yollarını elinde bulundurduğu için alternatif Avrasya kaynaklarını tamamen kontrolünde bulunduran bir devlettir. Zaman içinde Avrasya coğrafyasında artan rekabet Rusya'nın bu konumunu zedelemiş, özellikle ABD, Avrasya enerji kaynaklarının kontrolünü paylaşma, ardından da ele geçirmeye hazır olduğunu göstermiştir. Bu alanda son dönemin en önemli gelişmelerinden biri Rusya'nın uluslararası politikada söz sahibi olabilecek dev enerji şirketi kurma çabasıdır.⁹⁸

Dünyada enerji açlığının artması, enerji fiyatlarının yükselmesi, alternatif kaynakların önem kazanması gibi gelişmeler özellikle ABD ve Çin'in Hazar havzasındaki enerji oyununa aktif olarak katılmasına neden olmuştur. Çin sessiz sedasız Hazar havzasındaki diğer ülkelerle de enerji işbirliğini geliştirmektedir. Sonuç olarak RF artık Hazar havzası enerji kaynaklarının ihracatını tek başına kontrol eden bir devlet değildir.⁹⁹ Yeni konjontür Rusya'nın politika değişikliğine gitmesine sebep olmuştur. Enerji şirketleri aracılığıyla Rusya daha aktif olarak eski

⁹⁷ Anar Somuncuoğlu, "Yeni Enerji Haritası Çiziliyor", **Cumhuriyet Strateji**, 3 Nisan 2006

Pazartesi, yıl:2, sayı:92, s.9

⁹⁸ Anar Somuncuoğlu, "Rusya'dan Enerji Diplomasisi atağı", **Cumhuriyet Strateji**, 10 Ekim 2005

Pazartesi, yıl:2, sayı:67, s.14

⁹⁹ Anar Somuncuoğlu, **enerji diplomasisi....**

Sovyet ülkelerinde enerji sektöründeki özelleştirmelere katılmaya, söz konusu ülkelerle enerji anlaşmalarını imzalamaya yönelmiştir. Önceleri Orta Asya enerji kaynakları açısından İran oldukça önemliyken bugünkü durumda bu kaynakların Batı pazarlarına ulaştırılması açısından transit ülke olarak Türkiye'nin kilit önemi ortadadır. Bu önemi Karadeniz'in değişen jeopolitik ve jeostratejik konumu arttırmaktadır.

Çin enerji ihtiyacını geleceğe yönelik garanti altına almak için girişimlerini yoğunlaştırıyor. Çin'in Orta Asya ülkelerine kadar işbirliği arayışları sürmektedir.¹⁰⁰ Çin dev nüfusunun geleceğini güvence altına almak amacıyla, kaynaklarını sağlamak açısından dünyanın her yerinde son derece kararlı stratejiler izlemeye başlamıştır. Bu durum Çin'in ideolojik kaygı ve inançlarını bir kenara iterek dünyanın her yerinde diktatör rejimlerle bile işbirliğinde bulunmasına yol açmaktadır.

Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin gelecekte bizim için çok daha önem kazanacak cazibe ve hatta siyasal, ekonomik işbirliği merkezi olması, bu bölge ile aramızda köprü konumunda olan ve temelde bizim doğal siyasal aktör olduğumuz Hazar'ın batısı ve doğusunun bizim için ifade ettiği stratejik önemi de ortaya koymaktadır.

Bizim son yıllarda ihmal ettiğimiz bu coğrafya, ABD, AB, Çin ve Hindistan için giderek özel önem kazanmaktadır; Çünkü enerji kaynakları buradadır. Hazar bölgesi dünya enerji temininde yeni bir merkezdir. SSCB dağıldıktan sonra enerji zengini bu bölgede hiçbir gücün üstünlüğü kesinleşmemiştir. Bu da bölgeye olan ilgiyi arttırmaktadır.¹⁰¹

ABD, Rusya'nın bütün engelleme çabalarına karşın Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı'nın inşa edilmesinde ağırlığını koymuştu. Bu büyük kapasiteli boru hattı'nın

¹⁰⁰ Ali Külebi, "Çin'in Kaynak Arayışı", **Cumhuriyet Strateji**, 15 Mayıs 2006

Pazartesi,yıl:2,sayı:98,s.5

¹⁰¹ Ali Külebi, "Avrasya enerji ..."

inşasıyla beraber, Boğazlar'ın geçiş sorunlarıyla giderek sıkıntıya giren Rusya'nın direnci kırılmıştır. Rusya'nın Türkiye'yi boru hatları konusunda en önemli seçenek olarak ele almaya başlaması, ABD'nin boru hatları konusunda hiçbir ülkeyi seçenek haline getirmeme politikası ile ters düşmüş ve şimdi de bizzat ABD Türkiye'den geçirilecek yeni boru hattı projelerine karşı pozisyon almaya başlamıştır.¹⁰²

Başlangıçta Hazar Havzasında ve Orta Asya'da üretilen tüm petrol ve doğalgazın kendi ülkesi üzerindeki güzergahlardan nakli gibi aşırı taleplerle ortaya çıkan Rusya, daha sonra tutumunu yumuşatmıştır. Rusya, Hazar Denizi'nin ne tam bir deniz ne de tam bir göl olarak tanımlanamayan özel ve bölgesel karakteri itibarıyla Hazar ile ilgili hukuki problemlerin kıyıdaş ülkelerin eşit hakları göz önünde tutularak, sadece bu ülkeler tarafından çözümlenmesi, kıyıdaş ülkelerin iyi komşuluk, egemenliğe saygı, eşitlik, kuvvet kullanmama prensiplerine saygı göstermesi, üçüncü ülkelerin Hazar Denizi'nin kullanımı ile ilgili baskı yapmaması, sorunların “konsensüs” ile çözümlenmesi, yer altı kaynaklarının işletilmesi konusunda bir anlaşma yapılması ve bu anlaşma uygulanana kadar tek taraflı uygulamalardan kaçınılması üzerinde durmaktadır. Bu konuda İran da Rusya ile birlikte hareket etmektedir. Rusya'nın bu davranışı, Hazar Denizi'ndeki çıkarlarını pekiştirme ve Azerbaycan'ı baskı altına alma amaçları gütmektedir.

Ekonomide ana girdi enerjidir. Yapılan hesaplamalara göre en önemli enerji kaynaklarından olan petrol ve doğalgaz rezervleri 80–130 yıl içinde tükenecektir. Dolayısıyla XX. YY enerjinin yüzyılı olacaktır, kimilerine göre ise enerji savaşları ile geçecektir. Türkiye de enerji kaynakları yönünden fakir sayılmaktadır.¹⁰³ Enerji kadar enerjinin geçiş güzergahlarının önemli olduğunu düşündüğümüzde oldukça önemli konumdadır ve bu zenginliğin büyük bölümü şu aşamada Boğazlardan geçmek zorundadır. Diğer taraftan ekonomi ticaret demektir. Küreselleşen dünyada rekabet fazlasıyla kızışmakta ve taşımacılığın %90'ı deniz ulaşımıyla gerçekleşmektedir. Bu manada üç tarafı denizlerle çevrili Türkiye'nin önemi artarken dikkatler enerji koridoru üzerinde olan Karadeniz'e çevrilmektedir.

¹⁰² Agm., s. 16

¹⁰³ Emanet, age, s. 152

11 Eylül saldırısı sonrası, dünya petrolünün yüzde 65'ini, doğal gazın ise yüzde 40'ını bulunduran ve gittikçe istikrarsızlaşan Orta Doğu'ya alternatif olabilecek enerji kaynakları arayışına girilmiştir. Karadeniz ve Hazar Bölgesi coğrafi konumundan ileri gelen jeopolitik önemi yanında zengin enerji kaynaklarına sahip bir bölgedir. Enerji güvenliğinin dünyada önem kazanması ile gözler Karadeniz bölgesine çevrilmiştir. Karadeniz gerek tanker taşımacılığı, gerekse petrol ve doğal gaz boru hatları ile Doğu-Batı Enerji Koridoru üzerindedir. Avrupa'nın özellikle doğal gaz alanında enerji güvenliğinin sağlanması için Karadeniz giderek ön plana çıkmaktadır.¹⁰⁴

Dünyayı kontrol edebilmek için özellikle I. Dünya Savaşı sırasında oluşmaya başlayan ve teori olarak kabul edilen Kara Hakimiyet, Deniz Hakimiyet, Hava Hakimiyet, Uzak Hakimiyet, Kenar Kuşak Hakimiyet teorilerini takiben endüstride ve teknolojiye hızlı gelişme sonucunda enerjiye duyulan ihtiyaç gittikçe artmaya başladı. Bu da ABD'de yeni stratejik anlayışın doğmasına neden oldu. Bu yeni stratejik anlayış "enerjiyi kontrol edebilen ülkenin dünyayı kontrol edebileceği" düşüncesine dayanıyordu.¹⁰⁵ Karadeniz, Hazar Havzası ve Orta Asya petrol ve gazının Batı pazarlarına ulaşım yolu üzerinde olup enerjinin kontrolünde etkin bir bölgededir. Son zamanlarda Karadeniz'de tespit edilen petrol rezervleri bölgenin enerji konusunda önemini daha da arttırmıştır.

Türkiye'nin enerji alanında daha aktif bir politika oynama gücü, Kafkaslardaki politik gelişmelerden çok fazla etkilenecektir. 1990'ların ortalarından beri Türkiye, hem Azerbaycan hem de Gürcistan ile bağlarını güçlendirmiş ve önemli bir aktör olarak Kafkaslar'daki rolünü arttırmayı başarmıştır.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Hasan Kanbolat, "Karadeniz'in Tarihi..."

¹⁰⁵ Armağan Kuloğlu, "ABD, Karadeniz Politikalarını Erteledi", **Cumhuriyet Strateji**, 3 Temmuz 2006 Pazartesi, parasız özel ek, yıl:3, sayı:105, s.14

¹⁰⁶Stephan Larrabee-Ian O. Lesser, **Türk Dış Politikası Belirsizlik Döneminde**, Ökten yay,İstanbul,2004, s. 244

Orta Asya'nın zengin enerji kaynaklarının, Soğuk Savaş biter bitmez dünyanın temel güçlerini bölgeye çekmesi ve bu güçler arasında ciddi bir rekabete sebep olması kaçınılmazdı. Türkiye de yeni dönemde etkili olmak isteyen bir güç olarak konuyla ilgili politikalar geliştirme yoluna gitti.¹⁰⁷ Azerbaycan'ın Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak ve İran'ın, petrolün taşınmasına katılması yoluyla bölgede etkisini arttırmasını önlemek, Türkiye ile ABD'nin üzerinde anlaştığı bir noktaydı. Amerikalılar, bölgede barış ve istikrarın oluşturulmasını arzu ediyorlardı.; çünkü Orta Asya ve Hazar petrolünün işlenip dünya pazarlarına ulaştırılmasında Amerikan şirketlerinin önemli oranda roller üstleneceği gerçeği, Amerikan çıkarları açısından bölgede barış ve istikrarın sağlanmasını gerekli kılıyordu.

Boru hatları konusunda Türkiye'nin izlediği politika,¹⁰⁸ Karadeniz'den geçecek petrol trafiğine engel olmak ve BTC seçeneğini hayata geçirmek yönünde olmuştur. Ayrıca Türkiye Hazar Havzası'nda bulunan zengin hidrokarbon yataklarından olabildiğince yüksek oranlarda paylar almalıdır.

Hazar Havzası'nda kendi nüfuzunu arttırmaya, Batı'nın nüfuzunu ise azaltmaya çalışan Rusya, enerji zengini Hazar Bölgesi'ne ayrı bir önem vermektedir. Gelişmeler Rusya'nın Hazar'ın ekonomik kaynakları üzerinde gerçek kontrolü sağlamayı hedeflediğini açıkça göstermektedir. Bu bağlamda SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Rusya'nın eski Sovyet cumhuriyetleri ile olan ilişkilerinde petrol önemli bir araç haline gelmiştir.¹⁰⁹

Petrol bugün dünya olayı haline gelmiştir. Dünyanın bilinen üretilebilir petrol rezervi 130 milyar tondur. Dünya enerji ihtiyacının %40'ı petrol, %26'sı doğal gaz, %24'ü kömür, %10'u ise nükleer kaynaklardan, hidrolik rüzgar ve güneş enerjilerinden temin ediliyor.¹¹⁰ Medeniyetin gelişmesi ile birlikte dünya petrol tüketimi de hızla artmaktadır. Dünyanın en büyük petrol rezervi %70 ile Orta

¹⁰⁷ Nasuh Uslu, **Türk Dış Politikası Yol Ayrımında**, Anka yay, İstanbul, 2006,ss.207-209

¹⁰⁸ Yüce, **age**, s.356

¹⁰⁹ Yüce, **age**, s. 377

¹¹⁰ <http://www.bsrec.bg/newbsrec/news.html>

Doğu'dadır. Dünya petrol rezervleri sonsuz değildir tükenmektedir.¹¹¹ Bugünden itibaren dünyada 40 yıllık petrol rezervi kaldığı değerlendirilmektedir.

Petrol ve doğalgaz kaynaklarının önemli bir bölümü Avrasya'da bulunmaktadır. Türkiye, bu coğrafyanın kalbidir. XXI. YY yeni enerji kaynaklarının dünya ekonomisine kazandırılacağı, yeni enerji coğrafyalarının dünya pazarlarına bağlanacağı bir dönem olacaktır.¹¹²

Azerbaycan petrollerinin dünya gündemine girdiği günlerde, petrolün taşınması için 7-8 güzergahın gündeme gelmesine karşın bunlardan ilk başta sadece beş tanesi görüşülmüştü:

- 1- Kuzey hattı: Bakü-Novorossiysk
- 2- Batı hattı: Bakü-Supsa
- 3- Güney hattı: Bakü-İran
- 4- Doğu hattı: Afganistan ve Pakistan üzerinden geçen hat.
- 5- Güney-Batı hattı: Bakü-Ceyhan

Bakü-İran ve Bakü-Pakistan hatları gündeme geldikleri ilk günden itibaren tepki topladılar. Amerika İran'a böyle bir koz verilmesini istemiyordu. Bakü-Pakistan hattının ise Afganistan'dan geçecek olan kısmının güvenlik sorunları taşıması nedeniyle bu iki hat gerçekleşmedi. Novorossiysk istikrarsız bir bölgeden geçiyordu.

Bakü-Tiflis-Ceyhan kararının alınması ve uygulanmasıyla, Türkiye'nin Gürcistan ve Azerbaycan ile ortaklığı, bu güzergah üzerinden Türkistan bölgesiyle kuracağı iletişim, Türkiye'nin dünya enerji ulaşımı açısından önemini her geçen gün

¹¹¹ Butanrı, **age** , s. 198

¹¹² <http://www.bseanetwork.org/pdf/newsletter35.pdf>

arttırması ve böylece kendi güvenliğini başkaları için de önemli hale getirmesi konularında önemli bir aşama başlamış oldu.¹¹³

Hazar petrollerinin Karadeniz'e getirilip boğazlardan yayılması projesi de mümkün değildi. Bu konu ile ilgili olarak Türkiye 1994 yılında Boğazlar mevzuatında yeni düzenlemeler kabul ederek 1994'te ortaya koydu. Rusya, 1936 Montreux Antlaşmasını ileri sürerek bu düzenlemelere karşı çıktı. Türkiye ise Montreux Antlaşması'ndan günümüze 62 yıl geçtiğini, bu süre içerisinde Boğaz trafiğinin oldukça arttığını, bu nedenle Boğazların kontrol ve düzenleme altına alınmasının şart olduğunu masaya getirdi.¹¹⁴

Hazar Havzası enerji kaynakları Türkiye açısından dört nedenden dolayı önem arz etmektedir.¹¹⁵

- 1-) Dil, tarih, kültürel açılarından köklü ilişkilere sahip olduğumuz Kafkasya ve Orta Asya Cumhuriyetleri'nin siyasi ve ekonomik bağımsızlıklarının güçlendirilmesi.
- 2-) Petrol ve doğal gaz bakımından dışa bağımlı olan Türkiye'nin acilen güvenli enerji kaynakları bulmak durumunda olması.
- 3-) Bu bölgede bazı rezerv alanlarından pay alarak bölgedeki zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarının değerlendirilmesi faaliyetlerine aktif biçimde katılmak istediğimiz.
- 4-) Türkiye'nin enerji köprüsü olmak yolundaki arzusu. Türkiye Karadeniz'in petrol taşınması amacıyla kullanılmasına karşı değildir. Ancak Boğazlar'dan petrol nakli, İstanbul ve çevresinin güvenliğini tehlikeye düşürecektir.

Hazar Havzası'nın çok büyük enerji kaynağı olarak ortaya çıkması Avrasya'nın jeopolitiğini değiştirmiş ve Türkiye'nin Kafkaslar ve Orta Asya'ya yönelik politikalarına yeni ve önemli bir boyut kazandırmıştır. Bu konjonktürde

¹¹³ Araz Aslanlı, "Yüzyılın Enerji Projesi Tamamlandı", **Cumhuriyet Strateji**, 10 Temmuz 2006 Pazartesi, yıl:3, sayı:106, s. 14

¹¹⁴ Araz Aslanlı, "Yüzyılın Enerji Projesi....."

¹¹⁵ Butanrı, **age** ,ss.199-200

Karadeniz'in önemi artmaktadır. Hazar kaynakları dışarıya kapalıdır. Enerjinin uluslararası pazarlara ulaşması için yeni boru hatlarının inşa edilmesi gerekmektedir. Rusya Orta Asya ve Kafkaslardaki politik etkinliğini yeniden elde etmenin bir aracı olarak boru hattı meselesini kullanmayı çabalamaktadır.

Moskova ile Tahran arasında stratejik ilişkilerin geliştirilmesinin önünde önemli engeller bulunmaktadır. Rusya ile İran petrol üretiminde, petrol ve doğalgaz rezervlerinin taşınmasında muhtemel güzergah olma konusunda potansiyel rakiptirler. Bu iki ülke aynı zamanda Hazar Havzası'nın bölüşümünde de ters düşmektedirler. Ayrıca Moskova ile Washington arasında 11 Eylül sonrası ortaya çıkan yakınlaşma Rusya'nın İran ile özellikle nükleer alanda işbirliğini kısıtlamıştır.¹¹⁶

Türkiye'nin gerçekleşen bu hattan önemli düzeyde siyasi ve ekonomik beklentileri vardır. Bu hat sayesinde Türkiye, petrol harcamalarını azaltmaya başlamıştır. Daha da önemlisi Türkiye enerji kaynaklarının dünya piyasalarına arz edildiği ihraç yolları üzerinde kontrol gücü elde etme imkanına sahip olmuştur. Bu da Türkiye'nin dünyadaki jeopolitik önemini daha da arttıracaktır.

Türkiye'nin menfaatleri açısından Kafkasya ve Orta Asya bölgelerindeki enerji kaynaklarının üretilmesi ve Akdeniz'e taşınması için daha aktif olması gerekmektedir. Ayrıca dünya petrol ve doğal gaz rezervlerinin %70'ten fazlasını elinde bulunduran Orta Doğu ve Hazar Bölgesi'nin komşusu olan Türkiye'de uzun vadeli petrol ve doğalgaz politikalarının yeniden gözden geçirilmesinde büyük yararlar bulunmaktadır.¹¹⁷

Bölgedeki ekonomik problemlerin kaynağı Komünist dönemde kökleşmiştir. Eski Sovyet devletlerinin tarımsal zenginlik ve doğal kaynaklarından yararlanan ve bu devletleri kendi ekonomik kurumlarını oluşturmaktan aciz bırakan Komünist

¹¹⁶ Larrabee-Ian O. Lesser, **age**,s.155

¹¹⁷ Çağrı Kürşat Yüce, **age**,s.373

sistem ekonomik olarak geri bıraktı. Ekonomik alandaki şiddetli problemler, iç ve dış politikaya ve toplumsal yaşama yansımakta, ekonomik karşılıklı bağımlılığı daha da arttırmakta, siyasal, toplumsal ve ekonomik gelişmeyi yavaşlattığını düşündüğümüzde bölgeye dışardan müdahale ülke bölge ekonomisini olumsuz etkilemektedir.

Türkiye, SSCB'nin dağılması ile önüne çıkan fırsatlardan, başlangıçta tahmin edildiği kadar faydalanamamıştır. Ancak 11 Eylül olayları Avrasya denklemine yeni bir dinamizm kazandırmıştır. Orta Asya ve Kafkaslar'da kartlar yeniden dağıtılmaktadır. Bunun politik sonuçları henüz belli değildir.¹¹⁸

Rusya'nın bölgedeki varlığının azalmasıyla birlikte hem ABD, Japonya, Çin gibi uluslararası güçler ve hem de Türkiye, İran, Pakistan, Hindistan gibi bölge devletleri, jeopolitik ve jeoekonomik avantajlar edinmek amacıyla yeni oyunda yerlerini almaya başladılar. Uluslararası ve bölgesel güçlerin bölgeye yönelme girişimleri, bölgedeki Türki Cumhuriyetlerin kendi iç ve dış politika ilkelerini geliştirmelerine engel olmaktadır.¹¹⁹

Rusya'nın içinde bulunduğu ekonomik ve politik kaos ortamından Çin çok iyi faydalanarak 1997'de Shangay Beşlisini kurdu. Shangay Beşlisi'nin temel amacı üye ülkeler arasındaki sınır sorunlarını barış içerisinde diyalog ortamında çözülmesiydi. Çin'in en büyük endişesi Orta Asya'da henüz bağımsızlığını yeni kazanmış devletlerin aralarında henüz çözüme kavuşturamadıkları sorunlardı. Ve bu sorunların çözümünde her zaman Rusya taraf olmak istiyordu.¹²⁰ AB ve ABD, Türkiye'nin Shangay İşbirliği Örgütü'ne katılmasından korkmaktadır.

Kafkaslar ve Orta Asya'da büyük bir Türk dünyasının var olduğunu yeniden keşfetmesi, Türkiye'nin milli çıkar algılamasına olağanüstü etki yapmıştır. Bu durum

¹¹⁸Stephan Larrabee-Ian O. Lesser, *age*, ss.142-143

¹¹⁹ Gamze Güngörmüş Kona, **Türkiye-Orta Asya İşbirliği Stratejileri ve Gelecek Sena...**, s.113

¹²⁰ Barış Adıbelli, "Büyük Avrasya Projelerinin Yarışı", **Cumhuriyet** Strateji, 2 Ekim 2006 Pazartesi, yıl:3, sayı:118, s.12

hem devletin hem de özel sektörün bölge ile daha aktif ilişkiler içine girmesine sebep olmuştur. Türkiye Avrasya ve Doğu Akdeniz'den Avrupa'ya uzanan enerji arzının kilit deposu ve transit yolu olmaya başlamıştır.¹²¹

Türkiye, Orta Asya ve Kafkasya devletlerinin NATO'nun Barış İçin Ortaklık projelerine katılmalarına özel önem atfetmektedir. Kendisi de bu çerçevede roller almaya hazırdır. Aslına bakılırsa Türk makamlarının eski SSCB cumhuriyetlerinde ekonomik ve siyasi girişimlerde bulunurken hedefledikleri temel şey, Türkiye'nin Doğu ile Batı arasında stratejik bir köprü oluşturmalarının da etkisiyle Batı açısından vazgeçilmez bir müttefik olduğu gerçeğine dikkatleri çekmektir.¹²² Bu bakımdan Türkiye'nin geleneksel dış politika çizgisinde herhangi radikal değişiklik ortaya çıkmayacağı söylenebilir. Türkiye'nin Orta Asya devletleriyle ilişkileri bu yüzden Batı'yla ilişkilerine bir alternatif değil, fakat bağları güçlendirmeye yönelik bir araç olarak görülebilir.

Öte yandan Orta Asya cumhuriyetlerinin iç problemlerinin ortadan kaldırılmasında Türkiye'nin bir model oluşturma iddiasında olması ve sanki büyük ağabeymiş gibi hareket etmeye çalışması bu devletlerce pek tasvip görmemektedir. Gerçekten bu konuda Türkiye ile bölge ülkeleri arasında önemli problemler yaşanmıştır.¹²³

1-Türkiye'nin Enerji Politikasında Rusya

Rusya bağımsızlıklarına kavuşmuş cumhuriyetlerin bulunduğu Orta Asya bölgesini mümkün olduğunca etkisi altında tutmak için elinden gelen çabayı göstermektedir. Rusya, eski SSCB topraklarındaki siyasal ve askeri güvenlik ve istikrardan kendini tam sorumlu hissetmektedir. Bu nedenle bu varsayım Rusya'yı Orta Asya cumhuriyetlerinin iç ve dış politika girişimlerini doğrudan sınırlayan Yakın Çevre politikasını benimsemeye götürmektedir. Bu anlamda Karadeniz'in Türk Dış Politikasında etkisi artmaktadır.

¹²¹Stephan Larrabee-Ian O. Lesser, *age*,s.244

¹²² Nasuh Uslu,*age*,s.222

¹²³ http://workmall.com/wfb2001/turkey/turkey_history_foreign_policy.html

Orta Asya cumhuriyetleri Rusya'nın kendi üzerlerinde hakimiyet kurma arzusuna şiddetli direnç göstermemektedir. Çünkü bu cumhuriyetler, Rusya'yla hala yoğun ilişki içindedirler. Hepsi dış ekonomik ilişkilerinin Rusya olmaksızın hüsrarla sonuçlanacağını farkındadırlar, çünkü dış ticaretlerinin çoğunluğunu Rusya ile yapmaktadırlar. Ayrıca, Rusya'nın askeri alandan siyasi konulara kadar her alanda, en önemli güvenceleri olduğuna inanmaktadırlar.

2-Türkiye'nin Enerji Politikasında Orta Asya Türk Cumhuriyetleri

Orta Asya, her şeyden önce Heartland'ı¹²⁴ Hint okyanusuna çıkarabilecek jeopolitik bir mekandır. Bu açıdan bakıldığında Orta Asya ile sınırı olan her bölgenin önemi artarken Karadeniz bölgesinin de önemi yadsınamaz değerdedir.

SSCB'nin dağılması gerek siyasi gerekse ekonomik olarak yeni alanları küresel politikalara dahil etmiştir. Bağımsızlıklarını ilan eden Orta Asya Türk Cumhuriyetleri bu anlamda bir çekim merkezi halini almıştır. Bu ülkeler, özellikle Kazakistan başta olmak üzere, Türkmenistan ve Özbekistan sahip oldukları petrol ve doğalgaz kaynaklarıyla ve Çin-Japonya gibi güçlü Uzak Doğu ülkelerini ve ABD, İngiltere, AB ülkelerini kendilerine çekmeyi başarmışlardır. Bölgenin eski hakimi Rusya de bu yarışta vardır ve bölgeye başka güçlerin ilgisi hiç hoşlarına gitmemektedir.

Putin'in başkanlığa vekaleti ile birlikte Kazakistan'ı ziyareti sırasında Rusya'nın bu bölgeyle özellikle petrol ve gaz alanındaki işbirliğini "uzun vadeli ve stratejik olarak değerlendirmesi, Beyaz Rusya ile Birlik Anlaşması imzalaması, ayrıca daha sonra Özbekistan'ı ziyareti sırasında bu ülkeyle bir askeri ve teknik

¹²⁴ Aleksandr Dugin, *age*, s.181

işbirliği anlaşması akdedilmesi, Ermenistan Başbakanının, daha sonra da Dışişleri Bakanı'nın arka arkaya Moskova'yı ziyaret etmeleri, Kazak petrolünün Tengiz-Novorosisk hattı¹²⁵ ile sevk edilmesine yönelik çalışmaların hızlandırılması, Türkmenistan'dan Rusya'ya gaz sevkiyatına yeniden başlamasına ilişkin anlaşmanın imzalanması gibi gelişmeler Rusya'nın çevre ülkelerle olan siyasi, askeri, ekonomik ilişkilerini, karşılıklı bağımlılıklarını ve bilhassa Rusya nüfuzunun arttırılması zemininde yoğunlaştırma gayretlerinin somut belirtileri olarak söylenebilir.

Rusya'nın güvenliği açısından büyük önem verdiği ve stratejik açıdan arka bahçesi olarak gördüğü Orta Asya'da, giderek artan ABD varlığı ve nüfuzu karşısında rahatsız olmakta ve karşı tedbir alma ihtiyacı hissetmektedir. Bu maksatla Tacikistan ve Kırgızistan'daki askeri varlığını güçlendirmeye çalışmakta, buna karşılık Rusya'nın içinde bulunduğu ekonomik güçlükler ve bu güçlükler nedeniyle Rus Silahlı Kuvvetleri içinde yaşanan çeşitli zorlukların ülke dışında etkin bir güç konuşlandırılması ihtimalini zayıflatmaktadır.

Rusya'nın aşırı dinci akımlara karşı Orta Asya ülkelerine sağlayabileceği askeri destek, ayrıca Rusya'nın Çin'e karşı denge unsuru oluşturması, Rusya'nın Orta Asya Cumhuriyetleri üzerinde etkisini arttıran unsur olmuştur. Ancak, patlak veren 11 Eylül terörist saldırısı sonucu oluşan yeni şartlar ve ABD'nin bölgedeki etkinliğini arttırması, bununla birlikte, Rusya'nın içinde bulunduğu iç ekonomik problemler ortamında, kısa vadede kaynaklarını BDT üzerinde yoğunlaştırmasının zor olacağı değerlendirilirken 11 Eylül terörist saldırısı sonucu ABD ile yeni açılımlar gerçekleştirme fırsatını da yakalamıştır.

Türkiye, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Azerbaycan bakımından bir ortak payda kazanmıştır, çünkü: Sovyet sisteminin dağılışıyla beraber bu ülkeler güvenliklerini Batı dünyasında ve Batı'nın ekonomik sistemini seçmekte

¹²⁵ www.ntvmsnbc.com'dan derlenmiştir.

aramaya girişmişlerdir. Türkiye, onların bu arayışlarında taşıyıcı olabilecek tek Türk devletidir.¹²⁶

Rusya'nın yeniden güç kazanması ve SSCB'nin jeopolitik mirasına oturmak istemesi halinde sadece Türk cumhuriyetlerinin değil, Türkiye'nin hatta İran'ın da güvenliği olumsuz biçimde etkilenebilecektir.¹²⁷ Türkiye kuzeyi ve doğusundaki bu hinterlanda yaslanarak Batı nezdinde ağırlık kazanacaktır.

3-Türkiye'nin Enerji Politikasında Etkili Faktörler

Türkiye'nin Orta Asya özellikle de Azerbaycan'la ilgilenmesinin iki sebebi bulunmaktadır: ilki ve en önemlisi köken, din, tarih ve dil gibi kültürel konularla ilgilidir. İkinci neden ise güvenlik konuları ve genel anlamda Türkiye'nin enerji politikası ile ilgilidir.¹²⁸ Aslında SSCB'nin dağılması Türkiye'nin Orta Asya'daki Türk kökenli cumhuriyetlerle ilişki geliştirmesine yardımcı olan önemli bir fırsattı.

SSCB'nin dağılması Türk dış politikası için yeni fırsatlar ve yeni tehlikeler yaratmış, daha önce kendisine kapalı olan “Türk Dünyası”nın kapılarını ardına kadar açmıştır.¹²⁹

Türkiye, Türk devletlerinin toplantılarında liderlik rolü üstlenerek Orta Asya devletlerine yönelik ilgisinin devam ettiğini gösterirken aynı zamanda bölgenin ekonomik projelerine katılarak ve kendi özel şirketlerini bu ülkelerde faaliyet göstermeye teşvik ederek bu ülkelerde faaliyet göstermeye teşvik ederek bu ülkelerle ilişkilerini daha da sağlamlaştırmaya çalışmaktadır. Böyle bir davranış Türkiye bakımından çok mantıklıdır. Çünkü bu şekilde Orta Asya devletleriyle çok değişik

¹²⁶ Cengiz Çandar, “Değişmekte Olan Dünyada Türkiye'nin Bağımsızlığını Kazanan Yeni Türk Cumhuriyetlerle İlişkileri”, Sabahattin Şen, **Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye**, Bağlam yay, üçüncü basım, 1994, İstanbul, s.137

¹²⁷ Çandar, **agm**

¹²⁸ http://www.bsrec.bg/azerbaijan/azerbaijan_ensector.html

¹²⁹ Stephen Larrabee-Ian O. Lesser, **age**, s.133

ilişkiler kurmak ve çok değişik şekillerde onlara yardımcı olmak, onların Rusya'ya olan bağımlılıklarını uzun dönemde azaltacaktır.¹³⁰

II. Dünya Savaşı'nın sonu, ABD ve SSCB'nin Kapitalist ve Komünist ideolojileri temsil eden süper güçler olarak yer aldığı iki kutuplu bir dünya düzeni tablosu ortaya çıkardı. Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında, Batılı ve Doğulu devletlerarasında bir fark yoktu. Ancak SSCB'nin, Türkiye gibi Sovyetler'in muhtemel nüfuz sahası olarak gördüğü çok kritik bölgelere ilişkin geliştirdiği politikalar yüzünden bir tehdit olarak görülmeye başlanması Batı'yı da kaygılandırmıştı.

SSCB'nin dağılması neticesinde Avrasya kavramı siyasi ekonomik bir jeopolitik gerçek olarak ortaya çıkmıştır. Bu yeni oluşum Türkiye'nin önünde yeni ufuklar açmış, yeni sorumlulukları da beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede, Kafkasya ve Orta Asya cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarının pekiştirilmesi ve bu ülkelerin Batı kurumlarına üyelikleri, Türkiye'nin dış politikasının ana hedefleri arasında yerini almıştır. Bunun önemini şöyle açıklayabiliriz: Türkiye bölgenin zengin petrol ve doğalgaz rezervlerini enerji kaynağı olarak gördüğü için aynı zamanda bir istikrarın unsuru olarak da görmektedir. AB'nin kurucuları nasıl ki kömürü barış ve istikrarın kaynağı olarak görmüşlerse biz de petrol ve doğalgazın bölgemizde benzer bir rol oynayacağını öngörmekteyiz.¹³¹ Orta Asya'ya köprü olarak Trans-Kafkasya ve özellikle Azerbaycan bu anlamda Türkiye'nin hedefleri için çok önemlidir.

Türkiye SSCB'nin Karadeniz üzerinden aşağı bölgelere genişlemesine direnç gösterebilecek bir tampon bölge olarak görev yapabilecek bir coğrafi konumda bulunmaktaydı, işte bu nedenle Batı'ya özellikle de ABD'ye göre Türkiye tüm Sovyet faaliyetlerine karşı savunulması gereken bir ülkeydi.¹³² Türkiye, Batı'nın siyasal, ekonomik ve askeri kuruluşlarına üye olabilmek için yoğun çaba gösterdi.

¹³⁰ Nasuh Uslu, *age*, s.222

¹³¹ Çağrı Kürşat Yüce, *age*, s.353

¹³² Gamze Güngörmüş Kona, *Orta Asya senaryoları.....*, ss.84-85

Türkiye, Batılı kuruluşları SSCB'ye karşı güvenlik garantisi anlamında kaçınılmaz olarak kabul etti. Batı ile olan bağlarını 1947–1952 yılları arasında kurdu.

Türk Hükümetinin, bağımsızlığını yeni kazanmış Orta Asya devletleriyle ilişkileri, daha çok toplumsal, kültürel, ekonomik gerekçelere dayalı olduğu için Türkiye, bu devletlere yönelik olarak kültürel, toplumsal ve ekonomik girişimleri teşvik etmeyi amaçlayan bir strateji benimsemiştir. Türkiye Orta Asya Cumhuriyetlerinin beklentilerini de hesaba katarak Pazar ekonomisi, çoğulcu demokrasi ve laiklik gibi değerleri bu ülkelere aşlamayı amaçlamaktadır.¹³³ SSCB'nin dağılmasının ve Türk dış politika davranışında Türkiye'nin Orta Asya'ya yönelimini sağlayan köklü değişikliklerin yanı sıra bu bölgenin Türkiye için ekonomik çekiciliği ve siyasal ve sosyokültürel nedenler de, Türkiye'de karar verici konumda olanların dikkatlerini Orta Asya bölgesine yöneltmelerinde etkili olmuştur.

Orta Asya devletleri açısından bakıldığında Türkiye ile dostluk daha çok Batı ile ilişkilerin güçlendirilmesinde önem taşımaktaydı. Bu şekilde çıkarlarını daha iyi koruyacaklarına inanıyorlardı. Türkiye'nin perspektifinden bakıldığında, Orta Asya ülkeleriyle yakın ilişki kurmak, daha bağımsız ve dinamik bir dış politika izlemesini sağlaması bakımından önem taşımaktadır. Fakat bu tür davranış, asıl Türkiye'nin Amerikalıların ve Avrupalıların gözündeki stratejik önemini arttırdığı için değerlidir.¹³⁴

Dünyaya egemen iki kutuplu güç dengesi sisteminin bozulması ve bunun sonucu olarak çok kutuplu bir dünyaya doğru gelişen durum, bölgeleri, bölge politikalarını ve bölgelerin etkili ülkelerinin önemini arttırmaktadır. Soğuk Savaşla birlikte çift kutuplu dünya düzeninin sona ermesi, Türkiye'nin uzun süredir donup kalmış jeopolitik konumunu sona erdirmiştir.¹³⁵ Türkiye SSCB'ye komşu olmaktan dolayı ABD için taşıdığı önemi kaybetmiş gibi görünse de değişen jeopolitik düzen içerisinde Orta Asya'nın dünyadaki yerini alması Türkiye'ye yeni bir stratejik önem

¹³³ Kona, **Türkiye- Orta Asya.....**, s.97

¹³⁴ Nasuh Uslu, **age** ,s.221

¹³⁵ Çağrı Kürşat Yüce, **age**, s.357

kazandırıp politik ve ekonomik açıdan tarihi fırsatlar sunmuştur. SSCB'nin dağılmasıyla Türkiye, Moskova merkezli politikasını bırakıp Orta Asya Cumhuriyetleriyle yakın ilişki içine girmiştir.¹³⁶

Her şeyden önce Orta Asya bölgesi doğal gaz ve petrol rezervleri açısından oldukça zengindir. İkinci olarak 1990'lardan sonra özel sektördeki tedrici gelişme, girişimcileri ürettiklerini satacak potansiyel ihracat pazarları bulmak zorunda bırakmıştır. Üçüncü olarak 1990'lardan sonra çok daha belirgin hale gelen istihdam problemleri, hem özel sektörü hem de kamu sektörünün dikkatlerini bu bölgeye çevirmeye iten bir diğer ekonomik faktör olmuştur.¹³⁷

Bağımsız Orta Asya cumhuriyetlerinin ortaya çıkmasından sonra Türk yetkililer Orta Asya bölgesini, Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrasında uluslararası siyasal sistemdeki azalan fonksiyonunu telafi edebilecek potansiyelde önemli bir bölge olarak görmeye başladılar. Türkiye'nin Orta Asya cumhuriyetlerinin karşısında bir model ülke olarak çıkararak tekrar prestij kazanabileceği düşünülüyordu. Hatta Türk yetkililer, Türkiye'nin yeni dünya düzeninde Batı ile Orta Asya arasında köprü görevi üstlenmekle daha fazla uluslararası prestij kazanabileceğine inandılar. Bu nedenle de Orta Asya bölgesi Türkiye'nin aktif olması gereken bir bölge olarak kabul edildi.¹³⁸

Soğuk Savaş'ın bitiminden şu günlere dek AB'ye tam üyelik sürecinin Türk hükümetinin istediği hızda ve istediği şekilde gelişme göstermesi hususunda Türk yetkililer yeni alternatifler bulmak durumunda kaldı, göz önünde tutulmaya çalışıldı. ABD, Eski Sovyet jeopolitik sahasında SSCB'nin dağılması'ndan sonra ortaya çıkan gelişmelerle halen ilgilenmektedir. Türkiye bu bağımsız cumhuriyetler üzerinde muhtemel bir Rus hakimiyetinin kurulması halinde, Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi yine yeni bir Rus tehdidi ile karşı karşıya kalacağını düşündüğünden, bu devletlerin bağımsızlıklarının kalıcı olması için siyasal ve ekonomik desteğini

¹³⁶ Age.

¹³⁷ Gamze Güngörmüş Kona, *Türkiye-Orta Asya.....* ,s.99

¹³⁸ Kona, *age* ,s.100

sürdüreceğini sık sık tekrarlamaktadır. Türk yetkililer Orta Asya cumhuriyetleriyle ilişkilerini geliştirerek Türkiye'nin kendi bölgesinde ve komşu bölgelerde siyasi etkisini arttırmalıdır.

V-TÜRK BOĞAZLARI BAĞLAMINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI'NDA KARADENİZ İŞBİRLİĞİ TEŞKİLATI'NIN ÖNEMİ

SSCB'nin dağılması soğuk savaş sonrası dönemin en önemli gelişmelerinin başlangıcını teşkil etmektedir. Blok sisteminin sona ermesiyle işbirliği olanaklarının aynı zamanda risklerin arttığı görülmektedir. Bu bağlamda Karadeniz bölgesi, coğrafi açıdan işbirliğinin çok uygun olduğu bir bölge olarak ortaya çıkmıştır.

Türkiye'nin öncülüğünü yaptığı bir girişim olarak KEİT, üye devletlerin serbest pazar ekonomisine geçişte tecrübe kazanmaları, bu ülkelerde demokratik kurum ve kuralların işlerlik kazanması, istikrar ve güvenliğin sağlanması amacını taşımaktaydı. KEİT'nin 1992 tarihli Boğaziçi Deklerasyonu'ndan bu yana organizasyon yapısını oluşturmada gösterdiği başarı pek çok devletin ilgisini çekmesine neden olmuştur. Karadeniz'e kıyısı olmayan Azerbaycan ve Arnavutluk gibi devletlerin üyeliği ve Avusturya ve İtalya gibi devletlerin gözlemci statüsüne sahip olmaları, örgütün yalnızca Karadeniz bölgesinde değil, Avrupa ve Orta Asya ile de işbirliği olanaklarının geliştirilmesini amaçladığını göstermektedir.

Birbirinden oldukça farklı ülkeleri birleştiren KEİT, geniş işbirliği alanları, zengin enerji kaynakları, 350 milyonluk nüfusu ve doğu-batı ve kuzey-güney ulaşım yolları arasında bir geçiş yolu olmasıyla üye ülkelerin büyük yararlar sağlayabileceği bir örgüt konumundadır. Siyasi ve ekonomik olarak artacak gücüyle uluslararası alanda daima dikkat çeken bir örgüt olacaktır.

KEİT'nin ilk kurucu üyeleri Karadeniz'e kıyısı olan Türkiye, SSCB, Romanya ve Bulgaristan'dır. KEİT ile ilgili ilk toplantı Türkiye'nin girişimi ile

1990’da Ankara’da yapılmıştır. Türkiye, SSCB, Romanya, Bulgaristan’ın resmi delegelerinin yanı sıra, SSCB içinde, Azerbaycan, Gürcistan, Moldova ve Ermenistan Cumhuriyetlerinin Dışişleri Bakan Yardımcıları yer almıştır. Toplantıda taraflar, Türkiye tarafından hazırlanan ve önerilen işbirliğinin temel prensiplerini kapsayan taslak üzerinde çalışmışlar, sonuç bildirgesinde “Karadeniz Ekonomik İşbirliği”nin kurulmasında anlaşmaya vardıklarını resmen açıklamışlardır.

KEİT’nin kuruluş aşamasındaki hazırlık çalışmalarında temel amaç olarak katılan devletlerin coğrafi yakınlıklarından ve ekonomilerini tamamlayıcı özelliklerinden yararlanılarak ticari, ekonomik, bilimsel ve teknolojik işbirliğini geliştirmeleri ve Karadeniz Bölgesi’nin bir barış, işbirliği ve refah bölgesi haline gelmesi öngörülmektedir.¹³⁹

KEİT’nin etkin bir şekilde işletilebilmesi için iki aşamalı bir model öngörülmektedir. Birinci aşama, KEİT’nin yaşama geçirilmesini engelleyen sorunların saptanmasını, üye ülkeler arasındaki ikili ilişkilerin ortak çıkarlar doğrultusunda çok taraflı ilişkilere dönüştürülmesi çabalarına ağırlık verilmesini ve Yunanistan ile Türkiye dışındaki üye ülkelerde piyasa ekonomisine geçiş sürecini hızlandıracak ortak önlemler alınıp uygulanmasını kapsamaktadır. Ayrıca bu aşamada ele alınması gereken bir önemli konu da, KEİT Anlaşmasının 1.maddesinde yer alan “bölgede yeni bir barış ve güvenlik ortamının oluşturulması için üye ülkeler arasındaki köklü sorunların çözüme yönelik ortak girişimlerin en kısa sürede başlatılması”dır. Ancak birinci aşama tamamlandıktan sonra serbest ticaret bölgesi gündeme gelir. Nitekim,¹⁴⁰ KEİT Anlaşmasında üye ülkelerin; üçüncü ülkelerle, uluslar arası kuruluşlarla AB başta olmak üzere diğer bölgesel ekonomik girişimlere katılımının engellenmeyeceği açıkça belirtilmiştir. AB ile karşılaştırdığımızda AB’deki satın alma gücü KEİT’ye göre en az dört katı daha fazladır.

¹³⁹ <http://www.bsec-organization.org/admin/BSNewsJune2007No15.pdf>

¹⁴⁰ [http://www.bsecorganization.org/admin/Copy%20of%20BSNewsJanuary2007No14compressed\(1p df](http://www.bsecorganization.org/admin/Copy%20of%20BSNewsJanuary2007No14compressed(1p df)

KEİT ülkelerinde ekonomiler büyük ölçüde rekabetçi değil, tamamlayıcı niteliktedir. Buna göre, KEİT ekonomileri büyük ölçüde rakip olmadığı için rekabetin sertleşmesinden sağlanacak yarar beklentisi burada sınırlı kalmaktadır. Neticede, gümrük birliklerinin rakip mallar üreten ülkeler arasında verimi arttıran etkisi olduğu, iç üretim yapıları tamamlayıcı nitelikteki ülkeler arasında ise bu etkinin bulunmadığı kabul edilir.¹⁴¹

KEİT, bölgesel iktisadi birleşme modellerine uymamaktadır. Bunun başlıca sebebi KEİT üyesi ülkelerin bazılarının AB ile sıkı ilişkilerinin olmasıdır. AB, KEİT ülkeleri için sürekli bir çekim alanı olacaktır. Bu bağlamda KEİT'nin AB'ye alternatif olduğunu söylemek çok zordur. KEİT üyesi ülkeler başlangıçta AB ile bütünleşmeyi amaçlamıştır. Bu yüzden KEİT üye ülkeler açısından amaç olmamış araç halini almıştır. Bu durum özellikle uzun dönemde bile AB'ye üye olmaları tartışmalı olacak KEİT ülkeleri akımından önemlidir. Bu bağlamda, KEİT'nin henüz bir deklarasyon ile kurulmuş olup bir uluslararası anlaşma niteliği taşımadığını da belirtmek gerekir. KEİT üye devletlerin kendi iradelerine bağlı olarak, bir deklarasyon ile kurulduğu için, üyeler hukuki yönden bir yaptırımdan çok iyi niyet bağı ile KEİT projesine bağlıdır. Dolayısıyla KEİT'nin başarılı olabilmesi için öncelikle üye ülkelerin bu ekonomik işbirliği projesine inanmaları ve geçici olarak bakmamaları gerekir.¹⁴²

1980'li yılların sonunda SSCB'nin büyük ekonomik sıkıntılar içine girmesi, ardından da yıkılması sonucu, yeni oluşan devletlerin varlıklarını sürdürebilmek için değişen dünya şartlarına uygun yeni bir ekonomik anlayışa ihtiyaç duymaları; diğer yandan da Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na entegrasyon için uzun çaba sarf etmesine karşın adeta birliğin dışında tutulmaya çalışılması Karadeniz'e kıyıdaş ülkeler arasında da bölgesel işbirliği için ekonomik ve psikolojik etmenlerin oluşması sonucunu doğurmuştur. 11 ülkenin katılımları ile hayata geçirilmiştir. Birbirlerini tamamlayan ekonomileri ile üye ülkelerin güçlü ekonomilere

¹⁴¹ Karluk, *age.*, s.575

¹⁴² Butanrı, *age.*, s.184

kavuşturulması hedeflenmekle birlikte KEİT'nin Karadeniz'in dostluk ve barış denizi olmasında çok önemli rolünün olduğu görülmektedir.

KEİT, dünyanın özellikle enerji alanında önemli üretici ülkeleri ile tüketici ülkelerini çatısı altında toplamaktadır. Üye ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeyleri farklıdır. 1989 öncesi merkezi ekonomi ile yönetilen üye ülkeler bugün bir ekonomik dönüşüm sürecinden geçmekte ve hızla serbest Pazar ekonomisi koşullarına uyum sağlamaya çalışmaktadırlar.

Hammadde ve enerji kaynakları yönünden çok zengin olan SSCB'de savunma ve uzay sanayi gibi alanlara yatırım yapılmış, buna karşılık başta tüketim

malları olmak üzere insana yönelik yatırımlar ihmal edilmiştir. Türkiye ise eski SSCB'nin çok fazla ihtiyaç duyduğu ve Batı ülkelerinde pazarlamada güçlük çekebileceği gıda ve tüketim mallarına sahip bulunmaktadır. Sanayileşmede önemli bir aşama kaydeden ve yeni atılıma hazırlanan Türkiye yanı başındaki bu hammadde ve enerji kaynaklarına, eski SSCB ise gıda ve tüketim mallarına ihtiyaç duymaktadır. Bütün bu yeni koşullar Karadeniz Havzası'ndaki diğer ülkeler için de geçerlidir.

Türkiye ile Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler arasında ekonomik işbirliği ve bölgesel bütünleşme girişimi için uygun bir ortam oluşturmuştur. KEİT fikri böyle bir ortamda ortaya atılmıştır.¹⁴³ KEİT'nin özellikle Balkan'lardaki üyeleri, örgütün üye ülkeler arasındaki işbirliğini arttırarak ilerde AB ile bütünleşmeyi de hızlandırabileceğine inanmaktadırlar.¹⁴⁴ KEİT Bölgesi, AB'ye hem ekonomik hem de siyasal anlamda yenedünya düzeninde uygulayacağı yeni strateji açısından önemli fırsatlar sunmaktadır. Ancak KEİT girişiminin beklenen etkiyi sağlayamamıştır. Bu nedenleri şöyle sıralayabiliriz

¹⁴³ http://www.bsec-organization.org/main.aspx?ID=Relationship_with_Other_Organizations

¹⁴⁴ Age.,s.189

1-) KEİT üyesi ülkelerin AB ile sıkı ilişki içinde olmaları.¹⁴⁵

2-) Türkiye bu ülkelerle ilişkilerini AB menfaatleri uygun olduğu sürece geliştirebilecek olması.

3-) AB ve EFTA arasında oluşturulan “Avrupa Ekonomik Alanı” gibi bir ekonomik alan da AB ile KEİT arasında oluşturulmaya çalışılması.

4-) KEİT’nin AB’ye bir alternatif olarak değerlendirilmemesi.

Soğuk Savaş’ın şüpheye dayanan güvenden yoksun atmosferinin azalmasıyla, Karadeniz ülkeleri bölgesel işbirliği yolunda cesur adımlar atmaya başlamışlardır. Bu işbirlikleri içerisinde KEİT en gelişmiş en kapsamlı ve en büyük olanıdır.

KEİT, sadece ekonomik amaçlı bir örgüt değil aynı zamanda dolaylı olarak bölge güvenliği ile ilgilenen örgüttür. KEİT’nin uzun vadeli amacı “ kişilerin, toplulukların, sermaye ve hizmetlerin serbest dolaşımını sağlayacak esnek bir örgütün kurulması olmuştur. Projenin nihai ve daha geniş hedefi ise Karadeniz Bölgesi’nin dünya ekonomisinin ayrılmaz bir parçası haline gelmesinin sağlanması”dır.¹⁴⁶

¹⁴⁵ http://www.bsec-organization.org/main.aspx?ID=BSEC_Economic_Agenda-

¹⁴⁶ Alkan,**age**,s.29

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN BALKANLAR POLİTİKASI BAĞLAMINDA KARADENİZ

Almanların yerinde bir deyimleri vardır: “Alles Anfang ist Schwer” yani “her şeyin başlangıcı zordur.”¹⁴⁷ XX. YY. zorluklarla başlamış zorluklarla süregelmıştır. XX. YY’de dünya üç kez kurulmuştur. İlki 1919 Paris Barış Konferansı’nda İngiltere’nin tanımladığı dünyadır. 1939’a kadar süren bu yapı II. Dünya Savaşı ile yıkılır. 1945–89 sonrası ABD ve SSCB tarafından dizayn edilen iki kutuplu dünya sürecine geçilir. Soğuk Savaş denilen dönem 1989’da Berlin Duvarı’nın ve SSCB’nin yıkılmasıyla sona erer. 1989’dan sonra ABD önderliğinde yeni bir dünya kurulmaya çalışılır. ABD’nin düşündüğü düzen 11 Eylül sonrasında şekillenir. Yenidünya düzeni oluşumuyla ortaya jeopolitik boşluklar çıkar. Boşlukları doldurma hamleleri XXI.YY’nin nasıl olacağını gösterir. Bu düşünceden hareketle XX. YY’nin başlarında olduğu gibi her güç, kendi alternatif dünyasını doğurur.¹⁴⁸

Balkan yarımadası, Avrupa Kıtası’nın güneyindeki üç büyük yarımadanın en doğuda olanıdır. Son zamanlarda Avrupa ve ABD’li bilim adamları bölge için genelde Güney Doğu Avrupa tabiri kullanmaktadır.¹⁴⁹

Balkanlar olarak adlandırılan bir bölge Türkiye’yi Avrupa’ya bağlayan yolun tam üstündedir. Türkiye’nin bu bölgeyle olan tarihi bağları, ilişkilerin şekillenmesinde her zaman önemli bir rol oynamıştır. Sosyalist rejimlerin çöküşü ve Yugoslavya’nın dağılmasını izleyen süreçte Türkiye’nin Balkanlar’a olan ilgisi artan şekilde devam etti. Bu ilgi bölgede daha aktif bir rol oynama ve bölgesel kalkınmaya yönelik çalışmalarda bulunma çabaları ile iyice belirginleşti. Ayrıca Türkiye’nin ABD ile olan yakın ilişkisi Balkanlar’a yönelik diplomatik, siyasi ve askeri alanda uyguladığı politikaların şekillenmesinde önemli rol oynadı.¹⁵⁰

¹⁴⁷ Özdemir Çobanoğlu, **Anavatan’dan anavatan’a bir Gagauz**, Yesevi Yayıncılık, 1. baskı, İstanbul, 2003, s. 13

¹⁴⁸ Bekir Günay, “Değişen Dünya Denkleminde Sorunlu Türk Bölgeleri ve Çözüm Önerileri”, **Avrupa’dan Asya’ya Sorunlu Türk Bölgeleri**, IQ ültür-Sanat Yayıncılık, 1. basım, İstanbul, 2005, s. 33

¹⁴⁹ Mustafa Selver, **Balkanlara Stratejik Yaklaşım ve Bosna**, IQ Kültür-Sanat Yayınları, İstanbul, 1. basım, 2003, s. 19

¹⁵⁰ İlhan Uzgel, **agm**

Son dünya savaşıyla dünyamız ikiye bölündü, Yunanistan'la biz dünyamızın bir yanında, öteki Balkan ülkeleri öbür yanında kalmıştır. Her türlü ekonomik ve kültürel bağ, uzun bir zaman, karşılıklı çekinme yüzünden kesildi. Bu bölünmeden en çok zarar gören biz olduk. Çünkü bağlarımızın kesildiği dört Balkan ülkesinde aşağı yukarı iki milyona yakın Türk yaşıyordu. İlişkilerimiz yalnız o Balkan ülkeleriyle değil oralarda yaşayan Türklerle de kesilmiş oldu. Ekonomik durumları ne olursa olsun, anayurtla bütün bağlarının koparılması bu ulusdaşlarımızı Türk kültüründen büsbütün uzak, boynu bükük ve yalnız bıraktı.¹⁵¹

Bir zamanların Yugoslavya'sında yaşanan karmaşa ve Balkan yarımadasından kaynaklanan daha da fazla karmaşa tehdidi karşısında Türkiye'nin ne tepki göstereceği sorusu gündeme gelmiştir. II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden beri Balkanlarda mevcut olan istikrar artık sona ermiştir.¹⁵² Bölge geleneksel olarak yaşadığı istikrarsızlık ortamına yeniden dönmüştür. Türkiye de burada yaşananları etkileyecek ve bunlardan etkilenecektir.¹⁵³

Balkan ve Güney Kafkasya'da bulunan Karadeniz ülkelerinin ortak özellikleri genelde ya eski Varşova Pakt'ı üyesi ya da SSCB'de olmalarıdır. Bu ülkeler Batı'ya yaklaşma konusunda stratejik kararları nedeniyle önümüzdeki yıllarda Batı'ya daha yakın, Avrupa-Atlantik dünyasının bir parçası haline gelmiş ve AB ve NATO üyeliğini kabul etmiş. Karadeniz ülkelerinin yaşayabileceği muhtemel gelişmedir.¹⁵⁴

AB ve NATO'nun Karadeniz'e doğru genişlemesi ile Rusya dışında KEİT ülkelerinin tümü AB ve NATO üyeliği isteği duyuyor. Karadeniz'de dondurulmuş çatışma bölgelerini içeren Moldovya, Ukrayna, Gürcistan, Azerbaycan, KEİT'de güvenlik konularının ele alınmasını istiyorlar. Türkiye ve Rusya ise KEİT'nin bir ekonomik işbirliği örgütü olduğunu savunuyorlar. Avrasya'daki petrol ve doğal gazın hem güvenli biçimde ortak kullanımı hem de Batı pazarına nakli, işbirliğini

¹⁵¹ Yaşar Nabi Nayır, **Değişen Dünyamız (Balkanlar ve Türklük)**, Varlık Yayınları, 2. basım, 1993, İstanbul, ss82-83

¹⁵² İsmail Cem, **age**, s.87

¹⁵³ J.F.Brown, "Türkiye :Yeniden Balkanlar'a mı?", Graham E.Fuller-Ian O.Lesser, **Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu**, çev.Meral Gönenç, 1.basım, İstanbul, 2000, s.181

¹⁵⁴ Hasan Kanbolat, "Karadeniz'in Tarihi Yeniden Yazılıyor.", **Cumhuriyet Strateji**, 19 Haziran 2006 Pazartesi, parasız özel ek, yıl:2, sayı:103, s. 18

herkes için yararlı ve zorunlu kılıyor. Bu bağlamda, Avrupa Kömür ve Çelik Birliği kuruluşuna benzer bir yaklaşımın KEİT coğrafyasında petrol ve doğal gaz nakline uygulanabildiği takdirde bölgede güvenlik tesis edilmiş olur.¹⁵⁵

I-TÜRK DIŞ POLİTİKASI'NDA BALKANLAR ve BÖLGE ÜLKELERİNİN BÖLGE STRATEJİSİNDEKİ KONUMLARI

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve SSCB'nin çöküşü Balkanlar'daki siyasi yapıların temelden değişmesine yol açarken, ortaya yeni kriz ve güç boşluklarının çıkmasına neden olmuştu. Bu durum Türkiye'yi de bölge politikalarında bazı değişiklikler yapmaya itmişti. Böylelikle 1990'lı yıllar boyunca Balkanlar'da güven ve istikrarın sağlanması hedefi Türk dış politikasının ana gündem maddelerinden birini oluşturdu.¹⁵⁶

Karadeniz'in coğrafi konumu, bölgeyi Balkanlar yoluyla Avrupa'ya bağlamaktadır. Coğrafi olarak Avrupa'dan koparılamayan, ama kültürel olarak içerdeki 'öteki' şeklinde inşa edilen Balkanlar, yarımada dışındaki bölgelere ve toplumlara özgü gerilim ve çelişkilerden kaynaklanan siyasal, kültürel, ideolojik bir dizi dışsallaştırılmış düş kırıklığını pekala soğurabilmiştir.¹⁵⁷

A- TÜRKİYE'NİN KARADENİZ POLİTİKASINDA RUSYA'NIN KONUMU

Rusya yönetimi, güçlü firmalarla arama, işletme, ayırıştırma ve taşıma işlemleriyle enerji kaynaklarına bir bütün olarak yaklaşmayı planlıyor. Bununla da yetinmeyen Rusya, elektrik enerjisini kattığı projeyle eski Sovyet coğrafyasındaki ülkeler üzerinde etkinliğini korumak istiyor. Sovyet döneminde Rusya, cumhuriyetler üzerindeki politikasını bu cumhuriyetlerin enerji ihracatını kendi topraklarından geçen boru hatları aracılığıyla kontrol edilmesi üzerine kurmuştur.

¹⁵⁵Hasan Kanbolat, **agm**,s19

¹⁵⁶ İlhan Uzgel, "Türkiye ve Balkanlar:İstikrarın Sağlanmasında Türkiye'nin Rolü", der. Barry Rubin-Kemal Kirişçi, **Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 86

¹⁵⁷ Maria Todorova, **Balkanları Tahayyül Etmek**,Çev. Dilek Şendil, İletişim Yayınları, İstanbul, 1.basım, 2003, s. 373

Hazar havzası devletlerinin bağımsızlığı Sovyet döneminde oluşmuş ulaştırma ağı ile sınırlandırılmıştır.¹⁵⁸

ABD'nin "Kafkaslar'daki Büyük Satranç" oyunundaki hamleleri zayıflatmak isteyen Rusya'nın Hazar Denizi'nde ve Hazar'ın özellikle de batısında, Kafkaslar'da etkinliğini sürdürmek istemesinin yanı sıra, son zamanlarda dünyada tam olarak yerleşemediği nadir denizlerden olan Karadeniz'de de bayrak göstermek isteyen ABD'nin gücünü engelleme konusunda girişimleri vardır ve bu konuda Türkiye'yi müttefik olarak yanında görmek istemektedir.

ABD'nin amacı da Rusya'nın Hazar egemenliğine son vermektir. ABD, askeri gücü ve bölgedeki etkinliği nedeniyle bölgenin boru hatlarının korunmasında Türkiye'ye her zaman ihtiyacı olacaktır, Türkiye'nin de bundan yararlanması kendi lehine olacaktır.¹⁵⁹

Rusya yüzlerce yıllık geçmişi olan Avrasya'ya yönelik politikalar yani Avrasyacılık son on beş yıla damgasını vurmuştur. Kırım Savaşı'nda yenilen Çarlık Rusyası yönünü Asya'ya dönerek Pasifik bölgesine kadar tüm Asya'da Rus etkisini kurmak için çalışmaya başlamıştı. Küresel politikalarında Rusya ne zaman zayıflasa da yönünü Asya'ya dönerek bir nevi içe kapanma politikası uyguluyor. SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya özellikle Orta Asya, Hazar ve Kafkas bölgesindeki eski Sovyet sahasını korumak istiyor.¹⁶⁰ Bu amaçla Avrasya coğrafyasında neredeyse bütün enerji dağıtımlarını tekeline alarak, farklı bir tarzda dünya politikasını belirleyebilen başat güç olma sürecine girmiş durumda.

Rusya Avrasya coğrafyasını kontrol etmek için Çin'le işbirliği içinde olması gerektiğinin farkındadır. Çin bölgede Shanghai'dan başka oluşuma itibar etmediğinden bölgede Shanghai'nın önemi artmaktadır. Son zamanlarda Çin'in bölgeye yerleşme çabalarına karşın Rusya önemli bir hamle yapmıştır. Rusya,

¹⁵⁸ Anar Somuncuoğlu, "Rusya'dan Enerji Diplomasisi atağı", **Cumhuriyet Strateji**, 10 Ekim 2005 Pazartesi, yıl:2, sayı:67, s. 14

¹⁵⁹ Ali Külebi, "Avrasya Enerji Hatları", **Cumhuriyet Strateji**, 6 Mart 2006 Pazartesi, yıl:2, sayı:88, s. 16

¹⁶⁰ Barış Adıbelli, "Büyük Avrasya Projelerinin Yarışı", **Cumhuriyet Strateji**, 2 Ekim 2006 Pazartesi, yıl:3, sayı:118, s.13

Suriye'nin önemli liman kentlerinde deniz üssü kurma yönünde anlaşmaya vardı. Rusya Ukrayna'nın Sivastapol limanında bulunan Karadeniz filosunu bu üslere taşımak istemektedir. Zira Ukrayna ile yapılan kiralama anlaşması 2017 tarihinde doluyor. Bunun yanında Ukrayna'nın NATO üyeliğinin de gündemde olması Rusya'nın yeni üs arayışını hızlandırmıştır.

Yıllar boyu gözünü Akdeniz'e diken Rusya, şimdilerde ulusal güvenliğini korumak adına, etkinliğini kaybetmemek zorunda olduğu Karadeniz ve Hazar'da tehdit altındadır. ABD artık Rusya'nın deniz sınırlarına dayanmış durumda. Bu durum, Moskova'nın SSCB döneminde kendisine ait olan alanlarda yaratmaya çalıştığı stratejik derinliğin de kaybolmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda Rusya'nın Karadeniz ve Hazar Denizi'nde bulunan askeri varlığı da tehdit altındadır ve Rusya Kırım'daki mevzisini kaybetmek istememektedir.¹⁶¹

Enerji, askeri, siyasi açılardan bölgede en önemli ortak ya da rakip Rusya'dır. Rusya'nın petrol ve doğalgaz ihracatı yoluyla elde ettiği döviz kazancı toplam döviz kazancının yarısını oluşturmaktadır. Rusya'nın bölgeyi kontrol etmeye ve etkin şekilde yönlendirmeye yarayan araç enerji ihraç yollarına hakim olmasıdır. Türkmenistan'ın gaz ihraç hatları, Kazakistan'ın ve Azerbaycan'ın petrol ihraç hatları Rusya topraklarından geçmektedir. Bu durum sadece boru hatları ile sınırlı değildir. Demiryolu ve hatta Volga-Don kanalında olduğu gibi yapılan taşımada da aynı durum geçerlidir. Rusya, mevcut avantajlı konumunu siyasi amaçlarına ulaşmanın bir aracı olarak kullanmaktadır.¹⁶² SSCB'nin çöküşü ile birlikte Rusya'nın Karadeniz'e erişim imkanı azalmasına rağmen Rusya Karadeniz'de halen baskın güçtür.

Rusya'nın Karadeniz İşbirliği'nden dışlanması, Rusya'nın sadece yabancılaşmasına değil, aynı zamanda düşmanlığına ve Avrupa'dan uzaklaşmasına neden olacaktır. Keza Batı'nın çıkarı, bölgede Rusya ile rekabette değil, bölgesel girişimlerde Rusya'yla işbirliğinin sağlanmasından geçmektedir. Rusya'nın bu bölgede uzun vadeli hedeflere ulaşabilmek için takip ettiği bazı politikalar

¹⁶¹ Gürol Kırış, "Hazar'da Taktik Savaş", **Cumhuriyet Strateji**, 20 Şubat 2006 Pazartesi, yıl:2, sayı:86, s. 22

¹⁶² Talas, **agm**, s. 87

bulunmaktadır: Sovyet ardılı devletlerin dış politika ve güvenlik politikası yönelimlerini etkilemek, tekelci bir yapı oluşturmak, Doğu Avrupa'nın Rus enerjisine ve ekonomik yatırımlarına bağımlılığını arttırmak, Batılı kurumsal genişlemenin hızını ve kapsamını sınırlandırmaya çalışmak, daha geniş bir alanda nüfuz etmek, Avrupa-Rusya veya Avrasya stratejik kutbunu güçlendirmeye çalışmak.

Rusya bir taraftan, Amerikan tek kutupluluğunun altını oymaya çalışırken diğer taraftan, ABD ile terörle mücadelede işbirliğinin ekonomik ve siyasi faydalarını da gözetmektedir. Rusya, ABD'nin 11 Eylül hadisesini kullanarak Orta Asya'da yaptığı son açılımlardan rahatsızdır. Tıpkı Kafkasya gibi bu coğrafyayı da kendisinin arka bahçesi olarak görmektedir. ABD, Rusya'nın ikinci bir dağılma ile karşı karşıya olduğunu düşünmektedir. Bu yüzden Karadeniz'e çok önem vermektedir.¹⁶³ ABD güçlerinin küresel stratejilerinde Karadeniz Havzasının önemi büyüktür. Karadeniz, Kuzey Afrika'dan Orta Asya'ya ve oradan Güney Asya'ya erişim için, müdahale için önemli imkanlar sunmaktadır.

Rusya ve Ukrayna arasındaki doğal gaz anlaşmazlığı Rusya'nın güvenlik endişesinden kaynaklanmaktadır. Bu anlamda Karadeniz Filosu'nun durumu, radar istasyonları ve genel olarak askeri-teknik işbirliği gibi güvenlikle ilgili olan konular anlaşmazlığa neden olan faktörlerdir. Anlaşmazlığın temelinde Ukrayna'nın NATO'ya üye olma hedefi başta olmak üzere, Rusya'nın Ukrayna'nın dış politikasından duyduğu rahatsızlık yatmaktadır. Ukrayna'nın Rusya'nın Karadeniz'e çıkışını önemli ölçüde sağlayan ülke olması, Ukrayna'nın jeopolitik önemini belirlemiştir. Bu açıdan Ukrayna'nın NATO üyeliği veya NATO ile sıkı işbirliği bile Rusya'nın Karadeniz'deki etkisini önemli ölçüde sınırlandırabilir ve bu da Karadeniz'de sahip olduğu askeri nüfuzun kaybedilmesi anlamına gelecektir.¹⁶⁴

Rusya karşısında GUAM'nin tek vücut olarak hareket etmesi Rusya'nın son dönemdeki Karadeniz havzasındaki politikasının şimdilik bir sonuç vermediğini

¹⁶³ Ayşegül Sever, **Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu(1945–1958)**, Boyut Kitapları, İstanbul, 1. Basım: 1997, ss. 36–37

¹⁶⁴ Anar Somuncuoğlu, “Karadeniz’de Soğuk Savaş”, **Cumhuriyet Strateji**, 26 Aralık 2005 Pazartesi, yıl:2, sayı:78, s. 15

göstermektedir. Bu bağlamda Rusya'nın özellikle Ukrayna'dan vazgeçmesinin mümkün olmadığını göstermektedir.

Dünyanın iki kutuplu döneminde ilk önce Sovyetler ABD ile girdiği rekabeti yitirdi. Sovyetlerin dağılmasından 15 yıl sonra ise bağımsızlığını kazanan cumhuriyetlerde Batı yanlısı iktidarlar işbaşına gelmeye başladı. SSCB'nin varisi olan Rusya, gelişmeler karşısında etkili politika geliştiremezken bu bölgedeki iç dinamikler ise seçenekli olarak göz önünde bulundurmak isteyebilir. Bu cumhuriyetlerde bir gereksinme haline getirilen “demokrasi” mevcut yönetimler tarafından uygulanamıyor. ABD özelinde Batı'dan ithal edilen demokrasi ise, Sovyet döneminden kalma yöneticilere şans tanımıyor.¹⁶⁵

Aralık 1991'de Kazakistan'ın Alma-atı kentinde üç Baltık cumhuriyeti ve Gürcistan hariç olmak üzere on bir Sovyet Cumhuriyeti Bağımsız Devletler Topluluğunu kuran anlaşmayı imzalamışlardır. Bu gelişmenin bir boyutu SSCB'yi ortadan kaldırmak diğer boyutu da Rusya'nın eski imparatorluk alanını mümkün olduğu ölçüde denetimi altında tutmak için yeni model aramaktır. 1994 yılında Gürcistan da Topluluğa dahil olmuştu.

1999 itibarıyla Rusya, BDT'yi canlandırmaya yönelik girişimlere başlamıştı, özellikle Putin yönetimi ile birlikte iç sorunlar büyük ölçüde ortadan kalkmış ve BDT'nin kurumsallaşması konusunda ciddi adımlar atılmaya başlamıştı. Küresel güç olma çabasına girişilmiştir. Rusya'nın bu çabalarına karşılık, başta ABD olmak üzere Batılı ülkeler çeşitli süreçlere verdikleri desteklerle eski Sovyet cumhuriyetlerinin güçlenmesini ve Rusya'nın denetimi altından çıkmasını sağlamaya çalışmıştır. Oluşumu ve gelişimi ABD tarafından ciddi biçimde desteklenen GUAM, eski Sovyet coğrafyasında Rusya'nın kontrolünü zayıflatmayı amaçlayan bir yapı olarak görülmüştür.

¹⁶⁵ Araz Aslanlı, “Eski Sovyet Coğrafyasında ABD Etkisi”, **Cumhuriyet Strateji**4 Nisan 2005 Pazartesi,yıl:1 ,sayı:40, s. 14

Azeri-Ermeni anlaşmazlığını çözmek için oluşturulmuş olan Minsk Grubu, Amerika, Rusya, ve Fransa'nın etkisi altındadır. Türkiye ise Grubun faaliyetlerini etkileme ve yönlendirme konusunda pek etkili bir konumda bulunmamaktadır.¹⁶⁶

ABD, bölge ülkelerinin katılımıyla GUAM'ı sağlamlaştırmaya çalışıyor, ama bu hayal olmaktan öteye gidemeyebilir. Bu durumda Karadeniz'e kıyısı bulunan iki ülke: Bulgaristan ve Romanya ABD'nin yaklaşımında iki önemli aktör olarak karşımıza çıkacaktır. Bu ülkelerin ABD tarafından seçilmesinde iki faktör bulunuyor: birincisi, Avrupa ile politik entegrasyonlarının sağlanması diğeri ise stratejik kararlılığı temsil eden ve sağlayan NATO ve ABD yanlısı politika izlemeleridir.¹⁶⁷

Bölgede toplumsal yapılanmalara ilişkin gelişmeler yaşanırken, 2003 itibarıyla eski Sovyet coğrafyasını “devrimler” halkası sarmaya başlamıştır. Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'da yaşanan renkli devrimlerle Rusya karşıtı liderlerin işbaşına gelmesi , “dış mihrakların bölgeye demokrasi ihraçlarına”, ve ABD'nin İran, Rusya ve Çin'i aynı anda çevrelemeye başladığına ilişkin tartışmaları alevlendirmiştir.¹⁶⁸

SSCB'nin ardından duraklama, Putin'le birlikte toparlanma aşamasına girdiği değerlendirilen Rusya, artık ABD'nin çıkarlarını yıpratacağı mesajını vermeye başladı. Dış politikasındaki dönüşümü tamamlayan Moskova, Latin Amerika, Asya Pasifik, Afrika ve Orta Doğu'da eşit mücadeleye hazırlanıyor.¹⁶⁹

Rusya'nın gerçek egemen bir kıtasal güç olması için Rimland'lara ihtiyacı vardır. Amerika'da Monroe Doktrini'nin gerçekleşmesi, Rusya'nın tüm politik önemini gözler önüne sermiştir.

Sovyet İmparatorluğu, herhangi bir siyasal yapı gibi üç aşamadan geçmiştir:

¹⁶⁶ Nasuh Uslu, **age** , s. 201

¹⁶⁷ Serdar Erdurmaz, “Türkiye Gelişmeleri Gözden Kaçırıyor”, **Cumhuriyet Strateji**, 15 Mayıs 2006 Pazartesi,yıl:2, sayı:98, s. 14

¹⁶⁸ Araz Aslanlı, **agm**,s. 14

¹⁶⁹ Anar Somuncuoğlu, “Rusya Küresel Mücadeleye Dönüyor”, **Cumhuriyet Strateji**, 10 Temmuz 2006 Pazartesi,yıl:3, sayı:106, s. 19

- Gençlik çağı - Lenin Dönemi
- Olgunluk Çağı - Stalin Dönemi
- İhtiyarlık Çağı - Brejnev Dönemi

Hem Çarlık hem de Sovyet rejimi, sarsılmaz milli mantığa uyarak, Batı'nın, Doğu'da ve özellikle Avrasya kıtasının derinliklerinde kültürel-siyasal yayılmasına engel olmuştur. Bu jeopolitik direncin sağlamlığı, Rusya'nın içindeki ve çevresindeki çeşitli ülke ve halkları güçlü stratejik blok halinde birleştirmesinde kendini göstermişti. Rusya dünya siyasetine kıtasal imparatorluk vasfı ile katılmış ve kendi milli ve medeniyetsel çıkarlarını savunmuştur.¹⁷⁰

ABD, eski SSCB topraklarında ABD'den bağımsız bir siyaset yürütme kabiliyetine sahip büyük ve bağımsız bir stratejik oluşuma izin vermemektedir.

ABD, Avrasya'nın Güney ve Batısındaki hemen hemen tüm kıyı bölgelerini kontrol ederek SSCB için muazzam tehdit oluşturmuş ve fiilen SSCB'nin muhtemel istikrar bozucu hareketlerinin kapsamı alanı dışında kalmıştı. Avrupa'nın Doğu Batı olarak ikiye bölünmesi, SSCB'nin kara sınırlarının artması ve stratejik potansiyel düşmanla burun buruna gelmesi suretiyle Batıdaki jeopolitik durumunu zorlaştırmakta idi.

SSCB, jeopolitik açıdan çok büyük ve aynı zamanda çok küçük idi. Statükonun devam ettirilmesi, ABD ve Atlantikçiliğin yararına idi. Çünkü bu durumda SSCB'nin askeri, endüstriyel ve stratejik potansiyeli gittikçe daha fazla hırpalanırken, korunmuş ada olan ABD'nin gücü büyümekteydi. Er ya da geç Doğu Bloku kaçınılmaz olarak yıkılacaktı. Dolayısıyla, SSCB ve Varşova Pakt'ının yeniden teşekkülü imkansız olmak dışında gerekli görülmemekteydi.

Günümüzde sık sık “Çarlık monarşi modeline dönüş yapalım” çağrılarını duymak mümkündür. Çünkü Sovyet modelinin itibardan düşmesi, Rusları Komünist dönemden önce Rus tarihinde mevcut olan devletçilik modellerine yönelmeye

¹⁷⁰ Aleksandr Dugin, *age*, s. 36

zorlamaktadır. Söz konusu model birtakım olumlu ve olumsuz özelliklere sahiptir. Komünist dönem öncesi devletçilik sistemini yeniden diriltmenin inanılmaz zorluklarına rağmen, bu proje gittikçe daha da ciddiyetle müzakere edilmektedir.

Rusya, Avrasya’da bir imparatorluk kurmaya çalışırken bu imparatorlukta olması gerek özellikleri şu şekilde belirlemiştir:¹⁷¹

—Bu imparatorluk “bölgesel devlet” ya da “ulus devlet” olmamalıdır.

—Yeni imparatorluk, ancak imparatorluk olarak hemen kurulmalıdır ve kuruluş projesinde daha şimdiden tam ve geliştirilmiş salt emperyal prensiplerin temeli atılmalıdır.

—Rusların yeni imparatorluğunun jeopolitik ve ideolojik çizgileri, daha önceki imparatorluk biçimlerini çöküşe götüren nedenlerin giderilmesi temeline oturtulmalıdır. Politikalarını da bu doğrultuda belirleyen Rusya, Büyük güç olma hedefini unutmazken, bunu gerçekleştirebilmek için Karadeniz’i atlama taşı olarak görmektedir.

—Rus imparatorluğu da Rus devleti gibi sosyo-politik evrim değil jeopolitik devrim olmalıdır. Jeopolitik mantık gereğince bu defa stratejik ve mekansal bağlamda SSCB’den üstün olmalıdır. Dolayısıyla imparatorluk, Avrasyacı, büyük kıtasal, ileride ise Cihanşümul olmalıdır. Bu da göstermektedir ki Rusların dünya hakimiyeti için mücadelesi bitmemiştir. Karadeniz filosu, dünya gücü olmaya çalışan Rusya için er geç önemini kaybedecekse de bu aşamaya gelebilmeleri için çok önemli stratejik noktadır.

Günümüzde küresel Batının jeopolitik problemi, Rusya için en geniş manada iki bileşene ayrılmaktadır. Amerika olarak Batı ve Avrupa olarak Batı. Jeopolitik açıdan bu iki gerçeklik farklı anlamları ihtiva etmektedir. Buna göre Rusya’nın iki çıkış yolu vardır. Birincisi Avrupa’nın askeri işgalidir, ikincisi egemenliğini, otonomisini ve otarşisini korumak şartıyla Avrupa mekanını Moskova’nın stratejik müttefiki olacak şekilde düzenlemektir. Rusya’nın stratejik olarak dost Avrupa’nın ortaya çıkması, sadece onun bütünlüğü halinde mümkündür. Bu suretle Avrupa’nın

¹⁷¹ Aleksandr Dugin, **age** , ss. 49-50

birleşmesine kolaylık gösterilmelidir. Moskova'nın görevi, Avrupa'yı ABD boyunduruğundan çıkarmak, onun birleşmesine önayak olmaktır.¹⁷²

Sahip olduğu coğrafi konumdan dolayı; Rusya'nın büyük bölümünün, Ukrayna, Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan ve Orta Asya Cumhuriyetleri'nin tümünün dünyanın en önemli çekim merkezlerinden biri olan Avrupa'ya ulaşabilmesi için en kısa, ekonomik ve güvenilir yol Karadeniz üzerinden geçmek zorundadır. Karadeniz'e sahildar ülkeler tarih boyunca Akdeniz'e ulaşmak için bu bölgeyi ele geçirerek coğrafi durumlarını düzeltmeyi hedef olarak görmüşlerdir.

Avrasya'da izlediği bölgesel politikalarla büyük güç statüsü elde eden Rusya'nın uluslararası politikada merkezi bir güç olacağı hesap edilmektedir. Rusya'nın yakın çevresini, Rusya'nın “gücünü ve zafer ümitlerini her zaman diri tuttuğu bölge” olarak tanımlayabiliriz.¹⁷³ Yakın çevre, Rusya için ulusal kimliğini koruyabileceği bir alandır ve ülkenin jeopolitik konumu ve ulusal güvenlik kaygıları nedeniyle yönelmesi gereken bölgedir. Soğuk Savaş sonrası sarsılan ulusal kimlik ve ulusal gururun yeniden onarılması ihtiyacı, Rusya'nın bölgeye yönelik atak yaklaşımının ardında yatan en önemli nedenlerden biridir.

Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi bir güç olamayacağının farkında olan Rusya, Batı karşısında ulusal prestijini ve pazarlık gücünü arttırabilmek için bir yandan bölgesinde askeri ve siyasi nüfuzunu pekiştirmeye yönelirken diğer yandan da Batılı ülkelere yönelik büyük güç iddiasının yakın çevresinde ayrıcalıklı konumunu güçlendirebileceğini düşünmüştür.

Rusya kendi güvenliği ve bölgesel güvenlik arasında doğrudan bir ilişki kurmaktadır. Yakın çevresinde ortak güvenlik alanı kurabilmek için iki strateji geliştirmekte; Orta Asya, Kafkasya ve Rusya'nın güvenlik politikalarının BDT çatısı altında yeniden entegrasyonuna ve ikili güvenlik anlaşmaları yoluyla ilişkilerin ikili düzeyde gelişimine önem vermektedir. BDT, 1991'de Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya'nın inisiyatifinde MINSK'te başlatılan ve 1992'de Almatı Anlaşması ile

¹⁷² Aleksandr Dugin, *age*, s. 196

¹⁷³ http://workmall.com/wfb2001/russia/russia_history_reconstruction_and_cold_war.html

sonuçlandırılan bir oluşumdur. Letonya, Litvanya ve Estonya haricinde 12 eski SSCB ülkesinin üye olduğu BDT üyeleri, bu oluşumdan ekonomik çıkar sağlamayı hedeflemişlerdir. BDT'nin özellikle savunma ve güvenlik konularındaki oluşumlardan zaman içerisinde ayrılmalar meydana gelmiş ve topluluk olarak faaliyet göstermekten ziyade bölgesel ve ikili ilişkiler ön plana çıkmıştır.

Kendisini SSCB'nin doğal varisi olarak kabul eden Rusya, eski Sovyet Cumhuriyetlerinden 12'sinin dahil olduğu BDT'yi siyasi, askeri ve ekonomik entegrasyon içinde güçlendirmek istemektedir.

Rusya ve Çin, dünyanın çok kutuplu olmasını ve bunun yenisünya düzeninin temellerini oluşturmasını istemektedirler. Rusya bunun gerçekleşmesi için çaba harcarken bir yandan Batı ile bir entegrasyondan kaçınıp bir yandan da kendi köklerine dönmeyi amaçlayan milliyetçi bir siyaset izlemektedir. Bu siyaseti XXI.YY boyunca sürdürecektir, ülke demokrasi, otoriter rejim ve Sovyet dönemi arasındaki mücadeleye sahne olmaya da devam edecektir.

NATO ve Varşova Paktı arasında AKKA ile kurulan stratejik dengenin Varşova Paktı'nın ve SSCB'nin dağılmasıyla, ayrıca Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'nin NATO'ya katılımlarıyla Rusya aleyhine bozulmuştur.¹⁷⁴

Rusya'nın silah satışlarında dünyada ABD'den sonra ikinci sırada yer alması önemli gelir kaynağı olmaktadır. Ayrıca Rusya, nükleer santraller inşası konusunda çeşitli ülkelerle anlaşmalar yapmıştır.

Rusya'nın dış politikası ile Karadeniz politikasının örtüşüyor olması Karadeniz'in SSCB'nin ayrılan parçalarının coğrafi olarak tam ortalarında bulunması ve tam ortalarında bulunması ve tüm bu bölgelerle bağlantılı olmasından kaynaklanmaktadır. Rusya, büyük bir imparatorluktan sınırları daralmış bir devlet haline gelmeyi psikolojik olarak hala kabul edememektedir.

¹⁷⁴ Butanrı, **age** , s. 72

Rusya'nın tarihini etkileyen en önemli jeopolitik unsurlardan birisi coğrafi konum olarak bu ülkenin Avrupa ve Asya'yı içine alan Avrasya anakarasının merkezinde bulunmasıdır.

Rusya, tek kutuplu bir dünya düzeninden hoşnut olmadığını yayımladığı her doktrininde vurgulamakta ve bundan duyduğu rahatsızlığı dile getirmektedir. Rusya, ABD'nin girişimlerine karşı AB ile işbirliği yapmak istemekte ve yakın çevresinde ABD etkisini kırmayı hedeflemektedir. Rusya'nın AB'yi tercih etmesinin sebebi, AB'nin Rusya'nın uyguladığı politikalara karşı alabilecek bir askeri güce sahip olmaması, AB'nin enerji bakımından kendisine büyük ölçüde bağımlı olması ve ABD'ye karşı tek başına mücadele edecek gücü kendisinde bulamamasından kaynaklanan bir müttefik arayışıdır. Rusya, AB ile olan ilişkilerini iki boyutta ele almaktadır: Birinci boyut AB ile olan ilişkiler, ikinci boyut ise Avrupa ülkeleriyle olan ilişkilerdir.

ABD, Hazar Havzası'nda bulunan enerji kaynaklarını sorunsuz şekilde dünya piyasalarına ulaştırmaya ve bölgede güvenliğin sağlanmasına çalışmaktadır. Trans-Kafkasya ulaştırma ve boru hatlarının güvenliğinin sağlanmasının Amerika için stratejik önemi vardır. Zira Rusya bu koridorun kontrolünü ele geçirirse bölgede ekonomik, siyasi ve askeri bakımdan büyük üstünlüğe sahip olacaktır. Aynı zamanda ABD'nin bölgede etkili bir siyasi ve ekonomik politika izlemesi onu enerji bakımından Orta Doğu'ya olan bağımlılığını önemli ölçüde azaltacaktır.¹⁷⁵ GUUAM'ın üye devletleri Rusya'nın kontrolünden çıkarak batı yanlısı ekonomik, siyasi ve askeri politika izlemeyi hedeflemiştir. ABD bu olanağı iyi şekilde değerlendirebilirse Rusya'ya karşı bir adım daha ilerleme sağlayabilir.

NATO'nun genişlemesi, Rusya'da aynı zamanda bir kuşatılmışlık duygusu da oluşturmaktadır. Doğu Avrupa ülkelerinin ve Baltık ülkelerinin NATO'ya üye olmalarının yanı sıra Avrupa güvenliğinin sınırları'nın Kafkaslar'ı kapsayacak şekilde genişletilmesi, Rusya'nın hareket kabiliyetini sınırlandırmakta ve Rusya da bu durumdan kaygılanmaktadır.

¹⁷⁵ Hatem Cabbarlı, "Karadeniz Ekseninde Siyasi Örgüt:GUUAM", Der.Osman Metin Öztürk-Yalçın Sarıkaya, **Uluslararası Mücadelenin Yeni Odağı Karadeniz**, Ankara, 2005, s. 221

Rusya, jeopolitik konumunu garanti altına almak için eski yaklaşımı olan yakın çevresinde askeri üs edinme ve yerleşme yaklaşımına vurgu yapmamakta, bunu yerine bölgesel politikalarında komşu devletleriyle daha yakın ekonomik işbirliği yapmayı ön plana çıkarmaktadır.¹⁷⁶ Rusya, Ulusal Güvenlik Doktrini, Dış Politika Doktrini ve Askeri Doktrini üzerinde en sistematik durulan konu, Rusya'nın BDT üyesi ülkelere yönelik politikalarıdır.

Rusya'nın NATO'ya üye olmak doğrultusunda bir isteği olmamakla birlikte, NATO ile ilişkilerini politik prestij ve etkisini arttırmak maksadıyla kullanmak istemektedir. Bu kapsamda NATO, Rusya ile ilişkilerini koparmadan her iki tarafa da fayda sağlayacak konularda işbirliği yapmaya yönelmekte, barışı destekleme operasyonlarını da bu çerçevede değerlendirmektedir.

Kuzey Kafkasya'yı birinci derecede önemli stratejik bölge ilan eden Rusya, bu bölgedeki askeri faaliyetlerini arttırmıştır. “Güneyden Savunma” olarak adlandırılabilen yeni bir savunma sistemi geliştiren Rusya, güney bölgesinde derinliğine ve kademeli bir savunma yapısını esas almaktadır ve yeni doktrin ile savunma hatlarını sınırlarının dışından başlatmaktadır. Bu nedenle olası bir çatışmada; Rusya'nın Kafkasya'daki kara harekatı ile koordineli olarak Türk Boğazları veya Orta/Doğu Karadeniz'e yönelik amfibi harekat icra etme ihtimali de göz ardı edilemez. Böyle bir harekata, Karadeniz Donanması'nın deniz, kara ve hava unsurları yoğun olarak iştirak edeceklerdir.

B-TÜRKİYE'NİN KARADENİZ POLİTİKASINDA ROMANYA'NIN KONUMU

ABD'nin askeri yapılanmasını doğuya doğru kaydırma politikası kapsamında Romanya ön plana çıkmaya başlamıştır. Romanya, ABD'nin Karadeniz'e yönelik politikalarıyla paralel hareket etmekte ve Karadeniz'de RF ile beraber ortak bir askeri platformda bulundurmaya dış politika tercihi olarak benimsememektedir. Bu nedenle Romanya, Karadeniz'e kıyıdaş tüm ülkelerin taraf olduğu ancak ABD'nin

¹⁷⁶ Akın Alkan, **21. YY'm ilk çeyreğinde Karadeniz Güvenliği**, Nobel yayın dağıtım, Ankara, 1. basım, 2006, s. 67

içinde yer almadığı organizasyonlara karşı tavır almakta, Karadeniz’de mevcut güvenlik risklerini bertaraf etmeye yönelik Karadeniz’e kıyıdaş ülkelerin ortak projelerine karşı çıkmaktadır.

SSCB’nin çökmesinin ardından ABD ve AB doğruya doğru genişlemeye, etki alanını yaymaya başladı. Bu politikanın sonucu olarak NATO eski Doğu Bloku ülkelerinden Bulgaristan ve Romanya’yı bünyesine kattı. Bu iki ülkenin ittifaka girmesi için Türkiye aktif çaba gösterdi. Ukrayna ve Gürcistan’da renkli devrimlerin ardından yönetime gelen kadrolar, yönlerini Batıya çevirdi. Hedeflerini de AB ve NATO’ya girmek ya da sıkı işbirliği içinde olmak şeklinde belirlediler. Bulgaristan ve Romanya’nın NATO üyesi olması ile birlikte bölgede Türkiye’nin önemini yitirmiş olsa da Karadeniz’in giderek artan jeopolitik ve jeostratejik konumu sebebiyle Türkiye yeniden dikkat çekecektir.¹⁷⁷

Uluslararası siyasette 1945’ten sonra önemli değişiklikler oldu. Güneydoğu Avrupa’daki Sovyet hakimiyeti büyük güçlerin dış politikalarında bir kaymaya yol açtı.¹⁷⁸ Bu 6 Mart 1945’ten sonra komünist devlet haline gelen Romanya’nın yeni diplomasisinin muhtevası idi. SSCB Romanya’nın işlerinde belirleyici bir güç haline geldi ve Romanya açıkça bir Sovyet uydusu idi.

Moskova’dan bağımsızlık fikrini aklına takan Çavuşesku, Romanya’yı komünist dünyada bireyselleştiren bazı diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Bu yüzden Romanya 1967 savaşıdan sonra İsrail ile ilişkileri kesmeyi reddetmiş, Federal Alman Cumhuriyetini 1967’de resmen tanımış ve ABD ile yakın temaslarda bulunmuştur. Batı ile özellikle Çin, Vietnam ve Kuzey Kore arasında aracı olarak Romanya’nın önemi, Çin-Amerikan yakınlaşması ve 70’lerin başında Vietnam Savaşı’nın sona ermesiyle azalsa da Çavuşesku’nun Sovyetlere bağımsız duruşu, Varşova Pakt’ı ve COMECON’un Romanya’nın milli çıkarlarına zararlı görünen etkinliklerine muhalefeti Batı’nın Sovyet karşıtı hükümetlerinin, Macar ve Sovyet karşıtı Romenlerin desteğini güvenceye almıştır.¹⁷⁹

¹⁷⁷ Nejat Tarakçı, *agm*, s. 8

¹⁷⁸ http://workmall.com/wfb2001/romania/romania_history_the_balkan_wars_and_world_war_i.html

¹⁷⁹ Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi(cilt 1-2:1914-1995)*, Alkım yay.,Genişletilmiş 14. baskı, ss. 481-482

Çavuşesku'nun iflas etmiş bir iktisat siyasetini sürdürmesi ve ideolojisinin sertliği, Romanya'daki komünist rejimi günden güne uluslararası bir yalıtılmışlığa sürükledi. Uluslararası toplum dinin ve protesto hareketlerinin zor kullanarak bastırılmasını da eleştiriyordu. Bütün bunlar Romanya'nın uluslararası siyasetinin başarısızlığına katkı yaptı.

“1989'daki devrimden sonra Romanya şimdi kendi gelişme yolunu aramaktadır. Ülkenin jeopolitik çerçevesi kökten değişmiştir, Güneybatıda Yugoslav Federasyonu dağıldı ve kanlı savaflara maruz kaldı. Kuzey ve Doğu'da SSCB'nin enkazından Ukrayna ve Moldova doğdu. Romanya, Moldova'yı 1991'de resmen tanıdı. Romanya Moldova'yı uluslararası alanda desteklemektedir ve ayrıcalıklı ilişkileri vardır.

Romanya 1990 yılında kabul edilen yeni Seçim Kanunu'ndan sonra bir süre çalkalanmakla beraber 1991 yılına yine bir sürü gösteriler, karışıklıklar ve huzursuzluklar içinde girmesine rağmen Iliescu aldığı demokratik tedbirler ve özellikle liberal ekonomi ve Pazar ekonomisine yönelmesi ile ülkeyi belirli bir huzura götürmeye muvaffak oldu. Bu arada Türkiye ile de yakın münasebetler kurmaya da özen gösterdi. Türk özel sektörünün Romanya'daki faaliyet alanı da bir hayli genişledi.¹⁸⁰

1945'ten sonra Güneydoğu'daki Sovyet hakimiyeti büyük güçlerin dış politikalarında da kaymaya yol açtı. Ve Romanya da etkilendi, Komünist devlet haline geldi. SSCB Romanya'nın işlerinde belirleyici bir güç haline geldi ve 1944'ten sonra Romanya açıkça bir Sovyet uydusu idi.

1960'lı yıllar Romanya ile Komünist dünyada özel bir yerleri olan Çin ve Yugoslavya arasındaki ilişkilerin açık şekilde güçlenmesine şahit oldu. Çin ve Romanya ilişkileri tamamen siyasi idi. Romenler Çin-Sovyet mücadelesinde tarafsız bir konumda yer alıyorlardı. Moskova'da bağımsızlık fikrine takan Çavuşesku,

¹⁸⁰ Fahir Armaoğlu, **age** , s. 928

Romanya'yı komünist dünyada bireyselleştiren bazı diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Bu sebepten Romanya¹⁸¹

Batıyla özellikle ABD ile Çin, Vietnam ve Kuzey Kore arasında aracı olan Romanya'nın önemi Çin-Amerikan yakınlaşması ve Vietnam Savaşının sona ermesiyle azalmıştır. 1945 ve 1989 arasında Romanya IMF dahil olmak üzere birçok örgüte üyeydi.¹⁸²

Dış politikada yeni bir eğilimi vurgulayan Romanya 1993 yılında NATO'nun üyesi olmak istediğini belirtti. Romanya "Barış İçin Ortaklık Projesine üye olan ilk devlet oldu. Romanya, Avrupa'da güvenlik ve işbirliği oluşturma isteğiyle dünya azınlık sorunları ve toprak bütünlüğü konularını düzenlediği anlaşmalara ilgisini vurgulamıştır. Ukrayna, Macaristan, Bulgaristan ve Moldova ile bu tür anlaşmalar imzalandı. Rusya ile yakınlaşmaya çalışan Romanya'nın Batı Avrupa'ya yakınlaşma gayreti halen sürmektedir. Bu gayretleri 2007 Ocak'ta AB'ye girmesiyle sonuç vermiştir.

Romanya'da komünizmin çökmesi, sosyalist sistemin gerçekte SSCB'nin nüfus alanının ve SSCB'nin dağılması Romen ulusu için demokrasi ve Pazar ekonomisinin yolunu açmıştır. Ancak bu geçiş dönemi Romanya'da yolsuzluk ve hırsızlıklar tahmin edilemeyen seviyeye ulaşmıştır. Bunlarla mücadele eden ülke yönünü Batı olarak belirlemesiyle bu amacından hiç sapmamıştır.

Romanya, Türkiye'nin günümüz koşullarına göre Karadeniz için yeni politik açılımlar üretmekte geç kalması nedeniyle bölge liderliğine oynamaya başladı. Bu çerçevede Romanya, 2005 yılında "Karadeniz Diyalog ve Ortaklık Forumu" önerisini açıkladı. Forum 5 Haziran 2006'da Bükreş'te düzenlenen zirve ile başladı. Bu toplantı ile birlikte Karadeniz'de ağırlığını hissettirmeye başlayan Romanya, bölgedeki faaliyetlerine meşruiyet kazandırdı.

¹⁸¹ Rıfat Uçarol, *age*, ss. 675-677

¹⁸² Mihai Manea, çev. Osman Karatay, "Soğuk Savaş'tan Günümüze Romanya Diplomasisi", der. Ömer E. Lütem-Birgöl Demirtaş Coşkun, **Balkan Diplomasisi, Balkan Araştırmaları Dizisi3**, Ankara, 2001 ,s. 259

Romanya, Karadeniz bölgesi ile iletişime geçmek için tek aracın KEİT olmadığını AB'ye göstermiş oldu. Romanya dışında başka işbirliği arayışları da gerçekleşti: Gürcistan-Ukrayna ikilisi “Karadeniz Diyalog ve Ortaklık Forumu”na rakip olan “Demokratik Seçenek Topluluğu”nu kurdular. Demokrasi, insan hakları ve dondurulmuş çatışma bölgeleri üzerinde çalışmayı hedefleyen, AB ile NATO ile yakın işbirliğini öngörmekteydi. Bir başka işbirliği arayışı da Baltık ülkelerinden geldi: “Vilnius Groups”, Baltıkların NATO ve AB'ye giriş sürecindeki deneyimlerini Karadeniz ülkelerine aktarmak arzusundadır.¹⁸³ RF bu işbirliği fikirleri karşısında gerileyen konumunu güçlendirmeye çalışmaktadır. Türkiye ise zaten bölgede atağa geçmek zorundadır, bu yönde girişimlerde bulunmalıdır.

C-TÜRKİYE’NİN KARADENİZ POLİTİKASINDA UKRAYNA’NIN KONUMU

Ukrayna Doğu’dan Rusya Batı’dan Moldova, Polonya ve Romanya ile sınırı olan Karadeniz’e kıyısı olan Doğu Avrupa ülkesidir. Ukrayna fiziki olmasa da tarihi bağlardan dolayı Balkanlar bölümünde incelenmiştir.

Ukrayna bağımsız bir ülke olarak dünya siyaset arenasındaki yerini almaya başladıktan sonra birkaç yılını yeni kurulan sosyalizmin halk tarafından benimsenmesi ve sistemin meşruluğunun kabul edilmesi gibi sorunlarla geçirdi. Yeni siyasi rejim öncesine göre kurumlar, yönetilenler-yönetenler arasındaki ilişkiler ve bunun yöntemleri, sivil toplum anlayışı, ekonominin ve milliyetçilik gibi bazı kavramların sistemle ilişkileri gibi konularda önemli ayrılıklar içermekteydi.¹⁸⁴

Ukrayna, eski SSCB devletleri arasında lider pozisyona sahip bir ülkedir. Bu ülkede ortaya çıkabilecek bir değişiklik, coğrafi konumundan ve BDT ve GUAM içindeki pozisyonundan dolayı Avrupa ve Amerika’yı, GUAM ülkelerini ve Rusya’yı yakından ilgilendirmektedir. Rusya, SSCB dönemindeki en büyük ortağı olan Ukrayna’yı kaybetmek istememektedir. ABD ise yeni dönemde NATO’yu tam Rus sınırına kadar götürmek arzusundadır. AB de Ukrayna üzerinde insan hakları

¹⁸³ Hasan Kanbolat, **agm**, s19

¹⁸⁴ Cem Karadeli, “Bağımsızlık Sürecinde Ukrayna’da Siyasal Dönüşüm ve Meşruluk Kavramı”, der.Erhan Büyükkakıncı, **Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna**, phonex yay, Ankara, Birinci basım:2004, s.343

bağlamında etkisini kaybetmemeye çalışmaktadır.¹⁸⁵ Parçalanmış Ukrayna Rusya, ABD ve AB'nin işine gelmeyecektir. BDT içinde başı çeken Ukrayna'nın GUAM'da faaliyetlerinin canlanması ABD'nin etkinliğini arttıran gelişmelerdir.¹⁸⁶

Ukrayna'nın egemenliği, Rus jeopolitiği için o kadar olumsuz bir olgudur ki, askeri çatışmayı kolaylıkla teşvik edebilir. Özi Kalesi'nden Kerç'e kadar Karadeniz kıyısından yoksun bir Rusya, gerçekte kimin tarafından kontrol edildiği belli olmayan o kadar küçük bir kıyıyı elde etmektedir ki, bu halde normal ve bağımsız bir devlet şekliyle mevcudiyeti şüphe konusu olmaktadır.

Bağımsız bir devlet olarak Ukrayna bir takım toprak istekleriyle Avrasya'nın tümü için büyük bir tehlike arz etmektedir. Ukrayna meselesi çözüme kavuşturulmadan kıtasal jeopolitiktan bahsetmenin hiçbir anlamı olamaz. Ukrayna'dan Abhazya'ya dek tüm kıyı boyunca Moskova'nın topyekun ve sınırlanamayan denetimi, Karadeniz sahillerindeki Rus jeopolitiğinin mutlak gerekliliği sayılır.¹⁸⁷

Rusya'ya göre bu bölgeyi gerek batıdan gerekse Türkiye'den gelen Atlantikçi tesirden radikal biçimde ayrı tutmak gerekmektedir. Karadeniz'in kuzey kıyısı, son derece Avrasyacı ve Moskova'ya merkezileşmiş biçimde tabi olmalıdır. Ukrayna'nın politikaları AB ve Batı yanlısı bir çizgide devam ediyor. Rusya ise Ukrayna'yı ekonomik ve politik açıdan zorlayıcı ve taraf değiştirmeyi amaçlayan stratejiler izliyor.

Çelişkili jeopolitik eğilim unsurları Ukrayna'nın ne Doğu ne de Batı Blok'una, diğer bir deyişle ne Rusya-Avrasya ne de Orta Avrupa'ya tamamen birleşmesine izin vermektedir. Tüm bunlar Ukrayna'yı sözde var olmaya ve deniz gücünün Avrupa'daki stratejisine jeopolitik açıdan hizmet etmeye mahkum etmektedir. Bu anlamda Ukrayna'nın rolü Baltık cumhuriyetleri ile benzerdir. Bu çerçevede "Karadeniz-Baltık Federasyonu" kurulmasına ilişkin projesi ciddiyle

¹⁸⁵ Cavid Veliev, "Ukrayna bölünür mü?", **Cumhuriyet Strateji**, 13 Aralık 2004, Pazartesi, yıl:1, sayı:24, s. 8

¹⁸⁶ ¹⁸⁶ Anar Somuncuoğlu, "Soğuk Savaş", s. 15

¹⁸⁷ Aleksandr Dugin, **age**, s. 176

tartışılmıştır. “egemen devlet” statüsü ile Ukrayna’nın varlığı, Rusya’nın jeopolitik güvenliğine vurulan bir darbedir.¹⁸⁸

Ukrayna, yeni kimliğiyle dünyanın üçüncü büyük nükleer gücü olmaktan kendi iradesiyle vazgeçmiş ve tüm nükleer silahlarını Rusya’ya devretmiştir. Bu stratejik seçim, Ukrayna’yı Batı’ya yakınlaştırmış; başta AB ve ABD olmak üzere tüm gelişmiş ülkelerin siyasal desteğini sağlamış ve sağlanan bu siyasal destekle ekonomik işbirliği, yabancı sermaye yatırımları ve kredi yatırımları gibi yeni boyutlar kazanmıştır.

Ukrayna, bağımsızlık ve egemenliğinin korunmasına verdiği önem çerçevesinde, BDT’nin uluslar üstü bir kuruluşa dönüşme fikrine karşı çıkmakta ve BDT’ye ancak eşit ülkeler arasında ekonomik ve ticari işbirliği görüşünün hakim olduğu bir platform ve danışma mekanizması olarak görme eğilimini sürdürmektedir. Ukrayna BDT sınırlarının müşterek korunmasını, ulusal egemenlik kaygılarıyla kabul etmemekte ve askeri oluşumlara katılmamaktadır. Kendi istikrar ve güvenliğine karşı en büyük tehdit olarak Rusya’yı gören Ukrayna, bu nedenle dış politikasında, bu tehdidi ortadan kaldırmayı sağlayacak yolları aramakta olup dış politikasında AB ve NATO ile ilişkilerinin geliştirilmesine büyük önem vermektedir.¹⁸⁹ Rusya’nın BDT’ye yönelik politikaları sonucunda Ukrayna, 1996 yılında Gürcistan, Özbekistan, Azerbaycan ve Moldova’nın da katılımıyla güvenlik boyutu da öngörülen GUUAM grubunu oluşturmuştur.

Ukrayna toplumu “Avrupa standartları”na hayli uzaktır. Ukrayna büyük ölçüde hala bir eski Sovyet ülkesidir. Ukrayna’yı Rusya’ya muhtaç kılan en önemli husus, başta doğal gaz olmak üzere enerji açısından bu ülkeye bağımlılıktır.

ABD’nin Ukrayna’ya karşı siyaseti AB’den farklıdır. ABD, Ukrayna’yı jeopolitik ve jeostratejik açıdan çok önemli bir ülke olarak görmekte ve Ukrayna’nın

¹⁸⁸ Aleksandr Dugin, *age*, s. 206

¹⁸⁹ www.ukraine.be/nato/natoindx.html

istikrarı üzerinde durmaktadır. Ukrayna NATO'nun genişlemesini Avrupa'da güvenliğin, istikrarın ve demokrasinin yayılması olarak görmektedir.¹⁹⁰

Ukrayna-Türkiye ilişkileri olumlu ve iyi yönde gelişmektedir. Ukrayna, Türkiye'nin kurulmasına önderlik ettiği KEİT anlaşmasına üyedir. Ukrayna, Kırım da dahil olmak üzere Karadeniz'de geniş bir sahile sahiptir. Dolayısıyla Ukrayna'nın ulusal çıkarları da büyük ölçüde Karadeniz'de ve Türk Boğazları'nda odaklanmaktadır. Ukrayna'nın Karadeniz ve Türk Boğazları'na ilişkin muhtemel çıkarları henüz gündemde olmamakla birlikte Rusya ile sorunlarını hallettikten ve bölgesel güç oluşumunu tamamladıktan sonra bu konuları gündeme getirmesi ihtimal dahilindedir.

Batı'nın desteği ile ekonomik yönden sorunlarını çözebildiği takdirde Ukrayna'nın Rusya'ya olan bağımlılığı azalacaktır, dolayısıyla BDT'nin entegrasyonunu sürdürmekte zorluklarla karşılaşacaktır. Ukrayna Soğuk Savaş sonrası stratejik önemi en fazla artan ülkelerden birisidir.

Ukrayna geniş ve verimli topraklara, zengin maden ve kömür yataklarına, SSCB'den miras kalan güçlü bir sanayiye, akademisyen ve araştırmacı kadrolarına, iyi eğitilmiş işgücüne ve yaklaşık 50 milyonluk nüfusun oluşturduğu yüksek bir ekonomik potansiyele sahiptir.¹⁹¹

Ukrayna gelecekte Karadeniz Bölgesi'nde ve Rusya-AB-ABD arasında oluşacak dengelerde önemli bir rol oynama potansiyeline sahiptir. Ukrayna'nın ticaret hacmindeki genişleme onu bölgede Rusya'ya rakip olan ve aynı zamanda Rusya-ABD dengelerini gözetmek mecburiyetinde olan Türkiye ile iyi ilişkilere yöneltmektedir. Ukrayna'nın politikaları AB ve Batı yanlısı bir çizgide devam etmektedir. Rusya ise Ukrayna'yı ekonomik ve politik açıdan zorlayıcı ve taraf değiştirmeyi amaçlayan stratejiler izliyor.

¹⁹⁰ Bilge Butanrı, **age**, s. 122

¹⁹¹ Akın Alkan, **age**, s. 75

Rusya'nın Karadeniz Donanması'nın güçlenmesine paralel olarak kendini yok hissetmeyecek bir Ukrayna Donanmasının varlığı Karadeniz'de güvenlik açısından daha dengeli bir statü oluşturacaktır. Tuzla Adası sorunu, 2003 yılında Kerç Boğazı'nda Ukrayna'ya ait olan bir ada üzerinde Rusya'nın egemenlik iddia etmesi sonucu ortaya çıkan bir sorundur. Yılan Adası sorunu, 1991'de SSCB'nin dağılması ile birlikte Ukrayna'nın adanın kontrolünü almasıyla ortaya çıkmıştır. Romanya ise bu duruma sürekli itiraz ederek adanın kendisine ait olduğunu iddia etmiştir. Ancak bu süreçte her iki taraf da sorunların barışçıl yöntemlerle çözümüne taraf olmuşlardır. Yaşanan gerginlikler geride kalırken, Romanya Ukrayna için olabilecek önemli bir ortaktır.

Ukrayna enerji olarak büyük ölçüde Rusya'ya bağımlıdır. Rusya ve Türkmenistan, Ukrayna'nın ithalat yaptığı ülkeler içerisinde ilk sırada yer almaktadır. Ukrayna'yı Rusya'ya bağımlı kılan diğer unsur ise Ukrayna içinde bulunan Rus nüfusedir.

Ukrayna'nın amacı Rusya'dan bağımsız olarak ortaya çıkmak olmuştur. Bu amaca yönelmek için de özellikle kendisine mali külfet olacak yönelimlerden kaçınmış, Kırım'ın mutlak hakimiyetini sağlamaya çalışmıştır.

D-TÜRKİYE'NİN KARADENİZ POLİTİKASINDA BULGARİSTAN'IN KONUMU

SSCB'nin en sadık müttefiki olan Bulgaristan, bu ülkenin ve Varşova Paktı'nın dağılmasından sonra içine düştüğü zor siyasi ve ekonomik durum nedeniyle savunma ağırlıklı bir askeri doktrin benimsemiştir. Ülkede sosyalist iktidarın işbaşından uzaklaşmasından sonra Bulgaristan'ın NATO'ya ve AB'ye tam üye olarak katılma gayretleri artmıştır. AB'nin genişlemesiyle birlikte Bulgaristan ve Romanya'nın bölgedeki ağırlığı artmaya başlamıştır.¹⁹²

¹⁹² Şule Kut, **Balkanlar'da Kimlik ve Egemenlik**, Bilgi Üniversitesi yay, 1. basım, İstanbul, 2005, ss. 200-201

Karadeniz'in güvenliği ve istikrarı başta Avrupa ve ABD olmak üzere tüm dünya açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda enerji güvenliği, istikrarsızlık yayan bir merkez haline gelme riski, Orta Asya, Orta Doğu, Kafkaslar, Ege, Akdeniz, Orta Avrupa ve Balkanlar bölgelerine çeşitli erişim imkanları sunan coğrafi konumu bölgenin değerini gün geçtikçe arttıran temel unsurlardır. Bu değer içinde Bulgaristan gözden kaçmayacak öneme sahiptir.

AB, Romanya ve Bulgaristan'ın NATO'ya girmesi ile fiilen bölge ile komşu olmuştur. Böylece Karadeniz'in bir tarafı ittifak üyesi ülkeler diğer tarafı ise istikrarsızlık ve güvenlik problemleri olan eski Sovyet Cumhuriyetleri tarafından çevrilmiştir. Güçler dengesi anlamında bölgedeki mücadelenin hızla sürdüğü görülmektedir.

AB açısından Karadeniz'e dönük bölgesel bir yaklaşım benimsenmesi gerekmektedir. Enerji politikaları en önemli ulusal politikalardan biridir. Enerji bağlantılı konular, ulusal güvenlik, ekonomi, iç ve dış politika ile daimi ilişkilidir. Enerjinin bir bağımlılık haline geldiği günümüzde her ülke açısından enerji güvenliği, yani kesintisiz, ucuz, güvenli enerjiye sahip olmak ya da enerjiye ulaşabilmek büyük önem taşımaktadır. Enerjiye ulaşım yolu üzerinde olan Bulgaristan bu anlamda da önemli konuma sahiptir.

Karadeniz'in sahip olabileceği doğal gaz, petrol ve hidrojen rezervleri Karadeniz'i öne çıkarmıştır. Hidrojen'in yakıt olarak kullanılmaya başlanmasıyla Karadeniz üretim merkezi haline gelecektir ve önemi iki kat artacaktır.

Bulgaristan, Romanya ile Türkiye arasında bulunan Avrupa, Asya, Akdeniz ve Orta Doğu güzergahlarına yönelik ulaşımı denetleyen çok önemli stratejik konuma sahip bir ülkedir. Bulgaristan'ın Karadeniz'e yönelik politikalarını AB, ABD, Rusya gibi diğer güç merkezlerinin politikaları şekillendirmektedir. Bulgaristan ABD'nin patronajındaki bölgesel girişimlerde aktif olarak rol almaktadır. Bulgaristan, Karadeniz, Balkanlar ve Güneydoğu Avrupa'daki siyasi oluşumların hepsinde aktif rol oynamaktadır. Bulgaristan, Güneydoğu Avrupa ve Karadeniz söz konusu olduğunda siyasi süreçlerin dışında kalmamaya ve NATO üyesi bölge ülkesi

olarak etkinliğini arttırmaya çaba göstermektedir. Bulgaristan genel olarak Batı ile entegre olma hedefi ile tutarlı bir Karadeniz politikası izlemekte ve siyasi görünürliğini arttırma çabası içinde bulunmaktadır.

Bulgaristan milli politikasını, Avrupa ve Avrupa-Atlantik kurumlarıyla bütünleşme, AB ve NATO'ya üyelik ve bu yolda daha ileride bulunan diğer Orta Doğu ülkelerinin düzeyine ulaşma temeline oturtmuştur. Bulgaristan'ın bu politikası sonuç vermeye başlamış ve AB'nin Lüksemburg zirvesinde Bulgaristan resmen genişleme sürecine girmiştir. Bulgaristan Almanya'nın yeşil ışığı olmadan AB'ye, ABD'nin ışığı olmadan NATO'ya katılamayacağını düşündüğü için gayretlerini özellikle bu iki ülke üzerinde yoğunlaştırmıştır. Günümüzde Bulgaristan'ın bütün siyasi partileri piyasa ekonomisini benimsemiş ve AB ve NATO'ya üyeliği tam anlamıyla hedeflemiş durumdaydı.¹⁹³ Ve bunun gerçekleşmesiyle NATO ve AB'de stratejik olarak önem arz eden bir Balkan ülkesi konumuna erişmiştir.

11 Eylül terör saldırısının ardından “terörizme karşı savaş” başlamasıyla birlikte jeopolitik konumu yüzünden Bulgaristan'ın NATO üyeliği için daha olumlu bir uluslararası konjonktür oluşmuştur. Ve böylece NATO'ya üyeliği hızlanmıştır.

Bulgaristan'ın enerji alanında bütünüyle Rusya'ya bağımlı olması, aslında Bulgar Hükümeti'ne geniş bir manevra alanı da bırakmamaktadır. Romanya ile aralarındaki sıkı işbirliğinde komünizm sonrası gevşeme gözlenmektedir.

Bulgaristan da Romanya gibi AB'nin ve NATO'nun Doğu Karadeniz'e açılmasında aktif olmayı istemektedir. Ve 2007 Ocak ayıyla beraber Avrupa Birliği üyesi olmakla bu hedefini bir anlamda gerçekleştirmiştir.

Afganistan ve Pakistan kaynaklı uyuşturucu kaçakçılığı için Karadeniz güzergahı yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu güzergahta Bulgaristan önemli bir merkezdir. Karadeniz bölgesinde kanunsuzluğun yaygınlaşması ve bölgenin organize suç örgütleri tarafından cazibeli bir merkez haline gelmesi Karadeniz Bölgesi'nin hemen yanı başındaki AB'yi ve dünyanın her köşesinde bulunan ABD'yi

¹⁹³ Bilge Butanrı, **age** ,s. 133

etkilememesi düşünülemez. Bundan dolayı, Karadeniz bölgesinde kanun hakimiyetinin sağlanması, çatışmaların kalıcı bir çözüme kavuşturulması, ekonomik altyapının güçlendirilmesi, devletlerin suçla mücadele kapasitelerinin arttırılması, yolsuzlukla mücadele edilmesi herkesin yararına olacaktır.¹⁹⁴

II-TÜRKİYE’NİN KARADENİZ POLİTİKASI ve BALKAN ÜLKELERİYLE İLİŞKİLERİ

Türkiye bir Balkan faciası ile karşılaşmamak için hem bölgedeki Osmanlı bakiyesi Müslüman toplumların geleceklerini ilgilendiren meselelerde aktif bir politika takip etmek, hem de bölge içi dengeleri ve bölge dışı faktörleri etkin bir tarzda kullanarak bir Balkan politikası karşısında yalnız kalmamaya özen göstermek zorundadır.¹⁹⁵

Türkiye’nin Balkan Politikasında sistematik araç, içinde Türkiye’nin de bulunduğu NATO’dur. NATO’nun devrede tutulması ve Türkiye’nin NATO içindeki rolünün Ortadoğu’dan çok Balkanlar ve Doğu Avrupa ile ilintilendirilmesi, Balkan politikamız açısından büyük bir önem taşımaktadır. Meselelerin AB ve BM forumlarında yoğunlaşması Türkiye’nin etki alanını azaltacaktır. Türkiye’nin NATO içinde Ortadoğu’ya yönelik bir rol üstlenmesi Türkiye’yi risk üstlenen bir ülke yaparken Balkanlara ve Doğu Avrupa’ya yönelik bir rol, Türkiye’yi daha etken ve kendisini dışlayan Avrupa karşısında daha güçlü kılacaktır.¹⁹⁶

A-KARADENİZ JEOPOLİTİĞİNDE TÜRKİYE VE RUSYA İLİŞKİLERİ

Stratejik planda Rusya karasal merkez ülkesidir. Bu vasfıyla eğer Rusya nüfuzunu genişletme niyeti güdüyorsa, Türkiye bu yöndeki Rus çabasının ilk hedeflerinden biri olarak periferik bir ülke durumundadır. Çarlık döneminde bu Rus genişleme hedefinin karşısında denizlere hakim ülke vasfıyla İngiltere duruyordu.

¹⁹⁴ Ertan Talas, “Bulgaristan’ın Karadeniz Politikası”, Omsam Metin Öztürk-Yalçın Sarıkaya, **Uluslararası Mücadelenin Yeni Odağı Karadeniz**, Platin yay, Ankara, 2005, s. 87

¹⁹⁵ Ahmet Davudoğlu, **age**, s. 123

¹⁹⁶ Ahmet Davudoğlu, **age**, s. 321

Günümüzün şartlarında bu çemberleme işlevi Amerika'ya ait bulunmaktadır. Zira Rusya'nın güneye doğru genişlemesiyle yüksek çıkarları zedelenebilecek olan denizlere hakim üstün güç bugün Amerika'dır. Bu sebeple, Amerika da, Türkiye de birbirinden vazgeçememektedirler.

Şu sırada Rusya, tüm ekonomisini kapsayan sert emredici planlama sisteminden serbest piyasa sistemine geçişin sancılarını henüz tam olarak geride bırakabilmiş değildir. Ama en geç çeyrek asır sonra Rusya bu hedefe ulaşabilecektir.¹⁹⁷ O zaman Rusya'nın saldırgan bir askeri güç kurma imkanları ekonomisinde sağlayacağı büyük verimlilik artışı sayesinde Komünist rejim dönemindekinin çok üstüne çıkmış olacaktır. Eğer bir çeyrek asır sonra Rusya Avrupalılaşma tercihini kesin olarak yaparsa, bu hedefe yaklaşımındaki nüanslar ondan gelebilecek 'tehdide karşı alınabilecek tedbirleri içerik ve miktar olarak hafifletici yönde etkileyecektir.

Şimdiki halde Rusya, Avrupalılaşma ile Avrasyalı olarak kalma arasındaki temel siyasi tercihini yapmış sayılamaz. Rusya'nın halen verdiği işaretler, Avrasyalılığı tercih ettiği yönündedir. O halde Türkiye, Rusya'nın genişleme amaçlarına uzun vadede yeniden hedef olabilir.

Bu konuda Türkiye lehine çok büyük bir gelişme, Sovyet Rus İmparatorluğu'nun dağılması sırasında Ukrayna'nın Moldova ile birlikte imparatorluktan ayrılmasıdır. Böylece, Türkiye üzerindeki potansiyel Rus tehdidi Karadeniz'den Rus-Ukrayna sınırına kadar gerilemiştir. Türkiye'nin, Amerika'nın ve tüm Batı'nın çıkarı kendi savunma tertiplerini bu sınırdan başlatmak ve bu doğrultuda Ukrayna ile Moldova'yı da zamanlamasını iyi ayarlayarak NATO'ya üye olmalarını desteklemişlerdir.

¹⁹⁷ Ian O Lesser-Graham E.Fuller, çev. Meral Gönenç, **Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu**, Alfa yay, İstanbul, 1.basım:2000, s. 99

B-KARADENİZ JEOPOLİTİĞİNDE TÜRKİYE VE ROMANYA İLİŞKİLERİ

II. Dünya Savaşı'ndan beri ilk kez 1970'te iki devlet arasında diyalog kurulmuş ve bazı konularda işbirliği yapılmaya başlanmış oldu.¹⁹⁸ 5 Eylül 1995'te Romanya Dışişleri Bakanı 4Aralık 1995'te Romanya Savunma Bakanı, 23 Kasım 1995'te Romanya Cumhurbaşkanı, 15 Nisan 1995'te Romanya Genel Kurmay Başkanı, 15 Aralık 1997'de Romanya Savunma Bakanı resmi ziyaret için Türkiye'ye geldi. 24 Kasım 1997'de ise Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, çalışma ziyareti için Bükreş'e gitti. Bu arada Demirel, daha önceki karşılıklı ziyaretleri de göz önünde tutarak Türkiye ve Romanya arasında cumhurbaşkanları düzeyinde her yıl karşılıklı ziyaret yapılmasının bir gelenek haline geldiğine dikkat çekti.¹⁹⁹

Türkiye-Romanya ilişkileri, dostluk, iyi komşuluk ve Balkanlarda işbirliği çerçevesinde olumlu bir görüntü yaymaktadır. İlişkiler daima devletler düzeyinde dostça sürdürülmüştür. İki ülke arasında üst seviyede diplomatik ziyaretler yapılmakta ve bölgede sürdürülen oluşumlar kapsamında pek çok anlaşmalar imzalanmaktadır. Türkiye Romanya'nın Balkanlardaki birinci ekonomik partneridir. Türkiye hem Balkanlar hem de Karadeniz'de Rusya'ya karşı yalnız kalmamak ve güvenliği takviye etmek amacıyla Romanya'nın da NATO'ya dahil edilmesini desteklemiştir. NATO'nun Karadeniz'deki gücünün artması, Karadeniz Donanması'nı yeniden faal hale getiren Rusya'ya Karadeniz'de caydırıcı bir etki yaratacaktır.

C-KARADENİZ JEOPOLİTİĞİNDE UKRAYNA VE TÜRKİYE İLİŞKİLERİ İLE KIRIM'IN ÖNEMİ

Turuncu Devrim'den sonra Ukrayna dış politikası, uluslararası partnerlerle ve özellikle Türkiye ile ilişkilerini derinleştirmeye dönüktür. Ukrayna açısından Türkiye, dış politika öncelikleri Ukrayna'ya çok yakın bir dost ve güvenilir bir partnerdir. Türkiye gibi Ukrayna da dış enerji kaynaklarına önemli ölçüde

¹⁹⁸ Mehmet Gönübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası(1919-1995)**, Siyasal Kitabevi, 9.basım, Ankara, 1996, s.533

¹⁹⁹ Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih(1789-1999)**, Gözden geçirilmiş ve genişletilmiş beşinci baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000, ss. 913-914

bağımlıdır, dolayısıyla bu alanda işbirliğinin gerçekleştirilmesi iki ülke çıkarına uygundur. Ukrayna uluslararası işbirliğinin ve özellikle Karadeniz'in güvenliğinin gelişmesinde yapıcı rol üstlenecek konumdadır.

Osmanlı-Rus Savaşları sonucunda Rusya tarafından işgal edilen Kırım, sadece özgürlüğünü yitirmekle kalmamış, Rusların yönetiminde kaldığı süre içerisinde kökten değişikliğe uğramıştır. 1954'te Ukrayna topraklarına katılan Kırım, Bağımsız Ukrayna'nın en sorunlu bölgesi olmuştur. Kırım, Rusya'nın Ukrayna politikası açısından özel bir öneme sahiptir. Rusların yönetimde çoğunlukta olması Rusya'nın Ukrayna üzerindeki baskı aracı görevini görmektedir.²⁰⁰

Kırım geleneksel olarak etnik mozaïği ile ayırt edilen özel bir jeopolitik oluşumdur. Maloruslar, Velikoruslar ve Kırım Tatarları burada mürekkep bir konfigürasyonla yerleşmişler. Burası birbirine düşman üç jeopolitik itici güçten ibarettir. Velikoruslar Moskova yanlısı olma eğilimindeyken Maloruslar, tam tersine aşırı milliyetçidir. Kırım Tatarları ise genelde daha çok Türkiye'ye meyilli ve Rusya'ya oldukça düşmandırlar. Kırım Tatarları'nın jeopolitik eğilimlerinin hesaba katılması genellikle bahis konusu değildir. Zira Türkiye tüm hususlarda Rusya'nın düpedüz jeopolitik rakibi sayılmaktadır. Ancak aynı zaman da Kırım'daki Tatarların mevcudiyetini hesaba katmamak olmaz.²⁰¹ Rus nüfusunun etkinliği nedeniyle Ukrayna'nın “yumuşak karnı” gösterilen Kırım ülkemizi de soydaş Tatarlar nedeniyle ilgilendirmektedir.

Kırım'ı egemen Ukrayna'ya bırakmak da mümkün değildir. Çünkü bu durum Rusya'nın jeopolitik güvenliğine doğrudan tehdit oluşturacak ve Kırım içinde etnik gerginliğe sebep olacaktır.

Ukrayna toplumu içerisindeki bölgesel farklılıklar, karşı karşıya bulunan ekonomik ve siyasi sorunları daha da karmaşık hale getirmektedir. Artan sıkıntı ve huzursuzluklar, Doğu ve Orta Ukrayna ile Kırım halkını ayrılıkçı düşünce ve davranışlara yaklaştırmaktadır. Kırım'da durum, şimdilik Ukrayna makamlarının

²⁰⁰ Anar Somuncuoğlu, “Turuncu Devrim ve Tatarlar”, **Cumhuriyet Strateji**, 5 Aralık Pazartesi, yıl:2, sayı:75, s. 18

²⁰¹ Aleksandr Dugin, **age**, s 207

kontrolü altındadır. Mevcut şartlarda normal bir seyir içinde olan Ukrayna-Kırım ilişkilerinde beklenmedik bir gelişme olmadığı takdirde, süregelen gerginliğin çok fazla tırmanmayacağı değerlendirilmektedir.

Aslında bütün mevcut belge ve araştırmaların ışığında sürgünün sebepleri hakkında kesin hükümler söylemek kolay değildir. Kırım Türkleri Sovyet Hükümetine göre II. Dünya Savaşı sırasında Almanlarla işbirliği yaparak vatana ihanet ettikleri gerekçesiyle topyekun sürgün edilmişlerdir.

Kırım Türklerinin böyle sürgün edilmelerinin onlara karşı yapılan büyük bir haksızlık ve suç olduğunu kabul eden kanaatlere göre sürgünün sebebi olarak gösterilen Almanlarla işbirliğinin sadece bir kısım Kırım Türkü tarafından yapıldığı ve bu yüzden bütün bu halkın sürgün edilmesinin doğru olmadığı belirtilmekte, sürgünün asıl sebebi olarak daha farklı gerçekler ileri sürmektedir.

Bütün bunlardan anlaşıldığı kadarıyla Kırım Türkleri ve diğer bazı toplulukların yaşadıkları yerlerden çıkarılarak başka yerlere sürülmelerinin altında vatana ihanet etmekten çok daha farklı gerekçeler yatmaktadır, her şeyden önce Rusların öteden beri Kırım'a karşı ilgi duyduklarının bilinmesi ve onların bu bölgeye tam anlamıyla hakim olma isteklerini taşımalarının da idrak edilmesi, bu olayın tarihi kökenini çıkarmaya yardımcı olmaktadır. Kırım'ın stratejik açıdan Ruslar için taşıdığı büyük önem nedeniyle bölgenin Türklerden arındırılmak istenmesi de göz önünde bulundurulması gereken diğer noktadır.²⁰²

Rus İdaresi Kırım Türk Tatarlarının dinlerine çok bağlı olduklarını din adamlarına derinden bağlı bulunup saygı ve sevgi beslediklerini bildiği için ve Ortodoks taassubu içinde bulunduğu Müslüman mabetlerine ve din adamlarına karşı baskıya ve saldırıya geçti. Bir taraftan din adamlarını hapis ve sürgün ederken diğer taraftan camileri ya Ortodoks kilisesine çeviriyor veya yıktırıyorlardı. İstilanın daha ilk yıllarında Sudak'taki cami Ortodoks kilisesine çevrilmişti.²⁰³

²⁰² Kırım Bülteni, ocak-haziran 2003, 48-49. sayı, ss. 5, 6

²⁰³ Müstecip Ülküsal, KırımTürk-Tatarları, Baha Matbaası, İstanbul, 1980, s. 129

D-KARADENİZ JEOPOLİTİĞİNDE BULGARİSTAN VE TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

Türkiye-Bulgaristan arasındaki ilişkiler güven, dostluk, karşılıklı yarar ve işbirliği zemininde hızla birleşmektedir. Bulgaristan, Türkiye yönünden Batı'ya açılan önemli bir kapı, köprü ve dayanak noktasıdır.

Türkiye'nin AB sürecindeki sorunlar aşılsa Türkiye-Bulgaristan ilişkileri AB çatısı altında ileride bugünlerden çok daha iyi olacaktır. Balkanlarda barış ve istikrar konusundaki ortak çıkarları Türkiye ile Bulgaristan'ı birbirine yaklaştırmaya, aralarındaki işbirliğini güçlendirmeye itmektedir. Bulgaristan, Türkiye ile ilişkilerini iyi komşuluk, ekonomi ve NATO üyeliği temellerine oturtmak istemektedir. Bu bağlamda, Türkiye'den NATO üyeliğini destekleme garantisi almıştır. NATO'ya katılmasında Balkan bölgesi ve Türkiye açısından büyük yarar bulunan Bulgaristan, Balkanlar ve Karadeniz bölgesinde önemli konumu ve İttifak'a askeri katkı sağlayabilecek hüviyetiyle genişlemede en kuvvetli adaylardan biri olarak görülmekteydi.²⁰⁴

²⁰⁴ http://workmall.com/wfb2001/bulgaria/bulgaria_history_bulgaria_in_the_1980s.html

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN TRANS-KAFKASYA POLİTİKASI BAĞLAMINDA KARADENİZ

Kafkasya, Avrupa-Asya sınırı arasında yer alan kavimler kapısı gibi bir konuma sahiptir. Kafkasya’nın Avrasya Kıtası üzerinde Avrupa Rusya’sı ve Orta Asya ile Anadolu’yu ve Orta Doğu’yu birbirine bağlayan ve doğu-batı yönünde de Orta Asya’nın denizlere ulaşmasını mümkün kılan en kısa ve uygun istikametteki yolu ile bir köprü pozisyonundaki coğrafi konumu, stratejik önemini muhafaza etmesine imkân vermiş ve bu durum bölgeyi tarihin her döneminde önemli kılmıştır. Kafkasya’daki geçitlerin dar ve geçit vermez özelliklerinin yanında bölgedeki gür orman örtüsü, askerî açıdan kamufle avantajını da beraberinde getirmiştir.²⁰⁵

I-KARADENİZ’İN KONUMU AÇISINDAN KAFKASYA’NIN JEOPOLİTİK VE JEOSTRATEJİK ÖNEMİ

Kafkasya; Avrupa, Asya, Afrika kıtalarının buluşma noktası olan Anadolu’nun bir uzantısı ve bütünleyicisidir. Kıtaları kapsayan coğrafya bütününe kuzey güney bağlantılarından biridir. Kafkasya; Karadeniz yolu ile Avrupa içlerine, Hazar denizi yolu ile Asya içlerine ulaşma olanağı verir. Böylece sadece kuzey-güney değil doğu-batı arasında da bağ oluşturur.

Karadeniz’de SSCB’nin dağılmasıyla kıyıdaş ülke sayısı bir anda artmıştır. Eski kıyıdaş ülkeler olan Türkiye, Rusya, Bulgaristan ve Romanya’nın yanı sıra Ukrayna ve Gürcistan Karadeniz’in yeni kıyıdaş devletleri olarak bağımsızlıklarını kazanmıştır. Coğrafi olarak Türkiye’nin kuzeyinde ve Avrupa’nın güney doğusunda bulunan Karadeniz, Türk Boğazları, Marmara Denizi, Ege Denizi ve Akdeniz üzerinden Atlantik Okyanusu’na çıkışı sağlar. Karadeniz sahilleri kuzeyde Ukrayna, doğudan Rusya ve Gürcistan, güneyde Türkiye ve batıda ise Bulgaristan ve Romanya

²⁰⁵ Mustafa Kalkan, **Türk Dünyası Araştırmaları**, İstanbul, Aralık 1999, s. 109

ile çevrilidir. Rusya ile Gürcistan arasında yer alan ve Gürcistan'dan kopma gayretleri içinde olan Abhazya'nın da Karadeniz'le sınırı vardır. Karadeniz aynı zamanda, Türkiye ve Rusya hariç diğer sahil devletlerin denizlere yegane çıkış yoludur.

II-KARADENİZ'İN KONUMU AÇISINDAN TRANS-KAFKASYA'NIN STRATEJİK DENGELERİ

ABD Mahan'ın "heartland" teorisine atıfla boru hatlarını ya da ticaret yollarını kontrol eden gücün de heartland'ı kontrol edeceği tezi çerçevesinde güç dengelerini belirleyecek siyasa oluşturmaktaydı. Buna bağlı olarak enerji güvenliğinin sağlanması temel öncelik olarak belirginleşmekteydi. Bu yaklaşım çerçevesinde petrolün paylaşımı ve dünya pazarlarına iletilmesi meselesi 11 Eylül öncesi dönemde bölgede meydana gelen çatışma ve anlaşmazlıkların çözümlenmesinde, bölgenin güvenlik politikalarının belirlenmesinde temel faktör olarak karşımıza çıkmaktaydı. Büyük güçler Kafkasya'ya yönelik politikalarını ve bölgedeki rollerini bu bağlamda enerji merkezli değerlendirmeler çerçevesinde tanımlamıştır.²⁰⁶

ABD Kafkasya'ya baktığında temel sorun olarak bölgedeki rejimlere kendilerine dikkat çekmektedir: önüne geçilmesinin zorunluluk olduğu kanısında olduğu demokrasi yokluğu, bozuk ve kötü yönetim, ekonomik yapı ve bunların sebep olduğu çatışmalar.

Enerji konusunda tek kaynağa bağımlılıktan kurtulmak isteyen ABD'nin yeni hedefi Kafkasya'ya ulaşabilmesi için daha önce Irak örneğinde olduğu gibi Türkiye yeniden gündeme gelecektir. Bu açıdan Karadeniz, yeni bir ulaşım hattı olarak ön plana çıkmaktadır. Irak'a hareket sırasında istediği işbirliğini sağlayamayan ABD, alternatifler üzerinde çalışmaktadır. Bu alternatifler arasında NATO'nun yeni üyeleri

²⁰⁶ Mitat Çelikpala, "Kafkasya'da Büyük Oyun Ve Aktörleri", **Cumhuriyet Strateji**, 18 Nisan 2005 Pazartesi, yıl:1, sayı:42, s. 19

Bulgaristan ve Romanya bulunuyor. Bu ülkelerde oluşturulacak üs ve limanlarla Karadeniz'den Kafkaslara deniz yoluyla ulaşım sağlanabilir. ABD'nin bu planı AB'yi doğudan, Rusya'yı güneyden kuşatmış oluyor. Çin'in de Kafkasya'ya nüfuzu engellenmiş olacaktır.

Renkli devrimler Baltık-Karadeniz-Hazar Denizi hattında yeni bir güç mücadelesinin başlangıcını oluşturmuştur. ABD bu çerçevede Karadeniz'e kıyısı olan iki devlette, 2003'te Gürcistan ve 2004'te ise Ukrayna, renkli devrimleri desteklemiş ve bu ülkelerde Demokratikleşme transformasyonu gerçekleştirmiştir. Ardından ise bu ülkenin öncülüğünde Baltıklar-Karadeniz-Hazar Denizi hattında DDB kurulması çalışmaları başlatılmıştır. Bu girişim Rusya'nın öncülüğünde kurulan BDT'ye ciddi bir darbe niteliğindedir.

Karadeniz, Kafkasya-Hazar-Orta Asya bölgelerinin enerji kaynaklarını Batı pazarlarına aktarımında önemli bir geçiş güzergahlarından birisidir. Karadeniz'de etkin olan bölge dışı güçler bu ülkelerin enerji politikalarına etkide bulunabileceği gibi Rusya'nın da petrol ve doğal gaz ihraç kanallarından birisi olan bu bölgede enerji politikalarına etkide bulunabilir. Bu çerçevede Karadeniz "Doğu-Batı ve Kuzey-Güney Enerji Koridoru" larının tam merkezinde yer alması, Bölgenin giderek istikrarsızlaşan Orta Doğuya alternatif olarak belirginleşmesi bakımlarından Hazar Havzası Orta Doğu'ya alternatif rezerv kaynağı olması hem ABD'yi hem Avrupa'yı bölge ile iyi ilişkiler kurma konusunda teşvik etmektedir.

Karadeniz, nihayet küresel güçlerin dikkat merkezine gelmiştir. SSCB dağıldıktan sonra ekonomik olarak Avrasya bölgesine yerleşen ABD'nin askeri olarak bu bölgeye yerleşmesi için gereken fırsatı 11 Eylül saldırıları sağlamıştır. Zira Afganistan operasyonları sebebiyle ABD Kafkasya ve Orta Asya'dan geçiş kolaylıkları ve askeri üsler elde etmeye başlamıştır, daha sonra Shanghai İşbirliği Örgütü'nün desteğini arkasına alan ve renkli devrimlerin kendisini de etkilemesinden korkan Özbekistan ABD üslerini ülkesinden çıkarmıştır.

NATO'nun Orta ve Doğu Avrupa'ya doğru genişlemesi nasıl asırlar boyu süregelen jeopolitik çatışmalar ve rekabete son vermişse, Ukrayna ve Karadeniz bölgesini tekrar Batı'ya bağlamak ta yeni bir Avrupa haritasının çizilmesine yardımcı olacaktır.²⁰⁷ Gerçekten de eğer NATO planlamacılarının İttifak'ın güvenliğe katkıda bulunacak yeni çerçeveler, ortaklıklar, roller ve misyonlar geliştirmesi gerekir.²⁰⁸

Kafkasya, bağımsızlık ve toprak bütünlüğü kavramları etrafında tanımlanabilecek önemli bir çatışma eksenini olarak belirginleşiyor. Rusya, sınırları ve tarihi geçmişi nedeniyle Kafkasya'da ulusal, bölgesel ve küresel düzeyde dikkate alınması gereken aktör olarak öne çıkmaktadır. ABD'nin bölgeye ilgisi 11 Eylül öncesinde petrol ve doğalgaz ile sınırlıyken, Kafkasya'nın güvenlik politikaları da bu faktör üzerine oluşturuluyordu. 11 Eylül sonrası Rusya ve ABD bölgeye terörle mücadele çerçevesinde yaklaşmaya başladı.²⁰⁹

Kafkasya, Rus jeopolitik mekanının en kırılgan noktasıdır. Bu toprakların geleneksel olarak Rusya-heartland ile rimland ülkeleri, yani Türkiye ve İran arasında şiddetli askeri harekate sahne olması tesadüfi değildir. Kafkasların kontrol edilmesi ilk tahminde “ sıcak denizler” e çıkışın önünü açmaktadır.²¹⁰ Rusya'ya göre bu bölgeyi gerek batıdan gerekse Türkiye'den gelen Atlantikçi tesirden radikal biçimde ayrı tutmak gerekmektedir. Özellikle Güney Kafkasya Avrasya'nın tüm Kafkas politikasının çekirdeği olmalıdır.

Rusya'nın güvenilir müttefiki olan Ermenistan, Türkiye'nin kuzeye ve doğuya yani Orta Asya Türk dünyasının önüne set çekilmesinde stratejik bir üs olabileceği için bu ülkeye bölge içinde çok dikkat edilmesi gerekmektedir. Ermenistan başka bir anlamda da ehemmiyet arz etmektedir. İran'la tarihi ve etnik yakınlığa istinat ederek Avrasyacı itici gücün merkezden İran rimlandına

²⁰⁷“Siyasi Açıdan NATO'yu Bir Kere Daha Yeniden Yaratmak” www.nato.int/docu/review/2005/issue2/turkish/analysis.html

²⁰⁸ **agm**

²⁰⁹ Mitat Çelikpala, **Kafkasya'da büyük oyun** ,s. 19

²¹⁰ Aleksandr Dugin, **age** , s. 177

genişlemesinde önemli halka görevini ancak Ermenistan yapmaya kadirdir. Bu da Moskova-Erivan-Tahran ekseninin kurulması anlamına gelmektedir.²¹¹

Gürcistan ve Azerbaycan'ın BDT Ortak Güvenlik Anlaşmasından çekilmesinden sonra Rusya'nın Kafkaslardaki nüfuzunu devam ettirebilmek açısından en önemli iki kozundan biri Ermenistan ile siyasi ve askeri olarak yürüttüğü işbirliği, diğeri ise Gürcistan ve Ermenistan'da bulundurduğu askeri üsleridir. Rusya'nın ayrıca Ermenistan ile mevcut askeri ve siyasi işbirliğini Gürcistan ve Azerbaycan'a karşı bir baskı aracı olarak kullanma eğiliminde olduğu görülmektedir.

Kafkasya ve Orta Asya coğrafyasındaki istikrarsızlıklardan yarar sağlayan Rusya'dır. Bu itibarla Moskova'nın bu coğrafyada etkinliğinin mümkün olduğu ölçüde sınırlandırılması, Batı çıkarlarına uygun düşecektir. Rusya'nın Kafkasya'ya nüfuzunun, ancak ABD, Türkiye ve AB'nin bölgedeki etkinliğinin artması suretiyle önleneceği değerlendirilmektedir.

Rus birliklerinin Gürcistan'dan tamamen çekilmesi durumunda, Kafkasya'da Rus varlığı sadece Ermenistan'da kalacaktır. Rusya'nın Gürcistan'dan çekilmesinden sonra burada karışıklık çıkararak hem boru hatlarını engellemesi hem de tekrar geri dönme çareleri araması akla gelen ihtimallerdendir. Gürcistan ile olan ilişkilerin geliştirilmesinin ve bu ülkenin her bakımdan desteklenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda da Rusya, NATO'nun doğuya genişlemesini dengelemek için Balkanlar, Orta Doğu ve özellikle Kafkasya bölgesine, güneye yönelmeye başlamıştır. Bu kapsamda, Varşova Pakt'ının dağılmasından sonra kendisini her türlü tehdide açık görmesi nedeniyle, NATO'nun Doğuya doğru genişlemesini benimseyen Rusya, Çin, Hindistan ve İran ile ekonomik ve askeri işbirliğinin geliştirilmesine daha fazla önem vermeye başlamıştır.

²¹¹ Aleksandr Dugin, *age* , s. 180

Kafkaslar, Rus stratejisinde öncelikli yer almaya devam edecektir. Bu bakımdan Güney Kafkasya’da bölge ülkeleri içinde ve arasında sorunlar yaratıp sonra arabuluculuğa soyunma rolünü bugüne kadar başarıyla oynayan Rusya’nın bu taktiği sürdürmekten vazgeçmesini beklemek iyimserlik olacaktır. Moskova açısından, Ermenistan ile stratejik ortaklık ilişkisinin devamı büyük önem taşımaktadır. Diğer yandan Rusya 11 Eylül saldırılarından sonra ABD ile yeni açılımlar gerçekleştirme fırsatını yakalamıştır.²¹²

Hazar havzası, Kafkasya ve Orta Asya arasında uzanan bölge jeopolitik açıdan son derece önemlidir. ABD ve Rusya eksenli, başka bir deyişle tek tek ülkelere indirgenmiş bir jeostratejik tartışmanın odağı durumundaki bölge, Klasik jeostrateji kuramlarının izinden gidecek olursak Avrasya ve Atlantik jeostratejik çıkar fayı boyunca uzanmaktadır. Bu ana fay hattını, Orta Asya’nın ve Afganistan üzerinden Çin’e kadar götüren, diğer tarafta Kırım üzerinden Kuzey’e çıkan tali fay hatları kesmektedir. Bugün bu bölgelerde radikal olarak tanımlayabileceğimiz başka bir deyişle rejim ve blok değişikliği içeren çeşitli gelişmeler olmaktadır. Ukrayna, Kırgızistan, Gürcistan, Azerbaycan... Belki pek yakında Ermenistan, Türkmenistan, Beyaz Rusya hep bu ana fay ve tali fay hatlarında yer alan ülkelerdir.²¹³

Türkiye SSCB’nin dağılmasından bu yana geçen sürede Orta Asya ve Trans-Kafkasya bölgelerine yönelik uyguladığı politikaları tekrar gözden geçirme ve yeniden oluşturma ihtiyacı hissetmiştir. Bu politikaların belirlenmesinde ise değişik kurumların, kişilerin ve fikirlerin katkısı olmuştur.²¹⁴

Kafkasya, Bolşevik İmparatorluğu’nun kuruluşundan beri Türkiye’nin çıkar ve kaygılarına neredeyse hiç konu olmayan bir bölgeydi. Bugün üç yeni bağımsız

²¹² <http://www.reliefweb.int/rw/rwb.nsf/AllDocsByUNID/10478b69a5865a8b85256ca7007c7816>

²¹³ Hakan Gürel, “Türkiye’nin Karadeniz inisiyatifi”,

<http://modusstrateji.blogspot.com/2005/09/karadeniz-inisiyatifi.html>

²¹⁴ Gareth Winrow, “Türkiye,Orta Asya’da Bağımsızlığını Yeni Kazanmış Devletler ve Trans-Kafkasya”, Der.Barry Rubin-Kemal Kirişçi, **Günümüzde Türkiye’nin Dış Politikası**, Boğaziçi Üniversitesi yayınevi, İstanbul, 2002, s. 260

devlet arasında çatışan ulusal hareketlerle birlikte yeniden ortaya çıkmıştır: Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan. Bu devletlerin hepsi bir dış müttefik arayışı içindedir. Bu rolü ise sadece Türkiye ve İran'ın oynaması mümkündür. Batıya karayolu ile ulaşılması sadece Türkiye üzerinden mümkündür. Bu gelişmelerin Türkiye'ye sağladığı en büyük şey Türkiye'nin İran ile uyuşmazlığa itilmesi olmuştur.²¹⁵

Türkiye, Kafkasya'daki devletlerin bağımsızlığını güçlendirmek için aynı zamanda bu devletlerle askeri yardım ve işbirliği anlaşmaları imzalama yoluna gitmiştir.

Türkiye Azerbaycan ve Gürcistan'a askeri alanda destek verip bu devletlere iç ve dış tehditlere karşı güçlerini arttırmaları için yardımcı olurken, bu iki devletin savunması çerçevesinde kapsamlı taahhütler altına girmemeye özen göstermektedir. Bunun nedeni, bu tür taahhütler altına girmenin, uzun vadede Rusya ile silahlı bir çatışmaya sebebiyet verme olasılığının bulunmasıdır.

Özellikle Türk ordusu ve Dışişleri Bakanlığı, Güney Kafkasya'daki devletlerle askeri işbirliğine girerken NATO'nun çıkarları ve öncelikleri çerçevesinde hareket etmeye özel önem vermektedirler. NATO'nun Azerbaycan ve Gürcistan ile bağlarını kuvvetlendirirken takip ettiği yol da, bunu Barış İçin Ortaklık projeleri çerçevesinde gerçekleştirmektir.

Türkiye de NATO kanallarını kullanarak Azerbaycan ve Gürcistan ile askeri ilişkilerini geliştirmeye ve bölgedeki etkisini arttırmaya gayret etmektedir. Türkiye'nin bölge ülkelerinin savunmasına ileri derecede dahil olmama politikası, GUAM grubunun projelerine verdiği tepkiyle de açık şekilde ortaya çıkmaktadır. Türkiye diğer NATO müttefikleri gibi, bu tür kutuplaşmalar yoluyla Kafkasya'nın

²¹⁵ Graham E. Fuller-İlan O. Lesser, **age**, s. 98

birbirine muhalefet eden iki askeri kampa bölünmesinin ve bu şekilde bölgede kutuplaşma çıkarılmasının kendi çıkarlarıyla uyuşmadığını düşünmektedir.²¹⁶

Türkiye Azerbaycan'a İran'la problemleri konusunda destek verirken Ermenistan, Rusya ile İran arasında işbirliğine gidilmesi ve ortak bir bloğun ortaya çıkmasından endişe duymaktadır. Türkiye Kafkasya bölgesinde ve Orta Asya'da Türk halklarının lider gücü olarak tanınmak istemektedir. Güney Kafkasya'yı, Hazar Denizi'nin doğusundaki bölgeye sızmak için sıçrama tahtası olarak görmektedir. İran ile tarihi gerekçeli rekabeti mevcuttur.

Türkiye Trans-Kafkasya ülkelerinin üçü arasında özellikle Ermenistan'a karşı tarihi sebeplerden son derece mesafeli durmaktadır. Buna karşılık Karabağ çatışmasında Ermenistan'ın rakibi Azerbaycan Türkiye'ye gayri resmi müttefiklik sunmaktadır. Türkiye'nin Gürcistan ile ilişkileri başka ilişkileri ile karşılaştırıldığında sorunsuz olduğundan ve Gürcistan Azerbaycan ile birlikte Rusya'ya karşı bir jeopolitik dengeye ilgi gösterdiği için Azerbaycan, Türkiye ve Gürcistan arasında oluşturulacak bir ittifak her üç ülkenin de çıkarlarına uygunluk göstermektedir.²¹⁷

Karadeniz'de etkin Romanya'dan belki ileride Gürcistan'a ulaşacak olan bölgede etkin bir NATO gücünün bulunması Rusya'ya karşı Türkiye'ye avantaj sağlayacak bir gelişme olacaktır. Bu durum Gürcistan'ın toprak bütünlüğü için de önemlidir. Ancak Türkiye Montreux Anlaşması tartışmaya açılırsa bunun sonunun nereye varacağını bilememektedir. Bu durumda asıl olan Türkiye'nin diğer kıyıdaş ülkelerle birlikte Karadeniz'de güvenliği sağlaması eğer ABD'nin iddia ettiği anlamda bir güç boşluğu varsa bunu doldurabileceği mesajını güçlü bir şekilde vermesi gerekir. KEİT projesinin etkin hale getirilmesi ve bölge ülkeleri arasındaki

²¹⁶ Nasuh Uslu, *age*, ss. 203-204

²¹⁷ Yılmaz Tezkan, *Menfaatler Çatışması Ortasında Türkiye*, Ülke kitap, 1.basım, 200,s. 182

ticaret hacminin artırılması bölgesel güvenliğe katkı sağlayacaktır.²¹⁸

Türkiye, Karadeniz ve Kafkasya bölgesindeki girişimleri ile AB üyelik sürecinde avantaj sağlamak istemekte ve enerji nakil hatlarında yer alan stratejik açıdan önemli konumuyla AB'ye üye olması halinde birliğe önemli avantajlar sağlayacağı mesajını vermek istemektedir. Öte yandan, bu argüman her durumda geçerli olmayabilir. Nitekim AB'den kaynaklanan nedenlerle de Türkiye'nin özellikle Kafkasya'daki rolünün üyelik sürecine katkı yapıcı bir etkisi olmayacaktır.

Diğer taraftan AB içerisinde de ortak bir dış politika vizyonu oluşturmak noktasında önemli bir eksikliğin olduğu unutulmamalıdır. AB içerisinde bir grup devlet birliğin Avrupa dışındaki coğrafyalarda etkin olmasını ve özellikle askeri angajmanlara girmesini istememektedir. AB'nin Orta Doğu, Kafkasya ve Orta Asya gibi göreceli olarak istikrarsız bölgelere yönelik olarak mesafeli olmasını savunmaktadırlar. Böyle bir görüş doğrultusunda hareket eden üye ülkeler için Türkiye'nin bu bölgelerle olan bağı AB üyeliği için önemli bir avantaj olarak görülmeyecektir. Hatta Kafkasya ve Orta Doğu gibi istikrarsız bölgelere komşu olması üyelik için olumsuz bir faktör olarak da değerlendirilebilir. Zira Türkiye'nin üyeliği bu bölgelerdeki sorunların AB içerisine taşınması anlamına gelebilir.

Ancak AB içerisinde İngiltere gibi stratejik bir vizyona sahip olan ve Avrupa sınırları dışında aktif bir dış politika izleyip, AB'nin Orta Asya'dan Avrupa'ya uzanan coğrafyada etkin olmasını isteyen ülkeler için, Türkiye'nin bölgesel rolü ve coğrafi konumu üyelik için büyük bir avantaj teşkil etmektedir. Türkiye'nin AB ile olan ilişkileri Hazar bölgesi enerji kaynaklarının taşınmasındaki rolüyle de karşılıklı olarak ilişkilendirilebilir. AB enerji açısından dışarıya bağımlıdır ve özellikle Rusya'ya olan bağımlılığı sürekli artmaktadır.

²¹⁸Kamer Kasım, "Karadeniz Havzası ve Güney Kafkasya", <http://www.usakgundem.com/makale.php?id=220>

Hazar petrolleri ve doğal gazının AB'ye ulaşması AB üyesi ülkelerin enerji güvenliği açısından da önemlidir. Bu noktada AB üyesi bir Türkiye elbette AB açısından bir avantaj olacaktır. Bu noktada Türkiye'nin bölgesel işbirliğinde oynayacağı rolde önemlidir.²¹⁹

A-TÜRKİYE'NİN KARADENİZ POLİTİKASINDA AZERBAYCAN

Ermenistan'ın Rusya ve İran tarafından destekleniyor olması, Azerbaycan'ın Türkiye'ye ve Batı'ya yaklaşmasında ana etkindir. Bu kapsamda özellikle 11 Eylül sonrası ABD'nin terörle mücadelesine verdiği destek nedeniyle Azerbaycan ve ABD ilişkileri hızla gelişme göstermektedir.²²⁰ Azerbaycan'ın dış politikasında belirleyici diğer bir ülke de İran'dır. Azerbaycan Türkiye ile etnik bağlara sahipken İran ile tarihin kendisine yüklediği bir ilişkiye sahiptir.

Azerbaycan'ın doğal gaz ve petrol rezervlerine sahip olması Gürcistan ile birlikte bu enerji kaynaklarının Batı'ya aktarılmasında alternatif hat oluşturması Azerbaycan'ı hem jeostratejik hem de jeoekonomik bir oyuncu yapmaktadır.

1990 yılında Sovyet birlikleri yaşanan birtakım olayları bastırmak için Bakü'ye girmiş ve hemen ardından Ayaz Muttalibov devlet başkanlığına getirilmiştir. "Halk Cephesi lideri Ebulfez Elçibey'in 1992 yılındaki seçimlerde iktidarı kazanmasına kadar geçen süreçte devlet başkanlığı A. Muttalibov ve Yakup Memedov arasında gidip gelmiş ve bu dönemde Ermeni milisler Dağlık Karabağ ile Ermenistan arasında bir koridor açmayı başarmışlardır."²²¹

Azerbaycan'ın batıya entegrasyonu için çok yönlü işler yapılmaktadır. Azerbaycan'da hukuki, kültürel, etnik, demokratik siyasal süreçlerin normal işlemesi

²¹⁹ Kamer Kasım, "Karadeniz Havzası ve Güney Kafkasya", <http://www.usakgundem.com/makale.php?id=220>

²²⁰ Akın Alkan, *age*, s. 77

²²¹ Nazım Cafersoy, "Eyalet-Merkez Düzeyinden Eşit Statüye: Azerbaycan-Rusya İlişkileri (1991-2000)", *Ankara Çalışmaları*, Eylül 2000, s. 20.

için toplumda yapılanmalara destek verilmiştir. Liberal değerleri yaymakta olan kuruluşlara ciddi yardımlar yapılmakta desteklenmektedir. Hristiyan misyonerlerin propaganda ve diğer çalışmaları kontrol edilmektedir.

Dünya'nın büyük Komünizm imparatorluğu çökse de, Batılılaşma hareketlerine rağmen Komünizm tehdidi tam olarak ortadan kalkmamıştır. Şu anda ve gelecekte Azerbaycan için Neokomünizm tehdidinin devam etmesine sebep olan unsurları şöyle özetleyebiliriz: Azerbaycan toplumunun fakir durumda olması, Azerbaycan'ın haber ve propaganda açısından Rusya'nın etkisinde olması, ülkede bulunan Komünist partilerin çalışmaları, Azerbaycan'da yaşayan ve güçlü bir Rusya arzulayan nüfusun bulunması.

Arap devletlerinden gelen misyoner teşkilatlar Azerbaycan'da güçlenmek ve görüşlerini yaymak amacındadırlar. Azerbaycan'da Şiiler üstünlük teşkil ettikleri için dini idare genelde Sünni mezhepleri yayan Vahabilerin ve diğer bu tip tarikatların çalışmalarına sert şekilde tepki göstermektedir. İran, Azerbaycan'ın siyasal atmosferini de etkileme çabasıdadır. Azerbaycan'da kökten dincilik tehlikesini körükleyen içsel etkenlerde vardır: İnsanların yaşam seviyeleri çok düşüktür, dini görüşler toplum içinde daha çok karmaşık yapıdadır, eğitimde rejimler hızlı gerçekleşmemektedir, Totaliter bir rejimden çıkan Azerbaycan toplumu henüz, yeni değerler sistemini benimsememiştir.

1-Türkiye'nin Karadeniz Politikası ve Azerbaycan'ın Sorunlu Bölgeleri

Bugünkü Dağlık-Karabağ sorununun çıkış noktası 1988'e gitmektedir. 1980'lerin sonunda SSCB'nin dağılma sürecine girmesiyle 1923'te Azerbaycan'a bağlı olarak oluşturulan Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi Sovyeti, 1988'te Azerbaycan, Ermenistan ve SSCB Sovyetlerine müracaat ederek Azerbaycan'dan ayrılmak ve Ermenistan'a bağlanmak istediğini bildirdi.²²² SSCB Yüce Sovyeti, Ermenistan Yüce

²²² Savaş Yanar, **Türk-Rus İlişkilerinde Gizli Güç Kafkasya**, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 179

Sovyet'inin Dağlık Karabağ'ı Ermenistan Cumhuriyeti içine alma kararını reddederek 1989'da Dağlık Karabağ'da yönetimi devraldı. Azerbaycan ve Ermenistan'ın 1991'de bağımsızlıklarını kazanmanın ardından sonra Azerbaycan Karabağ'ın özerklik statüsünü feshederek bölgeyi doğrudan merkezi yönetime bağladığını açıkladı.

1992 başlarında Rus birliklerinin²²³ Karabağ'dan çekilmelerinin arkasındansa anlaşmazlık savaşa dönüştü ve 1992 ortalarında Karabağ Ermeni olmayan nüfustan arındırıldı. Ardından, Ruslarında yardımıyla Ermeniler, 1993–1994 döneminde Karabağ ve çevresindeki geniş bir çemberi ele geçirdiler. 2003 itibarıyla Azerbaycan topraklarının %20'si Ermeni işgali altındaki toprakların diplomasi yolu ile geri alınması, bu mümkün olmazsa toprakların savaşarak alınacağı şeklindeki politikasını halen devam ettirmektedir.

Karabağ meselesinde, Türk kamuoyu açık bir şekilde Azerbaycan'ın yanında yer almış ve bölgede çatışma devam ettiği sürece Türk hükümeti tarafsız kalmama konusunda baskı altında kalmıştı. Olası bir müdahale bir taraftan Türkiye'nin Kafkasya'daki geleceği açısından yüksek maliyetli olacak, bir de hem Rusya'yla hem de NATO, ABD ve Avrupa ile ilişkiler etkilenecekti ve çatışmanın Azerbaycan'da harekete geçirdiği milliyetçi söylemin kendi topraklarındaki Azeri azınlığı da etkileyebileceğinden İran'ın bu çatışmada Ermenistan'a destek vermesi ise meseleyi Türkiye açısından daha da karmaşıktırdı. Türkiye'nin Karabağ sorunuyla bağlantılı olarak izlediği politika özellikle Ermenistan'la olan ilişkilerinde belirleyici oldu ve Türkiye'nin genel Kafkasya politikasına sınırlamalar getirdi.

Türkiye uluslararası alanda Azeri görüşlerinin arkasında yer almanın yanı sıra, zaman zaman sorunlar çıkarsa da Azerbaycan'ın Ermenistan'a uyguladığı ambargoya katıldı ve Ermenistan'la diplomatik ilişki kurmaktan kaçındı.²²⁴ Bunda Türkiye-Ermenistan ikili ilişkileri üzerindeki tarihsel durum vardı ve Türkiye,

²²³ http://www.international-alert.org/our_work/regional/caucasus_asia/caucasus_2.php

²²⁴ http://workmall.com/wfb2001/azerbaijan/azerbaijan_history_efforts_to_resolve_the_nagorno_karabakh_crisis_1993.html

Ermenistan'ın Azeri topraklarını işgal etmeyi sürdürdüğü sürece bu ülkeyle ilişkilerini normalleştirmeyeceğini vurgulayarak bu konuya verdiği önemi gösterdi.

Öte yandan da genel olarak Azeri görüşünü desteklemekle birlikte Türkiye, Azerbaycan'a önemli silah yardımı yapmaktan ya da iki ülke arasındaki çatışmaya askeri müdahale yapmaktan kaçındı. Türkiye Azerbaycan'ı diğer eski Sovyet Cumhuriyetlerinden bir ay kadar önce tanıdı. Fakat Azerbaycan'daki iç sorunlar bu dönemde ilişkiler hızlı gelişimini engelledi. Azerbaycan Türkiye'den hiçbir zaman Karabağ sorununa müdahalede bulunmasını resmi olarak talep etmedi. Türkiye'nin Azerbaycan'daki imajı büyük oranda Karabağ konusundaki tutumuna bağlı kaldı.

Başlangıçta Türkiye çatışmada tarafsız kalarak Ermenistan ile Azerbaycan arasında aracı olmak istedi. Azerbaycan'ın talebi üzerine batılı hükümetlerin ve özellikle ABD'nin dikkatini konuya çekmeye çalışan Türkiye daha dikkatli bir politika taraftarı oldu ve Türkiye'nin müdahale etmesi için herhangi hukuki bir dayanağının olmadığını ve Azerilerinde bunu talep etmediklerini ifade etti. Türkiye'nin tarafsız arabuluculuk çabaları uzun sürmedi.

1917 Bolşevik devriminden sonra Ruslardan giderek uzaklaşan Azerbaycan Türkleri Mayıs 1918'de Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilan ettiklerinde kendilerini Osmanlı korumasına sunmuşlardı. Osmanlı Bakü'yü ele geçirdi. Kurtuluş Savaşı devam ederken Kızıl Ordu'nun Nisan 1920'de Bakü'ye girmesiyle Kafkasya tekrar Sovyet yönetimine geçti.

Bu arada Türkiye ile SSCB arasında 1921 de Moskova'da imzalanan dostluk ve kardeşlik antlaşmasına göre Nahçıvan'ın koruyuculuk hakkını üçüncü bir devlete hiçbir zaman bırakmamak koşulu ile Azerbaycan koruyuculuğunda özerk bir bölge olacağı belirtilmekteydi. 1921'de Kars'ta Türkiye ile Ermenistan, Azerbaycan ve

Gürcistan arasında imzalanan dostluk antlaşmasında Nahçıvan bölgesinin Azerbaycan koruyuculuğunda özerk bölge oluşturulması konusunda anlaşmışlardır.²²⁵

Karadağ'daki Azeri Ermeni çatışmasının Nahçıvan'a sıçraması ihtimali belirlediğinde Türkiye'de bazı çevreler Türkiye'nin Nahçıvan statüsünün garantörü olduğu ve bu statüdeki bir değişiklik için Türkiye'nin de onayının gerektiğinin konusunda yorumlar yapılmıştır. İşte bu 1921 antlaşmaları bu yoruma imkan vermemektedir. Fakat bu antlaşmalar, özellikle Moskova Antlaşması koruyuculuk hakkının üçüncü bir devlete hiçbir zaman bırakılmaması koşulunu getirdiğinden, bunun değişmesi halinde Nahçıvan'ın Ermenistan gibi bir ülkeye bağlanması olasılığında Türkiye'ye söz hakkı vermektedir.

2-Trans-Kafkasya Jeopolitiğinde Azerbaycan'ın İlişkilerinin Türkiye'nin Karadeniz Politikasına Etkileri

Coğrafi olarak önemli konumda olan ve Rusya ile komşu olan Azerbaycan için Rusya ile ilişkiler ve ilişkinin şekli önem taşımaktadır. Azerbaycan için Rusya'nın önemi, coğrafi açıdan ortak sınıra sahip olması ve daha da önemlisi tarihsel geçmişten kaynaklanmaktadır. Bu büyük komşu ülke, tarihsel süreç içinde Azerbaycan'ın kaderini etkileyen en önemli etken olmuştur.²²⁶

Bakü-Ceyhan boru hattı projesi içinde yer alan Türkiye etnik ve kültürel bağları bulunan Azerbaycan'a her alanda destek verme, Türk dış politikasının önemli parametrelerinden birtanesidir. Bu çerçevede Türk liderler, Azerbaycan'ın bağımsızlık ve egemenliğini kuvvetlendirmeye ve Ermenistan ile arasındaki anlaşmazlıklarda Azerilerin yanında yer almaya büyük önem vermektedir. Ancak Türkiye'nin çabalarının çok somut sonuçlar ortaya çıkardığı söylenemese de uyguladığı politikalarda bu çabalarına devam etmelidir.

²²⁵ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası(1800/2001)**, İstanbul, 2001, s. 413

²²⁶ Nazım Cafersoy, **age**, s. 7

B-TÜRKİYE’NİN KARADENİZ POLİTİKASINDA GÜRCİSTAN

Kafkas dağlarının eteğine yerleşen Gürcistan, bölge için kilit rol oynamaktadır. Kafkasya’nın deniz bağlantısını tek başına sağlamakta olup Orta Asya’ya açılan ulaştırma ve ticaret yollarının merkezindedir. Ülkenin jeopolitik konumunu güçlendiren bir faktör de bölgede oluşan stratejik partnerlerin birbiriyle bağlantısını sağlıyor olmasıdır. Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı projesinde kilit konumda olan Gürcistan üzerinde artan Rus baskısının ana nedeni aslında bu yoldur. Gürcistan Hazar Havzası petrollerinin Karadeniz ve Akdeniz’e ulaştırma yolları üzerinde bulunmaktadır. Orta Asya’ya yönelik ticari ve ekonomik faaliyetlerimizde Gürcistan’ın önemli bir coğrafi özelliği vardır. Gürcistan Rusya ve ülkemiz arasında tampon bölge oluşturmaktadır.

Kafkaslar, Avrasya’da, Gürcistan ise Kafkaslar’da özel bir jeopolitiğe sahiptir. İki yanı deniz olan ‘kara boğazı’ özelliğindeki Kafkasya, Orta Asya ve Orta Doğu’nun kesişim noktasında olması nedeniyle bu bölgelerden etki alır ve bu bölgeleri etkiler. Yine Avrupa Rusya’sı ve Orta Doğu arasında tek yönlüdür.²²⁷

Gürcistan Kadife Devrimi ile başlayan süreç, değişim ve kimlik isteyen Karadeniz halklarının karşısında duran Rusya’nın, bölgede sonun başlangıcına geldiğini göstermektedir. Nitekim Karadeniz halkları değişim ve kimlik isteminde ısrarcı olduğu takdirde, Rusya’nın bölgedeki görünümü “koruyucu” olmaktan “işgalci” olarak nitelendirilmeye doğru kayacaktır. SSCB’nin dağılmasından sonra Karadeniz’de ağırlığını yıldıan yıla yitirmeye başlayan Rusya, dondurulmuş çatışma bölgeleri sorunlarının çözümü için anahtar ülke konumunu da kaybetmektedir.²²⁸

²²⁷ Suat İlhan, **Kafkasya’nın Gelişen Jeopolitiği**, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yay, 1999, s. 15-17

²²⁸ Hasan Kanbolat, “Karadeniz’in Değişen Jeopolitiği”, <http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=916&kat1=1&kat2=>

Gürcistan’da sorun nedir? Gürcistan’da bazı otonom bölgeler vardır. Rusya sınırında Güney Osetya, Kuzeybatıda deniz kıyısında Karadeniz’in doğusunda Abhazya bölgesi vardır. Bir de Türkiye ile Gürcistan’ın sınır bölgesinde Batum’un başkent olduğu Acaristan bölgesi vardır. Bunun dışında bir diğer bölge de Cavakheti’dir.²²⁹ Burada çoğunlukla Ermeniler yaşamakta olup otonomi istemektedirler, burası da riskli bir bölgedir, çünkü Karadeniz’e çıkış almak için buradan Batum’a bir hat çizilmek istenmektedirler.

Gürcistan’ın coğrafi açıdan etnik azınlıklarla çevrelenmiş olması ve bunun kuşatmalara neden olması, Gürcistan için dezavantajdır. Tiflis’le Rusya’yı birleştiren ulaşım yolları Abhazlar ve Osetinlerin denetimi altındadır. Ermenistan-Gürcistan sınırında Azerbaycan Türkleri, Gürcistan-Türkiye sınırında Ermeniler yaşamaktadır.²³⁰

Gürcistan’ın jeopolitik olanakları çok büyüktür.²³¹ Ermenistan-Azerbaycan çatışmasından yararlanarak her iki devletle ve komşu ülke Türkiye ile ilişkilerinin önemli ölçüde iyileştirmiştir. Gürcistan bölgenin açık denizlere çıkabilen tek devleti olduğu için, bu jeopolitik avantajlarını ustaca kullanarak bir takım alanlarda öne geçmiştir.²³² Şu anda Gürcistan bölgede Batı’nın en çok güvendiği ülke konumuna yerleşmiştir. Kafkasların enerji pazarına dönüşmesi için Batı Gürcistan’da istikrar sağlama çabasıındadır. Ermenistan ile çatışma, iç ve dış politikadaki önemli hata ve gecikmeler Azerbaycan’ın Güney Kafkaslardaki liderliği kaybetmesine neden olmaktadır.

Ermeni iddialarına karşı güvenliği sağlamak için içteki yurttaş dayanışmasını güçlendirmek ve uluslararası sistemde entegre olmak durumundadır. Gürcistan’ın güvenliği temelde uluslararası ulaşım haklarına bağımlıdır. TRASECA,

²²⁹ Mahir Kaynak ve Emin Gürses, **Büyük Ortadoğu Projesi**, Timaş yayıncılık, genişletilmiş 8. basım, İstanbul:2005, s. 79

²³⁰ Fahir Armaoğlu, **age**, ss. 936-937

²³¹ Kamil Ağacan, “Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Gürcistan İlişkileri”, Editör İdris Bal, **21. yüzyılda Türk Dış Politikası**, Nobel yayın dağıtım, 2. basım:2004, Ankara, s. 432

Trans hazar doğalgaz, Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının yapılması Gürcistan'ın güvenlik kuşağına girmesi anlamına gelmekteydi.²³³ Ülke içinde en önemli gelişmelerden biri de Kuzey Kafkasların bağımsızlığını kazanmasıdır. Bu Gürcistan için kuzey güvenlik kuşağının sağlandığı anlamını taşımaktadır.

1-Türkiye'nin Karadeniz Politikası ve Gürcistan'ın Sorunlu Bölgeleri

Abhazların gidebilecekleri başka bir vatanları da yoktur. Abhazların Gürcistan'ı yenerek sınır dışına attığı unutulmamalıdır. Abhazya'nın feda edilmesi mümkün değildir. Abhazya'nın durumu çok özeldir. Onun için tüm Kafkasya sorunları içinde en kırılgan sorun Abhazya-Gürcistan sorunudur.²³⁴

Kuzey ve Trans-Kafkasya²³⁵ sorunlarına, hem taraf devletler hem BM Teşkilatı hem de etkili devletler yetersiz, yanlış stratejiler ile yaklaşmışlardır. Bu yaklaşım tamamen terk edilmeli, sorunlara eksiksiz-tam bir bilgi ile yaklaşılmalı çözüm aranmalıdır.

Bölge, ülke, insan, kültür yapıları gerçekçi analiz edilmeli, menfaate dayalı popülist siyasetlerin, arzu edilenin dışında çok büyük karmaşıklıklara sebep olacağı her kesime maliyetin çok pahalı olacağı dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda Abhazya'nın bağımsızlık politikasına karşılık olarak, Abhazya'ya otonominin üzerinde “devlet içinde devlet olma” önerisi götürülmüştür. İç çatışmalar sırasında Ruslarla çaresizlikten girilen pazarlık halen Gürcistan'ı zor durumda bırakmaktadır.²³⁶

²³³ Haleddin İbrahimli, **Değişen Avrasya'da Kafkasya, Kafkasya Araştırmaları Dizisi 5**, ASAM Yayınları, Ankara, 2001, s. 3

²³⁴ Savaş Yanar, **age**, ss.183-185

²³⁵ http://www.international-alert.org/our_work/regional/caucasus_asia/caucasus_1.php

²³⁶ Kamil Ağacan, **agm**, s. 434

Abhazya Rusya için büyük stratejik öneme sahiptir. Abhazya, Gürcistan ve halklarının kültürleri ve tarihi gerçekler göz önünde bulundurulmadan Gürcistan'ın toprak bütünlüğü söylemi bağlamında siyasetin Türkiye tarafından da benimsenmesi, Abhazya'yı Rusya'sız davranamaz durumuna düşürmektedir. Bu durum, hem Rusya'ya ve Gürcistan'a hem de başta Türkiye olmak üzere tüm bölgeye önemli zararlar verecek gelişmeye sebep olacaktır.²³⁷

Gürcistan'a bağlı bir diğer bölge de Güney Osetya'dır. SSCB dağıldıktan sonra Kuzey Osetya Rusya'yı oluşturan cumhuriyetlerden biri olurken, Güney Osetya Özerk cumhuriyeti halen Gürcistan'ın bir parçasıdır. Ancak, Güney Osetya Halk Cephesi 1989 yılında Gürcistan'dan ayrılarak Kuzey Osetya ile birleşerek Rusya Federasyonuna katılmayı talep etmiş ve bu olay Gürcistan tarafından kendi güvenliğine tehdit olarak algılanmıştır. Bu olaydan sonra Gürcüler ve Osetler arasında çatışmalar yaşanmış, Gürcüler Osetya'ya girmiş ve bu çalışmalar aralıklı olarak sürmüştür.²³⁸

Gürcistan'da milliyetçi hareketin özelliği kendi içindeki etnik milliyetçilerle de mücadele etmenin çelişkisi içine düşmesidir. Glasnost ve Perestroyka Gürcistan'ı da etkilemekle beraber, bu ülkede milliyetçilik hareketinin ancak 1989'da ortaya çıkmaya başladığını görüyoruz. Gürcistan'da bu şekilde başlayan Gürcü milliyetçiliği hareketi giderek artarken, 1989 yılında bir yandan Abhazya diğer yandan da Osetya halkı bağımsızlık için ayaklandı.²³⁹

1989 yazında Osetler'le Gürcüler arasında şiddetli çatışmalar vuku buldu. 1989 Eylülünde Gürcü ordusu Osetya'ya girdi. Çatışmalar aralıklı olarak beş ay sürdü. 1990 sonunda Zviad Gamsaklurdiya hükümeti G.Osetya'nın özerkliğini kaldırdı. Bölgede çıkan çatışmalar 1992 yılında zorlukla kontrol altına alınabildi. Her an yeni çatışmalar meydana gelmesi mümkündür.²⁴⁰

²³⁷ Graham E.Fuller-İlan O.Lesser, *age*, s. 104

²³⁸ Savaş Yanar, *age*, ss. 202-203

²³⁹ Fahir Armaoğlu, *age*, ss. 936-937

²⁴⁰ www.kafkas.org.tr/bgkafkas/etniksorunlar.html

Rusya'ya bağılı Kuzey Osetya ile birleşmeyi isteyen Güney Osetya ile Gürcistan arasındaki gerginlik 1989 sonlarından itibaren artış kaydetmiştir. Güney Osetya'nın kendisini "Demokratik Güney Osetya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti" olarak ilan etmesine; Gürcistan, Aralık 1990'da bölgenin mevcut özerk statüsünün kaldırıldığını açıklayarak tepki göstermiştir. Cumhuriyetler arasındaki etnik çatışmaların önlenmesi amacıyla bir barış gücünün kurulması kararlaştırılmıştır ve halen Güney Osetya kendi kendini yönetmekte ve Rus Barış Gücü birliklerinin koruması altında bulunmaktadır.

2-Trans-Kafkasya Jeopolitiğinde Gürcistan'ın İlişkilerinin Türkiye'nin Karadeniz Politikası'na Etkileri

Üzerinde etkinliğini kaybetmiş gibi görünse de Rusya'nın Gürcistan'dan tam olarak vazgeçtiğini söylemek imkansızdır. Rusya tarihsel ve etnik açıdan ve askeri yönden bölgede ve Gürcistan'da başrol oynamak zorundadır. Hazar Denizi çevresindeki enerji kaynakları ile bunların özellikle Rusya üzerinden Avrupa'ya ve dış dünyaya taşınmasında Gürcistan'ın stratejik konumunu hiçbir zaman göz ardı etmeyeceği ortadadır. Burada etkinliğini devam ettirmek isteyen Rusya bunu Güney Osetler ve Abhazlar üzerinden ve onları kullanarak sağlamak durumundadır.²⁴¹

İç politikada Moskova'nın etkisi kırılamamıştır. Merkezi hükümetin ülke üzerindeki rolü zayıftır. Gürcistan bağımsızlığını kazandıktan sonra karşılaştığı bütün sorunlarda, Rusya'nın olumsuz etkisini hissetmektedir. Rusya, Gürcistan'ın batı ile ilişkilerini geliştirmesi ve NATO'ya üye olma isteğinden rahatsızdır.

Rusya'nın nüfus alanı oluşturma gayretleri ABD'nin Gürcistan'a verdiği açık destek nedeniyle bu ülkede başarılı olamamıştır. Ancak Gürcistan içindeki ayrılıkçı akımların faaliyetleri devam etmektedir. Gürcistan Bakü-Tiflis-Ceyhan

²⁴¹ Ali Külebi, "Kafkas Satrancında Hamleler", **Cumhuriyet Strateji**, 10 Ekim 2005 Pazartesi, yıl:2, sayı:67, s. 8

Boru Hattı'nın açılması ile ekonomik açıdan rahatlamış, ayrıca açılan sınır kapıları ile sınır bölgelerinin ekonomik kalkınması sağlanmıştır.

1991–1994 Dağlık Karabağ savaşında Ermenistan'ın galibiyetinde Rus askeri desteğinin çok önemli bir payı bulunmaktadır. Nitekim Rusya'nın bu desteği, Ermeni liderlerin “Güney Kafkasya'nın en güçlü ordusu” olarak tanımladıkları büyük askeri gücün Ermenistan'da ortaya çıkmasını sağladı. Karabağ'da çatışmaların yeniden alevlenmesi ihtimali hala ciddiyetini koruduğundan; Erivan ordusunu güçlendirmek için her türlü fırsatı değerlendirmeyi zorunlu görmektedir.²⁴²

SSCB sonrası dönemde Tiflis ve Moskova arasında artan gerginliğin kökleri 1990'lı yılların başlarında Gürcü çoğunluğun bir an önce Moskova'dan ayrılıp bağımsızlık kazanmak için örgütlenmeleriyle başlayan gelişmelere kadar gitmektedir. SSCB'nin dağılmadan önceki son yıllarında Komünizm karşıtı Gürcü muhalefet, Gürcistan'daki Komünist gücün kurumsal temellerini sarsmak için grevleri ve diğer sivil başkaldırı hareketlerini kullandılar. Bu olaylar SSCB'den bağımsızlık kazanmasında önemli bir rol oynamıştır.²⁴³

Rusya'nın Gürcistan'ı kendi etki alanı içinde tutmak istemesinin başlıca nedeni, Kafkas petrolünün ve doğal gazının uluslararası pazarlara ihracatını kontrol etmektir. Moskova, Rusya topraklarından geçmeyen Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının inşasına başından bu yana karşı çıkmıştır. Rusya'nın bu projeye itiraz etmesinin başlıca nedeni bu proje gerçekleştiğinde doğalgaz yolları üzerinde Rusya tekelinin zayıflayacağı gerçeğidir.

Rusya'nın Gürcistan üzerinde giderek artan baskılarına karşı bir denge oluşturmak için Tiflis, ABD ile ilişkilerini güçlendirmeye yönelmiştir. Bu durum, Irak krizi nedeniyle Gürcistan'ın desteğine ihtiyaç duyan Washington'un Moskova ile olan ilişkilerini de sarsabilecek boyutlara ulaştırmıştır. Bu kriz sırasında Tiflis'i

²⁴² www.kafkas.org.tr/perspektif/rus_ermen_i_yakinlasmasi.htm

²⁴³ Graham E.Fuller-İlan O.Lesser, *age*, s. 109

desteklediği için Gürcistan Parlamentosu Irak Savaşı sırasında ABD ordusunun tüm askeri tesislerini kullanmasına izin vermiştir. Gürcistan'ın ABD ile artan işbirliği Tiflis'in NATO üyeliği için 2002 yılında başvurmak için cesaretlendirmiştir.

Güney Kafkasya'da en aktif NATO ortağı olan devlet Gürcistan olup NATO'ya tam üye olma ülkenin dış politika öncelikleri arasında yer almaktadır. ABD'nin Gürcistan'a verdiği destekten rahatsız olan Moskova, Tiflis ve NATO arasında gelişen ilişkilerden giderek endişelenmektedir.

Gürcistan'ın Batı yanlısı yaklaşımı Moskova tarafından sürpriz bir gelişme olarak nitelendirilse de, Moskova Tiflis'ten daha farklı bir gelişme beklememelidir. Özellikle askeri üsler uluslararası terörizmle savaş, Gürcistan'a enerji ikmali konusunda gözdağı verme, son derece ayrımcı bir vize politikası izleme gibi konularda Tiflis yönetimiyle gerginliği artan Moskova Gürcistan'dan ancak uzlaşma bekleyebilir. Rusya ve Gürcistan arasındaki ilişkilerin gerginleşmesinden sonra görülüyor ki taraflar işbirliği içinde sorunlarını halledebilecekken her iki taraf da hayal kırıklığı yaşamaktadır.

Türkiye 1991'de Gürcistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke oldu. Ve Türk-Gürcü çekişmesi kısa sürede bir kenara bırakılarak diplomatik ilişki kuruldu. Eduard Şevardnadze ile Dostluk, İşbirliği ve İyi Komşuluk Anlaşması imzalandı.²⁴⁴ Doğu sınırlarını 1921'de Bolşevik denetiminde olan üç ülkeye, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, imzaladığı anlaşmalarla belirlemiş olan Türkiye açısından SSCB'nin dağılmasından ve yeniden bağımsızlık kazanmalarından sonra, ülkelerin ödünler vererek imzaladıkları 1921 Kars Antlaşmalarını, dolayısıyla Türkiye'nin doğu sınırlarını tanıyıp tanımayacakları önemliydi. Nitekim Azerbaycan ve Gürcistan, Türkiye ile imzaladıkları dostluk, işbirliği ve iyi komşuluk anlaşmaları

²⁴⁴ Savaş Yanar, **age**, s. 215

çerçevesinde bu sınırları teyit ederken, Ermenistan'ın bunu yapmaktan kaçınması, Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde sıkıntı yaratacak nedenlerden biri oldu.²⁴⁵

İki ülke arasındaki ilişkilerin hızla gelişmesinde Gürcistan'ın bağımsızlıktan beri uğraşmakta olduğu toprak bütünlüğünün ve bağımsızlığının korunması konusunda Türkiye'nin sürekli desteğini arkasında görmesinin önemli rolü olmuştur. 1992 Antlaşmasıyla her iki taraf kendi topraklarında karşı tarafın toprak bütünlüğünü ve yasal düzenini zor kullanarak değiştirmek isteyen örgüt, grup ve şahısların faaliyetlerine mani olmayı taahhüt etmişlerdi. Böylece özellikle PKK'nın Gürcistan'da faaliyette bulunmasının önüne geçmeye çalışan Türkiye'ye karşılık olarak kendi topraklarında özellikle Abhaz ayrılıkçıların örgütlenmelerine müsaade etmedi.

Türkiye'deki Abhaz kökenlilerin taleplerine rağmen, Türkiye Gürcistan'ın toprak bütünlüğünden yana olduğunu her zaman dile getirmiştir ve Gürcistan'ın karşı karşıya olduğu ayrılıkçı sorunların barışçı yollardan çözülmesine yardımcı olmaya çalışmıştır.²⁴⁶

Türkiye ve Gürcistan, Azeri ve Kazak petrolünün Batıya taşınması konusundaki politikalarını koordine etmektedirler. Azeri erken petrolünü taşıyan Bakü-Supsa boru hattı 17 Nisan 1999'da faaliyete geçmiştir. Bakü-Tiflis-Ceyhan hattına Gürcistan tarafından destek verilmiştir. Kars-Tiflis projesi, Türkiye'nin Gürcistan üzerinden Azerbaycan ve Orta Asya ülkeleri ile irtibatına katkıda bulunmaya başlamıştır. Gürcistan İpek Yolu'nun canlandırılması projesinde de aktif ve önemli bir rol oynamaktadır.

Karadeniz'de bölgesel işbirliği faaliyetlerinin artırılması, iyi komşuluk ve şeffaflığın geliştirilmesine yönelik olarak çokuluslu barış gücü BLACKSEAFOR

²⁴⁵ İlyas KAMALOV, "Gürcistan'a Destek, Rus-Türk İlişkilerini Etkiler mi?", <http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=1281&kat1=&kat2=1>

²⁴⁶ Baskın Oran, *age*, İstanbul, 2001, s. 416

oluşturulmasına ilişkin çalışmalar Gürcistan-Türkiye arasında da sürdürülmüş, gücün oluşturulmasına karar verilmiştir ve 2 Nisan 2001’de resmen kurularak hayata geçirilmiştir.

Türkiye’nin bölgeye ilgisi ve Gürcistan’a desteği sürmektedir. Türkiye Gürcistan’a siyasi ekonomik alanda verdiği desteğin yanı sıra, bugün Gürcistan’ı en fazla ihtiyaç duyduğu güvenlik alanında da desteklemektedir. NATO üyesi olmaya çalışan Gürcistan, NATO üyesi Türkiye ile ilişkilerine çok önem vermektedir. Türkiye, komşu ülke istikrarının ve dostluğumuzun savunmamızın en önemli temeli olduğunu gösterir bir tavır sergilemiştir. Bağımsızlık sonrasında Türkiye-Gürcistan ilişkileri askeri işbirliğini de içine alacak şekilde gelişmiş, Gürcistan’ın ticaret ilişkilerinde Türkiye her zaman en ön sıralarda yer almıştır.

C-TÜRKİYE’NİN TRANS-KARADENİZ POLİTİKASINDA ERMENİSTAN

Ermenistan Türkiye ile diğer Türk Devletleri’nin arasında maddi bir engel olarak oluşturulmuş ve gelecekte de bu maksatla en fazla kullanılacak bir unsurdur. Halbuki Ermenistan için de Türkiye ile iyi komşuluk ilişkilerinde bulunmak kendi ulusal çıkarları için bir zorunluluktur. Bu kapsamda, daha önceleri de, Ermenistan’dan Karadeniz’e bir koridor açılarak bu ülkenin de Karadeniz’den dolayısıyla Boğazlar’dan dünyaya açılması gündeme getirilmişti. Bu arada Türk vatandaşı olan Ermenileri de devreye sokarak en azından bölge dışı güçleri etkisiz bırakmak ve Kafkasya bölgesinde barış ve istikrar sağlamak için bölge güçleri ile ortak stratejiler üretilebilir.²⁴⁷

Ermenistan’ın coğrafi ve siyasi yönden kuşatılmışlık hissi veren jeopolitik özellikleri bir yandan korkularını arttırmakta diğer yandan ise kendisini savunması için gerekli olan araçları ona vermemektedir. Jeopolitik konumu itibarıyla Kafkasya

²⁴⁷Hakan Emanet, *age* , s. 50

gibi bir bölgede ayakta kalmakta zorluk çeken Ermenistan, bu haliyle başta Rusya ve Ermeni diasporası olmak üzere diğer aktörlerin etkisine daha açık hale gelmektedir. Coğrafi konumunu değiştirmesi mümkün olmayan Ermenistan bu faktörlerinde etkisiyle bölge dışı ve radikal aktörlerin yönlendirmelerine daha açık hale gelmiştir.

Ermenistan çevresindeki hemen hemen tüm ülkeleri düşman olarak algılamaktadır. Güneyi, doğusu ve batısı Türkler tarafından sarılmıştır, yine güneyde yer alan, İran ile son dönemde ilişkiler geliştirilmişse de ağırlıklı olarak Müslüman olan ve İslam'ın radikal bir yorumu ile yönetilen ve Batı ile ilişkileri sorunlu olan İran'ın ne kadar güvenilir bir dost olabileceği pek kestirilememektedir. Üstelik bu ülkenin kuzeyinde de ağırlıklı olarak Azerbaycan Türk'lerinin yerleşik olması Ermenistan için pek de ümit verici bir durum değildir. Kuzeyde Gürcistan'ı en kısa ve en güvenilir yol olarak düşünmektedirler.

Gürcistan'ın Rusya'nın etki sahasından hızla uzaklaşması ve etnik çatışmaların ülkedeki istikrarı sıkça sekteye uğratması, Ermenistan için güvenli bir çıkış kapısı bırakmamaktadır. Ayrıca ülkedeki ayrılıkçı Ermeni faaliyetleri ve Ermenistan'ın Rusya ile yakın ilişkileri Gürcistan'ı Ermenistan'dan uzaklaştırırken Türkiye ve Azerbaycan ile yakın bir müttefik haline sokmaktadır. Ermenistan'ı diğer ülkelerden ayıran koruyucu doğal sınırlarının bulunmadığını düşünürsek kuşatılmışlık ve savunmasızlık hisleri daha kolay anlaşılır.

Türkiye'nin Ermenistan sınır kapısını açması halinde Kafkasya bölgesinin istikrar ve barış açısından büyük kazanımlar elde edeceği iddia edilmektedir. Bölgesel istikrar açısından en önemli tehdit kaynağı, Ermenistan'ın bölge ülkeleriyle olan bozuk ilişkileridir. Ermenistan sadece Türkiye ve Azerbaycan ile değil Gürcistan ile de sorunlu ilişkilere sahiptir ve Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü tehdit eden politikalar izlemektedir. Ermenistan'ın Rusya ile birlikte hareket ediyor olması nedeniyle diğer küçük ülkeler Batı bloğunu ve Türkiye'yi dengeleyici unsur olarak görmektedirler.

1–Türkiye’nin Karadeniz Politikası ve Ermenistan’ın Sorunlu Bölgeleri

Karabağ sorunu 1988’de Yukarı Karabağ şehir meclisi’nin Ermeni-Azeri sınırı değiştirerek Karabağ’ın Ermenistan’a bağlanması kararını Moskova’ya götürme isteği Karabağ sorununu başlatır. Karabağ’ın, Ermenistan’ın bağımsız olma süresinde tartışılmaz yeri vardı.²⁴⁸ 1991’de Karabağ olayı katliam boyutlarına ulaşır. 1991 yılında Yüksek Ermenistan Sovyeti bağımsızlığını referanduma götürür. Ve 1991’de karşımıza bağımsız Ermenistan çıkar.

Karabağ bölgesi yüzyıllardır Türklerin ve Müslüman ahalinin çoğunluğu oluşturduğu bölge olmuştur, tarihsel açıdan bir Türk bölgesi olarak anılmıştır. Karabağ’ın stratejik önemi Türkiye sınırı ile Hazar arasında neredeyse tam ortada dağlık bir bölgede yer almasından kaynaklanmaktadır.²⁴⁹ Bölge ayrıca İran sınırına yakınlığı nedeniyle kuzey-güney ekseninde de önemli geçiş noktası, ya da set olarak kullanılabilir. Ermeni milliyetçileri Karabağ’ın Ermenistan’a katılması gerektiğini savunmuşlardır.

SSCB dağılmadan Karabağ bölgesi Ermeni milliyetçiliğinin hedefi olmuştur. Ermeniler arasında bu milliyetçi uyanışa karşın Azerbaycan’da ciddi iç çekişmeler yaşanmıştır, bu çekişmeler ise cephede ciddi kayıpların verilmesine neden olmuştur. 1989²⁵⁰,da Karabağ’daki Ermeni saldırıları zirve noktasına ulaşmıştır ve zaman zaman Azerbaycan’ın Karabağ Özerk Bölgesi dışına da sarmaya başlamıştır. 1990’da taraftarlar arasında bir ateşkes sağlanmıştır. Ermenistan bağımsızlığını ilan ederken Karabağ’ın kendi toprakları olarak göstermiştir. Ermenistan’ın bağımsızlığına giden sürecin her aşamasında Karabağ

²⁴⁸ Bekir Günay, “Kafkasya Jeopolitiği ve Ermenistan”, *Uluslararası Çalışma Alanları ve Türkiye’nin Güvenliği*, Der. Gamze Güngörmüş Kona, IQ Kültür Sanat Yayın, İstanbul, 2005, s.275

²⁴⁹ http://workmall.com/wfb2001/armenia/armenia_history_karabakh_as_a_national_issue.html

²⁵⁰ Graham E. Fuller-lan O. Lesser, *age*, s.103

sorunu önemli bir yer tutmuş ve neredeyse tüm tarihi belgelerde Karabağ ve Ermenistan bir bütün olarak yansıtılmıştır.

2-Trans-Kafkasya Jeopolitiğinde Ermenistan'ın İlişkilerinin Türkiye'nin Karadeniz Politikasına Etkileri

Batı yanlısı iki Kafkas ülkesi Azerbaycan ve Gürcistan'da durumun gittikçe zayıfladığını gören Moskova, Kafkaslarda geride kalan tek müttefiki Ermenistan'la olan bağlarını daha da güçlendirerek bölgede kilit aktör olma iddiasını sürdürmek istiyor. Azerbaycan ve Türkiye ile arasındaki henüz çözüme kavuşmamış mevcut sorunlar nedeniyle Ermenistan'ın güvenlik konusunda Rusya'ya bağımlı olması Rusya'nın bu stratejisinin başarı şansını arttırmaktadır. Ayrıca Ermenistan, Türkiye'nin Gürcistan ve Azerbaycan ile girdiği kapsamı gittikçe genişleyen askeri işbirliği ilişkisinden rahatsız olması sebebiyle Rusya'nın Türkiye'yi sınırlayacak girişimleri de memnuniyetle karşılayacaktır

Bağımsızlığını kazanmasına rağmen Rusya'ya bağımlılığı bu kadar artan tek eski SSCB cumhuriyeti Ermenistan'dır. Ermenistan'ın dış ticaretinde Rusya en önemli ülkedir. Ermenistan'ın Rusya'ya bağımlılığını en açık şekliyle gösteren alan enerjidir. Rusya'ya ödeyemeyeceği düzeyde borçlanan Ermenistan, borcuna karşılık birçok sanayi tesisini ve enerji kaynağını Rusya işletmesine terk etmek zorunda kalmıştır.²⁵¹

Rusya ile özel ilişkide bir diğer etken de Rusya'da yaşayan büyük Ermeni diasporasıdır, hatta dünyadaki en büyük Ermeni diasporası Rusya'dadır. Ayrıca Ermenistan'ın bağımsızlığından sonra en büyük göç Rusya'ya verilmiştir. Ermenistan Rusya öncülüğünde kurulan BDT'ye katılmıştır. Böylece Ermenistan BDT'ye katılan ilk Kafkas cumhuriyeti olma sıfatını da kazanmıştır.

²⁵¹ Sedat Laçiner, **Türk-Ermeni ilişkileri**, Kaknüs inceleme-araştırma, İstanbul, I. basım: 2004, s. 260

Rusya'nın yayılmacı tavrı ve küçük ülkelere müdahale etme alışkanlığı Rusya'ya olan güveni azaltmıştır ve Rusya yerine ABD ve AB alternatiflerini getirmiştir. Ancak Ermenistan'da Rusya'ya karşı politika yapmanın fiziksel olarak ortadan kaldırmak anlamına gelebileceği ve bunun da Ermeni siyasiler üzerinde önemli baskı oluşturduğu unutulmamalıdır.

Ermenistan Batı'dan soykırım iddialarını ve ²⁵² diaspora baskısını kullanarak Türkiye'yi Ermenistan ile uzlaşmaya zorlarken Doğu'da da Rusya faktörünü kullanmak istemiştir. Rusya'nın güçlenmesi konusunda Rus politikalarını destekleyen Ermenistan Kafkasya'daki tek Rus kalesi haline gelmiştir. Rusya-Ermenistan yakınlaşması Batıya ve Türkiye'ye yaklaşımlarını hızlandırmıştır.

Ermenistan kendi güvenliği tehlikede görmektedir. Güçlenen Azerbaycan ordusu Türkiye faktörü ve zayıflayan Ermenistan ekonomisi Rusya'nın askeri varlığını gerektirmektedir. ²⁵³ Bu noktada Ermenistan'ın diğer bölge ülkeleri gibi ABD ve NATO'dan ziyade Rusya'yı tercih etmesi anlamlıdır. Bu da bölge dengeleri, ideolojik tercihler ve tarihi Ermeni-Rus dostluğu ile açıklanabilir. Rusya bir kez girdiği bölgeden kolay kolay çıkmaz. Ermenistan da askeri üs konusunda verdiği tavizler vermiş olması onun gelecekte Rusya politikasındaki hareket alanlarını daraltacaktır.

Rusya'nın bölgeye yerleşmesi Türkiye'yi tedirgin etmişse de Ermenistan politikalarında değişikliğe gitmesine yol açmamıştır. Ermenistan bölgede gerginliği arttırdıkça Türkiye'nin Ermenistan ile ilişkilerini normalleştirme isteği azalmış, hatta Ermenistan'a dönük söyleminde sertleşmeler yaşanmıştır.

SSCB'nin yıkılmasından bu yana Azerbaycan ve Gürcistan ile ilişkileri dibe vuran Rusya Ermenistan'a özel önem vermiştir ve Ermenistan kendi yörüngesinde tutmak için çabalamıştır. Elbette ki bu ilginin sebepleri vardır. Tarihsel sebeplerden

²⁵² http://workmall.com/wfb2001/armenia/armenia_history_the_new_nationalism.html

²⁵³ Sedat Laçiner, *age*, s. 241

dolayı özellikle Ermenistan'a ilgi gösteren Rusya'nın tutunabileceği başka yer yoktur. Ermenistan'ın da gitmesi halinde çok uluslu bir imparatorluk görünümündeki Rusya'nın Güney Kafkasya'dan başlayarak gitmesini gerektirecektir. Rusya'nın Güney Kafkasya'dan tamamen çekilmiş olması, bölgede öyle bir psikolojik etki oluşturabilir ki daha önce Rusya'ya karşı çıkmayı düşünmeyen ülkeler ve halklar artık daha rahat hareket edebilirler. Bu nedenle Ermenistan'ın bölgede Rusya'nın ipini çekebilecek tek ülke olduğunu söylemek mümkündür.

Rusya'nın en zayıf noktası Güney Kafkasya'dır. Ve Rusya'nın Ermenistan politikası sadece Ermenistan ile değil kendi bütünlüğü ile de ilgilidir. Bu çerçevede Rusya'da bazı çevreler nihai amacın Rusya ile Ermenistan arasında tam entegrasyon olması gerektiğini savunmakta, hatta iki ülkenin Beyaz Rusya ile birlikte üçlü birlik oluşturması gerektiğini bile iddia etmektedirler. Böyle bir durumda Ermenistan'ın tekrar bağımsızlığını kaybedeceği ve Rusya'nın bir cumhuriyeti olacağı açıktır.

İlk olarak yeni kurulmuş olan bağımsız Ermenistan'ın uluslararası toplum tarafından kabulünde tek süper güç olarak ABD'nin katkısı öncelikli olarak görülmüştür. ABD ve AB başta olmak üzere Ermenistan'ın ekonomik yardımlara ve yönlendirmelere ihtiyacı vardı.

Petrosyan yönetiminin tespit ettiği bağımsızlaşma ve Rus etkisini azaltma stratejisi gereği ABD önemli bir dengeleyici idi. Batı bloğunda sağlam bir yeri olan, Türkiye ile sorunlarını en aza indirmiş bir Ermenistan'ın Moskova'dan daha bağımsız hareket edebileceği ve gerçek anlamda bağımsız olabileceği bilindiği için ABD'nin aktif desteği Ermenistan'ın bağımsızlığı ve refahı için hayati değerdaydı. Ve önemli bir Ermeni diasporası barındıran ABD Ermenistan'ın iç dengeleri açısından önemliydi.

Erivan'ın ABD'ye bakışında dört temel unsur etkili olmuştur: ABD'nin siyasi desteğinin sağlanması, Amerikan ekonomik ve teknik yardımlarından yararlanarak dünyaya entegre olunması, Rus etkisini Batı ve ABD etkisi ile

dengeleyerek bağımsızlığın gerçek anlamda temini ve devam ettirilebilmesi, Amerika Ermeni diasporası'nın Ermenistan'ı yönetme isteğinin kırılması, ancak onlardan gelecek yardımların da alınması.

ABD'ye göre sorunların çözümünde ilk yapılması gereken, Karabağ sorununa en kısa zamanda çözüm bulmak ve Türkiye-Ermenistan-Azerbaycan arasında tüm diplomatik ilişkileri yeniden başlatmaktır. Washington Ermenistan'ın Türkiye ve Azerbaycan arasında sıkıştırıldığını ve güç durumunda bırakıldığını buna bir an önce son verilmesi gerektiğini, aksi takdirde Amerikan politikalarının etkisiz kalacağını düşünmüş ve bu hedef üzerinde hareket etmiştir.

Amerikan politikalarında en kısa hassas noktayı ABD Ermenileri ve güçlü Ermeni lobisi oluşturmuştur. Özellikle ekonomik açıdan güçlü olan ABD Ermenileri, her geçen yıl güçlerini Washington üzerinde daha güçlü bir şekilde hissettirmişlerdir. Bu nedenle ABD yönetimlerinin bir diğer hedefi de ABD Ermenilerini tatmin etmek olmuştur. Acaba ABD'nin Ermeni politikasını Washington mu belirlemektedir yoksa Amerikan Ermenilerinin baskıları sonucunda mı bu politikalar şekil olmaktadır. Sorusu cevap aranması gereken bir sorudur.

Koçaryon'un, Petrosyan'ın yerine gelmesinden dolayı Türkiye suçlanmıştır. Bu suçlamalara göre Türkiye Petrosyan'ın uzlaşma çabalarına ve Ermenistan'daki konumuna yeterli desteği vermemiştir. Türkiye açısından konuya bakıldığında ise sanılanın aksine gerçekten samimi gayretlerin olduğu, Türkiye'nin Ermenistan ile her türlü işbirliğini geliştirme gayretini her zaman canlı tuttuğu her şeye rağmen Ermenileri kendisinden uzaklaştırmamaya çalıştığı görülmektedir.

Ermenistan 1991'de bağımsızlığını ilan ettiğinde bu gelişme Türkiye'de tehdit olarak algılanmamış aksine SSCB'nin dağılması bölge için büyük bir fırsat olarak görülmüştür. Karabağ sorunu ve Azerbaycan faktörü nedeniyle kamuoyunda oluşan Ermenistan karşıtı görüşlere rağmen Türkiye Ermenistan'ın bağımsızlığını memnuniyetle karşılamıştır. Bölgede yerel çıkarları ön planda tutacak ve bölgesel işbirliğine daha fazla önem verecek Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan gibi

Ülkelerin ortaya çıkması, bölgesel olmaktan çok küresel hedefler peşinde koşan SSCB'ye tercih edilmiştir.

Türkiye Ermenistan ile her zaman sağlam ilişkiler kurma çabası içindedir. Türkiye 1991'de Ermenistan'ın bağımsızlığını diğer eski SSCB lkelerinde olduğu gibi hiçbir ön koşul ne sürmeden tanımıştır. Daha da ötesi bu dönemde ciddi bir ekonomik dar boğazdan geçen Ermenistan'a 1992–93 yıllarında Batı'dan gelen yardımların ulaştırılabilmesi için Türkiye kendi sınırlarının kullanılmasına izin verirken Ermenistan da Ankara zerindeki lobisini arttırmaya çalıştı.

1992'de Karadeniz'e kıyısı olmamasına karşın Ermenistan KEİT'ye kurucu ye olarak davet edilmiştir. KEİT davetinin Ermenistan için önemi büyüktür. Türkiye ve Azerbaycan ile diyalog için önemli bir diplomatik platform olmasının yanı sıra kendini güçlendirecek uluslararası bir örgüte ye olmuş oldu. Yani bu demek oluyor ki tüm Karadeniz bölgesi ülkeleri ile aynı örgütte eşit bir ye olarak bulunmak Ermenistan'ın bağımsızlığının güçlendirilmesi demektir. Bu nedenle de Ermenistan bu daveti memnuniyetle kabul etmiştir. ABD Türkiye üzerinde baskı kurarak Ermenistan ile ilişkilerini normalleştirmesini ve insani yardımların geçişine izin vermesini istemiştir.

Aslında Türkiye'nin Ermenistan'dan beklentileri oldukça makuldür. Uluslararası hukuk kurallarına uyulması, saldırgan ve irredentist politika ve söylemlerden vazgeçilmesi, sınırların tanınması ve silah zoruyla değiştirilmeyeceğinin kabul edilmesi, işgal edilen bölgelerden geri çekilmesi, soykırım iddialarından vazgeçilmesi, vazgeilmeyecekse bile bunların en önemli gündem maddesi olarak dayatılıp ilişkilerin kilitlenmemesi.²⁵⁴

Bu isteklerden Türkiye'nin vazgeçmesi mümkün değildir. Ermenistan'ın hukuk ihlallerini kabul edemeyiz. Çünkü bu gelişmeler Türkiye'yi tehdit edecek

²⁵⁴ Sedat Laçiner, *age* , s.230

türdendir. Azerbaycan ile kıyaslandığında Ermenistan'ın daha az önem taşıdığı açıktır. Ermenistan da bunun farkındadır ve politikalarını buna göre uygulamaktadır. Türkiye'nin çabaları dikkate değer ölçüdedir. Ermenistan'ın uluslararası sisteme entegre olabilmesi için her türlü çabayı sarf etmiş olan Türkiye Azerbaycan ile sorunların bir an önce çözülebilmesini en çok arzulayan taraf olmuştur.

Karabağ sorununun çözümünde arabuluculuk önemli bir yöntemdi. Kısa zamanda Türkiye, ABD ve Rusya ile işbirliği yaparak, sorunun çözümü için ortak bir üçlü plan sundu. Çatışmanın tüm tarafların kabul ettiği anlaşma, Azerbaycan'da Elçi Bey hükümetinin devrilmesi sonucu uygulanamadı. Bu arada Azerbaycan'ın içine düştüğü kaostan faydalanan Ermenilerin cephede tekrar harekete geçerek yani Azeri topraklarını işgal etmesi bu girişimin sonu olmuştu. Girişimin sonuçsuz kalmasıyla beraber Türkiye-Ermenistan ilişkileri tekrar kesildi ve Azerbaycan'ın cephedeki kayıpları arttıkça Türkiye'nin ifadeleri sertleşti. Bu arada Türk basınında çıkan Ermenistan'ın PKK'ya destek olarak Ermenistan ve işgal ettiği Azeri topraklarında eğitim kampları kurduğu haberleri ilişkileri daha da gerginleştirdi.

1994'ten itibaren Azerbaycan'ın bütünlüğünün garantiye alınabilmesi için Türkiye'nin gelecekte bölge konuşlandırılacak olası barış gücünde mutlaka yer alması gerektiği önerileri dile getirilmeye başlandı. Ve 1994'te Azerbaycan ile Ermenistan arasında ateşkes imzalandı ve Türkiye Azerbaycan'ın da görüşünü alarak Türk hava sahasını Ermenistan'a bağlayan hava koridorunu uluslararası trafiğe açtı.

Bu arada bölgede giderek sıkışan ve ekonomisi kötüye giden Ermenistan iki ülke ilişkilerinin Ermeni-Azeri ilişkilerinden ve Karabağ sorunundan ayrılması gerektiğini söyleyerek özellikle diasporanın soykırım iddiaları konusunda Türkiye'nin endişelerini gidermeye yöneldi. Türkiye'de hükümet bu dönemde Karabağ'daki gelişmeler nedeniyle sertleşen kamuoyu tepkisinin de etkisiyle Kafkasya'da etkinliğini arttırmak için Azerbaycan'ı destekleme politikasına, Ermenistan'ın soykırım konusundaki görüşlerinden daha fazla önem veriyordu.

Değişen hükümetle beraber Türkiye'nin Ermenistan politikasında da bir yumuşama görüldü. Eğer Azerbaycan ve Ermenistan Karabağ sorununun çözümünde uygulanacak prensipler konusunda anlaşabilirlerse Türkiye, Ermenistan'la sınırını yeniden açabileceğini söyledi.

Azerbaycan'la uluslararası petrol şirketleri arasında imzalanan “Asrın Anlaşması”nın ardından Azeri petrolünü boru hatlarıyla uluslararası pazarlara taşıma konusu tartışılırken, Türkiye sürpriz şekilde Ermenistan'dan geçen hattı da düşünebileceğini ilan etti. Karabağ sorununun Azerbaycan'ı tatmin edecek bir şekilde çözüme bağlanan bu teklifle Türkiye Ermenistan'ı daha ılımlı davranacağını ummaktaydı. Fakat dışardan Azerbaycan'dan içerden de kamuoyundan gelen tepkiler sebebiyle hükümet bu politikadan vazgeçmek zorunda kaldı.

Büyük Karadeniz bölgesi adı altında Karadeniz'e kıyıdaş devlet olma özelliğini taşıyan ülkelerin yanı sıra, Hazar enerji kaynaklarının Batıya aktarılmasında kullanılan ve Asya'yı Avrupa'ya bağlayan koridorda yer alan devletler de, Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan, Karadeniz'e ait edilmektedir.

Orta Asya ve Trans-Kafkasya ülkeleri bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından Rusya dışında bulunan güç merkezlerine yoğun ilgi duymaya başlamışlardır: Güneylerindeki Müslüman ülkeler ve kültürel akrabaları olan Türkiye ile işbirliği yapmak ve uluslararası ilişkilerinde de bireyselleşme arzusundadırlar. Bu cumhuriyetler Rusya'dan sınırları itibariyle bağımsızlıklarını kazanmış olsalar bile ekonomik manada da kendi başlarına hareket edebilecek bir konuma gelmek zorundadırlar. Fakat SSCB'nin yegane varisi Rusya bölgenin dış dünyaya giden ulaşım yollarının kendi elinden çıkmasını ve de bölgedeki varlığını kaybetmek istememektedir. Bu amaçla da Türk Cumhuriyetleri'nin dışarıya açılma çabalarını elinden geldiğince engellemektedir.²⁵⁵

²⁵⁵ Mehmet Binay, “Orta Asya ve Hazar Denizi Petrolleri Üzerinde Poker Oyunu”, <http://www.turkiye.net/mbinay/news/analiz2.html>

Özellikle XX. YY Kafkasya için zorluklar ve acılarla dolu bir dönem olmuştur. İlk olarak, Rusya’da Çarlık rejiminin yıkılmasıyla bu katı yönetim altında yaşayan halklar için bir ümit ışığı doğmuş, Kafkasya’da bağımsız kuzey Kafkasya, Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, cumhuriyetleri ilan edilmiştir. Hatta bir ara bu cumhuriyetlerin ortak bir Kafkasya konfederasyonu altında birleşmesi bile denenmiştir. Fakat başarılı olunamamıştır.²⁵⁶

²⁵⁶ Aydın O. Erkan, **Tarih Boyunca Kafkasya**, Kayhan Matbaası, İstanbul, Birinci basım, 1999, s. 95

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN ABD VE AB POLİTİKALARI BAĞLAMINDA KARADENİZ

Uluslararası sistem içinde yer alan bugünkü Büyük Güçler, kendilerinden önce gelenlerin hepsinin karşı karşıya kaldıkları iki tehditle baş etmek zorundadır: ilk olarak kimilerinin öbürlerine göre daha zengin olmalarına yol açan eşitsiz ekonomik büyüme düzenleri ile ikinci olarak da rekabete dayalı ara sıra tehlikeli olan dış koşullarla, bu koşullar onları, daha yakın bir zamanda elde edilecek askeri güvenlikle daha uzun vadeli ekonomik güvenlik arasında seçim yapmaya zorlamaktadır.²⁵⁷

Bu anlamda güvenlik ön plana çıkmaktadır. SSCB’nin dağılmasından sonra özellikle Balkanlarda güvenlik dikkatleri çekmiştir. Ve dolayısıyla Karadeniz stratejik anlamda ön plana çıkmıştır.

Komünist düzenin 1989-1990’da çökmesi, SSCB’nin dağılması, nüfuz alanının ortadan kalkması, iki askeri süper güç, ABD ve SSCB’nin iki kutuplu sisteminin ve aynı zamanda ideolojinin rekabetinin sonu anlamına geldi. Şimdi yalnız ABD süper güç rolünü oynamaktadır ve BM üzerinden ana siyasi ve diplomatik bunalımları çözmeye etkin olarak katılmaktadır.

Orta Doğu sınırlarını kilometrelerce aşan ABD, hamlelerini kuzeye doğru yönlendirmiştir. Üslerini doğuya kaydırarak, daha da doğudaki noktalara askeri operasyonlar düzenlediği ve bu bölgelerdeki enerji kaynaklarını kontrol altına aldığı dikkate alındığında, daha kuzeye kayan üslerin yeni hedefler anlamına geldiğini düşünmek kaçınılmazdır. Soğuk Savaş’ın sona ermesinden bu yana ABD’nin müttefik ve düşman anlayışının ciddi bir dönüşüme girmesi sonraki hedefinin ne

²⁵⁷ Paul Kennedy, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, Çev Birtane Karanıkçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, sekizinci basım:2001, s.633

olacağı konusunu karmaşıktırıyor²⁵⁸ Enerji yollarının kontrolü değil bu gücü taşımak bile küresel egemenliği sağlamada can alıcı nokta olacaktır.

ABD'nin kuzey-doğu istikametindeki ilerleyişi Rusya'yı rahatsız eder biçimde olmuştur. Romanya ile Soğuk Savaş döneminde SSCB'nin en sadık müttefiki olan Bulgaristan resmen NATO üyesi olmuştur. NATO üyesi değilken bile ABD'nin Orta Doğu'daki faaliyetlerini destekleyen Bulgaristan ve Romanya için Batı ile entegrasyonda önemli adım atılmıştı. NATO açısından da Romanya, Bulgaristan ile birlikte Macaristan ve Türkiye arasında bir köprü oluşturarak ittifakın hem kuzey kanadını hem de Karadeniz civarındaki varlığını güçlendirecektir. 1990'lara kadar, Doğu Bloğu ülkesi olması nedeniyle NATO'nun düşman olarak tanımladığı Bulgaristan ve Romanya'nın bugün NATO'nun müttefiki olarak “şer ekseni”nde görev alıyor olması dünyanın hızla değişen yüzünü ortaya koymaktadır.

İki ülke daha var ki eski bağlarından kurtulmak ve parçalanmaya dönük endişelerinden sıyrılmak için ABD'nin şefkatli kollarına bırakıyorlar: Gürcistan ve Ukrayna. ABD askeri ve sivil yardımların ve bu ülkelerin toprak bütünlüklerine verdiği güvencelerin karşılığını, bu ülkelerin kıyısında bulundukları Karadeniz'de söz sahibi olmak suretiyle fazlasıyla alıyor.²⁵⁹ Ukrayna ve Gürcistan'daki renkli devrimler, yeni ABD üsleriyle birlikte dikkate alındığında Karadeniz'in çevrelenmesi yaklaşımı ortaya çıkıyor.

Karadeniz Rus petrol ve doğalgaz iletimi açısından da yaşamsal önemdedir. Çevreleme ile kapalı bir deniz olan Karadeniz'de ABD etkinliği artmış olacaktır. ABD'nin Karadeniz'de yeni üsler edinmesi ve sürekli kalmak istemesi Montreux Anlaşması'nın hükümleriyle çelişiyor olması Türkiye'yi ABD ile karşı karşıya getirmektedir.

²⁵⁸ ²⁵⁸ Gözde Kılıç Yaşın, “ABD'nin Karadeniz Planları”, **Cumhuriyet Strateji**, 5 Aralık 2005 Pazartesi, yıl:2, sayı:75, s. 12

²⁵⁹ agm

ABD'nin yeni stratejileri çerçevesinde “güvenlik boşluğu” olan alanları doldurma isteği rotasını Karadeniz’e çevirmesine neden olmuştur. Geçen yüzyılın başlarında bölge hukukunun oluşmasını sağlayan Türkiye Karadeniz’de denge oyununu yeniden kurmayı çabılıyor. ABD’nin gerek 2002 gerekse 2006 Ulusal Güvenlik Stratejisi yaklaşımlarına bakıldığında Türkiye ve RF dışında kalan başta Romanya ve Gürcistan olmak üzere Karadeniz’e kıyıdaş ülkelerin Amerikan stratejisine temayül göstermesi Türkiye için sıkıntı yaratmaktadır.

Romanya ve Gürcistan’da karşımıza çıkan Amerikan askeri varlığını somutlaştıracak liman kiralaması, askeri tesis inşası ve eğitim programları Türkiye’de alarm zillerinin çalmasını beraberinde getirmiştir.²⁶⁰

Zamanla Doğu Avrupa politikasını demokratikleşme üzerinde kurgulayan ABD, Karadeniz havzası politikasını da demokrasiyi yayma faaliyetleri çerçevesinde ele almaktadır. ABD aynı anda birden fazla bölgesel gücü karşısına almaya çekinmezken Tahran’ın yanı sıra Moskova’ya karşı da Baltık-Karadeniz hattında yeni girişimler başlatıyor.²⁶¹

11 Eylül 2001’den sonra ABD’nin güvenlik anlayışı köklü bir değişikliğe uğramıştır ve ABD hem Orta Doğu’ya müdahale imkanı sağlayan ve BOP’u uygulamada ilk adımı atması için yeterli potansiyeli barındırabilecek, hem de AB enerji ihtiyacı için kritik öneme sahip, zengin gaz ve petrol yataklarının bulunduğu Hazar Denizi bölgesine el atma imkanı sağlayan Karadeniz Bölgesi’ne öncelik vermeye başlamıştır. ABD, burada yapılanma faaliyetlerini sessizce halletmeye çalışmaktadır.²⁶²

Kafkasya bölgesi Rusya’nın etkisi altında olduğundan ABD açık bir şekilde bölge ile olan ilgisini ortaya koyamamaktaydı. Ancak Komünizmin çöküşünün

²⁶⁰ Mitat Çelikpala, **Karadeniz’de...**,s.6

²⁶¹ Anar Somuncuoğlu, “ABD Yeni Mevzi Kuruyor”, **Cumhuriyet Strateji**,15 Mayıs 2006 Pazartesi,yıl:2, sayı:98, s. 4

²⁶² Serdar Erdurmaz, **agm**,;s. 14

ardından yüzlerini Batı'ya dönen ülkelerin NATO ile entegre olma çabaları, ABD'nin Orta Doğu ile beraber enerji kaynakları zengini olan Kafkaslar ve Hazar Havzası'na ilgisinin açığa çıkmasına yol açtı.²⁶³

Romanya ve Bulgaristan'ın ABD yanlısı tavır almalarının nedeni tarihi ve politik geçmiş incelendiğinde kolaylıkla anlaşılır. Doğu, Merkezi Doğu ve Güney Doğu Avrupa ülkeleri için temel güvenlik endişesi, Almanya ve Rusya'nın hegemonyası altına girme korkusudur. İngiltere, ABD gibi Avrupa ana kıtasından uzak ülkeler bu yüzden tercih ediliyor. Ayrıca son yıllarda ABD her açıdan Dünya'da lider durumda olması, Fransa ve Almanya'dan her açıdan üstün durumda olması tercih nedenleri arasındadır.²⁶⁴

ABD için bu bölgedeki yönetimlerin değiştirilmesindeki başarı çok önemlidir. Çünkü Karadeniz ülkelerinde yaşanan başarılar, Orta Asya ve Ortadoğu ülkelerinde yeni reformlar yolunda pozitif yönde psikolojik bir etki sağlayacaktır. Tam tersine reformlarda yaşanan başarısızlıklar da diğer coğrafyalardaki reformları domino taşı etkisiyle olumsuz yönde etkileyebilecektir.

ABD'nin geliştirdiği Ortadoğu'ya demokrasinin getirilebilmesi için Karadeniz Bölgesi uzun dönemde çok önemlidir. Karadeniz Bölgesi'nde karşılaşılan etnik, dini, sosyal, ekonomik sorunlar Ortadoğu'nun karşılaştığı sorunların başlangıcı olacaktır. Bu sebeple Karadeniz'in kontrol altında tutulması ABD için çok önemlidir.

ABD için NATO çok uzun soluklu bir örgüttür ve ABD bu güvenlik sistemi içerisinde en önemli görevi üstlenmeye devam etmelidir. Bu nedenle ABD, NATO kapsamında bölge ülkeleriyle ve başta Rusya ve Ukrayna'yla olan ilişkilerine önem atfetmektedir.

²⁶³ agm

²⁶⁴ agm

Karadeniz'in askeri stratejik yönden sağladığı faydaların tam öneminin farkına Irak Harekatı'ndan sonra varılmıştır. ABD'nin Irak Harekatı'nda gördüğü önemli hususlardan bir tanesi; ABD'nin Irak'a yönelik uyguladığı politikada Almanya, Fransa ve Rusya'nın desteğini görememesi olmuştur. Bu devletlerin tutumu ABD'yi Avrupa'daki üslerin yerini yeniden düşünmesi gerektiğini gündeme getirmiş ve ABD, Romanya ve Bulgaristan'a potansiyel üs yerleri gözüyle bakmaya başlamıştır. Bu durumu etkileyen bir diğer neden de Türkiye tarafından ABD askerlerinin topraklarından geçmesine izin verilmemesi ve İncirlik Hava Üssü'nün Irak Harekatı kapsamında kullanılmaması olmuştur.

ABD'nin Karadeniz Bölgesi'ndeki enerji politikasına yön veren iki unsur ABD'nin hedefleri ve ABD şirketlerinin çıkarlarıdır. ABD şirketleri bölgenin istikrarı ile yakından ilgilidirler. Bölgede istikrar demek bu şirketler için yeni pazarlar ve enerji kaynaklarının batıya aktarılması için yeni aktarım hatları demektir.

Soğuk Savaş süresince devam eden jeopolitik rekabet hala devam etmekte ve bu jeopolitik rekabette ABD'nin Doğu Avrupa'dan başlayan bir hat ile Karadeniz, Güney Kafkasya ve Orta Asya ülkeleri ile Mackinder'in kalpgahını yeniden canlandırmak istediği değerlendirilmektedir. Karadeniz bu kalpgahın merkezinde yenedünya düzenine geçişte önemli bir coğrafyada yer almaktadır. Karadeniz, ABD'nin küresel hedeflerine ulaşmasında önemli bir geçiş güzergahıdır. Bu geçiş güzergahı, Orta Asya, Ortadoğu ve Rusya'yı kontrol etmek açısından jeostratejik öneme sahip iken, Hazar Havzası enerji hatlarının Batı'ya aktarılması açısından stratejik ve ekonomik öneme sahiptir.

ABD Soğuk Savaş'ın sona ermesini takip eden yıllarda, diğer süper devletlerin gücünün zayıflaması karşısında gücünü koruyabilen tek ülke olarak kalmış ve bunun bir sonucu olarak dünyadaki hiçbir sorunun ABD katkısı ve önderliği olmadan çözülemeyeceği anlayışı hakim olmuştur. Bu anlayış ortaya çıkan

tek kutuplu dünya düzeninin gittikçe belirginleşmesine ve düzenin süper gücü olan ABD'nin dünyayı kontrol edebilme düşüncesinin netleşmesine neden oldu.²⁶⁵

ABD, NATO'yu kullanarak Karadeniz'de varlık göstermek isteyecektir. ABD Montreux'yu imzalamış müttefiklerinden özellikle Türkiye'nin olurluğunu almadıkça Avrasya'ya hakim olma stratejisinin önemli bir bölümü olan Karadeniz'de donanma varlığını gösterme hedefine ulaşamaz.²⁶⁶ ABD ne Lozan'da ne de Montreux'de Boğazlar rejimini desteklemiştir. Bugünün koşullarında desteklemesi hiç olanaklı değildir. Türkiye bu açıdan ABD'nin olası baskılarına hazır olmalı ve Rusya'nın desteğini alarak akıllı bir diplomasi ile direnmelidir. ABD'nin etki alanını daha doğuya, daha kuzeye genişletme hedefi Karadeniz'e de yansıdığı için Türkiye gelişmelerin tam ortasında kalmaktadır.

Bulgaristan, Romanya ve Gürcistan'daki ABD askeri varlığının stratejik bir taarruz için yeterli seviyeye çıkarılması, silah ve ağırlıkların deniz yolu ile taşınmasını gerektiriyor. Bunun tek yolu da Türk Boğazlarının kullanılmasıdır. Böyle bir gelişme Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerin güvenlikleri açısından son derece kritik bir durum yaratıyor. Böyle bir yığılma için Türkiye'nin kendini yakın bir savaş tehlikesi içinde görüp Boğazlar yolu ile taşınacak askeri malzeme trafiğini durdurma hakkı doğabilir veya en azından Rusya tarafından bu trafiğin engellenmesi talep edilebilir

Amerikan yönetimi, Amerika'ya yönelik tehdit oluşturduğunu düşündüğü hedeflere önleyici saldırılarda bulunma hakkını kullanacağını, yayınladığı 35 sayfalık bir metinle ilân etmiştir George W. Bush imzalı yeni Amerikan millî güvenlik stratejisi uluslararası ilişkileri hem teorik hem de pratik olarak değiştirecek radikal unsurlar içermektedir. Doktrinin en çarpıcı noktasını şu cümle oluşturuyor: "ABD, haydut devletleri ve onların terörist dostlarını, bizi ve müttefiklerimizi kitle imha silâhlarıyla tehdit eder hâle gelmeden önce durdurmaya hazır olmalıdır. Söyleme

²⁶⁵ Armağan Kuloğlu, **agm**, s. 14

²⁶⁶ Işık Kansu, **agm**, s. 14

göre dünyada kötülüğü ve iyiliği temsil eden güçler bulunmaktadır, Bush'un 11 Eylül'den kısa süre sonra ortaya attığı şer güçler üçgeni içerisinde yer alan ülkelerin ve el-Kaide gibi terörist örgütlerin karşısında ABD iyiliği temsil etmekte ve savunmaktadır²⁶⁷

Önleyici savaş doktrini Ulusal Güvenlik Raporu'nda açık bir biçimde ilan edilmiştir ve bu, ABD'de savaşa karşı muhalefetin alışılmışın dışında yüksek olduğu düzenin ana akım unsurları da dahil tüm dünyada ürperti yarattı. Ulusal Güvenlik Raporu, sonuç olarak, ABD'nin dünyayı kuvvet kullanarak yöneteceğini söylüyordu ki bu ABD'nin mutlak üstünlüğe sahip olduğu tek boyuttur. Dahası bu politikayı belirsiz bir geleceğe kadar güdecektir, çünkü bir potansiyel meydan okuma yükselmeye başladığında, ABD bunu bir meydan okuma haline gelmeden yok edecektir.²⁶⁸

Irak bu doktrinin ilk alıştırması idi. Eğer bu şartlarda başarıya ulaşırsa, uluslararası hukuk uzmanları, Batılı aydınlar ve diğerleri uluslararası ilişkilerde yeni bir normdan bahsetmeye başlayacaklar. Eğer dünyayı belirsiz bir geleceğe dek güç kullanarak yönetmeyi kabul ediyorsanız böylesi bir normu oluşturmak önemlidir.²⁶⁹

Bir Karadeniz ülkesi olan Türkiye'nin Karadeniz halkları ile tarih, dil, din, kültür, etnik bağlara dayanan akrabalığı bulunmaktadır. Türkiye nüfusunun önemli bir yüzdesi Karadeniz'den, Balkanlardan, Kırım'dan, Kuzey ve Güney Kafkasya'dan son iki yüz yıldır zorunlu göç ve soykırım sonrası göçenlerin torunlarından oluşmaktadır. Rusya'nın ardından bölgenin en büyük ekonomik ve askerî gücü olan Türkiye, aynı zamanda bölgenin Batı'ya en entegre siyasî, ekonomik, askerî ve kültürel sistemine sahip ülkesidir.

²⁶⁷Hasan Kösebalaban, "Yeni Amerikan Güvenlik Doktrini ve Uluslararası İlişkiler", www.haberbilgi.com/haber/Amerika/223-0211/doktrin.htm#dipnot

²⁶⁸ Chomsky Söyleşisi, "Irak Bir Deneme İdi", www.zmag.org/Turkey/ibdi.htm

²⁶⁹ Chomsky, **ags**

Türkiye'nin önemli gelişmelere gebe görünen Karadeniz'de yeni politikalar oluşturmaya ve uygulamasına gereksinim olduğu açık bir gerçektir. Türkiye, başta Rusya olmak üzere Karadeniz'deki bütün ülkelere ve ABD ile AB'ye yakın ve onların güvenine sahip bölgedeki tek aktör olarak bir orta yol bulabilir. Böylece, Karadeniz'de muhtemel bir bölünmenin önüne geçebilir.²⁷⁰

Karadeniz ve çevresi Avrupa tarihinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Karadeniz Avrupa'nın kıyısında kalsa da Avrupa içindeki ilişkilerde bir öneme sahip olmuştur. Karadeniz coğrafi anlamda bir yarı-kapalı denizdir. Uluslararası hukuka göre yarı-kapalı deniz, iki ya da daha ülkeyle çevrelenen ve başka bir denize dar bir çıkışı olan denizdir.²⁷¹

AB açısından Karadeniz'in jeopolitik önemi Soğuk Savaş sonrasında artmıştır. Her şey den önce Karadeniz, Avrupa ile Asya arasında bir geçiş coğrafyasıdır. Buna rağmen AB şimdiye kadar Karadeniz'deki sorunlara ilişkin herhangi bir müdahalede bulunmamıştır. AB Rusya'yı Karadeniz'deki bölgesel çatışmaları daha geniş alana yayılmadan önleyecek bir denetim gücü olarak değerlendirmektedir. Öte yandan da bölgede Rusya'nın etkisinin artmasını istememektedir. Karadeniz'de egemen bir gücün olmaması jeopolitik önemini arttırmaktadır.

Soğuk Savaşın sonu AB'nin doğusundaki komşularına yönelik politikasında radikal bir değişimi gerektirmiştir. İlk uygulama eski Sosyalist Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine, reformları için teknik ve mali yardımda bulunmak olmuştur. Daha sonra söz konusu ülkelerle ortaklık anlaşması yapılarak bu ülkeleri tam üyeliğe hazırlama yoluna gidilmiştir.²⁷²

²⁷⁰ Hasan Kanbolat, "Karadeniz'in Değişen Jeopolitiği", <http://www.asam.org.tr/yazigoster.asp?ID=916&kat1=1&kat2>

²⁷¹ BM Deniz Hukuku Sözleşmesi, madde 122

²⁷² Burak Tangör, "Avrupa Entegrasyonu ve Karadeniz", Osman Metin Öztürk-Yalçın Sarıkaya, **Uluslararası Mücadelenin Odağında Karadeniz**, Platin yay. Ankara, 2005, s. 57

I-TÜRKİYE’NİN ABD POLİTİKASI BAĞLAMINDA KARADENİZ

Türkiye, yeni Soğuk Savaş’ın sıcak cephesi haline gelmek üzeredir. Çünkü ABD’nin Rusya’ya yönelik karşı atak stratejilerinin odak noktasını Türkiye coğrafyası oluşturmaktadır. Irak’a yerleşen ABD’nin kuzey eksenini üzerinden Hazar’a ve Kafkasya’ya ulaşabilmesi için İran ve Türkiye coğrafyasından başka seçeneği yoktur.

İran, ABD karşıtı bir politika izlemekte ve Rusya’ya daha yakın durmaktadır. ABD’nin İran’ı kontrol etmeden Orta Doğu, Hazar ve Orta Asya bölgesinde Rusya’ya karşı politik ve askeri denge sağlaması mümkün değildir. Türkiye hem İran’a hem Rusya’ya karşı aynı anda uygulanabilecek plan ve stratejiler için en uygun coğrafyaya sahiptir.²⁷³

ABD’nin Hazar politikalarını iki başlık altında toplamak mümkün.²⁷⁴ Birincisi Amerikan menşeli küresel enerji şirketleriyle ve onların içinde bulunduğu konsorsiyumlar aracılığıyla buradaki enerji kaynaklarını kendi inisiyatifinde değerlendirmek ve bunları kontrolü altındaki enerji nakil hatlarıyla dünya piyasalarına ulaştırmak. İkincisi ise, bu kaynakların ve nakil hatlarının güvenliğini sağlamak ve buradaki rakiplerine gözdağı vermek amacıyla askeri olarak Hazar ve Karadeniz çevresinde konuşlanmaya çalışmak.

XXI. YY’nin başlarında jeopolitiğin önceliğini, Soğuk Savaş sonrası dönemin tek kutuplu düzeninin tek küresel gücü olan ABD’nin ABD egemenliğini esas alan ve yeni jeopolitiğin yaşam sahasını oluşturan Orta Asya, Orta Doğu ve Hazar Havzası enerji kaynaklarını ve bu kaynakları küresel ekonomilere bağlayan ulaştırma hatlarını denetim gayretlerini oluşturdu. ABD aynı süreçte, yeni jeostratejik ihtiyaçları karşılamak amacı ile askeri gücünü yeniden konuşlandırırken Çin’i ve Rusya’yı çevreleme gayretlerini başlattı.

²⁷³ Nejat Tarakçı, “ABD-Rusya Rekabeti Kızışıyor”, **Cumhuriyet Strateji**, 29 Mayıs 2006 Pazartesi, yıl:2, sayı:100,

²⁷⁴ Gürol Kırac, **agm**, s. 22

XXI.YY'nin ilerleyen zamanlarında da enerji ve su kaynakları ile enerji ulaştırma hatlarının kontrolü gayretleri, jeostratejik girişimlerin en önemli nedenini oluşturacaktır. ABD'nin Avrasya'da ki girişimleri ise güç zafiyetinin ortaya çıkması ve Avrasya'daki diğer jeostratejik oyuncuların daha da hazır hale gelmeleri nedeniyle daha önemli dirençlerle karşılaşabilecektir. Bu süreçte medeniyetler çatışması daha da şiddetlenecektir.²⁷⁵ Çin ile Hindistan yükselen güçler olarak Avrasya denklemi içinde yer alırlarken ABD konvansiyonel askeri güç yetersizliğini gidermelerinin çaresini arayacaktır.

ABD, dünya egemenliğini pekiştirmek açısından, yerküre üzerindeki kuvvetlerini yeni tehdit algılamaları çerçevesinde yeniden yapılandırma arayışı içindedir. ABD XXI. YY'de savunma anlayışını ortaya koymaktadır. ABD Savunma Stratejisi bu çerçevede dört ana amaçla tanımlanmaktadır. ABD, bu amaçları şu şekilde ortaya koymuştur.²⁷⁶

- 1- ABD müttefiklerinin ve dostlarının güvenliklerinin ABD tarafından güvence altına alınması
- 2- ABD'ye karşı askeri rekabet anlayışında olanların vazgeçirilmesi,
- 3- ABD çıkarlarına karşı tehditlerin caydırılması ve baskı altına alınması,
- 4- Caydırma başarısız olursa, düşman olarak belirtilen güçlerin defedilmesi.

ABD'nin müttefikleri, Washington'un sınırları ötesinde açtığı cephelerde, kendi hegemonyasının sürdürülmesi için doğrudan ya da dolaylı şekilde kullanılıyorlar. Türkiye de Genişletilmiş Orta Doğu projesiyle Stratejik Vizyon Belgeleri'yle bu ülkeler arasına girmiş görülüyor.

²⁷⁵ Nejat Eslen, **agm**, s. 11

²⁷⁶ Deniz Tansı, "11 Eylül neyi değiştirdi", **Cumhuriyet Strateji**, 4 Eylül 2006 Pazartesi, yıl:3, sayı:114, s. 6

Bu bölgede yaşanacak sorunlar aynı zamanda doğrudan AB'nin güvenliğini tehdit eder boyuttadır. Diğer yandan dünyanın jandarmalığına soyunan ABD için bölgede yaşanan herhangi bir sorun da doğrudan ABD'nin çıkarlarına zarar verecek niteliği bürünebilecektir.

ABD Türkiye'yi ²⁷⁷;

—Orta Doğu, Hazar ve Kuzey Afrika stratejilerinde kullanabileceği bir coğrafi alan, politik ve askeri bir güç,

—ABD şirketleri için geniş bir Pazar

—İslam dünyasını demokratikleştirmek için model ülke

—Rusya'ya karşı bir denge unsuru

—İsrail'in güvenliği için stratejik bir müttefik

—NATO içinde kullanabilecek yüksek kabiliyetli bir askeri güç, olarak değerlendirilmektedir.

ABD'nin uluslararası kurumları işlevsiz hale getirmesi, küresel iktidarı ve kaynakları paylaşmaya yanaşmaması, güvenlik eksenli küresel düzen inşasına girişmesi, Irak'ı işgal ederek bütün bölge için tehdit haline gelmesi, Türkiye'nin bölgeye ve dünyaya bakışında büyük değişime neden oldu. AB, İslam dünyası ile diyalog arayışına girerken Rusya, İKÖ'ye gözlemci üyelik başvurusu yaptı. AB'nin Türkiye'nin üyeliğine bakışı tam bu aşamada nitelik değiştirdi.

ABD'nin ortaya attığı ve adına “önleyici darbe” dediği terörle mücadeleyi terörün kaynağında başlatma, teröristlerin ve teröre destek veren ülkelerin bulundukları ülkelerde veya coğrafyada durdurulması kararı tüm dünyada farklı bir etki yaratmıştır.²⁷⁸

²⁷⁷ Nejat Tarakçı, “AB Jeopolitik Mücadeleyi Yitiriyor”, **Cumhuriyet Strateji**, 18 Eylül 2006 Pazartesi, yıl:3, sayı:116, s.14

²⁷⁸ İbrahim Karagül, “Karadeniz-Hazar Hattında İktidar Savaşı”, <http://cecenistan.ihh.org.tr/uluslararasıplatform/iktidarsavasi/index.html>

ABD, BDT'nin siyasi, askeri ve ekonomik örgüt haline getirilmesi gayretlerini kendi çıkarlarına aykırı bir gelişme olarak görmektedir. Rusya halen Batı Avrupa'yı tehdit etmekle beraber Rusya ve çevresindeki gelişmeler ABD'yi yakından ilgilendirmektedir. Rusya'nın daha işbirlikçi daha demokratik hale gelmelerini desteklemek ve de Rusya'nın daha saldırgan hale gelme olasılığına karşı Batı çıkarlarını savunmak gibi iki hedefli bir ABD stratejisi karşımıza çıkmaktadır.

Rusya'daki siyasi ve ekonomik reform desteklenerek ve Rusya'nın şu anki uluslararası sistemde yaratabileceği sorunlara hazırlıklı olunurken Rusya bu sisteme entegre edilmeye çalışılacaktır. 11 Eylül saldırısı ile birlikte ABD ve Rusya'nın yaklaşması bölgede stratejinin ne kadar değişken ve çok yönlü olduğunu da göstermiştir.

Yenidünya düzeninin belirlenmesinde en güçlü aktör ABD'dir. ABD'nin yenisünya düzeninin şekillenmesi aşamasında belirlediği temel ilkeler bugün ülkemizi, bölgemizi ve tüm dünyayı etkileme gücüne sahiptir. ABD belirlediği küresel hedeflere ulaşmaya şu ilkeler doğrultusunda çabalamaktadır.²⁷⁹ ABD'nin Karadeniz'e yönelik uyguladığı politikalar da temel ilkelere dayandırdığı bu temel esaslar doğrultusunda şekillenmektedir.

1- Artık hiçbir devletin tek başına tüm sorunlarla başa çıkamayacağının farkında olarak, kendisine ve müttefiklerine düşmanları tarafından gelebilecek saldırılara ve küresel teröre karşı müttefikleriyle ilişkilerini kuvvetlendirmeyi,

2- Bölgesel çatışmaları sona erdirmek için diğer güçlerle işbirliği yapmayı

3- Toplumlara daha açık hale getirerek ve demokrasinin altyapısını kurarak gelişmişlik çemberini büyötmeyi,

4- NATO ile birlikte hareket etmeyi

²⁷⁹ Akın Alkan, *age*, ss.79-80

5- Proaktif bir yaklaşım olarak “önleyici müdahale” ile sorunları doğmadan ve olgunlaşmadan yok etmeyi ve silahlı güçlerini bu tehditlere göre yapılandırmayı.

AB ve Rusya Karadeniz Bölgesi’nde oluşan jeopolitik güç boşluklarında coğrafyaya yakın ve bitişik olmaları özellikleriyle daha avantajlı bir güç olma özelliği taşımaktadırlar. ABD ise bu güçlere nazaran her alanda daha güçlü olmasına rağmen bölgeye olan uzaklığı ona bir dezavantaj sağlamakta ve bu durum kendisini bölgede işbirliği yapacak bir devlet ya da devletlerle stratejik işbirliğine zorlamaktadır. Bugün ABD ile birlikte hareket edebilecek tek gerçekçi olası ülke Türkiye’dir. ABD Karadeniz Bölgesi’ne yaklaşımında bir taraftan Türkiye ile işbirliği yaparken bir taraftan da daha spesifik konularda başka ülkelerle işbirliği yapmaktadır.

ABD, Rusya ile tam bir ortaklık ilişkisi kuramamaktadır. Bunun nedeni Karadeniz Bölgesi, Hazar Havzası ve Orta Asya’da her iki ülkenin de çıkar alanlarının çatışmasıdır. ABD’nin Türkiye ile birçok noktada çıkar alanları uyuşmasına rağmen ABD Türkiye’nin bölgede tek baskın güç olmasını istememektedir.

İlk önce Gürcistan daha sonra Ukrayna’da yaşanan halklar tarafından gerçekleştirilen devrimler Rusya’nın etkisinin kırılmasına yönelik sivil toplum örgütlerinin girişimleridir ve ABD ve ayrıca AB tarafından desteklenmektedir. Ve Karadeniz Bölgesi’nde hükümet değişikliklerine adres olabilecek diğer ülkeler ise Ermenistan, Moldova ve Azerbaycan’dır.

A-TÜRKİYE’NİN KARADENİZ POLİTİKASINDA ABD’NİN KÜRESEL ETKİLERİ

Küreselleşme, dünyanın yaşadığı Tarım ve Endüstri Devrimlerinden sonra ortaya çıkan üçüncü büyük devrimin, İletişim-Bilişim Devriminin görüntülerinden

biridir. Son derece karışık bir niteliğe sahiptir. Çünkü hem siyasal hem ekonomik hem de kültürel öğelerden oluşmaktadır. Küreselleşmenin daha iyi algılanması için bu öğeleri iyi bilmek gerekmektedir.

Küreselleşmenin siyasal ayağının ABD olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. ABD Küreselleşen dünyanın siyasal liderliğine soyunmaktadır. ABD zaten bunu kendi ağzından bütün dünyaya ilan etmiştir. Biz ister kabul edelim ister etmeyelim ABD globalleşme siyasal olgusunun siyasal ayağıdır. Zaten 11 Eylül teröristleri bu gerçeği gördüğü için Küreselleşmeye karşı olan protestolarını Pentagon'a yönelik bir saldırıyla dışa vurdular.

ABD'nin liderliği onaylanabilir de onaylanmayabilir de ama ABD'nin bu rolde olduğunu, kendisine bu rolü yani dünyanın siyasal lideri olma rolünü biçtiğini kavramamız gerekmektedir. Dünya çapında hiçbir politik kimlik, içinde bulunduğumuz yüzyılın son çeyreğinin getirdiği türden politik tehditlerle, köklü teknolojik ve ekonomik değişikliklerle boğuşmamaktadır.²⁸⁰ Küresel gücü de elinde tutmak isteyen ABD Ortadoğu projesine ağırlık verirken kendine bu amacı için güvenli yollar aramaktadır ve bu güvenli yolların amaçları için uygun özelliklere sahip olmasını da istemektedirler. Amerika amaçlarını gerçekleştirmek isterken Karadeniz istikametli yolları kendi çıkarları için uygun görecektir. Orta vadede bu yollara yönelecektir.

Uluslararası sistem sürekli değişikliklere uğramakta ve bu değişiklikler yalnızca devlet adamlarını günlük eylemleri ve politik askeri olayların gelgitleri yüzünden değil, dünya gücünün temellerinde oluşan ve zamanla yollarını bularak yüzeye çıkan daha derin değişimler yüzünden de meydana gelmektedir.²⁸¹

11 Eylül sonrası ABD için Ortadoğu terörün kaynağı haline gelmiştir. 11 Eylül sonrası ABD iç ve dış kamuoyunda sıkı politikalarla Ortadoğu'yu terörün kaynağı olarak göstermiş ve birçok bölge ülkesini de terörizmi desteklemekle suçlayarak Ortadoğu'da yapmak istediklerini artık kendi gücüyle yapabilecek bir

²⁸⁰ Onur Öymen, **Geleceği Yakalamak**, Remzi Kitabevi, İstanbul, birinci basım: 2000, s. 63

²⁸¹ Paul Kennedy, **age**, s. 629

durum yaratmıştır. Neticesinde Irak Harekatı ile birlikte Ortadoğu’da yıllardır özlemini duyduğu müdahaleyi gerçekleştirmiştir.²⁸²

2001 yılından itibaren “Karadeniz’in Güvenliği” adı altında Karadeniz bölge devletleri Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Gürcistan, Ukrayna, Yunanistan, Moldova ve ABD’nin katılımı ile toplantılar yapılmaktadır. Yapılan toplantılar çerçevesinde ve bunların dışında yeni bir güç odağı olmaya çalışan AB’nin kendi politikaları doğrultusunda yaklaşımı ile Karadeniz konulu tartışmalar yapılmaktadır. Yapılan bu tartışmalar ve toplantılarda Karadeniz’in jeopolitik ve ekonomik önemi tartışılmakta ayrıca Karadeniz’e kıyıdaş devletlerin özellikle Güney Kafkasların güvenlik sorunu, bu sorunların yakın ve uzak çevresini nasıl etkilediği ve buna bağlı olarak neler yapılabileceği üzerinde durulmaktadır. Böylelikle, Karadeniz’in güvenliği yavaş yavaş devletlerin ve uluslararası toplumun gündemine oturmaktadır.²⁸³

Terörizmin nihai amacı politik olmakla birlikte terörist örgütlerin çoğu hareketlerini yalnızca siyasal amaçlarla değil evrensel doğrultularla da gerekçelendirmektedirler.²⁸⁴ Bu sebeptendir ki bir devletler topluluğu arasında konsensüs halinde ‘terörizm’ olarak kabul edilen şey, bir diğer toplulukça ‘özgürlük savaşı’ ya da ‘cihad’ olarak yorumlanabilmektedir.

11 Eylül terörist saldırılarından itibaren Rusya, Bush yönetiminin terörizmle savaş için uluslararası bir koalisyon kurma çabalarında anahtar rol oynamıştır. Amerika, kendini ‘üstün toplum’ olmakla özdeşleştirerek 11 Eylül’ü ‘bütün insanlığa özellikle medeni insanlığa karşı bir meydan okuma’ olarak tanımlamıştır.²⁸⁵ Terörle mücadelede çabalar için uygun zeminler başta BM ve BM Güvenlik Konseyi olmak

²⁸² Metin Önel, “OSEGİT’in Dış Politikası” , Proje Koordinatörü Samir Salha, **Ortadoğu Siyasi Ekonomik Güvenlik İşbirliği Teşkilatı**, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, İzmit:2004, s.255

²⁸³ Dilek Karakaya, “Karadeniz’in Güvenliğini kim sağlayacak”, <http://www.turksam.org.tr/yazilar.asp?kat=21&yazi=438>

²⁸⁴ Deniz Ülke Arıboğan, **Globalleşme Senaryosunun Aktörleri**, Der yayınları, İstanbul, üçüncü basım:2001, s.242

²⁸⁵ Onur Öymen, **Ulusal Çıkarlar**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1. basım:2005, s.103

üzere ‘uluslararası kurum ve kuruluşlardı. Putin 11 Eylül’ün, dünya tarihinde Komünizmin çöküşünden sonraki en önemli an olduğunu iddia etmiştir.²⁸⁶

Putin uluslararası terörizme karşı savaşta ABD ile ittifak politikasının farklı boyutlarına desteğin önemli ölçüde çeşitlilik arz ettiğine işaret etmektedir. Putin’in dış politikasına bütün kesimlerden ciddi destek mevcuttur; fakat ABD’nin Orta Asya’daki hedefleri ve ‘şer eksenine’ yönelik politikaları konusundaki büyük şüphenin etkisiyle uluslararası terörizme karşı savaşa destek sınırlı kalmaktadır.

Putin Moskova’daki bina bombalamalarının ve 1999’da Dağıstan’a yönelik istilanın arkasındakileri, Karadeniz ve Hazar Denizi arasındaki bölgede ‘ sözde Halifelik’ veya Birleşik İslam Devletleri gibi köktendinci devlet kurmak isteyen ‘dinci fanatikler’ olarak tanımlarken 11Eylül’ün bir Medeniyetler Çatışması olarak okunmasını reddetti. Bununla beraber her iki ülkedeki günlük göç kontrolü ve ulusal güvenlik uygulamalarında ‘dini profil alma’ ve ‘etnik tespit’ her zamankine oranla arttı.²⁸⁷ Amerikan şehirlerine yönelik terörist saldırılardan sonra Rus vatandaşlarının çoğunda Amerikan halkına yönelik samimi ve tabii bir sempati yerleşmişti ancak bu olumlu hava kısa bir zaman için geçerli oldu.

Demokratik toplumlarda olduğu gibi, Ruslar da dış politikadan daha çok iç ekonomik şartlarla ilgilenmektedir. 11 Eylül ve sonrasındaki olaylara yönelik Rus reaksiyonları, iç politikanın ve ülkenin jeopolitik yönelimine ilişkin geleneksel ayrımlarla şekillenmiştir.

11 Eylül 2001 tarihinde yaşanan saldırılardan beri, devletlerin terörizm eylemleri gerçekleştiren oluşumlara veya bunlara destek veren devletlere karşı silahlı kuvvet kullanmalarına ilişkin daha geniş yetkiler sağlayan uluslararası hukuk kuralları oluşmamıştır. Bu tür silahlı kuvvet kullanma eylemleri hala önceden beri var olan ilgili uluslararası hukuk kurallarınca düzenlenmektedir. Dolayısı ile, bir

²⁸⁶ Vladimir Kolossov “,Batı’ya doğru riskli bir dönüş mü, Putin’n 11 Eylül metinleri ve sıradan Ruslar”, çev. Yalçın Sarıkaya, **Uluslararası Mücadele’nin Yeni Odağı Karadeniz**, Osman Metin Öztürk-Yalçın Sarıkaya, Platin yay, Ankara, 2005, s. 13

²⁸⁷ www.september11news.com/worldwebarchives.htm

uluslararası terörist faaliyetin, meşru müdafaa hakkına başvurulmasını meşru kılabilmesi için “silahlı saldırı” boyutuna ulaşması gerekmektedir. Bir silahlı saldırı boyutuna ulaşmak için ise, bir ülkenin düzenli silahlı kuvvetlerinin saldırılarının yoğunluğuna ulaşması ve bu saldırıların “mevcut” olması gerekir.²⁸⁸

11 Eylül saldırıları ABD'nin kendi topraklarında gerçekleştirilmiş, istisnalar hariç olmak üzere, ilk kapsamlı saldırı olarak değerlendirilebilir. Yeni dünyanın lideri, Soğuk Savaş'ın galibi, küreselleşmenin önderi ABD, bu saldırılar sonucu önemli bir kızgınlık ve psikolojik travma yaşamıştır ve yaşamaktadır.²⁸⁹

Fukuyama'nın da ifade ettiği söz konusu psikoloji içerisinde ABD'nin 11 Eylül saldırıları sonrası, küresel teröre karşı geliştireceği stratejiler uluslararası kamuoyu bakımından büyük bir önem arz etmekteydi. Bu çerçevede Afganistan ve Irak'a savaş açan ABD ve müttefikleri, özellikle Irak işgalinden sonra terörle mücadele politikalarında önemli tepkiler almaya başlamıştır.²⁹⁰ Askeri yöntemlerle sınırları ve hedefleri açık olmayan mücadele şekli başta AB ülkeleri olmak üzere birçok ülkenin ve sivil toplum kuruluşlarının tepkisini çekmiştir.

ABD, Karadeniz konusunda Avrupa ile olan ilişkilerinde Batının bir şey yapmaktansa ne yapabileceğini söyleyerek destek bulduğunu, ancak NATO'nun sunabilecekleri daha fazla olduğunu vurgulayarak Avrupa'yı geri plana atma çabalarını belli etmektedir. Ayrıca ABD, Avrupa devletlerinin askeri harcamalarını kısırarak ABD önderliğindeki operasyonlara katılmadaki isteksizliklerini gösterdiklerini, Avrupa'nın genişleme vizyonunun NATO'dan farklı olduğunu, Suriye ve Libya'nın Büyük Avrupa projesine dahil edilmesinin AB'nin NATO siyasetinden ayrılmasının bir göstergesi olduğunu belirterek AB ile aralarındaki uyuşmazlığın ve olası bir rekabetin sinyallerini vermektedir.²⁹¹

²⁸⁸ Yücel Acer, “11 Eylül Saldırılarından 5 yıl sonra: Hukuki Bir Muhasebe”, <http://www.turkishweekly.net/turkce/yorum.php?id=326>

²⁸⁹ İhsan Bal, “Küresel Terörle Mücadele ABD modeli mi ABD çıkmazı mı?”, <http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=3>

²⁹⁰ www.news.bbc.co.uk/hi/english/static/in_depth/americas/2001/day_of_teror/

²⁹¹ Dilek Karakaya, **agm**

ABD, bölgede gerçekleşmekte olan reformları desteklemek için geleneksel ortaklıklardan daha fazla işbirliğinin, kapsamlı ve etkili bir bölgesel stratejinin NATO tarafından formüle edilmesinin ve uygulanmaya koyulmasının gerekliliği savunulmaktadır. NATO'nun nerede ihtiyaç duyulursa duyulsun mesafelerden ve zamandan kaynaklanan sorunların aşabilecek kapasitede olduğu vurgulanarak NATO'nun müdahalesi teşvik edilmektedir.

B-NATO EKSENİNDE TÜRKİYE'NİN KARADENİZ POLİTİKASI

II. Dünya Savaşı sonunda imzalanan Birleşmiş Milletler Yasası ile üye devletler, muhtemel bir saldırı karşısında kendilerini tek tek ya da ortaklaşa savunma haklarını kazanmışlardır.

Bölgeye NATO'nun Barış İçin Ortaklık Programı ile başlayıp üyelikle sonuçlanan genişlemesi, AB'nin Komşuluk Politikası ile diğer bölgesel girişimler/projeler ile etkinlik kurmaya çalışması ve AGİT faaliyetleri Karadeniz çevresine verilen önemi göstermektedir.²⁹²

NATO'nun genişlemesine dair ilk işaret ABD Başkanı George W. Bush'un 2001 Haziran'ında Varşova'da yaptığı bir konuşma sırasında verilmişti. Bu konuşmasında Başkan Bush, NATO'nun yükseklerde tuttuğu idealleri paylaşan ülkelerden oluşacak genişletilmiş ittifakın Baltık'tan Karadeniz'e kadar uzanacağını ilan etmişti.²⁹³

NATO'nun son katılımlarına baktığımızda hedefinin Karadeniz olduğunu ve hedefe giderek yaklaştığını görebiliriz. Türkiye'nin üyeliğiyle NATO bu hedefine daha da yaklaşmıştır. Amaç Karadeniz'in kuzey yakasında batıdan doğusuna doğru ilerlemektir. Karadeniz'e kıyısı olan diğer ülkeler de bu ittifak'a dahil edilecektir.

²⁹² Mitat Çelikpala, **Karadeniz'de...**,s.6

²⁹³ Serdar Keskin , “NATO ve Karadeniz”,Osman Metin Öztürk-Yalçın Sarıkaya,**Uluslararası Mücadelenin Yeni Odağı Karadeniz**,Platin yay.,Ankara,2005,s.123

Karadeniz’de etkin Romanya’dan belki ileride Gürcistan’a ulaşacak olan bölgede etkin bir NATO gücünün bulunması Rusya’ya karşı Türkiye’ye avantaj sağlayacak bir gelişme olacaktır. Bu durum Gürcistan’ın toprak bütünlüğü için de önemlidir.²⁹⁴ Ancak Türkiye Montreux Anlaşması tartışmaya açılırsa bunun sonunun nereye varacağını bilememektedir. Bu durumda asıl olan Türkiye’nin diğer kıyıdaş ülkelerle birlikte Karadeniz’de güvenliği sağlaması e eğer ABD’nin iddia ettiği anlamda bir güç boşluğu varsa bunu doldurabileceği mesajını güçlü bir şekilde vermesi gerekir. KEİT projesinin etkin hale getirilmesi ve bölge ülkeleri arasındaki ticaret hacminin artırılması bölgesel güvenliğe katkı sağlayacaktır.

Bush Amerikan askeri politikasında bir değişiklik yapıldığını, günümüzde Batı Avrupa’da tutulmakta olan büyük kalıcı üslerin yerine daha küçük eğitim tesislerinin ve kriz bölgelerine çabuk asker gönderilmesinin tercih edileceğini duyurması, bölgede birden fazla Karadeniz’e kıyısı olan ülkeye ihtiyaç duyulduğu izlenimini vermektedir.

Romanya Karadeniz bölgesinde bir şeyler yaparak coğrafyasını büyük devletlere pazarlamak için çaba harcamaktadır. Bükreş, NATO’nun deniz gücünü de bölgeye çekmek ve ABD’nin Karadeniz’le daha çok ilgilenmesini sağlamak istemektedir.

Gürcistan Rus etkisinden kurtulmak için AB, ABD, Türkiye gibi unsurları RF’ye karşı kullanmaktadır. Hazar Petrolleri’nin ve Orta Asya doğalgazı’nın batıya taşınması konusunda ilk aşama olan Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı Projesi’nin güvenliği açısından NATO önem arz etmektedir. Gürcistan NATO’ya girmeyi hedeflemesinin bir sebebi de budur.

²⁹⁴ Kamer Kasım, **agm**

Ukrayna da Rusya'nın bölgede etkisini dengelemek amacıyla NATO'nun BİO Programına katılmıştır. BDT'nin NATO ilişkilerini güçlendiren GUAM oluşumuna katılarak bölgede denge unsuru olmuştur. Batı ile Rusya arasında yer alan Ukrayna Rusya açısından köprü vazifesi görmektedir. Rusya, Ukrayna'yı kaybetmek yerine tüm sanayisi ve kaynakları doğu kısmında olan bölünmüş bir Ukrayna'yı elde tutmayı tercih etmektedir.

Karadeniz'e kıyısı olan en büyük ülke Rusya'dır, bu sebeple NATO genişlemesini devam ettirirken Rusya faktörünü göz önüne almak zorundadır. NATO bunu dikkate alırsa NATO'nun genişleme sürecinin son noktası Rusya olacaktır.

ABD, Türkiye'nin NATO üyesi olmasını istemiştir; çünkü: ABD'nin I. ve II. Dünya Savaşlarından sonra Soğuk Savaş dönemindeki politikası, SSCB'yi kendi hudutları içinde tutmak olmuştur. NATO bunun araçlarından birisi olmuştur. NATO Türkiye'ye kadar uzatılmasıyla Ruslar Karadeniz'de hapsedilmiş olmaktaydı.²⁹⁵

Rusya Eski Sovyet Cumhuriyetleri'nin NATO'ya girmemelerine sıcak bakmamaktadır. Her ne kadar 11 Eylül saldırılarının ardından uluslararası teröre karşı ABD'ye en büyük desteği Putin vermiş olsa da bugün Rusya ile NATO arasında NATO'nun genişlemesi ve Rus askeri üslerinin Gürcistan ve Moldovya'da varlığı sebebiyle ciddi sorunlar mevcuttur. Rusya NATO'nun genişlemesini kendi milli güvenliğine yönelik bir tehdit olarak algılarken NATO da Rus askeri üslerinin Moldovya ve Gürcistan'dan çekilmesinde ısrar etmektedir.²⁹⁶ Rusya, Karadeniz'i ve çevresini arka bahçesi olarak görmektedir ve bölgeyi kaybetmek istememektedir. Moskova bu politikayı Hazar Petrolü üzerinde kontrol kurmak için önemsemektedir.

Rusya arka bahçesindeki nüfuzunu kaybetmek istemezken Batı, doğuya doğru yeni açılımlar yapmayı hedeflemektedir. Rusya NATO'nun genişleme fikrine

²⁹⁵ Taner Baytok, **Bir Asker Bir Diplomat (Güven Erkaya Söyleşi)**, Doğan Kitap, İstanbul, dördüncü basım: 2001, s. 21

²⁹⁶ Serdar Keskin, **agm**, s. 130

sıcak bakmazken NATO da genişlemesinin Rusya'ya karşı olmadığını belirtmektedir. Rusya AGİT'in Avrupa güvenliğinde daha fazla rol oynamasını istediği için bölgede NATO'nun çok fazla etkin olmasını istememektedir.

NATO'nun kuruluş amacına bakıldığında, Avrupa-Atlantik hattını korumak olduğunu görüyoruz. Günün şartlarında NATO savunma hattı Doğu Avrupa'ya kaymaya başlamıştır. Aslında buna Kafkasya'yı da ekleyebiliriz, çünkü Karadeniz sadece kıyısı olan ülkeler için değil sınırı olan ülkeler için de önemlidir.

Montreux ile Boğazlardan Karadeniz'e geçiş Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler lehine kısıtlanmıştır. Karadeniz'e kıyısı olmayan NATO ülke gemilerinin geçişi konusunda bir kısıtlama söz konusu olabilir. Bu durum Montreux'nün değiştirilme taleplerini de beraberinde getirerek Türkiye'ye baskı unsuru oluşturabilir. Montreux, Türkiye açısından vazgeçilmez öneme sahiptir, özellikle Karadeniz'e giriş-çıkışı kontrol etme konusunda Türkiye'ye çok büyük avantaj sağlamaktadır.

Sonraki genişleme dalgalarında Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerle Trans-Karadeniz olarak adlandırabileceğimiz ülkelerin ittifaka üyelikleri gündeme gelecektir. İlk olarak Trans-Kafkasya olarak adlandırabileceğimiz üçlünün üyelik kapsamına alınması muhtemeldir. Sonraki aşama Ukrayna ve en son da Rusya olacaktır. Rusya yakın gelecekte NATO üyesi olacak gibi görünmemekle birlikte diğer ülkelerin üyeliklerine de kuşkuyla bakmaktadır.²⁹⁷

NATO'nun günümüzdeki strateji uzmanları doğrudan Atlantikçilikle bağlı ve potansiyel olarak gerek Rusya gerekse Almanya'ya hasım olan devletlerin "Karadeniz Baltık Federasyonu"nun kurulmasını ileri sürerek aynı politikayı takip etmektedirler.²⁹⁸

²⁹⁷ <http://www.nato.int/issues/ici/index.html>

²⁹⁸ Aleksandr Dugin, *age*, s.61

Şu anda eski SSCB'nin stratejik potansiyeli NATO ile nükleer silahlar, nükleer denizaltılar, bazı askeri uzay programları, stratejik hava gücü alanlarında göreceli karşılaştırılabilirliğini korumaktadır.

Batı'nın nihai coğrafi manzarasının tarihi oluşum safhasındaki önderlik, ada-İngiltere'den bilhassa ABD'ye geçmiştir. Böylece, deniz gücünün stratejik, ideolojik, ekonomik ve kültürel boyutlarda canlanması, ABD ve onun kontrol ettiği NATO oldu.²⁹⁹ Küresel güçlerin böylesi bir nihai jeopolitik belirlenimi, Atlantikçi kutbu ve deniz gücünü Atlantik ötesine, Amerika kıtasına yerleştirmektedir. Avrupa'nın kendisi ise ABD'nin "tampon alanı", "kıyı şeridi", stratejik eklenti"si halini almaktadır. Türkiye ve özellikle Karadeniz bu alanın içinde yer almaktadır.

Savaş sonrasında NATO devletlerinin Karadeniz'e bakış açılarında farklılıklar meydana gelmiştir. Bugün birçok NATO ülkesi, Rusya ve özellikle diğer Karadeniz'de sahili bulunan ülkeler ile iyi ilişkiler kurmaya ve nüfuz alanlarını genişletmeye çalışmaktadırlar. Karadeniz, kapsadığı alan ve ada bulunmaması nedeniyle kuvvetlerin gerek deniz ve hava vasıtaları gerekse sahil radar istasyonları tarafından tespit edilmelerini kolaylaştırıcı ve fiziki gizlenmeyi zorlaştırıcı bir karakter taşımaktadır. Karadeniz kendine has özellikleri olan her türlü deniz hareket nevinin uygulanabileceği, önemli donanmaları mevcut devletlerin bulunduğu ve limanları, üsleri ile ufak sayılmayacak bir iç denizdir. NATO bu suretle Karadeniz'e çok önem vermektedir.

Rusya'nın NATO'nun genişlemesine temeldeki itirazları sürmektedir. Rusların çoğunluğu NATO ile güvene dayanan ilişkilerin tesis edilemeyeceği görüşündedir. Rusya NATO'nun doğuya doğru genişlemesini dengelemek üzere Balkanlar, Orta Doğu ve Kafkasya bölgelerine doğru açılmaya ve ayrıca Çin, Hindistan ve İran ile siyasi, ekonomik ve askeri işbirliğini geliştirmeye önem vermeye başlamıştır. Rusya, BM ve AGİT barışı koruma hareketlerine ve kriz yönetim faaliyetlerine katılmaktadır.

²⁹⁹ Dugin, **age** ,s.193

II-TÜRKİYE’NİN AB POLİTİKASI BAĞLAMINDA KARADENİZ

SSCB’nin dağılması ve Doğu Bloğu’nun ortadan kalkması AB açısından yeni bir stratejik ortam yaratmıştır. Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte AB’nin sınırlarının doğuya doğru genişlemesi Karadeniz Bölgesi’ni AB’nin ilgi alanına sokmuştur.

Bölgesel ortaklıklar jeopolitik istikrara katkıda bulunmaktadır. Ekonomik birlik, birliğe üye ülkelerin tam olarak birleşmesidir, yani tek para sistemi ve merkez bankası ile birleştirilmiş bir mali sistem ve ortak dış ticaret politikası içerir. Serbest ticaret bölgesi, gümrük birliği ve ortak pazar esas olarak üyeleri arasında dış ticarete konan engelleri kaldırmayı hedeflerken, ekonomik birlik, ulusal üstü ekonomik siyasetlerin birlikte alındığı ve her üye ülkede aynen uygulandığı ekonomik birleşme türüdür.³⁰⁰

Balkanlar’daki çatışmalar KEİT ile AB arasındaki ilişkilerin mahiyetini arttırmıştır. KEİT Örgütü bölgedeki en kurumsallaşmış örgüttür. Günümüzde ulusal ve sosyal çatışmaların çoğu yoksulluktan ya da az gelişmişlikten kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede KEİT’nin bölgesel işbirliği programları aracılığıyla katılımcı ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişimlerine katkıda bulunmak suretiyle bölgeyi daha istikrarlı ve güvenli bir hale getireceği beklentisi oluşmuştur.³⁰¹

KEİT Örgütünün çoğu kurumu AB kurumları model alınarak oluşturulmuştur. KEİT AB’den ayrı düşünülmemelidir. KEİT de AB’nin benimsediği değerleri amaçları arasında saymıştır. Bölgedeki ülkelerin çoğu Türkiye ile KEİT Örgütü çerçevesinde sürdürülecek işbirliğine kendileri açısından Batı ekonomisiyle kaynaşmasına olanak sağlayacak bir köprü olarak bakmaktadırlar. KEİT Deklerasyonu’nda üye ülkelerin üçüncü ülkelerle, uluslararası kuruluşlarla AB başta olmak üzere diğer ekonomik girişimlere katılımının engellenmeyeceği açıkça bildirilmiştir.

³⁰⁰ Rıdvan Karluk, *age*, ss.478-481

³⁰¹ <http://www.state.gov/p/eur/rls/rm/76035.htm>

SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya'nın Karadeniz kıyısındaki sınırı da kısılmıştır. Bağımsızlığını yeni kazanan ülkeler ekonomik fırsatlar, kültürel bağlar ve siyasi çıkarlar gibi çok çeşitli sebeplerle Batı yönelimli politikalar izlemeyi tercih etmişlerdir. Türkiye hariç Karadeniz'e kıyıdaş ülkelerin hepsi geçmişte SSCB'nin etki alanı içine girmiştir. Karadeniz'in doğusunda birçok Batılı çok-uluslu petrol şirketinin faaliyette bulunması Batının bu bölgeye olan ilgisini arttıran unsur olmuştur. AB üyesi ülkeler enerji ulaşım yollarının istikrarını ve güvenliğini sağlamayı gözetmektedirler. Karadeniz'in jeopolitik öneminin yanında ekonomik fırsatlar sunması ve Avrupa'nın istikrarını sarsabilecek potansiyel güvenlik tehditleri taşıması Karadeniz'i AB'de değerlendirmeye alınması gereken bir coğrafi alan haline getirmiştir.

Dünyada dördüncü büyük iç su olan Karadeniz'in özellikle AB üyesi ülkeler yüzünden hızla kirlenmesi sonucu bölge ülkeleri alınacak önlemler konusunda AB ile işbirliği arayışı içine girmiştir. Bu yüzden en fazla bu konuda AB ile Karadeniz bölgesi ülkeleri arasında işbirliği gerçekleşmektedir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra 1992'de Karadeniz'e kıyıdaş ülkeler “Bükreş Kirlenmeye karşı Karadeniz'in Korunması Sözleşmesi”ni imzalamışlardır. Bu sözleşme 1994'te hukuki geçerlilik kazanmıştır. 1995'te sözleşme hükümlerinin uygulanmasını gözlemek amacıyla Karadeniz Komisyonu oluşturulmuştur. Karadeniz'e kıyısı bulunan bu altı ülke 1993'te Odessa'da toplanmış ve BM ve AB'nin desteğiyle Karadeniz Çevre Programı oluşturulmuştur.³⁰²

AB kendi siyasi ve ekonomik istikrarını devam ettirmek amacıyla Karadeniz'in jeopolitik önemini hesaba katarak sürdürülebilir ekonomik gelişimini temin etmek üzere Karadeniz ülkeleriyle işbirliği yoluna gitmektedir. Bu suretle Karadeniz ülkelerinin altyapı, ulaşım ve çevre sorunlarıyla yakından ilgilenmektedir.

Amerika ile bir ittifak, bir ülkenin güvenliğini muhafaza edebilir ancak bu, modernize ve demokrasi açısından bir temel oluşturmaya yetmeyebilir. Bir Avrupa

³⁰² Burak Tangör, *agm*, s.70

ülkesinin demokratik ve modern olması AB içinde kaldığında daha muhtemeldir. Bu sebeple AB'nin Karadeniz'de ABD ile ittifaka gitmesi mümkün görünmemektedir.

A-AB'NİN GENİŞLEME VE DERİNLEŞME SÜRECİNDE TÜRKİYE'NİN KARADENİZ POLİTİKASI

AB'nin dış ilişkilerindeki önceliklerden biri yakın çevresinde refah, demokrasi, barış, istikrar ve güvenliğin temin edilmesidir. AB'nin genişlemesi sonucu Karadeniz ülkeleri ile AB arasında artan ilişkiler Orta Doğu ve Orta Asya'ya geçiş yolunda bulunan Karadeniz bölgesi'nin jeopolitik önemini artırmıştır.

Çok sayıda Avrupalı şirketin Karadeniz bölgesinde faaliyet göstermesinden dolayı AB doğal olarak bölge ülkelerindeki istikrarsızlıktan ve yapısal sorunlardan etkilenmektedir. Türkiye açısından Karadeniz'de bölgesel bir kimliğin oluşturulması Türkiye'nin Batı ile olan ilişkilerinde denge unsuru olarak kullanabileceği bir etmendir.

AB ülkelerinin Kafkaslarda oyunun bir parçası olma hevesi fazladır.³⁰³ Elllerinde başarıya ulaşmak, bölgede etkin olmak için ciddi bir enstrüman bulunmuyor. Ama enerji bağımlılığından dolayı Hazar çevresinin dünyanın ikinci büyük petrol havzası olacağı gerçeği onları bir şekilde bölgeyi ABD'ye kaptırmama gibi bir amaca odaklıyor. Dezavantajları, gerekli askeri güçlerinin olmaması ve bölgeye uzaklıkları, Türkiye AB'ye girmedikçe onların bu amaçlarına ulaşmalarını zorlaştıracak hatta imkansızlaştıracaktır.

1991'de SSCB'nin dağılması ve kutuplardan birinin ortadan kalkması AB tarafından küresel anlamda yakalanan fırsatlar olarak algılandı. AB küresel etkinliğe sahip olma, kendi güvenliğini sağlama kendi prensiplerini, ilkelerini, çıkarlarını gözetken bir dış politika anlayışının, eski Sovyet bloğu ülkelerde ve diğer bölgelerde benimsenmesi konusunda çeşitli projeler yürürlüğe koydu. Bu bölgelerden biri de Orta Asya'dır.³⁰⁴

³⁰³ Ali Külebi,,**Kafkas Satrancında...**,s.8

³⁰⁴ Gürol Kırac, **AB'nin Orta Asya...**,s.10

Özellikle Hazar Havzası'nda bulunan enerji kaynakları kuvvetli bir çekim merkezi oluşturmaktadır. Kömür ve çelik madenlerinin paylaşımı düşüncesiyle kurulan AB için Orta Asya'nın zengin yeraltı kaynaklarının, diğer güçlerin özellikle ABD'nin inisiyatifine bırakılması, gelecekte Avrupalı devletler için ciddi sorunlar doğurabilir. Bu açıdan AB'nin bölgeye tek giriş kapısı olan Karadeniz gerek jeopolitik gerekse jeostratejik bakımdan AB için önemlidir.

Batı, Hazar enerji kaynaklarının ihracı için doğudan batıya doğru bir Avrasya enerji koridoru yaratmayı hedeflemektedir. Batı'ya yönelik mevcut bütün enerji hatlarının geçtiği Rusya'nın oluşturduğu tekeli ve Güney Kafkasya, Orta Asya ülkelerinin Rusya'ya ekonomik bağımlılıklarını ortadan kaldıran yeni enerji koridoru, Orta Asya ve Kafkasya'nın refahının sağlanmasında önemli bir adım olacaktır

AB, Türkiye'yi³⁰⁵;

- Hazar bölgesi ve Orta doğu ile Avrupa arasında bir enerji köprüsü
- Geniş çaplı ve kolay kontrol edilebilen üretim ve tüketim pazarı
- Gerektiğinde Rusya ve ABD'ye karşı kullanılabilecek jeopolitik oyuncu
- Modern ordusu aracılığıyla AB'nin güvenliğine ve sınır ötesi operasyonlarına katkı sağlayacak potansiyel bir güç
- AB'nin Ortadoğu politikaları için kilit ülke, olarak değerlendirmektedir.

Rusya ile Avrupa arasında stratejik ilişkilerin geliştirilmesi, yeni Avrupa güvenlik mimarisinin temel taşlarından biridir. Rusya'nın AB ile ilişkilerinin artması, NATO ile kurucu senet imzalaması ve Barış için ortaklık düzenlemesine katılma noktasına gelmesi, G7 ülkelerine G8 olarak katılması gibi girişimler cesaret verici olmakla beraber Rusya'nın eski imparatorluğunu kurma niyetlerinden kaygı duyulurken bu gelişmelerin yaşanması olumludur.

³⁰⁵ Nejat Tarakçı, **AB Jeopolitik Mücad.**,s.14

AB'nin genişleme süreciyle birlikte AB'nin sınırlarının Karadeniz'e kadar ulaşması Boğazlar üzerindeki beklentilerin de değişmesine sebep olacaktır ve Türkiye açısından bazı hakların kaybı ile de sonuçlanabilir.

AB'nin bugüne kadar Karadeniz Bölgesi'ne yönelik yürüttüğü faaliyetler ağırlıklı olarak ekonomik ve enerji odaklı olmuştur. 1997 yılında Karadeniz Bölgesi'nin artan stratejik önemine değinen bir bildiri yayımlamıştır. Bildiride işbirliği alanları olarak ulaşım, enerji ve telekomünikasyon ağları, ticaret, sürdürülebilir kalkınma, adalet ve içişleri sayılmıştır.

1993'te Orta Asya ve Kafkasya'daki sekiz eski Sovyet ülkesini Avrupa'ya bağlamak amacıyla TRACECA oluşturulmuştur. TRACECA,³⁰⁶ Karadeniz çevresinde Doğu-Batı ekseninde ulaşım alternatifleri geliştirmektedir. AB'nin teknik yardımlarıyla TRACECA, Karadeniz Bölgesi'nde büyük ulaştırma altyapı projeleriyle uluslararası yatırımın cazibesini arttırmayı hedeflemektedir.

AB'nin mali yardımlarıyla oluşturulan bir başka bölgesel program ise 1995 yılında başlatılan ve Karadeniz'de hidrokarbon altyapısı için teknik yardım ile bazı yatırım desteklerine odaklanan İNOGATE'dir. İNOGATE'in 1999'da yapılan ilk zirve toplantısında Karadeniz Bölgesi'nden geçen Hazar Havzası ve Avrupa arasındaki hidrokarbon taşımacılık ağlarının geliştirilmesine dair bir çerçeve anlaşma imzalanmıştır.

AB Komisyonu ayrıca 1995'te SYNERGY programının altında bir Karadeniz Bölgesi Enerji Merkezi'nin kurulması için de girişimde bulunmuştur. Merkez, Karadeniz ülkeleri arasında ve bu ülkelerle AB arasında enerji alanında işbirliğinin arttırılmasını hedeflemektedir. Merkez şimdiye kadar çeşitli proje girişimlerini desteklemiş ve bölgesel uzmanlar için eğitim programları organize etmiştir.

³⁰⁶http://www.europarl.europa.eu/facts/6_4_3_en.htm

Bölge ülkeleri ve özellikle de AB açısından bir diğer önemli sorunu bu bölge ülkeleri üzerinden Avrupa'ya ulaşan enerji hatlarının güvenliği konusu gelmektedir. Bölgede enerji güvenliğini tehdit eden unsurların başında yaşanan etnik çatışmalar ve ülkeler arası rekabet gelmektedir.³⁰⁷ Bölgesel işbirliği ve Karadeniz bölgesinin güvenliğine tehdit eden unsurları tanımladıktan sonra bu tehditlere yönelik hal çarelerini düşündüğümüzde burada bölge ülkelerinin ve özellikle de Türkiye ve Ukrayna'nın rolünün son derece önemli rolü olduğu görülmektedir. Her iki ülke de coğrafik ve jeostratejik konumları ile beraber bölgedeki sorunlara müdahale imkanları sebebiyle Türkiye ve Ukrayna'nın yakın işbirliği son derece önem arz etmektedir. Ancak bu tek başına yeterli değildir. Zira bu bölgede yaşanacak sorunlar sadece bölgenin sorunları olmaktan çok daha öteye geçmiştir.

Ancak, AB'nin Karadeniz'e yönelik olarak bugüne kadar bölgesel bir politikası olmamıştır. Bu politikanın bugüne kadar oluşmamasının sebebi bu coğrafyanın AB sınırlarına uzak olması ve bu coğrafyaya kadar olan alanlarda diğer sorunlarla uğraşmak zorunda kalmasıdır. AB bugüne kadar olan süreçte kendisini çevreleyen üç denizden Baltık, Adriyatik ve Akdeniz'le olan ilişkilerini bölgesel platforma oturtmuş ancak daha büyük ve daha zorlu bir alan olan Karadeniz için böyle bir girişimde bulunmamıştır.

2007 yılında AB'ye üye olmasıyla Romanya ve Bulgaristan ile AB, Karadeniz'in komşusu haline gelmiştir ve Türkiye'nin üyeliği ile Karadeniz'in yarısından çoğu AB'nin etki alanına girmiştir. AB'yi bölgeye yönelik daha sistemli bir politika gerçekleştirmeye iten ana sebep bölge ülkelerinin hemen hepsinin yüzünü Batı'ya dönmüş olması ve bir kurtarıcı olarak Batı'dan yardım beklemeleridir.

Güney Kafkasya ülkeleri yeni komşuluk, politikalarına dahil edilmiştir. Bu kapsamda Karadeniz ülkelerinden Moldova, Ukrayna, Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan yeni komşuluk politikasına dahil olan ülkelerdir. Rusya yakın çevresine

³⁰⁷ Sinan Ogan, "Küresel Mücadelenin Yeni Rekabet Alanı: Karadeniz", <http://www.hakimiyetimilliye.org/index.php?news=158>

ilgisini arttırdıkça ve etkisini çok hissettirdikçe, AB de aynı ülkelerle ilişkilerini daha fazla yoğunlaştırmaya çalışmaktadır.

Türkiye Karadeniz ve Kafkasya bölgesindeki girişimleri ile AB üyelik sürecinde avantaj sağlamak istemekte ve enerji nakil hatlarında yer alan stratejik açıdan önemli konumuyla AB'ye üye olması halinde birliğe önemli avantajlar sağlayacağı mesajını vermek istemektedir. Öte yandan, bu argüman her durumda geçerli olmayabilir. Nitekim AB'den kaynaklanan nedenlerle de Türkiye'nin özellikle Kafkasya'daki rolünün üyelik sürecine katkı yapıcı bir etkisi olmayabilir. Diğer taraftan AB içerisinde de ortak bir dış politika vizyonu oluşturmak noktasında önemli bir eksikliğin olduğu unutulmamalıdır.

AB içerisinde bir grup devlet Birliğin Avrupa dışındaki coğrafyalarda etkin olmasını ve özellikle askeri angajmanlara girmesini istememektedir. Hatta AB'nin Ortadoğu, Kafkasya ve Orta Asya gibi göreceli olarak istikrarsız bölgelere yönelik olarak mesafeli olmasını savunmaktadırlar. Böyle bir görüş doğrultusunda hareket eden üye ülkeler için Türkiye'nin bu bölgelerle olan bağı AB üyeliği için önemli bir avantaj olarak görülmeyebilir. Hatta, Kafkasya ve Ortadoğu gibi istikrarsız bölgelere komşu olması üyelik için olumsuz bir faktör olarak da değerlendirilebilir. Zira, Türkiye'nin üyeliği bu bölgelerdeki sorunların AB içerisine taşınması anlamına gelebilir.

Ancak AB içerisinde İngiltere gibi stratejik bir vizyona sahip olan ve Avrupa sınırları dışında aktif bir dış politika izleyip, AB'nin Orta Asya'dan Avrupa'ya uzanan coğrafyada etkin olmasını isteyen ülkeler için, Türkiye'nin bölgesel rolü ve coğrafi konumu üyelik için büyük bir avantaj teşkil etmektedir.³⁰⁸ Türkiye'nin AB ile olan ilişkileri Hazar bölgesi enerji kaynaklarının taşınmasındaki rolüyle de karşılıklı olarak ilişkilendirilebilir. AB enerji açısından dışarıya bağımlıdır ve özellikle Rusya'ya olan bağımlılığı sürekli artmaktadır. Hazar petrolleri ve doğal gazının AB'ye ulaşması AB üyesi ülkelerin enerji güvenliği açısından da önemlidir.

³⁰⁸ Kamer Kasım, "Karadeniz Havzası ve Güney Kafkasya'da İşbirliği Olasılığı", <http://www.turkishweekly.net/turkce/yorum.php?id=346>

Bu noktada AB üyesi bir Türkiye elbette AB açısından bir avantaj olacaktır. Bu noktada Türkiye'nin bölgesel işbirliğinde oynayacağı rolde önemlidir.

AB, tüm zorluklara rağmen, bölge için daha tutarlı, mantıklı ve hırslı politikalar geliştirmek zorundadır. Birçok Karadeniz ülkesi için tam üyelik öngörülebilir gelecekte bir teklif olmamasına rağmen AB bu ülkelere derinlemesine yönelmelidir. Bu bölge katılım süreci ne kadar uzarsa uzasın ve ne kadar süratle olursa olsun AB için her zaman önemlidir. Çünkü AB bu bölgeye zamanında yeterince yönelmezse, gelecekte kriz yönetimi ve benzeri tedbirler çok pahalı ve zorlu olacaktır.

AB, Karadeniz üzerinden genişlemek isteyecektir, çünkü bu şekilde ekonomisini güçlendirme planları yapmaktadır. Bunun dışında bölge üzerinden genişlemek istemesinin sebeplerini şöyle özetleyebiliriz.³⁰⁹

- Avrupa'daki barış, istikrar ve refah alanı büyüyecektir.
- Yeni üyelerin AB'nin çevrenin korunması, organize suçlarla, uyuşturucu trafiğiyle ve yasa dışı göçlerle mücadele politikalarını kabulüyle, tüm Avrupa yurttaşlarının yaşam kalitesi iyileşecektir.
- Yeni üyelerin katılımıyla AB'de kültürel ve düşünsel zenginlik artacak; halklar birbirlerini daha iyi tanıma şansına kavuşacaktır.
- Genişleme Birliğin dünyadaki konumunu güçlendirecektir.

AB ve NATO'nun Karadeniz'e doğru genişlemesi ile Rusya dışında KEİT ülkelerinin tümü AB ve NATO üyeliği özlemi duymaktadır. Karadeniz'de dondurulmuş çatışma bölgelerini içeren ülkeler de, Moldovya, Ukrayna, Gürcistan, Azerbaycan, KEİT'te güvenlik konularının ele alınmasını istiyorlar. Türkiye ve Rusya ise KEİT'nin bir ekonomik işbirliği örgütü olduğunu savunuyorlar. Avrasya'daki petrol ve doğal gazın hem güvenli biçimde ortak kullanımı hem de Batı pazarına nakli, işbirliğini herkes için yararlı ve zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda,

³⁰⁹ 309 Hasan Kanbolat, **Karadeniz'in Tarihi.....**,s18

Avrupa Kömür ve Çelik Birliği kuruluşuna benzer bir yaklaşımın KEİT coğrafyasında petrol ve doğal gaz nakline uygulanabildiği takdirde bölgede güvenlik tesis edilmiş olacaktır.³¹⁰

AB'nin Karadeniz'in batı kıyılarına çıkması, Avrupa'nın enerji ihtiyacının karşılanmasında özel bir anlam taşıyacaktı. Yeni farklı enerji nakil hatları gündeme gelecektir. Yeni enerji nakil hatları, en çok Moskova'yı ardından da Ankara'yı etkileyecektir. Özellikle NATO'nun Türkiye dışında Karadeniz'e kıyısı olan yeni üyelere kavuşması, Karadeniz'in ve Türk Boğazlarının statüsü konusunda yeni tartışmaları ve gelişmeleri beraberinde getirmesi kaçınılmazdır.

Romanya ve Bulgaristan'ın AB'ye katılması ile birlikte AGSP'nin müstakil bir deniz gücünü içermesi ile birlikte yeniden gündeme gelmeye başlamıştır.³¹¹ Avrupa ülkeleri'nin enerji yönünden çok büyük oranda dışa bağımlı olması ve bu bağımlılığın büyük oranda Karadeniz Havzası üzerinden karşılanması nedeniyle Bulgaristan ve Romanya'nın AB'ye katılmasından sonra, AB'nin kendi enerji güvenliğini sağlama amacıyla Karadeniz'de görev yapacak müşterek bir deniz gücü oluşturma girişiminde bulunmak istemesi üyeliklerinden önce de görülebilen bir gerçek olmuştur.

B-AB VE TÜRKİYE İLİŞKİLERİ EKSENİNDE KARADENİZ'İN HUKUKSAL STATÜSÜ

Karasuları, kıyıdan itibaren en fazla 12 deniz miline kadar ilan edilebilen, kıyı devletinin tam egemenliği altında olan, yani o devletin ülkesinin bir parçasını oluşturan deniz alanıdır. Bu niteliği ile de kıyı devleti karasularında bütün yasalarını ve yetkilerini uygular ve kullanır ve dolayısı ile bu alandaki bütün doğal kaynaklar da münhasıran o kıyı devletine aittir.³¹²

³¹⁰Hasan Kanbolat, **Karadeniz'in Tarihi.....**,s19

³¹¹ ³¹¹ Osman Metin Öztürk-Yalçın Sarıkaya, **age**, s. 4

³¹² Ferit Hakan Baykal, **Deniz Hukuku Çalışmaları**, Alfa yay, İstanbul, 1. basım:1998, ss. 126-127

Kıta sahanlığı, kıyıdan itibaren 200 deniz miline hatta bazı durumlarda daha uzak bir mesafeye kadar uzanabilen ve sadece deniz tabanını kapsayan bir alandır. Bu alan, devletin tam egemen olduğu bir alan değildir. Yani ülkesinin bir parçasını oluşturmaz. Ancak bu alandaki bütün cansız doğal kaynaklar üzerinde kıyı devleti münhasıran egemendir ve o devletten izinsiz başka hiçbir devlet ya da kişi-kurum bu alanda doğal kaynak arayamaz veya işletemez.

10 Aralık 1982'de Deniz Hukuku Konferansı'nda kabul edilen Münhasır Ekonomik Bölge kavramı kıyı devletine, kıyıdan başlayarak açık denize doğru en fazla 200 mil kadar uzanan bölgede gerek deniz yatağı altında, gerekse içerisinde bazı egemenlik hakların tanınmasını içeren bir uluslararası hukuk kavramıdır.³¹³ Kıyı devleti bu bölge üzerinde birçok hak edinir. Yani münhasır ekonomik bölgede doğal kaynak arama ve işletme hakkı sadece ilgili kıyı devletininindir ve o devletten izinsiz hiçbir doğal kaynak arama ve işletme faaliyeti yapılamaz.

Bir kıyı devletinin münhasır ekonomik bölgeye sahip olabilmesi için B.M.D.H.S'ye taraf bulunması gerekmemektedir. Bu çerçevede, 1994 yılı sonunda 85 devletin 200 millik münhasır ekonomik bölge ilan ettiği görülmektedir.

Türkiye kıyısı olduğu bütün denizlerde karasuları ilan etmiştir ve ilan etmesine gerek olmadığından bütün bu denizlerde kıta sahanlığına da sahiptir. Ancak Türkiye sadece Karadeniz'de münhasır ekonomik bölge ilan etmiştir. Öte yandan Türkiye, etrafını çevreleyen denizlerden sadece Karadeniz'de deniz komşusu olduğu ülkelerle karasuları, kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölge alanlarını ayıran sınırları oluşturmuştur

Karadeniz'de SSCB Şubat 1984 yılında ve ³¹⁴ Romanya Nisan 1986'da 200 millik birer münhasır ekonomik bölge ilan etmiştir. Türkiye de 5.12.1986 tarih ve 86/11264 sayılı bir Bakanlar Kurulu kararnamesi ile Karadeniz'de 200 millik münhasır ekonomik bölge ilan etmiş bulunmaktadır. Buna karşılık, Ege ve Akdeniz'de bugün için Türkiye'nin münhasır ekonomik bölgesi bulunmamaktadır.

³¹³ http://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/texts/unclos/part5.htm

³¹⁴ http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/ROM_1986_Decree.pdf

Türkiye'nin Karadeniz'de münhasır ekonomik bölge ilanından bir süre sonra Türkiye'nin 23.12.1986 tarihli ve SSCB'nin³¹⁵ 6.02.1987 tarihli mektuplarıyla, SSCB ile mektup değişimi yoluyla 1978 tarihli kıta sahanlığı sınırlandırma anlaşması ile öngörülen sınırın münhasır ekonomik bölgeye uzatılması kabul edilmiştir. Aynı sınırın 1991 yılı sonunda SSCB'nin dağılmasından sonra bu bölgede komşumuz olan RF, Ukrayna ve Gürcistan bakımından da geçerli olması uluslararası hukuka uygun düşmektedir. Bulgaristan'a gelince bu devlet de³¹⁶ Temmuz 1987'de münhasır ekonomik bölge ilan etmiştir. Bu ülke ile Türkiye arasındaki münhasır ekonomik bölge yan sınırının saptanması 4.12.1997'de imzalanan antlaşma ile gerçekleşmiştir.³¹⁷

³¹⁵ <http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/TREATIES/RUS-TUR1987EZ.PDF>

³¹⁶ <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/UNTC/UNPAN016323.pdf>

³¹⁷ Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri II.Kitap**, Turhan Kitabevi, Ankara,gözden geçirilmiş 6. basım:1999, ss. 413-414

SONUÇ

Türkiye'nin vizyonu ne olmalıdır? Türkiye'nin buna karar vermek için gerekli nüfusu, stratejik konumu, bürokratik ve askeri ve tarihi özgüveni mevcuttur. Türkiye sahip olduğu jeopolitik ve jeostratejik konumunun nasıl avantaj olarak kalmasını sağlayabilir, Karadeniz'in bu politikadaki yeri nedir ve nasıl hareket edilirse sonuç, ülke yararına olur, Bu soruları yanıtlamak için inceleme yapılmaya çalışılmıştır ve Türk Dış politikasında Karadeniz'in ne derece önemli olduğunun gösterilmesi amacıyla, maddeleme yöntemine başvurulmuştur. Karadeniz ve Karadeniz'e komşu ülkeler açısından bölgenin önemi göz önünde bulundurularak Türkiye'nin bölgede yapması gerekenleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1-) Türkiye'nin Karadeniz jeopolitiğinde en önemli unsur Boğazlar'dır. Eğer Türkiye, bölgesinde etkin ve belirleyici bir güç olmak istiyorsa bunun yolu ulusal stratejilerinde Boğazlar'a hak ettiği önemi mutlaka vermekten ve bunu uygulamaya dönüştürmekten geçer. Unutulmamalıdır ki Osmanlıların yükselmeleri ve dünyanın üstün gücü haline gelmeleri, Boğazlar'ın egemenliğini tamamıyla elde etmelerinden sonra gerçekleşebilmiştir. Coğrafi konumu itibarıyla iç deniz olan Karadeniz hareket alanının, açık denizlerle irtibatı doğrudan Türk Boğazları'nın kullanımına bağlıdır. Ayrıca, diğer bölgelerden Karadeniz'in takviye edilmesinde de Türk Boğazları'nın durumu önem arz etmektedir.

SSCB'nin dağılması sonucu Karadeniz'e sahildar ülkelerin sayısı artmıştır. Hazar petrollerinin Karadeniz üzerinden transfer edilmesinin gündeme gelmesi Karadeniz'in önemini daha da arttırmıştır. Türkiye önümüzdeki dönemde Boğazların kullanımı konusunda birçok taleple karşı karşıya kalacaktır. Şimdiden gerekli önlemleri alması zorunludur. Unutulmamalıdır ki Akdeniz Karadeniz arasında güvenli ulaşım için bu şarttır. ABD, NATO'yu kullanarak Karadeniz'de varlık göstermek isteyecektir. ABD Montreux'yu imzalamış müttefiklerinden özellikle Türkiye'nin olurluğunu almadıkça Avrasya'ya hakim olma stratejisinin önemli bir bölümü olan Karadeniz'de donanma varlığını gösterme hedefine ulaşamaz. ABD ne Lozan'da ne de Montreux'de Boğazlar rejimini desteklemiştir. Bugünün koşullarında desteklemesi hiç olanaklı değildir. Türkiye bu açıdan ABD'nin olası baskılarına hazır

olmalı ve Rusya'nın desteğini alarak akıllı bir diplomasi ile direnmelidir. ABD'nin etki alanını daha doğuya, daha kuzeye genişletme hedefi Karadeniz'e de yansıdığı için Türkiye gelişmelerin tam ortasında kalmaktadır.

Türkiye Boğazları hakimiyeti altında bulundurduğu sürece Karadeniz ile Akdeniz arasındaki deniz ulaştırma yollarını kontrol etmek suretiyle, başta RF olmak üzere tüm Karadeniz'e kıyıdaş ülkelerin sıcak denizlere ulaşma emellerine, tarihte olduğu gibi muhatap olmak durumundadır. Sahip olduğu coğrafi konumdan dolayı, Rusya'nın büyük bölümünün, Ukrayna, Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan ve Orta Asya Cumhuriyetleri'nin tümünün Avrupa'ya ulaşabilmesi için en kısa, ekonomik ve güvenilir yol Karadeniz üzerinden geçmek zorundadır.

Bulgaristan, Romanya ve Gürcistan'daki ABD askeri varlığının stratejik bir taarruz için yeterli seviyeye çıkarılması, silah ve ağırlıkların deniz yolu ile taşınmasını gerektiriyor. Bunun tek yolu da Türk Boğazlarının kullanılmasıdır. Böyle bir gelişme Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerin güvenlikleri açısından son derece kritik bir durum yaratıyor. Böyle bir yığılma için Türkiye'nin kendini yakın bir savaş tehlikesi içinde görüp Boğazlar yolu ile taşınacak askeri malzeme trafiğini durdurma hakkı elde etmelidir. Türkiye tüm bu gelişmelere askeri açıdan olduğu kadar, ekonomik ve sosyal açıdan da hazırlıklı olmalıdır.

2-) Karadeniz hareket alanının kontrolünün ele geçirilmesi Kafkas petrollerinin kontrolünün de ele geçirilmesi anlamını taşımaktadır. Bu nedenle Karadeniz'de Deniz Kuvvetleri'nin lider özelliğini sürdürmesi önemlidir. Bu bölge önümüzdeki dönemde enerji koridoru olması nedeniyle geçmişten daha da önemli hale gelecektir. Türkiye bunun farkına varıp, bu enerji yolunda etkili bir güç olma gayreti içinde olmalıdır. Rusya, bölgedeki enerji kaynaklarının Batı pazarlarına ağırlıklı Rusya toprakları üzerinden ulaştırılmasını öngören bir politika uygulamaktadır. Rusya, bir taraftan ABD'nin bölge politikasını endişe ile izlemekte, diğer taraftan Türkiye'nin bölgedeki faaliyet ve etkinliğini potansiyel bir tehdit olarak görmekte ve Türkiye'nin Azerbaycan, Gürcistan, Türkmenistan ve Kazakistan üzerindeki nüfuzunu önlemeye çalışmaktadır. Türkiye buna izin vermemelidir.

Batı, enerji gereksinmesinin önemli bölümünü Doğu'dan, Avrasya'dan satın alıyor. Bunun önümüzdeki dönemde de sürmesi bekleniyor. Türkiye'nin önemi petrol ve doğalgazın kaynağından Batı'ya ulaştırılması noktasında ortaya çıkıyor. Ülkemiz özgün koşullarıyla avantajları lehine daha etkin kullanabilir. Bu yönde strateji geliştirmesi gereken Türkiye'nin Karadeniz merkezli politikayı temel alması gerekmektedir.

Türkiye, Kafkasya ve Orta Asya petrol ve doğalgazı ile Ortadoğu petrollerinin dış dünyaya sevki ve pazarlanmasında giderek bir kavşak noktası ve enerji terminali haline gelmektedir. Diğer bir deyişle Türkiye, XXI. YY. enerji ulaşım hatları haritasının tam ortasında anahtar ülke olma özelliği kazanmaktadır. Türkiye'nin önünde açılan yeni ufukların, stratejik katsayımızı arttıracığı ve dış siyasetimizde yeni imkanlar oluşturacağı açıktır. Bu doğrultuda Karadeniz'in önemi artmaktadır.

Hazar Havzası petrollerinin işletilmesi, ABD'nin dış politika çıkarlarında önemli bir yer tutmaktadır. ABD'nin Hazar politikası, Batı'nın enerji güvenliğini güçlendirecek, bölge ülkelerinin İran'a bağımlılığını azaltacak şekilde çok taraflı boru hatları ve çeşitlendirilmiş bir alt yapı ile Hazar Havzası enerji kaynaklarının bir an önce değerlendirilmesini desteklemek tarzında ifade edilmektedir.

Türkiye Orta Asya ile ilişkilerini gerek politik gerek ekonomik gerekse siyasal olarak güçlendirdiğinde Karadeniz'in de yardımıyla büyük güç olabilmek için ilk önce atılması gereken adımı atmış olacaktır.

3-) İki kutuplu sistemin ortadan kalkmasıyla birlikte, geleneksel tehditlerde de bir dönüşüm yaşanmaya başladı, geleneksel olmayan yeni tehditler ortaya çıktı. Bu tehditler; etnik ayrımcılık, terörizm, yerel çatışmalar, silâh ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi unsurlardan oluşmaktadır. Gerçekçi bir bakış açısıyla Orta Asya, anarşinin sınırı olarak değerlendirilmektedir. Terörizmin, uyuşturucu kaçakçılığının, ayrılıkçı hareketlerin ve kökten dinci akımların nedeni sistemin anarşik durumundan

kaynaklanmaktadır. Devletlerin çıkar sıralamasında ilk sırayı ulusal güvenlik işgal etmektedir. Dolayısıyla, devlet bu çıkarları korumak zorundadır. Yeni gerçekçi açıdan bakıldığında, devletlerin sorunlarını çözmek için bölgesel ve alt bölgesel iş birlikleri oluşturmaları modern güvenlik yönetiminin bir gereğidir.

Blok sisteminin sona ermesiyle işbirliği olanaklarının aynı zamanda risklerin arttığı görülmektedir. Bu bağlamda Karadeniz bölgesi, coğrafi açıdan işbirliğinin çok uygun olduğu bir bölge olarak ortaya çıkmıştır. Küresel bir güvenlik stratejisi izlemeye başlayan ABD için artık “Avrasya stratejisi”nden ve enerji politikalarında Doğu Karadeniz ve Doğu Akdenizde, Ortadoğuda, Kafkaslarda ve Balkanlarda Türkiye önemli stratejik rol oynayan bir ortaktır. Bu rolü Türkiye stratejik ve jeopolitik konumunu göz önünde bulundurarak oynamalıdır.

Kafkaslarda ve Balkanlarda yaşayan toplulukların iç güvenliklerinin sağlanması, kültürel varlıklarının muhafazası, ekonomik ve sosyal altyapılarının güçlendirilmesi, topluluklar arasındaki iletişimin artırılarak sürdürülmesi Türkiye’yi bölgede hem barış hem de gerginlik konjonktüründe güçlü kılacaktır.

4-) Bölgede Rusya’nın hakimiyet gayreti devam edecektir ve bu zaman zaman ülkelerde istikrarsızlıkların oluşmasına sebep olabilecektir. Bugün Karadeniz’in jeopolitik önemini değerlendirdiğimiz takdirde, bu küçük kapalı bölgede iki önemli dinamiğin etkili olduğunu söyleyebiliriz. Birincisi, Amerikan etkisinin eski Rus ve Sovyet etkisinin yerini alması, ikincisi ise Karadeniz’in yeni yeni, AB, Balkanlar ile Hazar gaz ve petrollerini, Orta Asya’yı bağlayan enerji mihverinde önemli bir rol oynamasıdır. Türkiye bu sebeple bölgede güç değişiminde dengeleyici bir politika geliştirmelidir. Birçok tehdidin var olduğu coğrafyada bulunan Türkiye’nin Karadeniz coğrafyasındaki istikrarsızlığa tahammül etmesi mümkün değildir. Bu sebeple Türkiye bölgede istikrarsızlığı dengeleyen unsur olma gayreti içine girmelidir

5-) Gündemler büyük bir olasılıkla önümüzdeki on yıllarda toplumlarımıza yönelik en büyük tehditlerin geleceği büyük Ortadoğu’da NATO’nun daha önemli bir aktör haline gelmesini sağlayacaktır. NATO’nun hem savaşı hem barışı tesis

edecek kapasitede olduğunu unutmayalım. Ve bu iki yeteneğe önümüzdeki yıllarda kitle imha silahlarının yayılması ve uluslararası terörizm gibi tehditlerle karşılaştığımızda ihtiyacımız olabilir. Bu sebepten Türkiye'nin kuracağı ortaklıklar önemlidir. Karadeniz bölgesinde etkili konumda olmayı başırırsa da bölgede ortaklık için en önemli aktör olacaktır.

Türkiye, NATO istikrarının ve NATO'nun güneydoğu yakasının mihenk taşıdır. Doğu Akdeniz ve Karadeniz istikrarı açısından önemlidir. Bunun da ötesinde Türkiye önemlidir, çünkü Orta Asya'ya geçiş noktasıdır, Türkiye söz konusu bölgede stratejik bir oyuncu değil, aynı zamanda bir sosyo-ekonomik model ve bir kültürel çekim odağıdır. Türkiye bu avantajını çok iyi şekilde kullanmalıdır.

6-) 11 Eylül'de ABD'de meydana gelen olaydan sonra Balkanlar, Kafkaslar, Orta doğu üçgenindeki güç dağılımı değişmiştir. KEİT bölgesi, AB'ye hem ekonomik hem de siyasal anlamda yenedünya düzeninde uygulayacağı yeni strateji açısından önemli fırsatlar sunmaktadır. Türkiye'nin AB'ye tam üyelik hedefi çerçevesinde, AB ülkeleri ile ilişkilerimiz, ülkemiz dış ekonomik ilişkilerinde çok önemli bir yer almaktadır. Aynı şekilde AB açısından da, gelişen, büyüyen ve dinamik bir pazar olarak Türkiye'nin önemi büyüktür. Türkiye bu konumunu kullanarak KEİT projesini canlandırarak ya da bölge ülkeleriyle başka projelerde bir araya gelerek lider konumunu elde ettiği takdirde gerek AB gerek ABD açısından önemi artacaktır. Türkiye'nin Karadeniz üzerinden açılımlar yapması hem Avrupa'nın hem ABD'nin Türkiye'ye bakışını değiştirecektir. Türkiye bölgede kilit isim olmalıdır. Balkan ve Kafkas ülkeleri Türkiye'nin öncülüğünde tekrar bir araya gelerek bölgesel ekonomik bütünleşmeye giden yolda önemli bir adım atmak zorundadır.

Karadeniz Havzası'nda ABD oldukça önde gitmektedir. ABD dünyanın muhtaç olduğu Ortadoğu petrolüne hükmederek Rus petrolünü ucuzlatmayı, Çin, Japonya, Hindistan ve AB ülkelerini enerji kaynakları açısından kontrol altına almayı planlamaktadır. Bütün bunları hedeflerken Türkiye'yi ve özellikle Karadeniz'i göz önünde bulundurmaktadır. Türkiye bu durumu lehine değerlendirmelidir. Bunu da Dış Politikasında Karadeniz'e ağırlık vererek yapabilir.

7-) Türkiye'nin, Karadeniz'e sahili bulunan devletlerarasında bölgesel işbirliğini güçlendirmek, Karadeniz bölgesinde barışı ve istikrarı arttırmak amaçlı çabalarına katkı sağlamak maksadıyla, Karadeniz İşbirliği Görev Grubu olan BLACKSEAFOR'un kuruluş anlaşması Nisan 2001'de imzalanmıştır. BLACKSEAFOR'un görevleri: arama ve kurtarma hareketi, insani yardım hareketi, mayın karşı tedbirleri hareketi, çevrenin korunmasına yönelik hareket, iyi niyet ziyaretleri, bölgenin güvenliğini sağlamak ve Soğuk Savaş sonrasında da birbirlerine karşı endişe ile bakan taraflar arasında bir güven ortamının tesis edilmesine katkıda bulunmaktır. Bu adım Türkiye açısından bölgede varlığını hissettirmesi açısından çok önemlidir ve bu tür projelere katılan Türkiye, bölgede gücünü vurgulama şansı elde edecektir.

8-) Karadeniz, ABD'nin gözünde global hedefleri açısından çok uygun bir alternatiftir ve gelecekte bunu kullanmak isteyecektir. Bunu kullanmak isterken bölgede kendine en yakın göreceği ülke Türkiye olacağından Türk Dış Politikası belirlenirken Karadeniz'in önemi gözden kaçırılmamalıdır.

ABD bazı ülkeleri kendi yörüngesine çekerek denizci ve ticari kutup olurken RF ise karasal kutup olmuştur. Bunu iyi şekilde değerlendirmek isteyen Rusya da kendine kendi ulusal güvenlik doktrinini açıklamıştır. ABD gibi Rusya da tehdit merkezine terörü almıştır ve ortaya koyduğu "yakın çevre" politikasıyla terör merkezli olarak etki alanını arttırmaya ve SSCB'nin dağılmasından önceki durumu tekrar yaratmaya çalışmaktadır. Bu durum başta Türkiye'yi etkilemektedir. Çünkü Rusya'nın yakın çevre tanımlaması başta Türk Cumhuriyetleri'ni ve Türkiye'nin aynı coğrafyayı paylaştığı Karadeniz'e kıyıdaş ülkeleri kapsamaktadır. Bu nedenle Karadeniz'e kıyıdaş ülkeler detaylı şekilde incelenmeli ve Türkiye'nin yöneliminin ne olması gerektiği belirlenerek uzun vadeli politikalar yürütülmelidir.

ABD'nin Orta Asya ve Doğu Avrupa'daki varlığına nazaran Kafkasya ve Karadeniz'den gelebilecek tehdit ve risklerin neden olacağı varlık daha belirgin ve ciddidir. Türkiye kuzeyinden yaklaşan tehlikeyi görmek zorundadır. Bugüne kadarki

savunma ve güvenlik konseptlerinde Karadeniz'e fazla yer vermeyen Türkiye için bu durumun değişmesi ve gelecekte Türkiye'nin Karadeniz'e daha çok ilgi ve kaynak tahsis etmesi kaçınılmazdır. Türkiye, Karadeniz ve dolayısıyla Montreux üzerinden ülke ve ulus bütünlüğünü tehdit eden yeni riskler ve tehditlerle karşı karşıya kalabilir. NATO ve ABD bu bağlamda özellikle şüpheli bir yaklaşımla masaya yatırılmalıdır.

9-) Trans-Kafkasya'daki ülkelerin egemenliği hakkında kesin bir şey söylenemez, Ermenistan Rusya'ya, Gürcistan ABD'ye yakın durmaktadır. Azerbaycan ise net bir tutum sergilememektedir. Bu açıdan Türkiye kendi çıkarları için Azerbaycan'a yaklaşmak durumundadır. Böylece Orta Asya ile bağı kurarken enerji kaynaklarına da yaklaşmış olacaktır. Azerbaycan'a yaklaşmasının somut adımı Kars-Tiflis Demiryolu olarak değerlendirilmektedir. Türkiye'nin Gürcistan üzerinden Azerbaycan'a ulaşması gerekmektedir. Gürcistan hem Türkiye'nin güvenliği açısından hem de Kafkaslar'ın tek denize çıkışı olması açısından çok önemlidir. Bu ülkedeki gelişmeler yakından takip edilmelidir.

Kafkasya'daki problemlerin çözülmemesinin en önemli sebebi, bölgenin yöneticilerinin eski Komünist kadrolardan oluşmasıdır. Bu kadrolar halkın gücünü ve eğilimlerini iktidara yansıtmamakta, halen Moskova'ya göre politika üretmektedirler. Dolayısıyla RF tarafından kolayca yönlendirilmektedirler. Kafkasya'da problemler, Kafkasya'nın Rus nüfuz bölgesi olmaktan çıkarılmasıyla çözüm yoluna girecektir. Bunun temeli de iktidardan Rus ayağının kesilmesidir. Kafkasya'daki tarihi problemleri Kafkas halkları arasında var olan iç problem olarak ele almak yanlıştır. Bu anlamda çözümü bölge içinden düşünmek eksik bir düşünce olacaktır.

10-) Türkiye'de halen Türk Dünyasından sorumlu bir bakanlık yoktur. Böyle bir birimin devlet mekanizmasının içinde en kısa zamanda oluşturulması kaçınılmaz bir zorunluluktur.

11-) Karadeniz'de Rusya'dan doğan boşluk ancak Türkiye tarafından doldurulabilecek iken Türkiye, "uyuyan dev" konumunu korumaya devam etmektedir. Karadeniz'de en uzun sınırı olan Türkiye'nin önümüzdeki on yıllarda

bölgedeki ağırlığının ne olacağı belirsizliğini korumaktadır. Bu koşullar altında, AB, Kıbrıs ve Ortadoğu gündemiyle yorgun düşen Türkiye'nin Karadeniz coğrafyasındaki tarihsel miras ve sorumluluğuna sahip çıkması, bu bağlamda Karadeniz'deki çıkar ve hedeflerini yeniden tanımlaması gereği, her zamankinden daha çok öncelik arz etmektedir.

Türkiye'nin bölgedeki enerji konusundaki siyaseti ise, Hazar'daki enerji pastasının en cazip dilimini kapmak için olmalıdır ve önemli bir enerji pazarı ve transit bir ülke olan Türkiye'nin şansı ise teknik ekonomik ve özellikle jeopolitik alanda başarılı çalışmalar üretmesine bağlıdır. Türkiye, doğal gazda Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak için Orta Asya politikalarına yoğunlaşmalıdır.

Bu cumhuriyetlerle Türkiye arasındaki etnik köken, din, dil ve kültür gibi bazı ortak özellikler Orta Asya cumhuriyetleriyle yakın ilişkiler geliştirilmesine yardımcı olmaktadır. Ve Türk yetkilileri Orta Asya bölgesiyle ilgilenmeye sevk eden önemli bir faktördür.

Türkiye'nin bölgeyle ilgili temel hedefi Rusya'nın gücünü ve etkisini dengeleyebilmek için yeni bağımsız olmuş devletlerin ekonomik ve siyasi bağımsızlığını güçlendirmektir. Bu amaçla Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan ile askeri alanda yakın ilişkiler kurmak için çaba göstermekte ve NATO'nun bu devletler için ortaya koyduğu Barış İçin Ortaklık projesine katılmaktadır. Kafkasya'daki devletlerin bağımsızlığını güçlendirmek için Türkiye aynı zamanda bu devletlerle askeri yardım ve işbirliği antlaşmaları yapma yoluna gitmiştir

Rusya, politik olarak dev ama ekonomik olarak kötürümdür. Atlantikçi lobinin Ruslarca jeopolitik bir taviz olarak algılanmaması için Avrupa'nın Rusya'ya teritoryal veya stratejik nüfuz bölgeleri teklif etmesi Avrupa yararına olacağından Türkiye'nin ast konumda kalma ihtimali Türk Dış Politikası için negatif durumların gerçekleşmesine sebep olacaktır, Türkiye bu konuda dikkatli olmalıdır.

Turuncu ve Pembe devrimleri pekiştirmek ve demokratik bir Ukrayna'nın yanı sıra Gürcistan ve güney Kafkaslar'ı Batıya bağlamak demektir. Bunu sağlamak aynı zamanda Avrupa ve ABD'nin Rusya'daki demokratik gelişimi güçlendirmeleri için en iyi ve etkili yollardan biridir. Bu da bizim en önemli hedeflerimizden biri olmalıdır. İkincisi, istikrarı Karadeniz bölgesinde daha geniş bir alana taşımaktır. Bu sadece özgür ve bütünleşmiş bir Avrupa yaratmak için değil, aynı zamanda büyük Ortadoğu'ya yönelebilmemiz için de önemlidir. Bu iki adım üçüncü dalga Avrupa-Atlantik entegrasyonu ve dışı açılma politikasını oluşturacaktır.

12-) Güney Kafkasya, Rusya ile İran sınırlarını birbirinden ayıran bir tampon bölge özelliğini taşımaktadır. Aynı zamanda bu coğrafya ABD için Karadeniz ile Hazar Havzası'nı bağlayan tek geçiş noktasını teşkil etmektedir.

Türkiye, Gürcistan üzerindeki politikasında hassas seyir takip etmeli, gerçeklere göre hareket etmelidir. Çünkü Kafkasya'daki her istikrarsızlık ortamı Türkiye'nin güvenliği ve ekonomisi açısından çok olumsuz sonuçlar doğuracaktır. Türkiye iyi bir sonucun alınması için samimi olarak gayret etmelidir. Türkiye bunu da en iyi Karadeniz üzerinden sağlayabilir.

Kafkaslar'da meydana gelebilecek büyük bir etnik çatışma ve savaş halinde Rusya'nın Karadeniz'e çıkış noktasını kaybetmesi durumunda, Karadeniz - Boğazlar - Akdeniz - Süveyş kanalı yolu ile sıcak denizlere çıkma imkanı ortadan kalkacak ve Rusya dünya pazarına ürün ihracında büyük zararlara ve kayıplara uğrayacaktır. Karadeniz ve Kafkasların özel jeostratejik konumu sebebiyle Rusya'nın Kafkasya'yı ve dolayısı ile Karadeniz'e çıkış noktasını elinde bulundurması ona büyük kolaylık ve imkan yaratmaktadır.

Azerbaycan üzerindeki Rusya egemenliği 1991 yılına kadar sürmüştü, Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle ilişkiler yeni boyut almıştır. Rusya için Azerbaycan'ın önemi, ülkenin jeopolitik konumu ve zengin doğal kaynaklarından kaynaklanmaktadır. Rusya, Azerbaycan Yakın Doğu'ya ve Orta Doğu'ya yaymak için, geçiş alanı olarak göstermektedir, Azerbaycan zengin doğal kaynakları,

ekonomik açıdan Rusya'nın ilgisini çekmektedir. Rusya Azerbaycan'ı elinde tutarak Türk dünyasını parçalamak istemektedir. Rusya, Azerbaycan üzerinde etki sağlamakla İran'ın burayı dini manada etkilemesine katkı sağlayacaktır. Türkiye'nin burada dengeleyici ve önleyici olmak üzere iki rol oynaması gerekmektedir. Hem Müslüman hem Türk olarak bölgede dengeyi sağlarken, Rusya ve İran'ın bölgeye nüfuz etmesinde önleyici unsur olmalıdır.

Kuzey Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etmesi, Tahran rejiminde rahatsızlıklar doğurmuştur. İran'ın Güney Kafkasya'da, en önemlisi Azerbaycan'da stratejik, yaşamsal çıkarları vardır. Moskova-Tahran-Erivan üçgeninin oluşması bu çıkarların gerçekleştirilmesi içindir. İran'ın Azerbaycan'da çalışmak için en önemli silahı dini propagandadır. Bu yolla Bakü yönetimine baskı yapmayı amaçlamaktadır. İran için en uygun seçenek teokratik bir rejimin oluşmasıdır. Arap devletlerinin de Kafkasya'da stratejik çıkarları mevcuttur.

Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının yapılması Gürcistan'ın güvenlik kuşağına girmesi anlamına gelmekteydi. ABD'nin Hazar Havzası petrollerinin dünya pazarlarına çıkış noktası olan Gürcistan'ı yalnız bırakmayacağı bu kapsamda da bölgesel güç unsuru olan Türkiye'yi Gürcistan ile ilişkilerini geliştirmesi yönünde teşvik edecektir.

SSCB'nin çöküşü ile birlikte Türk dış politikasının önemli açılımlarından biri haline gelen Kafkasya ve Orta Asya'nın güvenliği ve Türkiye'nin bölgeye ulaşımı için, Gürcistan kısa sürede en önemli ülke ve stratejik köprübaşı haline geldi. Ayrıca doğal kaynakların uluslararası pazarlara taşınması konusunda da Gürcistan Türkiye'nin tercih ettiği yol oldu. Rusya'nın Abhazya ile ilgisinde dayandığı tüm argümanlara Türkiye de sahiptir. Türkiye bu argümanları kullanarak, Rusya'nın uygulamalarını göstererek Abhazya'nın Rusya'ya mecburiyetini azaltmalıdır.

13-Avrupa için Türkiye, AB'nin bir süper güç olması için açılmak zorunda olduğu Ortadoğu, Kafkaslar ve Orta Asya'da vazgeçemeyeceği bir partner haline geldi. Türkiye, bir anda yeni küresel yapılanmanın merkezine oturdu.

Coğrafi yakınlık nedeniyle Karadeniz bölgesindeki siyasi ve ekonomik istikrar kendisini yakından ilgilendirdiğinden AB bu ülkelere çeşitli düzeylerde mali desteklerde bulunmaktadır. Türkiye Karadeniz bölgesindeki ülkelerle ticari ilişkilerini ancak AB üyesi ülkelerin çıkarlarıyla uyumlu olduğu sürece geliştirebilecektir.

AB'nin yeni üyelerinden olan Bulgaristan, Türkiye yönünden Batı'ya açılan önemli bir kapı, köprü, dayanak noktasıdır. Bulgaristan'ın Türkiye'ye özel politikalar izlemesi ve Batı kampı içinde yer alması, bu ülkedeki Türk azınlığa karşı olumlu davranışını sürdürmesi, Türkiye açısından önem taşımaktadır. Balkanlar'da ve Avrupa'da yaşayan Türk nüfusunun siyasi ve ekonomik gücü dikkatli incelenmeli, planlı ve kararlı politikalar belirlenmelidir. Bu bölgelerde yaşayan Türkler arasında milli şuurun geliştirilmesi ve güçlendirilmesi çok önemlidir.

Belirli devreler birbirlerine üstünlük sağlayıp geçici başarıları olan Avrupalılar, asırlarca süren savaşlar sonunda bir sonuç elde edememişlerdir. Türkiye'yi işte bu bağlamda önemli bir görev bekliyor. Başta Türkiye olmak üzere Gürcistan, Rusya ve tüm taraf ülkeler sonuç vermeyecek oluşumlardan kaçınmalıdırlar.

14-) Çin, Türkiye ile ilişkilerini en azından askeri alanda geliştirmek istemektedir. Her ne kadar Çin, Türkiye'ye karşı biraz mesafeli ve soğuk olsa da Çin ordusunun yaklaşımı farklı değerlendirilmektedir. Çin, dünyanın yükselen gücü ABD'ye karşı bölgede denge unsuru olmak istemektedir. Çin yine bölge koşullarında ABD'nin gücünü kırmak için ABD'nin üzerinde baskı kurduğu İran'a desteği artmaktadır.

Çin açısından Güney Kafkasya ülkeleri ile ilişkileri şu nedenlerden dolayı önemli olmuştur: Shanghay İşbirliği Örgütü ile tekrar doğuya yönelmektedir ve Rusya bu avantajının farkındadır. Ancak maalesef Türkiye bunun farkında değildir. Türkiye'nin bölge arasındaki coğrafi kopukluğu da bu avantajın fark edilmemesinde

etkilidir. Türkiye'nin bölgede etkin rol oynayabilmesi için ülkemizin yakın ve orta vadede Azerbaycan ile bir birlik meydana getirmesi ve Gürcistan'ın Ermenistan ile gergin olan ilişkilerinin her daim sürmesinin sağlanması önemlidir.

EKLER

TERİMLER SÖZLÜĞÜ

I-Strateji

Strateji sözcüğünün kökeni, etimolojik açıdan ele alındığında, eski Yunanca’da “Generallik Sanatı” anlamına gelen “strategus” sözcüğüne bağlanmaktadır.³¹⁸ Sözlük anlamıyla strateji bir amaca ulaşmak için izlenmesi gereken ana yol olarak da tanımlanmıştır.³¹⁹ Bir başka anlamıyla strateji, potansiyel ya da sanal düşmanlara karşı hayati çıkarları etkili biçimde geliştirmek ve güvenceye almak amacıyla, silahlı bir ulusun ya da uluslar koalisyonunun, kuvvetler de dahil, kaynaklarını kontrol etme ve kullanma sanatıdır.³²⁰

Tanımlar incelendiğinde ilk göze çarpan nokta, stratejinin sadece savaşla ilgili bir kavram olduğu başka ifade ile stratejinin sadece askerleri ilgilendirdiğidir, oysa günümüzde strateji terimi genel anlamda “bir amaca ulaşmak için izlenen yol” anlamında kullanılmaktadır. Ulusal ve uluslararası düzlemde aktör sayısının artması ve karşılıklı ilişkilerin daha karmaşık bir hale gelmesi ile birlikte, strateji kavramının kullanıldığı alan giderek yaygınlaşmıştır.³²¹

Üzerinde kesin bir uzlaş olamamakla birlikte, son yıllarda çoğunlukla fikir birliği edilen tanıma göre strateji, ilerde gerçekleşmesi muhtemel durumların veya gerçekleşmesi istenen amaçların önceden belirlenip bu amaçlara ulaşmak için bir ulus ya da uluslar topluluğunun ekonomik, politik, askeri ve moral güçleri birbiriyle uyumlu olarak düzenleme, geliştirme ve kullanma sanatı, bilimidir.³²² Strateji kendi bütünlüğünü koruma fakat karşı tarafın bütünlüğünü bölme üzerine geliştirilir. Bu

³¹⁸ Erol Mütercimler, **Yüksek Stratejiden Etki Odaklı Harekata Geleceği Yönetmek**, Alfa Yay, İstanbul, 2. basım, 2006, s. 38

³¹⁹ Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası ilişkiler Sözlüğü**, Der yay, İstanbul, 1996, s. 402

³²⁰ Çağrı Kürşat Yüce, **Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları üzerinde Mücadele**, Ötüken, İstanbul, 2006, s. 36

³²¹ Beril Dedeoğlu, **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**, Derin yayınları, İstanbul, 2003, s. 56

³²² Hakan Emanet, **Deniz Hakimiyetinden Dünya Hakimiyetine Giden Yolda Türk Boğazları**, IQ Kültürsanat Yayınları, 19. basım, İstanbul, 2003, s. 19

nedenle, rakip tarafın çıkar ve faaliyetlerini izleme fakat kendi çıkar ve faaliyetlerini gizleme esası bulunur.³²³

Strateji, siyasal amaçlara ulaşmak için askeri imkanların dağıtımı ve uygulanması sanatıdır; çünkü stratejin görevi çok defa yapılan tanımların aksine yalnız kuvvetlerin hareketleri ile değil etkisi ile de ilgilidir. Askeri imkanın kullanılması, eylem olarak savaşa dönüşüyorsa böyle dolaysız bir tutumun düzenlenmesi ve yönetilmesi taktik terimi ile tanımlanır. Strateji ve taktik her zaman tartışılmaya elverişli bir konu olmakla beraber gerçek anlamda hiçbir zaman birbirinden ayrı kısımlar haline bölünemez; çünkü bunlar yalnız birbirini etkilemekle kalmaz aynı zamanda birbiri içinde kaynaşır.³²⁴ Strateji bir dizi taktik uygulamadan oluşmaktadır. Manevra ise koşullara ve taktiğe göre davranış biçimlerini ifade eder. Bu anlamda stratejiler rakibin tümünden ortadan kaldırılması yolunda oluşturulabileceği gibi rakibin dönüştürülerek sisteme dahil edilmesi biçiminde de geliştirilebilirler.

Strateji kavramının uluslararası ilişkiler disiplinine yerleşmesine katkı sağlayan realist akımı izleyen birçok düşünür, yaklaşımlarını ihtiyaç/istek ikilemi üzerinde oturtmaya yönelmişlerdir. Buna göre: ihtiyaçlar arttıkça yeni kaynaklara yönelinmekte ve bu zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Hem eldekinin korunması hem yeni kaynaklara ulaşma beklentisi devletleri farklı kombinasyonlara yöneltmektedir. Örneğin iki kutuplu sistemde bu türden kombinasyonlar ortamı Henry Kissenger tarafından “Detant” dönemi olarak isimlendirilmiştir.³²⁵

Stratejinin üç temel unsuru mekan, kuvvet ve zamandır. Bu üç temel unsura bağlı olarak stratejinin dayandığı unsurları dört başlık altında toplayabiliriz.³²⁶

1-Güç

2-Hedef

³²³ Beril Dedeoğlu, *age*, s. 101

³²⁴ B.H. Liddell Hart, çev. Cemal Erginsoy, **Strateji Dolaylı Tutum**, ASAM Yay.jeopolitik-strateji-terör dizisi 9, 4. basım, Ankara, 2002, s. 249

³²⁵ Beril Dedeoğlu, *age*, s.98

³²⁶ Ramazan Özey, **Dünya ve Türkiye Ölçeğinde Siyasi Coğrafya**, Aktif yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 4

3-Siyaset

4-Çıkar

II-Jeostrateji

Jeostrateji, coğrafya ile strateji arasındaki münasebetlerin ilmidir. Jeostrateji, jeopolitik çıkarların stratejik yönetimidir. Jeostrateji, barış ve savaş dönemlerindeki mücadelelerde coğrafi unsurun etkilerini inceleyerek stratejik güçleri belirler ve stratejik hedefleri araştırır.³²⁷ Jeostrateji, stratejik açıdan coğrafi unsurların incelenmesini, stratejik sonuçlar çıkarılmasını kapsar. Strateji ile coğrafya arasındaki bağı jeostrateji kurar. Coğrafya, uluslararası ilişkilerde oyuncuları belirler ve birbirlerine uygulayacakları güvenlik tedbirlerinin kapsamını tespit eder.

Jeostrateji, bir devlet, ülkesinin ve çevresinin üzerinde bulunduğu bölgenin coğrafi, hidrografik, meteorolojik, iklim özellik ve olanaklarından askeri harekatta yararlanılması ilmidir.³²⁸ Bu anlamda jeopolitiğin statik unsurları yani fiziki coğrafya unsurları jeostratejinin temelini teşkil eder. Jeostratejinin unsurları temelde jeopolitiğin unsurlarıyla temelde aynıdır. Jeostrateji temel olarak şu unsurları kullanır:

1-Ülke unsuru

2-Arazi unsuru

3-Nüfus unsuru

4-Sosyal unsur

5-Ekonomik unsur

6-Politik unsur

7-Stratejik unsur

³²⁷ Çağrı Kürşat Yüce, **age**, ss. 38-39

³²⁸ Bilal Karabulut, **Strateji-jeostrateji-jeopolitik**, Platin yay, Birinci basım, Ankara, 2005, s. 21

III-Jeopolitik

Jeopolitik kavramı etimolojik açıdan “geo”ve “politika” terimlerinin birleşmesinden meydana gelmiştir. Geo, yer, arz veya dünya demektir. Türkçe’deki karşılığı “siyaset”olan politika terimi, şehir devleti anlamına gelen Grek kaynaklı “polis”kelimesinden türetilmiştir. Etimolojik temelinden de anlaşılacağı gibi jeopolitik kavramı siyasi eylemlilik ile eylemliliğin gerçekleştiği topraksal çevre arasındaki özel ilişkiyi vurgulayan bir terimdir. Jeopolitik, devletlerarası ilişkilerde, devlet kudretinin oluşumunda, kuvvet dengelerinin şekillenmesinde kapsamına aldığı kaynaklarla ülkelerin hayat ve faaliyet alanlarının, mekanın, coğrafi konumun etkisini belirleyen vurgulayan bilgi disiplini³²⁹. Bu sebepten jeopolitik, insanlığın mekan faktörüyle karşılıklı ilişkisi içinde inceleyen bir disiplindir.³³⁰

Jeopolitik, politika belirlenmesi amacıyla bir ulusun, uluslar topluluğunun veya bölgenin jeopolitiğinin değişen ve değişmeyen unsurlarını dikkate alarak güç değerlendirmesi yapan etkisi altında kaldığı o günkü dünya güç merkezlerini, bölgedeki güçleri izleyen, değerlendiren bir bilimdir.³³¹

Jeopolitiği coğrafi politika, coğrafyaya dayalı politika, coğrafyanın yönlendirdiği politika olarak anlamak mümkündür. Jeopolitiğin doğuşunu coğrafyacılar hazırlamış, siyasetbilimciler ve askerlerin katkılarıyla da gelişmiştir. Jeopolitik, dünya coğrafyasını, coğrafi yapı ve evrensel değerleri inceleyerek dünya, bölge ve ülke çapında güç ve politik düzeyde hareket tarzı araştırması yapar. Özet olarak jeopolitik, politika ve coğrafyanın karşılıklı etkileşimidir.

³²⁹ Muzaffer Özdağ, Der. Çetin Güney, **Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiği**, Avrasya-bir vakfı yayınları, Birinci basım, Ankara, 2003, s. 9

³³⁰ Aleksandr Dugin, Çev. Vügar İmanov, **Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım**, Küre Yay, 3. basım, İstanbul, 2004, s.XII

³³¹ Suat İlhan, **Jeopolitik Duyarlılık**, Ötüken yay, İstanbul, 2003, s. 35

IV-Siyasi Coğrafya ve Jeopolitik

Konuları arasında benzerlikten dolayı bazı düşünürler jeopolitik ile siyasi coğrafyanın aynı şey olduğunu veya jeopolitiğin siyasi coğrafyanın kısaltılmış hali olduğunu veya jeopolitiğin siyasi coğrafyanın bir kolu olduğunu ileri sürmüşlerdir; oysa gerçek jeopolitik, siyasi coğrafya değildir. Bu görüş siyasi coğrafyayı olduğundan fazla, jeopolitiği de olduğundan dar bir alana yerleştirmek olur.

Jeopolitik, coğrafyadan politikaya doğrudur, bu nedenle jeopolitikte esas politika coğrafi politikadır. Jeopolitik daha ziyade siyasi coğrafyadan politikaya geçişi ve coğrafi politikayı temsil ederken, siyasi coğrafya ise coğrafyaya siyasi açıdan bakışı temsil etmektedir. Bir örnekleme ile konuya açıklık getirilecek olunursa; jeopolitik, Dünyayı çok yönlü olarak inceler ve yer politikaları üretir. Siyasî Coğrafya ise, yerin yani dünyanın fizikî, beşerî ve iktisadî olaylarının dağılımlarını, aralarındaki bağlantılarını ve sebep ve sonuçlarını inceleyerek, siyasi açıdan değerlendirmeler yapar.

Doğa bilimlerinden çok etkilenmiş olan ve beşeri coğrafyanın kurucusu olan Ratzel, alana bağlı siyasal örgütlenmelere önem vermiştir; hatta örgütlenmede üstünlük sağlayan ulusların diğerlerini yönetmeye hak kazandığını öne sürmüştür.³³² Siyasal coğrafya yeryüzüyle daha özel bir görüşle ilgilenmektedir. Bu, insan topluluklarıyla fiziki çevre arasındaki ilişkilerden çok insanın eseri olan siyasal organizasyonlarla siyasal faaliyetlerinin coğrafi faktörlerle olan bağlantıları ve karşılıklı etkilenmeler biçiminde beliren ilişkilerdir. Devletlerin siyasal sınırları siyasal coğrafya incelemelerini sınırlayan bir neden değildir.

Coğrafi bütünlüğü sağlamak ya da sınırları belli coğrafyamızı dış etkenler ya da her tür müdahaleler ya da saldırılardan korumak için eylem ve uygulama bakımından iki yol vardır. Bunlar siyasi girişimler ve askeri hareketlerdir. Bu girişimler ve hareketlerle ilgili konularla coğrafya arasındaki ilişkileri inceleyen ve onları, çıkardığı sonuçlar ve saptadığı kurallar ile düzenleyen üç bilim dalı vardır, bunlara;

³³² Kamil Günel, **Coğrafyanın Siyasal Gücü**, Çantay Yay, 4. basım, İstanbul, 2004, s. 4

- a. Askeri coğrafya (taktik coğrafya)
- b. Jeostrateji (stratejik coğrafya)
- c. Jeopolitik (politik coğrafya) adları verilmiştir.

V-Jeopolitik Teoriler

İXX.YY sonu ve XX. YY başlarında etkili olmuş jeopolitik görüşler devletlerin bölge coğrafyalarına göre stratejiler seçmeleri yönünde önemli ipuçları sağlamış ve “deniz ülkesi”, “kara ülkesi” türünden ayrımlar yapılabilmesini olanaklı duruma getirmiştir.³³³

Aristo’dan Ratzel’e kadar, çok sayıda bilim adamları tarafından ileri sürülen ve gittikçe gelişen fikirler, İXX. YY’ın sonlarına doğru teorilere dönüşmeye başlamıştır.³³⁴ Bu teorilerden ilki, Mackinder’in ileri sürdüğü “Kara Hakimiyet Teorisi”dir.

Darwin’dan etkilenecek geliştirdiği devlet evriminin organik teorisi adlı teziyle siyasi coğrafyanın kurucusu kabul edilen Ratzel’in ortaya koyduğu hayat sahası teorisi daha sonra batılı sömürgeci devletler tarafından yayılmacı siyasetin bilimsel gerekçesi olarak kullanılmıştır. Madem ki devletlerin gücünü, yeni sahalar üzerinde kuracakları hakimiyet belirleyecektir “Devletlere bu yarış için göreceli üstünlük sağlayacak bölgeler nereleridir?”, “bu bölgelerde hakimiyet en optimal biçimde nasıl kurulur?” ve “kurulan bir hakimiyet nasıl korunabilir?” soruları kara, deniz ve hava jeopolitiğinin devlet politikalarını doğrudan etkileyen bir unsur olarak gelişmesine yol açmıştır.³³⁵

Soğuk Savaş öncesinde ve sonrasında birçok teori ortaya atılmıştır:

³³³ Beril Dedeoğlu, *age*, s. 96

³³⁴ Ramazan Özey, *Dünya Hakimiyet Teorileri ve Merkezi Türk Hakimiyet Teorisi*, Marifet yay, İstanbul, 2000, s. 30

³³⁵ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*, Küre yay, 18. basım, İstanbul, 2004, s. 103

VI-Soğuk Savaş Öncesi ve Soğuk Savaş Dönemi Jeopolitik Teorileri

Bu dönemdeki teorileri iki başlık altında toplayabiliriz. Fiziki coğrafyaya dayalı teoriler: Kara hakimiyet teorisi, kenar kuşak teorisi; kuvvete dayalı teoriler: deniz hakimiyet teorisi, hava hakimiyet teorisi. Gerçekte bütün görüşler, Mackinder'in coğrafi bölümünü benimsiyorlar. Aralarındaki farklılık, başlangıçtaki hakimiyet noktasına veya kuvvete verilen önceliktedir. Bu iki grup dışında bir de Saul Cohen'in Kuşatma Teorisi vardır.

A-Kara Hakimiyet Teorisi

Mackinder'in ortaya attığı bu teoriyi şu şekilde özetlemek mümkün: Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının bütünü dünya adasını oluşturur. Bu eski kara ülkelerinin dışında kalan Amerika, Avustralya ve Antartika gibi kıtalar ise Dünya Adasının Uydularını teşkil ederler. Dünya Adası içinde kalan Doğu Avrupa ve Sibirya bölgesi, dünyanın "Heartland"ını oluşturur.³³⁶ Heartland'ın çevresindeki Balkanlardan Çin'e kadar uzanan saha ise "İç-Kenar Hilal" ya da "Rimland" kuşağıdır. Bunun dışında kalan Amerika-Afrika-Avustralya-Japonya hattı ise "Dış-Kenar Hilal" ya da Dünya Adasının Peykleri" olarak kabul edilir. Doğu Avrupa'ya hükmeden bir devlet Heartland'a hakim olur. Heartland'a hükmeden bir devlet ise öncelikle İç-kenar Hilal'e yani Rimland'a hükmeder sonra da Dış-Kenar Hilal'e yani bütün Dünya'ya hakim olur.

B-Kenar Kuşak Hakimiyet Teorisi

Kara Hakimiyet Teorisine karşılık olarak Spykman tarafından ortaya atılmıştır. Spykman bu teoriyi ortaya atarken Kara Hakimiyet Teorisinden oldukça faydalanmıştır, dünyayı Mackinder'ın yaptığı dünya alanları ayrımını aynen kabul ederken Dünya Hakimiyetinin dışardan içeri doğru gerçekleşeceğini kabul etmiştir. Ona göre Dünya Hakimiyetini sağlamak için öncelikle Dünya Peykleri adı verilen topraklarda hakimiyet kurmak gerekir. Rimland'a hükmeden bir millet ise Doğu Avrupa'ya ve Heartland'a hakim olur. Heartland'a hakim olan bir millet ise bütün

³³⁶ Suat İlhan, **Jeopolitik Duyarlılık**, s. 46

Dünya'ya hükmeder. Spykman, Kenar Kuşak Teorisi'ni ortaya atarken, dünya hakimiyetini sadece Amerika Birleşik Devletleri açısından ele almıştır. Spykman'ın görüşleri ABD tarafından büyük destek görmüştür. Spykman'a göre dünya hakimiyeti sağlayacak tek devlet ABD'dir.³³⁷

C-Deniz Hakimiyet Teorisi

Amiral Mahan tarafından ortaya atılan bu teoriye göre “Denizlere hakim olan dünyaya hakim olur” Mahan, teorisini İngiliz İmparatorluğu'nun yükselişinin İngiltere'nin deniz gücü haline gelmesi ile eş zamanlı olarak gerçekleştiği gözlemine dayandırmıştır.³³⁸ Yani dünyaya hakim olmanın tek yolu denizlerde güçlü olmaktır.

D-Hava Hakimiyet Teorisi

ABD'li havacılar tarafından ortaya konulmuş ve benimsenmiştir. “Havaya hükmeden bir millet tüm dünyaya hakim olur bu sebeple havacılık daima üstün olmalıdır. Genelde beşeri güç kaynağına dayanan bu teorinin uygulanması özellikle II. Dünya Savaşı ile başlamış olup günümüzde de devam etmektedir ve bölgesel savaşlarda kullanılmaktadır.”³³⁹

Bu Teori süregeldikçe Uzay Hakimiyet Teorisi de gelişen koşullarda kendini gösterecektir.

E-Kuşatma Teorisi

Cohen tarafından ortaya atılan bu teoriye göre dünya iki jeostratejik bölgeye ayrılmaktadır:Kıtasal Avrasya ve Deniz Ticaretine Bağımlı Bölge. Kıtasal Avrasya, Rusya ve Çin'den oluşur. Deniz Ticaretine Bağımlı Bölge ise ABD,³⁴⁰ Batı Avrupa ve Japonya'dan meydana gelir. Bu iki bölge arasında kalan bölgeye Hassas Bölge denir. Hassas Bölge içinde Orta Doğu, Afrika, Güney ve Güneydoğu Asya, Orta

³³⁷ Ramazan Özey, **Dünya Hakimiyet Teorileri.....**, ss. 96-97

³³⁸ Bilal Karabulut, **age**, s. 48-49

³³⁹ Ramazan Özey, **Dünya Hakimiyet Teorileri..**,s. 105

³⁴⁰ Bilal Karabulut, **Strateji-Jeostrateji-Jeopolitik**, s. 61

Asya, Okyanusya ve Doğu Avrupa ülkeleri yer alır. Bu bölgeye Ara Bölge de denir. Bu bölge güç politikalarında hedef tahtası konumundadır.

VII-Soğuk Savaş Sonrası Jeopolitik Teoriler

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle ABD, SSCB'siz yeni bir düzen kurulduğunu ve bu yeni düzende tek hegemon olarak ABD'nin kaldığını değişik platformlarda tüm dünyaya deklare etmiştir

A-Tarihin Sonu Teorisi

Francis Fukuyama tarafından ortaya atılmıştır. Ona göre liberal demokrasi tarihin sonudur. İnsanoğlu ideal bir sistemi batı demokrasisinde bulmuştur ve en mükemmel sistem, “Batı Demokrasisi”dir. Artık İnsanoğlu aradığı en ideal sistemi bulduğuna göre tarih sona ermiştir.

B-Domino Taşları Teorisi

Bu teoriye göre ABD, Batı Avrupa, Japonya, Rusya ve Çin büyük güçler olarak nitelendirilmektedir. Bu büyük güçlerin dışında kalan Ara Bölge Ülkeler, dünya istikrarını etkileyebilecek potansiyele sahip ülkeler “Mihver” ada devlet özelliği taşırlar. Dünya Hakimiyeti öncelikle Domino taşları özelliği taşıyan büyük güçlerin elindedir. Bu güç merkezleri kendi aralarında anlaşarak dünya istikrarını sağlayabilirler ve dünyayı yönetebilirler. Ancak Ara Bölge içinde yeralan tüm ülkeleri yönetmek imkansız olabilir. Bu sebeple Mihver Devlet özelliği taşıyan ülkelerin önemi büyüktür. Herhangi bir Mihver Devlette ekonomik ve sosyopolitik sistem çöktüğünde bu durum tüm ara bölgeyi etkileyebilir ve dünyayı istikrarsızlığa sürükleyebilir.

C-Medeniyetler Çatışması Teorisi

Huntington tarafından ortaya atılan Teoriye göre:medeniyet kimliği gelecekte gittikçe artan şekilde önem kazanacak ve dünya büyük ölçüde belli başlı yedi veya sekiz medeniyet arasındaki etkileşimle şekillenecektir. Geleceğin en mühim mücadeleleri bu medeniyetleri birbirinden ayıran kültürel farklılıklar neticesinde ortaya çıkacaktır. Batı ve geriye kalanlar arasındaki mücadele, Batılı olmayan medeniyetlerin Batılılara verdiği karşılıklarla devam edecektir.³⁴¹

Huntington'un tezi 11 Eylül saldırılarıyla yeniden ivme kazanmıştır.

D-Medeniyetler Bütünleşmesi Teorisi

Barry Buzan ve Gerald Segal tarafından ortaya atılan teori Huntington'un medeniyet kavramını yanlış anladığını ve bu arada Batı Medeniyetini hiç tanımadığını ileri sürmektedir. Bu teoriye göre "Gelecekte medeniyetler çatışması olmayacak. Batı medeniyeti, medeniyetlerin birbirlerinin boğazlarına sarılması yerine birbirlerine karışmasını sağlayacak; çünkü Batı Medeniyeti alternatifsiz olarak dünyaya hakim olacak."³⁴²

E-Büyük Satranç Tahtası Teorisi

Brezinski tarafından ortaya atılan teoriye göre İki kutuplu dünyanın çökmesi ile birlikte kargaşa dünyayı beklemektedir. SSCB'nin çöküşü Avrasya'nın göbeğinde jeopolitik bir boşluk yaratmıştır. Gelişmiş Batı ve Uzak Asya uçlarının arasında kalan Avrasya'nın bu bölgesi tam bir karadeliğe dönüşmüştür. Dünyayı bir satranç tahtasına benzeten Brezinski en verimli oyun alanının Avrasya olduğunu vurguluyor. Baş oyuncu olarak da bu alanda ABD'yi görüyor. Brezinski Büyük Satranç Tahtası adını verdiği Avrasya kıtasını çok iyi tahlil ediyor. Bu tahta üzerinde zayıf noktaları belirliyor ve oyunun hangi kurallar çerçevesinde oynanacağını ortaya

³⁴¹ Samuel P.Huntington, **Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması**, çev. Mehmet Turhan-Y.Z. Cem Soydemir, Okuyan Us yay,orijinal kitap 4. basım, İstanbul, 2005, ss. 225-226

³⁴² Ramazan Özey, **Dünya Hakimiyet Teorileri...**, s. 118

koymaya çalışıyor. Avrupa Kıtasını “Demokratik Köprübaşı”, Eski Sovyet topraklarını “Kara Delik”, Kafkasya ve Orta Asya’yı “Avrasya Balkanları”, Doğu Asya’yı “Uzakdoğu Çiposu” olarak tanımlıyor. Avrasya sorunu Amerika’nın çıkarlarının tersine çözülemez oyun buna göre oynanacaktır.³⁴³

VIII-Jeopolitik Teorilerde Türkiye

Türkiye kenar kuşak teorisine göre de kara hakimiyet teorisine göre de çok önemli coğrafi konumda bulunmaktadır. Türkiye’nin konumu her iki teoriye göre de aynı değerdedir. Jeopolitik teorilerin hangisine göre değerlendirme yapılırsa yapılsın, dünya politikası düzeyinde de bölge politikası düzeyinde de Türkiye ilk önce dikkate alınması gereken ülkelerden birisidir. Dünya sorunlarında ve bölge sorunlarında çıkarı olan güçler bu sorunların çözümü ile yakından ilgili ülkemiz üzerinde etkili olmaya çalışacaklardır. Türkiye coğrafyasında kendi amaçlarına uygun düşmeyen güçlü bir ülke yerine , Anadolu ve Boğazlar üzerinde etkisiz küçük devletler oluşmasını yeğleyeceklerdir. Bu sorun ülkemiz için başlı başına bir tehdit kaynağıdır. Bölge politikası ve dünya politikasını etkileyecek her türlü düşünce Türkiye’yi ilgilendirir.

Türkiye, Brezezinski’nin deyimiyle “Volkanik bölgede yeralan ve bu nedenle istikrar içinde olması Amerikan çıkarları için son derece önemli olan bir ülkedir. Domino Taşları Teorisi’nde büyük güç olarak adlandırılmamış olsa da Mihver Devletler arasında önemi büyüktür. Mihver Devletteki istikrarsızlık kolayca bölgeye yayılabilecektir. Ve bu da dünyayı olumsuz etkileyebilecektir, bu anlamda Türkiye güçlü bir ülke olarak bölgede yerini aşmak durumundadır.

Türkiye üç tarafı denizlerle çevrili bir ülkedir. Kuzeyden Karadeniz, batıdan Marmara Denizi ve Ege Denizi, Güneyden Akdeniz ile çevrilidir. Bu denizler, boğazlar yoluyla birbirine bağlantılı olup Cebelitarık Boğazı ile Atlas Okyanusu’na, Süveyş Kanalı ile Kızıldeniz ve oradan da Hint Okyanusu’na ve ötelerin ötesindeki Pasifik Okyanusu’na kadar ulaşma imkanına sahiptir. Bu anlamda Türkiye

³⁴³ Ramazan Özey, **Dünya Hakimiyet Teorileri....**, s. 124

amfibi(karada ve denizde hareket kabiliyetine sahip olma)devlet olma özelliği taşımaktadır. Dolayısıyla Deniz Hakimiyet Teorisinde de Türkiye'nin önemi büyüktür.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- ALKAN , Akın , **21. YY’ın ilk çeyreğinde Karadeniz Güvenliği**, Nobel yayın dağıtım, Ankara, 1. basım, 2006
- ARİBOĞAN, Deniz Ülke, **Globalleşme Senaryosunun Aktörleri**, Der yayınları, İstanbul, üçüncü basım: 2001
- ARMAOĞLU, Fahir , **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi(cilt 1-2:1914-1995)**, Alkım yay., Genişletilmiş 14. baskı
- BAL, İdris(ed), **21.yüzyılda Türk Dış Politikası**, Nobel yayın dağıtım, 2. basım: 2004, Ankara
- BAŞYURT , Erhan, **Ateş Yolu Boğazlarda Bitmeyen Kavga**, Timaş Yayınları, İstanbul, 1998
- BAYKAL , Ferit Hakan , **Deniz Hukuku Çalışmaları**, Alfa yay, İstanbul, 1. basım: 1998
- BAYTOK , Taner, **Bir Asker Bir Diplomat(Güven Erkaya Söyleşisi)**, Doğan Kitap, İstanbul, dördüncü basım: 2001, s.21
- BUTANRI , Bilge, **Bölgesel Güç Karadeniz**, IQ Kültür-Sanat Yay, 1. basım, İstanbul, 2004
- BÜYÜKAKINCI, Erhan(der), **Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna**, phonex yay, Ankara, Birinci basım: 2004
- CAFERSOY , Nazım , **Eyalet-Merkez Düzeyinden Eşit Statüye: Azerbaycan-Rusya İlişkileri (1991-2000)**, ASAM Yayın, Ankara, 2000
- CEM , İsmail, **Turkey in the 21st Century**, Rustem, first published: 2000
- ÇOBANOĞLU , Özdemir , **Anavatan’dan anavatan’a bir Gagauz**, Yesevi Yayıncılık, 1. baskı, İstanbul, 2003
- DAVUTOĞLU , Ahmet, **Stratejik Derinlik**, Küre Yayınları, İstanbul, 18. basım, 2004
- DEDEOĞLU , Beril, **Uluslararası Güvenlik ve Strateji**, Derin yayınları, İstanbul, 2003

DUGİN , Aleksandr,Çev.Vügar İmanov, **Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım**,Küre Yay,3.basım,İstanbul,2004

EMANET, Hakan ,**Deniz Hakimiyetinden Dünya Hakimiyetine Giden Yolda Türk Boğazları**,IQ Kültürsanat Yayınları,19. basım,İstanbul,2003

ERKAN , Aydın O, **Tarih Boyunca Kafkasya**, Kayhan Matbaası,İstanbul, Birinci basım,1999

ERKİN , Feridun Cemal, **Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**,Başnur Matbaası,Ankara,1968

FULLER-LESSER, Graham E.-lan O., **Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu**,çev. Meral Gönenç,1.basım,İstanbul,2000

GÖNLÜBOL ,Mehmet ve diğerleri, **Olaylarla Türk Dış Politikası(1919-1995)**,Siyasal Kitabevi,9.basım, Ankara,1996

GÜNAY, Bekir, **Avrupa'dan Asya'ya Sorunlu Türk Bölgeleri**,IQ ültür-Sanat Yayıncılık,1.basım,İstanbul,2005

GÜNEL, Kamil, **Coğrafyanın Siyasal Gücü**,Çantay Yay,4.basım,İstanbul,2004

HART ,B.H.Liddell ,çev.Cemal Erginsoy,**Strateji Dolaylı Tutum**,ASAM Yay,jeopolitik-strateji-terör dizisi 9,4.basım,Ankara,2002,s.249

HUNTINGTON, Samuel P, **Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması**,çev.Mehmet Turhan-Y.Z.Cem Soydemir,Okuyan Us yay,orijinal kitap 4. basım,İstanbul,2005

İBRAHİMLİ, Haleddin, **Değişen Avrasya'da Kafkasya**, Kafkasya Araştırmaları Dizisi 5, ASAM Yayınları, Ankara, 2001

İLHAN , Suat , **Jeopolitik Duyarlılık**,Ötüken yay,İstanbul,2003

-----,**Kafkasya'nın Gelişen Jeopolitiği**,Ankara,Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yay,1999

-----,**Türkiye'nin Zorlaşan Konumu**,Ötüken yayınları,İstanbul,2004

İNAN, Yüksel ,**Türk Boğazları'nın siyasal ve hukuksal rejimi**,Turhan Kitabevi,Gözden geçirilmiş ve genişletilmiş 2. baskı,Ankara,1995

KALKAN , Mustafa, **Türk Dünyası Araştırmaları**, İstanbul, Aralık 1999

KARABULUT , Bilal,**Strateji-jeostrateji-jeopolitik**,Platin yay,Birinci basım,Ankara,2005

KARACAN , Ali Naci, **Lozan**, Nokta Kitap, İstanbul,1. baskı:2006

KARLUK , Rıdvan ,**Uluslararası Ekonomik,Mali ve Siyasal Kuruluşlar**,Turhan Kitabevi,Ankara,2002

KAYNAK-GÜRSES,Mahir-Emin ,**Büyük Ortadoğu Projesi**,Timaş yayıncılık,genişletilmiş 8. basım,İstanbul:2005,s.79

KENNEDY,Paul,**BüyükGüçlerinYükselişveÇöküşleri**,ÇevBirtaneKaranakçı,TürkiyeİşBankasıKültürYayınları,İstanbul,sekizinci basım:2001

KOCABAŞ ,Süleyman ,**Türkiye'nin Canı Boğazlar**, Vatan Yayınları,İstanbul,1.basım,1994

KONA, Gamze Güngörmüş(der),**Uluslararası Çalışma Alanları ve Türkiye'nin Güvenliği**, , IQ Kültür Sanat Yayın, İstanbul, 2005

-----,**Türkiye-Orta Asya İşbirliği Stratejileri ve Gelecek Senaryoları**,IQ Kültür-Sanat Yayıncılık,güncelleştirilmiş geliştirilmiş 2. basım,2003,İstanbul

KUT Şule, **Balkanlar'da Kimlik ve Egemenlik**, Bilgi Üniversitesi yay,1.basım,İstanbul,2005

LAÇİNER ,Sedat,**Türk-Ermeni ilişkileri**,Kaknüs inceleme-araştırma,İstanbul,I. basım:2004

LARRABE-LESSER, Stephen-Ian O., **Türk Dış Politikası Belirsizlik Döneminde**,Ökten yay,İstanbul,2004

LESSER-FULLER,Ian O -Graham E.,çev.Meral Gönenç,**Türkiye'nin Yeni Jeopolitik Konumu**,Alfa yay,İstanbul,1.basım:2000,s.99

LÜTEM-COŞKUN,Ömer E. -Birgül Demirtaş(der),**Balkan Diplomasisi**,ASAM YAY,Ankara,2001

MÜTERCİMLER ,Erol ,**Yüksek Stratejiden Etki Odaklı Harekata Geleceği Yönetmek**,Alfa Yay,İstanbul,2. basım,2006

NAYIR ,Yaşar Nabi,**Değişen Dünyamız(Balkanlar ve Türklük)**,Varlık Yayınları,2.basım,1993,İstanbul

ORAN ,Baskın, **Türk Dış Politikası(1800/2001)**,İstanbul,2001

-----, **Türk Dış Politikası cilt II**,İletişim yay,İstanbul,8. basım,2005

ÖYMEN ,Onur, **Ulusal Çıkarlar**,Remzi Kitabevi, İstanbul,1. basım:2005

-----,**Geleceği Yakalamak**,Remzi Kitabevi,İstanbul,1.basım:2000

ÖZDAĞ ,Muzaffer ,Der.Çetin Güney,**Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiği**,Avrasya-bir vakfı yayınları,Birinci basım,Ankara,2003

ÖZEY, Ramazan ,**Dünya ve Türkiye Ölçeğinde Siyasi Coğrafya**,Aktif yayıncılık,İstanbul,2002

-----,**Dünya Hakimiyet Teorileri ve Merkezi Türk Hakimiyet Teorisi**,Marifet yay,İstanbul,2000

ÖZTÜRK-SARIKAYA,Osman Metin –Yalçın(der) ,**Uluslararası Mücadelenin Yeni Odağı Karadeniz**,Platin yay,Ankara,2005

PAZARCI ,Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Dersleri II.Kitap**,Turhan Kitabevi,Ankara,gözen geçirilmiş 6. baskı:1999

ROY ,Olivier,**Yeni Orta Asya**,çev. Mehmet Moralı, Metis YAY,İstanbul

RUBİN-KİRİŞÇİ,Barry- Kemal(der),**Günümüzde Türkiye'nin Dış Politikası**,Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi,İstanbul,2002

SALHA ,Samir(proje koord) ,**Ortadoğu Siyasi Ekonomik Güvenlik İşbirliği Teşkilatı**, Kocaeli Üniversitesi Yayınları,İzmit:2004

SELVER, Mustafa,**Balkanlara Stratejik Yaklaşım ve Bosna**,IQ Kültür-Sanat Yayınları,İstanbul,1.basım,2003

SEVER ,Ayşegül, **Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu(1945-1958)**,Boyut Kitapları,İstanbul,1.Basım:1997

SOYSAL İsmail,**Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I.cilt**,Türk Tarih Kurumu basımevi,3. basım,Ankara,2000

SÖNMEZOĞLU ,Faruk(der),**Uluslararası ilişkiler Sözlüğü**,Der yay,İstanbul,1996

ŞEN ,Sabahattin ,**Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye**,Bağlam yay,üçüncü basım,1994,İstanbul

TEZKAN ,Yılmaz ,**Menfaatler Çatışması Ortasında Türkiye**,Ülke kitap,1.basım,2000

TODOROVA ,Maria,**Balkanları Tahayyül Etmek**,Çev.Dilek Şendil,İletişim Yayınları,İstanbul,1.basım,2003

TUKİN ,Cemal,**Boğazlar Meselesi**,Haz.Bülent Aksoy,Pan yay,İstanbul,1. basım:1999

UÇAROL, Rıfat,**Siyasi Tarih(1789-1999)**,Gözden geçirilmiş ve genişletilmiş beşinci baskı,Filiz Kitabevi,İstanbul,2000

USLU ,Nasuh ,**Türk Dış Politikası Yol Ayrımında**,Anka yay,İstanbul,2006

ÜLKÜSAL, Müstecip, KırımTürk-Tatarları,İstanbul,Baha Matbaası,1980

YANAR, Savaş, **Türk-Rus İlişkilerinde Gizli Güç Kafkasya**, IQ Kültür-Sanat
Yayıncılık, İstanbul, 2002
YÜCE, Çağrı Kürşat, **Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları üzerinde
Mücadele**, Ötüken, İstanbul, 2006

MAKALELER

ACER, Yücel, “11 Eylül Saldırılarından 5 yıl sonra: Hukuki Bir Muhasebe”,
<http://www.turkishweekly.net/turkce/yorum.php?id=326>

ADIBELLİ, Barış, “Büyük Avrasya Projelerinin Yarışı”, **Cumhuriyet Strateji**, 2
Ekim 2006 Pazartesi, yıl: 3, sayı: 118

AĞACAN, Kamil, “Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Gürcistan İlişkileri”, Editör İdris
Bal, **21. yüzyılda Türk Dış Politikası**, Nobel yayın dağıtım, 2. basım: 2004, Ankara

ASLANLI, Araz, “Yüzyılın Enerji Projesi Tamamlandı”, **Cumhuriyet Strateji**, 10
Temmuz 2006 Pazartesi, yıl: 3, sayı: 106

-----, “Eski Sovyet Coğrafyasında ABD Etkisi”, **Cumhuriyet Strateji**, 4
Nisan 2005 Pazartesi, yıl: 1, sayı: 40

BAL İhsan, “Küresel Terörle Mücadele ABD modeli mi ABD çıkmazı mı?”,
<http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=3>

BİNAY, Mehmet, “Orta Asya ve Hazar Denizi Petrolleri Üzerinde Poker Oyunu”,
<http://www.turkiye.net/mbinay/news/analiz2.html>

BROWN, J.F., “Türkiye : Yeniden Balkanlar’a mı?”, Graham E. Fuller-İlan
O. Lesser, **Türkiye’nin Yeni Jeopolitik Konumu**, çev. Meral
Gönenç, 1. basım, İstanbul, 2000

CABBARLI, Hatem, “Karadeniz Ekseninde Siyasi Örgüt: GUUAM”, Der. Osman Metin
Öztürk-Yalçın Sarıkaya, **Uluslararası Mücadelenin Yeni Odağı
Karadeniz**, Ankara, 2005, s. 221

CHOMSKY Söyleşisi, “Irak Bir Deneme İdi”, www.zmag.org/Turkey/ibdi.htm

ÇANDAR, Cengiz, “Değişmekte Olan Dünyada Türkiye’nin Bağımsızlığını Kazanan
Yeni Türk Cumhuriyetlerle İlişkileri”, Sabahattin, Şen, **Yeni Dünya Düzeni ve
Türkiye**, Bağlam yay, üçüncü basım, 1994, İstanbul

ÇELİKPALA, Mitat , “Karadeniz’de Kılıçlar Çekiliyor”, **Cumhuriyet Strateji**,3 Nisan 2006 Pazartesi,yıl:2,sayı:92

----- , “Kafkasya’da Büyük Oyun Ve Aktörleri”,**Cumhuriyet Strateji**,18 Nisan 2005 Pazartesi,yıl:1,sayı:42

ÇİFTÇİ, Kemal, “Karadeniz’in Değişen Stratejik Konumu ve Türkiye”,Osman Metin Öztürk-Yalçın Sarıkaya,**Uluslararası Mücadelenin Yeni Odağı Karadeniz**,Platin yay,Ankara,2005,ss.169-170

EKREM,Nuraniye Hidayet, “Türkiye Çin ile Ortak Payda Arıyor”, **Cumhuriyet Strateji**,14 Ağustos 2006 Pazartesi,yıl:3,sayı:111,s.15

ERDEM,Tanju, “Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi”, **Cumhuriyet Strateji**,21 Şubat 2005 Pazartesi,yıl:1,sayı:34,s.14

ERDURMAZ,Serdar, “Türkiye Gelişmeleri Gözden Kaçırıyor”,**Cumhuriyet Strateji**,15 Mayıs 2006 Pazartesi,yıl:2,sayı:98

ESLEN, Nejat, “Türkiye’nin Jeopolitik Öncelikleri”, **Cumhuriyet Strateji**,21 Şubat 2005 Pazartesi,yıl:1,sayı:34,s.16

-----, “Soğuk Savaş Sonrası Jeopolitik”,**Cumhuriyet Strateji**,7 Şubat 2005 Pazartesi,yıl:1,sayı:32

FIRAT, Turhan, “Bölgesel Sorunlarımız Artıyor”, **Cumhuriyet Strateji**,20 Şubat 2006 Pazartesi,yıl:2,sayı:86,s.17

GÖKSU,Cüneyt, “Bolivya’da Yitirdiğini Türkiye’de Arıyor”, **Cumhuriyet Strateji**,18 Eylül 2006 Pazartesi,yıl:3,sayı:116,s.15

GÜNAY, Bekir, “Kafkasya Jeopolitiği ve Ermenistan”, **Uluslararası Çalışma Alanları ve Türkiye’nin Güvenliği**, Der. Gamze Güngörmüş Kona, IQ Kültür Sanat Yayın, İstanbul, 2005

GÜNAY,Bekir, “Değişen Dünya Denkleminde Sorunlu Türk Bölgeleri ve Çözüm Önerileri”,**Avrupa’dan Asya’ya Sorunlu Türk Bölgeleri**,IQ ültür-Sanat Yayıncılık,1.basım,İstanbul,2005

GÜROL, Kıraç, “Hazar’da Taktik Savaş”, **Cumhuriyet Strateji**,20 Şubat 2006 Pazartesi,yıl:2,sayı:86

İSTİKBAL,M.Ali, “Türk Boğazlar’nın Stratejik Önemi”,Der.Osman Metin Öztürk-Yalçın Sarıkaya,**Uluslararası Mücadelenin Yeni Odağı Karadeniz**,Platin yay,Ankara,2005

KAMALOV, İlyas, “Gürcistan’a Destek, Rus-Türk İlişkilerini Etkiler mi?”, <http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=1281&kat1=&kat2=1>

KANBOLAT, Hasan, “Karadeniz’in Tarihi Yeniden Yazılıyor.”, **Cumhuriyet Strateji**, 19 Haziran 2006 Pazartesi, parasız özel ek, yıl:2, sayı:103

KANBOLAT, Hasan, “Karadeniz’in Değişen Jeopolitiği”, <http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=916&kat1=1&kat2=>

KANSU, Işık, “ABD, Karadeniz’de Varlık Göstermek İstiyor”, **Cumhuriyet Strateji**, 17 Nisan 2006 Pazartesi, yıl:2, sayı:94

KARADELİ, Cem, “Bağımsızlık Sürecinde Ukrayna’da Siyasal Dönüşüm ve Meşruluk Kavramı”, Erhan Büyükkıncı (der), **Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna**, phonex yay, Ankara, Birinci basım:2004

KARAGÜL, İbrahim, “Karadeniz-Hazar Hattında İktidar Savaşı”, <http://cecenistan.ihh.org.tr/uluslararasıplatform/iktidarsavasi/index.html>

KARAKAYA, Dilek, “Karadeniz’in Güvenliğini kim sağlayacak”, <http://www.turksam.org.tr/yazilar.asp?kat=21&yazi=438>

KASIM, Kamer, “Karadeniz Havzası ve Güney Kafkasya’da İşbirliği Olasılığı”, <http://www.turkishweekly.net/turkce/yorum.php?id=346>

KESKİN, Serdar , “NATO ve Karadeniz”, Osman Metin Öztürk-Yalçın Sarıkaya, **Uluslararası Mücadelenin Yeni Odağı Karadeniz**, Platin yay., Ankara, 2005

KIRAÇ, Gürol, “Batı Doğu’ya Yönelyor, Türkiye Yalnızca Batı’ya”, **Cumhuriyet Strateji**, 13 Aralık 2004 Pazartesi, yıl:1, sayı:24, s.10

-----, “AB’nin Orta Asya İkilemi”, **Cumhuriyet Strateji**, 17 Temmuz 2006 Pazartesi, yıl:3, sayı:107

KOLOSSOV, Vladimir “Batı’ya doğru riskli bir dönüş mü, Putin’n 11 Eylül metinleri ve sıradan Ruslar”, çev. Yalçın Sarıkaya, **Uluslararası Mücadele’nin Yeni Odağı Karadeniz**, Osman Metin Öztürk-Yalçın Sarıkaya, Platin yay, Ankara, 2005

KÖSEBALABAN, Hasan, “Yeni Amerikan Güvenlik Doktrini ve Uluslararası İlişkiler”, www.haberbilgi.com/haber/Amerika/223-0211/doktrin.htm#dipnot

KULOĞLU, Armağan, “Türkiye dış politikada seçenek üretmeli”, **Cumhuriyet Strateji**, 17 Temmuz 2006 Pazartesi, yıl:3, sayı:107, s.21

-----, “ABD, Karadeniz Politikalarını Ertelemedi”, **Cumhuriyet Strateji**, 3 Temmuz 2006 Pazartesi, parasız özel ek, yıl:3, sayı:105

KÜLEBİ Ali, “Çin’in Kaynak Arayışı”, **Cumhuriyet Strateji**,15 Mayıs 2006 Pazartesi,yıl:2,sayı:98

-----, “Avrasya’da Stratejik Mücadele”, **Cumhuriyet Strateji**,29 Mayıs 2006 Pazartesi,yıl:2,sayı:100,s.16

-----, “Enerji Merkezlerinin Güvenliği”, **Cumhuriyet Strateji**,10 Temmuz 2006 Pazartesi,yıl:3,sayı:106,s.16

-----, “Kafkas Satrancında Hamleler”, **Cumhuriyet Strateji**,10 Ekim 2005 Pazartesi,yıl:2,sayı:67,s.8

-----, “Türkiye’nin Stratejik Öncelikleri”, **Cumhuriyet Strateji**,5 Aralık 2005 Pazartesi,yıl:2,sayı:75,s.22

-----, “Avrasya Enerji Hatları”,**Cumhuriyet Strateji**,6 Mart 2006 Pazartesi,yıl:2,sayı:88

MANEA, Mihai, çev.Osman Karatay, “Soğuk Savaş’tan Günümüze Romanya Diplomasisi”, der.Ömer E. Lütem-Birgül Demirtaş Coşkun,**Balkan Diplomasisi,Balkan Araştırmaları Dizisi3**,Ankara,2001

OGAN, Sinan, “Küresel Mücadelenin Yeni Rekabet Alanı:Karadeniz”, <http://www.hakimiyetimilliye.org/index.php?news=158>

ÖNEL, Metin , “OSEGİT’in Dış Politikası” , Proje Koordinatörü Samir Salha,**Ortadoğu Siyasi Ekonomik Güvenlik İşbirliği Teşkilatı**, Kocaeli Üniversitesi Yayınları,İzmit:2004

SOMUNCUOĞLU, Anar, “ABD Yeni Mevzi Kuruyor”, **Cumhuriyet Strateji**,15 Mayıs 2006 Pazartesi,yıl:2,sayı:98

-----, “Rusya Küresel Mücadeleye Dönüyor”, **Cumhuriyet Strateji**,10 Temmuz 2006 Pazartesi,yıl:3,sayı:106

-----, “Rusya’dan Enerji Diplomasisi atağı”, **Cumhuriyet Strateji**,10 Ekim 2005 Pazartesi,yıl:2,sayı:67

-----, “Turuncu Devrim ve Tatarlar”, **Cumhuriyet Strateji**,5 Aralık Pazartesi,yıl:2,sayı:75

-----, “Yeni Enerji Haritası Çiziliyor”, **Cumhuriyet Strateji**,3 Nisan 2006 Pazartesi,yıl:2,sayı:92

-----, “Karadeniz’de Soğuk Savaş”, **Cumhuriyet Strateji**,26 Aralık 2005 Pazartesi,yıl:2,sayı:78

TALAS ,Ertan, “Bulgaristan’ın Karadeniz Politikası”,Omsam Metin Öztürk-Yalçın Sarıkaya,**Uluslararası Mücadelenin Yeni Odağı Karadeniz**,Platin yay,Ankara,2005

TANGÖR, Burak, “Avrupa Entegrasyonu ve Karadeniz”,Osman Metin Öztürk-Yalçın Sarıkaya,**Uluslararası Mücadelenin Odağında Karadeniz**,Platin yay,Ankara,2005

TANSI ,Deniz, “11 Eylül neyi değiştirdi”, **Cumhuriyet Strateji**,4 Eylül 2006 Pazartesi,yıl:3,sayı:114

TARAKÇI, Nejat, “AB Jeopolitik Mücadeleyi Yitiriyor”, **Cumhuriyet Strateji**,18 Eylül 2006Pazartesi,yıl:3,sayı:116,s.14

-----, “ABD-Rusya Rekabeti Kızışıyor”, **Cumhuriyet Strateji**,29 Mayıs 2006 Pazartesi,yıl:2,sayı:100,

TARAKÇI, Nejat, “Karadeniz’de Kara Bulutlar”, **Cumhuriyet Strateji**10 Mart 2006 Pazartesi,parasız özel ek,yıl:2,sayı:90

UÇAROL ,Rıfat , “Değişmekte olan Dünyada Türk Boğazları’nın Önemi ve Geleceği”,Haz.Sabahattin Şen,**Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye**,Bağlam yay,üçüncü basım,1994,İstanbul

UZGEL,İlhan, “Türkiye ve Balkanlar:İstikrarın Sağlanmasında Türkiye’nin Rolü”,der.Barry Rubin-Kemal Kirişçi,**Günümüzde Türkiye’nin Dış Politikası**,Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi,İstanbul,2002

VELİEV,Cavid, “Ukrayna bölünür mü?”,**Cumhuriyet Strateji**,13 Aralık 2004,Pazartesi,yıl:1,sayı:24

WINROW,Gareth, “Türkiye,Orta Asya’da Bağımsızlığını Yeni Kazanmış Devletler ve Trans-Kafkasya”,Der.Barry Rubin-Kemal Kirişçi,**Günümüzde Türkiye’nin Dış Politikası**,Boğaziçi Üniversitesi yayınevi,İstanbul,2002

YAŞIN, Gözde Kılıç , “ABD’nin Karadeniz Planları”,**Cumhuriyet Strateji**,5 Aralık 2005 Pazartesi,yıl:2,sayı:75

DERGİLER

Cumhuriyet Strateji,15 Mayıs 2006 Pazartesi,yıl:2,sayı:98

Cumhuriyet Strateji,19 Haziran 2006 Pazartesi,parasız özel ek,yıl:2,sayı:103

Cumhuriyet Strateji,29 Mayıs 2006 Pazartesi,yıl:2,sayı:100,

Kırım Bülteni,ocak-haziran 2003,48-49. sayı

Cumhuriyet Strateji,13 Aralık 2004,Pazartesi,yıl:1,sayı:24
Cumhuriyet Strateji,7 Şubat 2005 Pazartesi,yıl:1,sayı:32
Cumhuriyet Strateji,21 Şubat 2005 Pazartesi,yıl:1,sayı:34
Cumhuriyet Strateji,4 Nisan 2005 Pazartesi,yıl:1,sayı:40
Cumhuriyet Strateji,4 Nisan 2005 Pazartesi,yıl:1,sayı:40
Cumhuriyet Strateji,18 Nisan 2005 Pazartesi,yıl:1,sayı:42
Cumhuriyet Strateji,10 Ekim 2005 Pazartesi,yıl:2,sayı:67
Cumhuriyet Strateji,5 Aralık 2005 Pazartesi,yıl:2,sayı:75
Cumhuriyet Strateji,5 Aralık 2005 Pazartesi,yıl:2,sayı:75
Cumhuriyet Strateji,26 Aralık 2005 Pazartesi,yıl:2,sayı:78
Cumhuriyet Strateji,20 Şubat 2006 Pazartesi,yıl:2,sayı:86
Cumhuriyet Strateji,6 Mart 2006 Pazartesi,yıl:2,sayı:88
Cumhuriyet Strateji,10 Mart 2006 Pazartesi,parasız özel ek,yıl:2,sayı:90
Cumhuriyet Strateji,3 Nisan 2006 Pazartesi,yıl:2,sayı:92
Cumhuriyet Strateji,17 Nisan 2006 Pazartesi,yıl:2,sayı:94
Cumhuriyet Strateji,3 Temmuz 2006 Pazartesi,parasız özel ek,yıl:3,sayı:105
Cumhuriyet Strateji,10 Temmuz 2006 Pazartesi,yıl:3,sayı:106
Cumhuriyet Strateji,17 Temmuz 2006 Pazartesi,yıl:3,sayı:107
Cumhuriyet Strateji,14 Ağustos 2006 Pazartesi,yıl:3,sayı:111
Cumhuriyet Strateji,4 Eylül 2006 Pazartesi,yıl:3,sayı:114
Cumhuriyet Strateji,18 Eylül 2006 Pazartesi,yıl:3,sayı:116
Cumhuriyet Strateji,2 Ekim 2006 Pazartesi,yıl:3,sayı:118

WEB ADRESLERİ

<http://cecenistan.ihh.org.tr/uluslararasıplatform/iktidarsavasi/index.html>

<http://modusstrateji.blogspot.com/2005/09/karadeniz-inisiyatifi.html>

<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/UNTC/UNPAN016323.pdf>

http://workmall.com/wfb2001/armenia/armenia_history_karabakh_as_a_national_issue.html

http://workmall.com/wfb2001/armenia/armenia_history_the_new_nationalism.html

http://workmall.com/wfb2001/azerbaijan/azerbaijan_history_efforts_to_resolve_the_nagorno_karabakh_crisis_1993.html

http://workmall.com/wfb2001/bulgaria/bulgaria_history_bulgaria_in_the_1980s.html

http://workmall.com/wfb2001/romania/romania_history_the_balkan_wars_and_world_war_i.html

http://workmall.com/wfb2001/russia/russia_history_reconstruction_and_cold_war.html

http://workmall.com/wfb2001/turkey/turkey_history_foreign_policy.html

<http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=1281&kat1=&kat2=1>

<http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=916&kat1=1&kat2=1>

<http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=916&kat1=1&kat2=1>

<http://www.bseanetwork.org/pdf/newsletter35.pdf>

<http://www.bsec-organization.org/admin/BSNewsJune2007No15.pdf>

[http://www.bsec-organization.org/admin/Copy%20of%20BSNewsJanuary2007No14compressed\(1\).pdf](http://www.bsec-organization.org/admin/Copy%20of%20BSNewsJanuary2007No14compressed(1).pdf)

[http://www.bsec-organization.org/admin/Copy%20of%20BSNewsJanuary2007No14compressed\(1\).pdf](http://www.bsec-organization.org/admin/Copy%20of%20BSNewsJanuary2007No14compressed(1).pdf)

http://www.bsec-organization.org/main.aspx?ID=BSEC_Economic_Agenda-

http://www.bsec-organization.org/main.aspx?ID=Relationship_with_Other_Organizations

http://www.bsrec.bg/azerbaijan/azerbaijan_ensector.html

http://www.bsrec.bg/newbsrec/E&E_article2.pdf

<http://www.bsrec.bg/newbsrec/news.html>

http://www.diplomacy-archive.com/resources/strategy/articles/black_sea.htm

http://www.euoparl.europa.eu/facts/6_4_3_en.htm

http://www.international-alert.org/our_work/regional/caucasus_asia/caucasus_1.php

http://www.internationalalert.org/our_work/regional/caucasus_asia/caucasus_2.php

<http://www.nato.int/issues/ici/index.html>

<http://www.nato.int/issues/nato-eu/chronology.html>

<http://www.nato.int/issues/nato-eu/index.html>

<http://www.reliefweb.int/rw/rwb.nsf/AllDocsByUNID/10478b69a5865a8b85256ca7007c7816>

<http://www.state.gov/p/eur/rls/rm/76035.htm>

<http://www.turkishweekly.net/turkce/makale.php?id=3>

<http://www.turkishweekly.net/turkce/yorum.php?id=326>

<http://www.turkishweekly.net/turkce/yorum.php?id=346>

<http://www.turkiye.net/mbinay/news/analiz2.html>

<http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=21&yazi=438>
<http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?kat=21&yazi=438>
http://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/texts/unclos/part5.htm
http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/ROM_1986_Decree.pdf
<http://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/TREATIES/RUS-TUR1987EZ.PDF>
<http://www.usakgundem.com/makale.php?id=220>
www.haberbilgi.com/haber/Amerika/223-0211/doktrin.htm#dipnot
www.kafkas.org.tr/bgkafkas/etniksorunlar.html
www.kafkas.org.tr/perspektif/rus_ermen_i_yak_inlasmasi.htm
www.nato.int/docu/review/2005/issue2/turkish/analysis.html
www.news.bbc.co.uk/hi/english/static/in_depth/americas/2001/day_of_terror/
www.ntvmsnbc.com
www.september11news.com/worldwebarchives.html
www.ukraine.be/nato/natoindx.html
www.zmag.org/Turkey/ibdi.htm